

Limes – 2020

*A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve*

*Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II*

*Scientific Bulletin
of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education*

KÉSZÜLT A MAGYAR KORMÁNY
TÁMOGATÁSÁVAL

MINISZTERELNÖKSÉG
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG

BETHLEN GÁBOR
Alap

ISSN 2411-4081

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ ФЕРЕНЦА РАКОЦІ ІІ

LIMES

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці ІІ

2020
Випуск VII
Том 2

Берегове–Ужгород
2020

Науковий вісник «LIMES» засновано у 2014 році та видається за рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці ІІ. У науковому віснику публікуються наукові статті викладачів та студентів Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці ІІ, а також дослідження українських та іноземних учених угорською, українською та англійською мовами. Цей том об'єднує праці з історії, етнографії, мовознавства, педагогіки та соціальної географії.

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

Серія КВ №20762-10562Р від 08.05.2014 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці ІІ (протокол №1 від 10.02.2020 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Льдіко Орос, кандидат педагогічних наук (кафедра педагогіки та психології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

ВІДПОВІДАЛЬНІ РЕДАКТОРИ:

Мелінда Орбан та Олександр Добош (видавничий відділ, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Адальберт Бовді, доктор фізико-математичних наук, професор (кафедра математики та інформатики, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Адальберт Рац, доктор філософії з природничих наук (кафедра історії та суспільних дисциплін, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Бейла Надь, кандидат біологічних наук, доцент (кафедра біології та хімії, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Віра Протопопова, доктор біологічних наук, професор (кафедра біології та хімії, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Емьовке Бергхауер-Олас, доктор філософії з галузі соціальні та поведінкові науки (кафедра педагогіки та психології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Золтан Кормочі, доктор філософії з галузі філологічні науки (відділення угорської філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Золтан-Шандор Варга, доктор біологічних наук, професор-емерит (кафедра еволюційної зоології та біології людини, Дебреценський університет), Ібоя Самборовскі-Нодь, кандидат історичних наук (кафедра історії та суспільних дисциплін, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Ілона Лехнер, доктор філософії з галузі філологічні науки (відділення англійської філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Йосип Молнар, кандидат географічних наук (кафедра географії та туризму, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Катерина Дудич, доктор філософії з галузі філологічні науки (відділення угорської філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Лорант-Денеши Давід, габлітований доктор у галузі «регіональні науки», професор (Інститут економіки та розвитку регіонів, Університет ім. Святого Іштвана), Маргарета Кейс, кандидат історичних наук (відділення угорської філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Марія Ген, кандидат біологічних наук, габлітований доктор у галузі «науки про довкілля» (кафедра ботаніки, Університет ім. Святого Іштвана), Олександр Бергхауер, кандидат географічних наук (кафедра географії та туризму, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Олена Біда, доктор педагогічних наук, професор (кафедра педагогіки та психології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Роберт Бачо, доктор економічних наук, професор (кафедра обліку і аудиту, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Тетяна Чонка, кандидат філологічних наук (відділення української філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Томаш Врабель, кандидат філологічних наук, доцент (відділення англійської філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Юдіта Павлович, кандидат педагогічних наук (відділення української філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Юрій Жиуц, доктор технічних наук, професор (кафедра математики та інформатики, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Юрій Чотарі, кандидат історичних наук (кафедра історії та суспільних дисциплін, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ ЗА ВИПУСК:

Василь Брензович, кандидат історичних наук (Благодійний фонд за ЗУІ)

ТЕХНІЧНЕ РЕДАГУВАННЯ: *Мелінда Орбан та Олександр Добош*

ВЕРСТКА: *Вікторія Товтін*

КОРЕКТУРА: *Льдіко Гріца-Варцаба, Олександр Кордонець та Томаш Врабель*

ДИЗАЙН ОБКЛАДИНКИ: *Ласло Везждед*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр «Опацої Черє Янош» при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ*

За зміст опублікованих статей відповідальність несуть автори.

Друк наукового вісника здійснено за підтримки уряду Угорщини.

Засновник: Благодійний фонд Закарпатського угорського педагогічного інституту (від 2016 року Благодійний фонд За Закарпатський угорський інститут)

Видавництво: Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ (Адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90202. Веб-сторінка: www.kmf.uz.ua Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua Тел.: (00 380-3141) 4-28-29) та ТОВ «РІК-У» (Адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88000. Електронна пошта: print@rik.com.ua)

Поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

© Автори, 2020

© Редактори, 2020

ISSN 2411-4081

UKRAJNA OKTATÁSI ÉS TUDOMÁNYOS MINISZTERIUMA
II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA

LIMES

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

2020
VII. évfolyam
2. kötet

Beregszász–Ungvár
2020

A LIMES című tudományos évkönyv 2014-ben alapított és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsának határozata alapján jelenik meg. A tudományos évkönyv a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanárainak, hallgatóinak munkáit, valamint ukrainjai és külföldi tudósok magyar, ukrán és angol nyelvű tanulmányait adja közre. A LIMES jelen kötete a történet-, a néprajz-, a nyelv- és a neveléstudomány, valamint a társadalomföldrajz különböző területeit öleli fel.

Nyomatott tömegtájékoztatói eszközök állami nyilvántartásának igazolása:

széria: KB № 20762-10562P; kiadta: Ukrajna Állami Nyilvántartási Szolgálat 2014.05.08-án.

Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa (2020.02.10., 1. számú jegyzőkönyv).

FŐSZERKESZTŐ:

dr. Orosz Ildikó, PhD (Pedagógia és Pszichológia Tanszék, II. RF KMF)

FELELŐS SZERKESZTŐK:

Dobos Sándor és Orbán Melinda (Kiadói Részleg, II. RF KMF)

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

prof. dr. Bacsó Róbert, a közgazdaság-tudományok doktora (Számvitel és Auditálás Tanszék, II. RF KMF), dr. Berghauer Sándor, PhD (Földtudományi és Turizmus Tanszék, II. RF KMF), dr. Berghauer-Olasz Emőke, PhD (Pedagógia és Pszichológia Tanszék, II. RF KMF), prof. dr. Bódi Béla, a fizika- és matematikatudományok doktora (Matematika és Informatika Tanszék, II. RF KMF), prof. dr. Bida Olena, a neveléstudományok doktora (Pedagógia és Pszichológia Tanszék, II. RF KMF), dr. Csatáry György, PhD (Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék, II. RF KMF), dr. Csonka Tetyána, a nyelvtudományok kandidátusa (Ukrán Tanszéki Csoport, Filológia Tanszék, II. RF KMF), prof. dr. habil. Dávid Lóránt Dénes (Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet, Szent István Egyetem), dr. Dudics Katalin, PhD (Magyar Tanszéki Csoport, Filológia Tanszék, II. RF KMF), dr. habil. Höhn Mária, a biológiai tudományok kandidátusa (Növénytan Tanszék, Szent István Egyetem), dr. Karmacs Zoltán, PhD (Magyar Tanszéki Csoport, Filológia Tanszék, II. RF KMF), dr. Kész Margit, PhD (Magyar Tanszéki Csoport, Filológia Tanszék, II. RF KMF), dr. Lechner Ilona, PhD (Angol Tanszéki Csoport, Filológia Tanszék, II. RF KMF), dr. Molnár József, PhD (Földtudományi és Turizmus Tanszék, II. RF KMF), dr. Nagy Béla, a biológiai tudományok kandidátusa, docens (Biológia és Kémia Tanszék, II. RF KMF), dr. Pavlovics Judit, a neveléstudományok kandidátusa (Ukrán Tanszéki Csoport, Filológia Tanszék, II. RF KMF), prof. dr. Protopopova Vira, a biológiai tudományok doktora (Biológia és Kémia Tanszék, II. RF KMF), dr. Rác Béla, PhD (Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék, II. RF KMF), Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya, PhD (Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék, II. RF KMF), prof. dr. Varga Zoltán Sándor, a biológiai tudományok doktora, professor emeritus (Evolúciós Állattani és Humánbiológiai Tanszék, Debreceni Egyetem), dr. Vrabély Tamás, a nyelvtudományok kandidátusa, docens (Angol Tanszéki Csoport, Filológia Tanszék, II. RF KMF), prof. dr. Zsigic György, a műszaki tudományok doktora (Matematika és Informatika Tanszék, II. RF KMF)

A KIADÁSÉRT FELEL:

dr. Brenzovics László, PhD (Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Jótékonyági Alapítvány)

MŰSZAKI SZERKESZTÉS: *Dobos Sándor és Orbán Melinda*

TÖRDELÉS: *Tótin Viktória*

KORREKTÚRA: *Gricza-Varcaba Ildikó, Kordonec Olekszandr és Vrabély Tamás*

BORÍTÓTERV: *Vezsdel László*

ETO-BESOROLÁS: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A közölt tanulmányok tartalmáért a szerzők a felelősek.

A tudományos évkönyv megjelenését Magyarország Kormánya támogatta.

Alapító: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola Jótékonyági Alapítványa (2016-tól Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Jótékonyági Alapítvány)

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (Cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 6. Honlap: www.kmf.uz.ua E-mail: foiskola@kmf.uz.ua Tel.: (00 380-3141) 4-28-29) és a „RIK-U” Kft. (Cím: 88 000 Ungvár, Gagarin u. 36. E-mail: print@rik.com.ua)

Nyomdai munkák: „RIK-U” Kft.

© A szerzők, 2020

© A szerkesztők, 2020

ISSN 2411-4081

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
FERENC RÁKÓCZI II TRANSCARPATHIAN HUNGARIAN COLLEGE
OF HIGHER EDUCATION

LIMES

Scientific Bulletin
of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

2020
Issue VII
Volume 2

Berehove–Uzhhorod
2020

UDC 001.89(058)

L 67

The scientific bulletin "LIMES" was established in 2014 and is published according to the resolution of the Academic Council of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. The scientific bulletin publishes the academic studies of students and teachers of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, as well as academic articles of researchers from Ukraine and abroad in Hungarian, Ukrainian and English languages. The given volume of "LIMES" contains academic studies and articles in History, Ethnography, Philology, Pedagogy and Human Geography.

**Certificate of State Registration of Printed Mass Media, Series KB, No. 20762-10562P,
Issued by the State Registration Service of Ukraine on the 8th of May, 2014**

*Recommended to publication by the Academic Council of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian
Hungarian College of Higher Education, record No.1 of February 10, 2020*

EDITOR-IN-CHIEF:

Ildikó Orosz, PhD (Department of Pedagogy and Psychology, Transcarpathian Hungarian College)

MANAGING EDITORS:

Melinda Orbán and Sándor Dobos (Publishing Department, Transcarpathian Hungarian College)

EDITORIAL BOARD:

Béla Bódi, D.Sc. in Physics and Mathematics, professor (Department of Mathematics and Computer Science, Transcarpathian Hungarian College), *Béla Nagy, C.Sc. in Biology, associate professor* (Department of Biology and Chemistry, Transcarpathian Hungarian College), *Béla Rácz, PhD* (Department of History and Social Sciences, Transcarpathian Hungarian College), *Emőke Berghauer-Olasz, PhD* (Department of Pedagogy and Psychology, Transcarpathian Hungarian College), *György Csatóry, PhD* (Department of History and Social Sciences, Transcarpathian Hungarian College), *Ibolya Szamborovszky-Nagy, PhD* (Department of History and Social Sciences, Transcarpathian Hungarian College), *Ilona Lechner, PhD* (English Language and Literature Branch, Philology Department, Transcarpathian Hungarian College), *József Molnár, PhD* (Department of Geography and Tourism, Transcarpathian Hungarian College), *Judit Pavlovics, C.Sc. in Pedagogy* (Ukrainian Language and Literature Branch, Philology Department, Transcarpathian Hungarian College), *Katalin Dudics, PhD* (Hungarian Language and Literature Branch, Philology Department, Transcarpathian Hungarian College), *Lóránt Dénes Dávid, PhD, Dr. habil, professor* (Institute of Regional Economics and Rural Development, Szent István University), *Margit Kész, PhD* (Hungarian Language and Literature Branch, Philology Department, Transcarpathian Hungarian College), *Mária Höhn, C.Sc. in Biology, Dr. habil* (Department of Botany, Szent István University), *Olena Bida, D.Sc. in Pedagogy, professor* (Department of Pedagogy and Psychology, Transcarpathian Hungarian College), *Róbert Bacsó, D.Sc. in Economics, professor* (Department of Accounting and Auditing, Transcarpathian Hungarian College), *Sándor Berghauer, PhD* (Department of Geography and Tourism, Transcarpathian Hungarian College), *Tamás Vrabely, C.Sc. in Philology, associate professor* (English Language and Literature Branch, Philology Department, Transcarpathian Hungarian College), *Tetyána Csonka, C.Sc. in Philology* (Ukrainian Language and Literature Branch, Philology Department, Transcarpathian Hungarian College), *Vira Protopopova, D.Sc. in Biology, professor* (Department of Biology and Chemistry, Transcarpathian Hungarian College), *Yurij Zhiguts, D.Sc. in Technical Sciences, professor* (Department of Mathematics and Computer Science, Transcarpathian Hungarian College), *Zoltán Sándor Varga, D.Sc. in Biology, professor emeritus* (Department of Evolutionary Zoology and Human Biology, University of Debrecen), *Zoltán Karmacs, PhD* (Hungarian Language and Literature Branch, Philology Department, Transcarpathian Hungarian College)

RESPONSIBLE FOR PUBLISHING:

László Brenzovics, PhD (Charitable Foundation "In support of the Transcarpathian Hungarian College")

TECHNICAL EDITING: *Melinda Orbán and Sándor Dobos*

PAGE PROOF: *Viktória Tótin*

PROOF-READING: *Ildikó Gricza-Varcaba, Oleksandr Kordonec and Tamás Vrabely*

COVER DESIGN: *László Vezsdel*

UNIVERSAL DECIMAL CLASSIFICATION (UDC): *Apáczai Csere János Library of Transcarpathian Hungarian College*

Authors are responsible for the content of academic studies and articles.

The publication of the scientific bulletin is sponsored by the government of Hungary.

Founder: Charitable Foundation of Transcarpathian Hungarian Pedagogical College (after 2016 Charitable Foundation "In support of the Transcarpathian Hungarian College")

Publishing: Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education (Address: Kossuth square 6, 90202 Berehove, Ukraine. Website: www.kmf.uz.ua E-mail: foiskola@kmf.uz.ua Tel.: (00 380-3141) 4-28-29) and "RIK-U" LLC (Address: Gagarin Street 36, 88000 Uzhhorod, Ukraine. E-mail: print@rik.com.ua)

Printing: „RIK-U” LLC.

© The Authors, 2020

© The Editors, 2020

ISSN 2411-4081

© Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, 2020

Зміст

<i>Ганга Андраш</i> : Делікатна мрія (від)будови угорської нації	15
<i>Чобо Б. Штенге</i> : Доля оператора. Смерть Петра Лисюка в Хусті 14 березня 1939 року	27
<i>Чобо Б. Штенге</i> : Джерела про концентраційний табір «Думен», що функціонував за режиму А.Волошина в 1938-1939 роках	39
<i>Роберт Бачо</i> : Орден Василян на Закарпатті з початку появи до початку ХХ століття.....	49
<i>Олександра Боднар – Жужанна Варга</i> : Жінки-селянки після колективізації (перші результати порівняльних досліджень Закарпаття та Угорщини).....	63
<i>Оксана Ферков</i> : До питання про локалізацію середньовічних монастирів паулінів на території сучасного Закарпаття (за матеріалами писемних джерел та топоніміки).....	81
<i>Іштван Шандор</i> : Зображення репресивної радянської системи у новелі Ласла Балли «Осінні берези»	99
<i>Роберт Варга</i> : Жандармерія Ужанського комітату у 1881–1914 роках.....	111
* * *	
<i>Адель Гал</i> : Диктування пісень та їх тексти на відспівуваннях (заупокійних молитвах) та похоронах.....	137
* * *	
<i>Іштван Янк</i> : Мовна дискримінація і упередження стосовно угорських вчителів Закарпаття	143
<i>Аніта Марку</i> : Думка педагогів, що викладають угорську як іноземну мову, про стан викладання угорської мови на Закарпатті.....	171
<i>Габрієлла Томазі – Тімеа Томазі</i> : Вплив налагоджених зв'язків та наданої підтримки на вивчення та збереження в діаспорі угорської мови: приклади Бразилії та Чилі.....	183
<i>Еніке Товт-Орос</i> : Віртуальний мовний ландшафт органів місцевого самоврядування Берегівського району	199
<i>Крістіан Вароді</i> : Можливі способи використання цифрових технологій та Інтернету при вивченні англійської мови	209

* * *

Елек Густі: Вплив мультимедійних засобів на культуру навчання студентів 225

Ілона Густі: Використання завдань з моніторингу у процесі підготовки вчителів англійської мови 237

Бейло Нодь – Крістіан Берец – Тібор Нодь – Бейло Балог: Вплив науково-дослідної роботи на розвиток природознавчої компетентності учнів 249

* * *

Мирослав Дністряньський – Наталія Дністряньська: Вплив різноспрямованих міграційних рухів на формування етнографічних відмінностей населення Українських Карпат 267

* * *

Календар подій (2019/2020 навчальний рік) 279

Tartalom

<i>András Hanga: A magyar nemzet(újja)építés kényes ábrándja.....</i>	15
<i>B. Stenge Csaba: Az operatőr végzete. Peter Liszjuk halála Huszton 1939. március 14-én.....</i>	27
<i>B. Stenge Csaba: Források a Volosin-rezsim 1938–1939-ben működő Dumehegy koncentrációs táboráról.....</i>	39
<i>Bacsó Róbert: A bazilita szerzetesrend tevékenysége Kárpátalján a kezdetektől a XX. század elejéig .....</i>	49
<i>Bodnár Alexandra – Varga Zsuzsanna: Falusi nők a kollektivizálás után (Egy kárpátaljai és magyarországi összehasonlítás első eredményei) .....</i>	63
<i>Ferkó Okszana: A mai Kárpátalja területén egykor működő középkori pálos kolostorok lokalizálásának kérdéséhez (írott források és helynevek alapján).....</i>	81
<i>Sándor István: A szovjet megtorló hatalom ábrázolása Balla László „Őszi nyárfák” című művében.....</i>	99
<i>Varga Róbert: Ung vármegye csendőrsége 1881–1914 között.....</i>	111
* * *	
<i>Gál Adél: Az énekdiktálás és annak szövegei temetések és virrasztások alkalmával.....</i>	137
* * *	
<i>Jánk István: Nyelvi diszkrimináció és előítéletesség kárpátaljai magyartanároknál.....</i>	143
<i>Márku Anita: A magyart mint idegen nyelvet oktató tanárok véleménye a MID-oktatásról Kárpátalján.....</i>	171
<i>Thomázy Gabriella – Thomázy Timea: A kapcsolattartás és a támogatás hatása a diaszpórában élők magyar nyelvoktatására és nyelvmegőrzésére – Brazília és Chile. Esettanulmány.....</i>	183
<i>Tóth-Orosz Enikő: A beregszászi járási önkormányzatok virtuális nyelvi tájképe .....</i>	199
<i>Várad Krisztián: A digitális technológiák és az internet használatának lehetséges módjai az angol nyelv oktatásában.....</i>	209
* * *	
<i>Huszi Elek: A multimédiás eszközök hatása a diákok tanulási kultúrájára .....</i>	225
<i>Huszi Ilona: Megfigyelési feladatok használata az angoltanárképzésben.....</i>	237

<i>Nagy Béla – Berecz Krisztián – Nagy Tibor – Balogh Béla: A diákkutatás és kísérletezés hatása a tanulók természettudományos érdeklődésének és kompetenciájának fejlődésére .....</i>	249
---	-----

* * *

<i>Dnyisztrjanszkij Miroszlav – Dnyisztrjanszka Natalija: A többirányú migrációs mozgások hatása az Ukrán-Kárpátok etnográfiai különbségeinek kialakulására .....</i>	267
---	-----

* * *

Eseménynaptár (2019/2020-as tanév).....	279
---	-----

Contents

<i>Hanga András: A Dangerous Dream in (Re)building the Hungarian Nation</i>	15
<i>Csaba B. Stenge: Demise of the Cameraman. The Death of Peter Lysiuk in Khust on 14 March 1939</i>	27
<i>Csaba B. Stenge: Sources about the Voloshyn Regime's Concentration Camp at Dumen Hill in 1938–1939</i>	39
<i>Róbert Bacsó: The Basilite Monastic Order in Transcarpathia from the Beginning to the Beginning of the 20th Century</i>	49
<i>Alexandra Bodnár – Zsuzsanna Varga: Village Women after Collectivisation (The First Results of Comparative Research between Transcarpathia and Hungary)</i>	63
<i>Oksana Ferkov: On the Issue of Localization of the Medieval Monasteries of Pauline Order on the Territory of Modern Zakarpattia Region (Based on the Materials of Written Sources and Toponymics)</i>	81
<i>István Sándor: The Depiction of Soviet Retaliatory Power in László Balla's “Autumn Poplar Trees”</i>	99
<i>Róbert Varga: Ung County Gendarmerie in 1881–1914</i>	111
* * *	
<i>Adél Gál: The Texts of Funerals and Vigils – the Song-Dictation</i>	137
* * *	
<i>István Jánk: Language Discrimination and Prejudice of Teachers of Hungarian in Transcarpathia</i>	143
<i>Anita Márku: The Opinion of In-Service Teachers of Hungarian as a Foreign Language on Teaching Hungarian as a FL in Transcarpathia</i>	171
<i>Gabriella Thomázy – Tímea Thomázy: The Impact of Liaison and Support on the Teaching of Hungarian and Language Maintenance in the Diaspora: A Case Study of Brazil and Chile</i>	183
<i>Enikő Tóth-Orosz: The Virtual Linguistic Landscape of Local Self-Governments in Berehove District</i>	199
<i>Krisztián Váradi: Possible Ways of Integrating Digital Technologies and the Internet into EFL Instruction</i>	209

* * *

Elek Huszti: The Influence of Multimedia Devices on the Students' Study Culture.....	225
Ilona Huszti: Using Observation Tasks in English Teacher Training	237
Béla Nagy – Krisztián Berecz – Tibor Nagy – Béla Balogh: The Impact of Student Research and Experiments on the Improvement of Their Scientific Interest and Competence.....	249

* * *

Miroslav Dnistryanskyi – Nataliya Dnistryanska: Effects of Multidirectional Migra- tion Movements in the Formation of Ethnographic Differences of the Popula- tion of the Ukrainian Carpathians	267
---	-----

* * *

Events Calendar (2019/2020 academic year)	279
---	-----

A Dangerous Dream in (Re)building the Hungarian Nation**

Abstract. A museum as a scientific and informative institution should have numberless motives so that it is not only a shallow foundation: collection, categorization, restoration, knowledge-transmission, remembrance, research, emotion and intentionless analysis, publicity, conferences, publications, explanatory texts, multilingual tags, museum pedagogy, etc. Can the Trianon Museum be considered as a museum or is it something else? Exhibition, place of pilgrimage, shrine? Is it the field of a posttraumatic self-therapy? Or the tool of historicizing a nation's (re)building? Or is it a mixture of the above? Why was it only presented in the radical angled media organs and hardly ever appeared in the mainstream media? In this work we make an attempt – in the light of the evolving political intention – to give multiple answers to the questions raised by the reception of the Trianon-discourse which is shown in the museum.

Keywords: Competitive identity and remembrance politics, Trianon, museum, Trianon-discourse

Резюме. Музей як наукова і науково-популярна установа повинен діяти у різних сферах, аби бути музейною установою не тільки у назві: збір, категоризація, реставрація, поширення наукових знань, згадування, дослідження, беземоційний та безпристрасний аналіз, публічність, публікації, конференції, видання, тлумачення текстів, багатомовні написи, музейна педагогіка і так далі. Цікаво, чи можна Тріанонський музей вважати музеєм чи це щось інше? Місце прощі, святиня чи виставка? Можливо місце посттравматичної самотерапії? А може засіб історичної (від)будови нації? Чи можливо це суміш усього перерахованого? Якщо проаналізувати відгуки у ЗМІ, то постає питання: чому інформація з'явилася тільки у пресі радикального спрямування, а в популярних видання – ні? У статті зроблено спробу – у світлі сучасних політичних намірів – дати відповідь на озвучені питання кризь призму рецепції представленого в музеї дискурсу Тріанону.

Ключові слова: конкуруюча ідентичність, політика пам'яті, музей Тріанону, дискурс Тріанону.

Rezümé. Egy múzeumnak, mint tudományos és tudományos ismeretterjesztő intézménynek számos dologgal kell rendelkeznie, hogy ne csak a megnevezésében legyen múzeum: gyűjtés, kategorizálás, restaurálás, tudásközvetítés, emlékezés, kutatás, érzelem és intenciómentes elemzés, nyilvánosság, publikálás, konferenciák, kiadványok, értelmező szövegek, többnyelvű feliratok, múzeum-pedagógia és így tovább. Vajon a Trianon Múzeum tekinthető-e egyáltalán múzeumnak, vagy az valami más? Zarándokhely, kegyhely, kiállítás? Netán poszttraumás önterápia helyszíne? Talán a historizáló nemzet(újja)építés eszköze? Vagy a fentiek keveréke? Médiamegjelenését vizsgálva felvetődik a kérdés, hogy miért csak a radikális beállítottságú lapokban jelent meg, a mainstream médiában alig? Az elemzésben kísérletet teszek arra – a kibontakozó politikai szándék fényében –, hogy a múzeumban láthatóvá tett Trianon-diskurzus recepciója által a fent felvetett kérdésekre értelmezéssel választ adjak.

Kulcsszavak: versengő identitás és emlékezetpolitikák, Trianon, múzeum, Trianon-diskurzus

* PhD candidate, Corvinus University of Budapest, Social Communication Doctoral School. * Doktorjelölt, Budapesti Corvinus Egyetem, Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskola. * Кандидат на звання доктора філософії, Будапештський університет «Корвінус», Докторантура соціальних комунікацій. E-mail: andras.hanga@gmail.com.

** The present publication is the outcome of the project „From Talent to Young Researcher project aimed at activities supporting the research career model in higher education”, identifier EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 co-supported by the European Union, Hungary and the European Social Fund.

Introduction

On 4th June 1920, Hungary signed the Trianon peace-treaty. This was a really sad day for Hungary. This diplomatic event is very interesting, because for the winner this is a national commemoration day, for the vanquished (loser) it is a memorial. Hungary lost two thirds of its own territory, seventy percent of its natural resources, thirty percent of Hungarian people. Five new states were born in the place of the Austro-Hungarian monarchy: Austria, Hungary, Czechoslovakia, Romania and Yugoslavia. Can a museum present this event in Hungary? To answer this question, we begin by taking a closer look at Trianon Museum communications. In this work we make an attempt – in the light of the evolving political intention – to give multiple answers to the questions raised due to the reception of the Trianon-discourse which is shown in the museum. Firstly, the matter of research is whether the museum in question is a museum indeed, by here I mean whether it meets all the historical and institutional requirements that we, museum visitors, can expect. In addition, we also have to examine the scene, Várpalota, is an important issue as “nothing took place there” that is related to Trianon. My next question is, whether it is possible to deal with the topic objectively. Is it really possible to separate such an institution from politics when symbolical politics has strengthened? Only with the help of these questions can the Trianon discourse be really understood.

About the Trianon Museum

A museum as a scientific and informative institution should have numberless motives so that it is not only a shallow foundation: collection, categorization, restoration, knowledge-transmission, remembrance, research, emotion and intentionless analysis, publicity, conferences, publications, explanatory texts, multilingual tags, museum pedagogy, etc. Can the Trianon Museum be considered as a museum or is it something else? Exhibition, place of pilgrimage, shrine? Is it the field of a post-traumatic self-therapy? Or the tool of historicizing a nation's (re)building? Or is it a mixture of the above? It seems that the intentions of the Trianon Museum are not the intentions of a museum. Going through its exhibitions, exhibited objects, processing its media coverage and getting familiar with the opinions of those living in Várpalota, the institution shows itself as a mixture of a museum, place of remembrance (Nora 1999)¹, worship, pilgrimage. What could be the reason for this unusual mixture to exist, how does it work as a signification-maker, how does it try to become an institution by the Trianon-discourse? Just like of the House

---

¹ Pierre Nora: Emlékezet és történelem között. *Aetas*, 1999/3. Ford. K. Horváth, Zsolt http://www.etas.hu/1999_3/99-3-10.htm (Accessed: 21 July 2018)

of Terror Museum² we could assume of Trianon Museum at first impression that besides its symbolic aspect, disposed of its taboo nature by the scientific critical discourses, it is a frame of emotionless social science researches and the scene of presenting these. It could be expected of a museum to be an institution based on historical consensus and to be a source-revealing, critical, knowledge-mediating tool of the discipline of history, a historical representation appearing to publicity. In general a museum should be a political, scientific resting point and wield the frame of rules of forms of the government's will (György 2007:7) and cultural remembrance, also the visual representation and context-creating process as it creates connection between those that can be showed and those which can't be showed. In this work we make an attempt to give multiple answers with explanations to the questions above raised by the reception of the Trianon-discourse which is shown, thematized in the museum.

The Trianon Museum and its exhibitions

The Trianon Museum opened its gates on the 26th of June 2004 in Várpalota under the premises of Zichy Castle, with the address Gróf Apponyi Albert grove 1. The building got under the handling of Trianon Museum Foundation in 2002, when they started to form the exhibitions. In the advisory board of the foundation founded in 2001 were Zsolt Bayer³, László Tőkéczki⁴ (PPKE) and Tamás Cseh⁵ who passed away in 2009. The forming of this foundation was accompanied with political and public storms, but the exhibition was/is also attacked by the left-winged and liberal members of political life. In an interview made in 2003 Pál Csaba Szabó⁶ formulated the program of the museum and the foundation this way: “it should make our collective past alive, loveable and defendable in its organic entity.”⁷

The building is located in Várpalota's city center on a hill, in its immediate neighborhood is a barrack, the cultural center of the former garrison and a catholic church. The road leading to the hill starts from beneath the castle and there still can be seen some parts of the old ring-fence and on one of these is a sign of the

---

² On the symbolic role and “museumness” of House of Terror the writing of Frazon, Zsófia and K. Horváth, Zsolt *A megsértett Magyarország* (<http://epa.oszk.hu/00000/00036/00047/pdf/23.pdf> (25 November 2017)) gives further analysis.

³ Bayer, Zsolt (Budapest, 26 February 1963) – a Hungarian writer, journalist, publicist. In the January of 2012 he was the organizer of the mass demonstration Békemenet (Peace March).

⁴ László Tőkéczki (Szikszó, 23 September 1951) – a historian, university teacher. He holds around 100 presentations per year asked by scientific, religious, political and cultural organizations in Hungary and for Hungarians living abroad.

⁵ Cseh, Tamás (Budapest, 22 January 1943 – Budapest, 7 August 2009) – a Hungarian composer, singer, actor, performer, teacher of drawing winning Kossuth and Liszt Ferenc prizes.

⁶ Pál Csaba Szabó – Historian, manager of the Trianon Museum Foundation in Várpalota.

⁷ Haklik, Norbert: A házmaster-szubkultúra ellen. *Magyar Nemzet Online*, 2003. december 29. <http://mno.hu/kulturpult/a-hazmesterszubkultura-ellen-683504> (Accessed: 11 October 2012).

Trianon Museum. As compared to other well-looked-after surroundings of old castle parks the environment doesn't look as a park, although there are some ancient trees, aged decoration plants, it is not untended. Around the building there are the concrete pedestals of the exhibition objects of the former Artilleryman Museum which are currently not used and if yes, only for parking. There are two new objects in the few square meter park called Gróf Apponyi Albert⁸ grove, a strapped turul bird and a cross (People's Christ Hungary – Népek Krisztusa Magyarország). The façade of the museum waves a Hungarian tricolor, and a winter chill welcomes the visitor when entering the castle. On the ground floor in front of the door in the focus of the hall there is a huge photograph of a long-range Ikarus 55⁹ (“bottomed”) autobus hanging from the ceiling, which is a completely unfitting object in the exhibition. The picture's negative was made in 1960 at the former long-range bus station at Engels Square¹⁰ in Budapest, but according to the museum's cashier and amateur guide the Serbians took the to-be executed Hungarians in this type of autobuses in 1944.¹¹

In the ground level hall in May, 2012 there were display panels presenting Yugoslavian massacres in World War 2, which panels overlie the plotting board showing the significant border castles of historical Hungary. The interesting plotting board this way lost its role as a scenery-maker determining the first impression of the visitors. Its original purpose probably was to bring attention to the “geographically coherent” aspect of the Carpathian Basin, the long-gone “greatness” of the nation, the multitude of fortresses. It reminds of glorious past that is lost. From the entrance hall the doors lead to rooms placed practically to help operate the former noble estate. But for a 21st century visitor the building could seem as a labyrinth. The small and large rooms contain many thematically formed mini-exhibitions about the railway system, counties, annexing of North-Transylvania, the presentation of Trianon in contemporary elementary schools, the bravest city, Balassagyarmat, the Anthem, the Trianon monuments. Along the corridors many genuine maps, newspaper offcuts, postcards, photo reproductions await the visitors mostly without explaining captions or orientation signs. In the north-western corner of the ground floor in a showing room a compilation of contemporary documentaries and news is screened. In the room about Balassagyarmat on the screen of the television we can see a documentary-fiction film recalling the contemporary events. Upstairs we can find a stamp exhibition, Vargha and Reményik memorial room, Szelezcki Zita memorial corner, as an example of heroicness we can

---

⁸ Earl Apponyi, Albert (Wien, 29 May 1846 – Geneva, 7 February 1933) – a politician, minister, secret councilor, squatter, member of the Hungarian Academy of Sciences. He was the leader of the Hungarian delegation at the peace conference in Paris, 1920.

⁹ The Ikarus 55's manufacturing began in 1952. <http://bkvv.webs.com/ikarusik30tlik210ig.htm> (Accessed: 30 April 2012).

¹⁰ http://www.old-ikarus.hu/nzs/650713_ga-79-34.jpg (Accessed: 30 April 2012)

¹¹ The picture was still present in May, 2012.

see the fight of the *székely* division and in another room there is an exhibition of the contemporary bathing culture of Hungary. In the containers and on the walls are mostly reproductions of original documents, newspapers, posters, photographs, etc., but we can also find several genuine ones. The large number of paper-based relics points out the lack of other objects, only a few clothes, flag, book, military relic shows up scattered in the rooms. On one of the plastic models in the museum the pulling apart of the Hungarian railway system and the harms inflicted are shown, on another one the 1910 state of the city Lőcse and the third one was meant to show the suffering of Hungarians driven away from Kolozsvár (this study does not undertake to determine whether these plastic models fit, and if yes to what extent with the formal requirements of installations used in the museum). We can find audiovisual elements in even more rooms besides the already mentioned showing room and the one about Balassagyarmat, from the speakers melodies, Zita Szeleccki¹² songs and Sándor Reményik¹³ poems are played when the cashier turns them on and on again running through the halls. The employee is just one room ahead of the first visitors with turning on the lightings and audiovisual devices. Where natural light is missing or is insufficient, there the objects, explaining captions, plastic models are poorly lit. With this the museum loses the opportunity to lead the eye and focus the attention. The electric system is visibly outdated and should be renewed; here and there we can still see some of the decayed, dismantled, broken infrastructure of the previous institution, the Artilleryman Museum. On the whole the exhibition is rather a conservatively composed museum showing, than an interactive experience, even though in several rooms documentaries, interview fragments, recitations, songs can be seen and heard repeatedly. We state this in full knowledge of that the idea of interactive experience is dynamically changing with technological development and the usage of museal presentation techniques can be counted within the formal rules of visualizability of the message.

Objects and the usage of objects

The base of the comparative analysis is the third chapter of Zsófia Frazon's *Museum and exhibition. The spaces of redrawing* (Gondolat 2011) where she writes about the meaning-mediating role of museal objects. This way there are authentic objects, tinkered objects and copies, and also unclarified objects from the aspect of the exhibition's context (existing objects of everyday life).

---

¹² Szeleccki, Zita (Budapest, 20 April 1915 – Érd, 12 July 1999) – a Hungarian actress. She left Hungary in 1945. While she was gone the people's tribunal convicted her for reciting the Petőfi poem *Up for the holy war!* at a so called "Hungarian Evening" event in November 1944. The poem is exhorting for defending the country against the Russians and was broadcast by the Hungarian Radio Corporation. In 1993 the Supreme Court absolved her of the false charges and granted her full pardon.

¹³ Reményik, Sándor (Kolozsvár, 30 August 1890 – Kolozsvár, 24 October 1941) – a poet, outstanding character of the Hungarian lyre in Transylvania between the two World Wars. He was awarded with many significant prizes and recognitions, but after 1945 – mostly for political reasons – he was banished from Hungarian literature for decades.

Authentic objects are those genuine objects to which personal stories, well known, exceptionally significant persons are connected. These kinds of objects are appropriate to start remembering, creating genuinity and also through them history becomes a value which can be mediated, accessed, acquired: artifacts, biographical objects, documents of the era. Including tinkered objects in museal installations in lucky cases helps placing into context and creating the meaning-net desired by the institution. Using these objects carries the potential to downgrade the exhibition into an attraction, in worse cases even the chance for manipulation. Dramatizing the historical context in this matter requires a stable institutional background and demands trust towards the institution. Lastly the unclarified objects are the objects of everyday life which lack the relevance of the given exhibition's context. So these can appear anywhere at any time and can be exchanged with each other.

Looking through the exhibitions of the Trianon Museum the objects show a very diverse picture regarding their usage. The documents of the *Székely division's patriotic fights 1918-1919* are almost completely duplicates. In the center of the hall a monument is standing made from the weapon of a soldier who died in World War 2 (!) and on the walls duplicates can be seen showing military actions from the two World Wars (mostly with explaining captions). The title of the exhibition and the documents presented are not in accordance with each other and probably only a handful of visitors spot the dissonance of putting these objects next to each other (not a single message mentions it in the visitors' book). This exhibition room shows something which is professionally set up, has leading texts, explaining captions, genuine documents and authentic copies of these but is only partially what the title promises. Is this carelessness or intentional deceiving? Asking the question this way we can't answer it, but we can say that if the title of the exhibition is regarded as a valid label of the category, then we can encounter numerous objects from categories which cannot be found in the object-categorization of Frazon. Amongst these the military-death memorial made of weapons is the smallest problem because it can effectively strengthen the idea of heroiness as a tinkered object. What is missing? Why can't a portion of the objects be put in any of the three categories? The objects in question are reproductions (documents, photographs, maps, sketches) but from the age of another historical event, the Second World War. This means that these objects in their own category, provided with the fitting label (exhibition title) can be regarded as authentic objects and are capable of recalling the historical context, depicting the further fights of the székely division existing in 1939-45. But here it is impossible to fit them in any of the categories set by Frazon. But in this paper we do not intend to answer this question.

The room leading to the balcony is a real mystery. The visitor looking for the connection between and collective meaning of the objects encounters a Moles-

like¹⁴ pile of objects. In the middle of the room an eye-appealing plastic model of the town Lőcse at the beginning of the 20th century can be found, behind it towards the balcony are three show-cases corded with tricolors, and inside them among others is a pottery with Trianon inscription, a statue representing a dump craftsman. The ribbons with national colors on the show-cases are carelessly tied up; one side is red-white-green, the other green-white-red. On the left there is a three-headed dragon monument carved out of wood (Zsolt Kovács: *The Trianon dragon*. 2006), next to it two candelabras, wreaths, flowers. On the walls we can see maps, postcards, the symbolism of the whole room is incoherent, and there are no explaining captions to orientate the viewer. Probably only the visitors filled with emotions are not confused by the pile of objects tossed at each other, because the three dimensional objects in the room, the installation connecting to the Trianon dragon, the statues corded with tricolors are in this environment only good for heating up one's emotions. The model in the middle of the room "floats" as the biggest, most colorful object and could rather be imagined as part of a local history exhibition which puts the viewer in the historical view of the town Lőcse. It is worthy of noting that the statue of Zsolt Kovács and the objects connecting to it are the only coherent, semantically united part of this room.

The exhibition *Pulling apart the Hungarian railway system 1918-1920* with its documents, plastic model is possibly the most professionally composed exhibition. In the show-cases we can find documents (timetable, credentials, layout) which are visibly from the era in question and we can also read orientation and explaining signs. If someone wanders in with a decent knowledge in engineering and sees the exhibition, it will be easily understandable for him/her how technologically, economically, geographically advanced and well-built the Hungarian railway system was prior to 1920. The Trianon trauma is represented in two very significant objects: the first one is a schematic model showing the pulling apart of the Transylvanian railway system; the second one is a Bethlehem-like statue, *The Hungarians driven away from Kolozsvár*, which is based on the visual elements of the székely people's wood carving art. This work is more comic than suited for showing tragic human fates. Whilst the railway model shows the happenings with captions and "tin soldiers", the Bethlehem's only connection with the railway inside the glass cage is that it has a stylized third class railway wagon with it. With its pine cones, blond string haired aunties, uncles dressed in ködmöns it looks more like a toy from an elementary school. It is hard to maintain one's seriousness and empathize with the hell of human fates meant to be showed, the feeling of being driven away from one's home, line of country, fatherland, the collapsing of historical Hungary, the "mother country".

---

¹⁴ Moles, Abraham A.: *A giccs. A boldogság művészete*. Ford. Orosz, Magdolna – Albert, Sándor. Háttér Kiadó, Budapest, 1996

The museum's reception

The most characteristic expressions in the museum's visitors' book¹⁵ are: revision, terror against the country, we don't forget, uplifting, heart-smothering, thanks, loyalty and persistence, moving, we take up the arms, don't take us into temptation, patriotic, every Hungarian should see this, silenced, sad, the turul will fly again, pathetic, makes up for shortcomings, treasure, not taught in schools, showing the truth, let's ascend, lots of content, shocking, full of emotions, heart-rending, astonishing, touching.

In the book one can read the usual panels (“grateful that we could be here”, “it was beautiful”, etc.), the other remarks are mostly silently grunting or written with a sad tone, we can't find deference in any of the remarks. There was only one call-to-action remark with outstandingly militant tone, “we take up the arms”, but even this one was finished with the “don't take us into temptation” prayer fragment. Because of the theme of the museum and the exhibition the remarks were written in a patriotic, irredentist tone and also in a tone that stereotypically puts the Hungarians above neighboring nations, also the remarks position the country as a victim, “people's Christ”, “watchtower of the West”, etc. The remarks reflect the general morale of the era between the two World Wars – the incomprehension, turning into introversion, scapegoating – and it can't be read anywhere that Hungary was always part of Europe, or that a common Europe would be a value in the irreversible chain of events of history. At this point we would like to mark that the text-analysis of the visitors' book exceeds the frames of this paper and that we are aware of its significance as a source in exploring the identity-forming role of the Trianon Museum.

Debates in the media

The methodology of scientific research requires us to take into consideration the intellectual debates and scientific discourses connected with the Trianon Museum when analyzing the museum's communication. In the joint search tool (EHM) of EPA, HUMANUS and MATARKA we only found one article about the Trianon Museum and its context and that was Péter György's *The shrine and the museum: the Trianon Museum of Várpalota* (Árgus, 2007. 4-5.), and the findings of this article have already been taken into consideration in the paper. Because of this we turned our attention towards writings published in weekly periodicals and until the 10th of August, 2018 we found 28 articles in which the Trianon Museum could be found. Going through the writings of Magyar Demokrata (7 pcs.), HVG (7 pcs.), 168 Óra (4 pcs.), Origo (2 pcs.), Heti Válasz (2 pcs.), Magyar Narancs (1 pcs.), Index (1 pcs.), !!444!!! (1 pcs.), Magyar Idők (1 pcs.), Kuruc.info (1 pcs.) and Lokál (1 pcs.) we can establish the following. The Zichy Castle in Várpalota became the seat of the institution through the personal connections of Pál Csaba Szabó after the

---

¹⁵ Visitors' book of 2012, until 5th of April.

Artilleryman Museum moved out, and at this time there were no available funds from the government or the municipality to upkeep and handle the castle, so for the symbolic price of 1 HUF the empty building was in 2001 taken into possession for ten years by the Trianon Museum lead by Zsolt Bayer. This decision was primarily made by political motives. In 2018 the foundation bought a place at Királyszállás, where they made the Greater Hungary Park, reports the HVG. Regarding the historical embeddedness the location of the museum is not the outcome of natural development, but incidental. According to 168 Óra it is a tool of forced tradition-making thanks to the “extreme right influence which is now significant in the area”, and it is an “alien body” in the city's life. HVG is not so straightforward when mentioning it as “local sight”, the Magyar Demokrata in an article draws a parallel between the Pál Csaba Szabó lead reviving of the Thury Castle in Várpalota and the reconstruction of the Sümeg Castle, and only mentions in passing the fact that the Trianon Museum is also connected to this process of tradition-preserving. In the article the comparison with notable historical locations in Hungary is quite poorish; it might even be a little farfetched to state regarding the budget-debates of 2011 that a portion of Fidesz¹⁶ representatives arm-in-arm with the Jobbik¹⁷ proposed the Trianon Museum to be worthy of funding (50 million HUF) besides Ópusztaszer¹⁸. Regarding the political embeddedness the examined articles primarily highlight the connection with the extreme right entities 13 times (Jobbik, Magyar Gárda¹⁹), 4 times highlight the connection with Fidesz, and in one article of 168 Óra even the label Nazi shows up. According to the articles the aim of the museum is to show the complex unity of the Carpathian Basin²⁰, mutual reconciliation, looking for joint solutions and honoring the victims²¹. According to 168 Óra's report, during the campaign of 2010 Jobbik meant the Trianon Museum as a “radical change to Budapest's deteriorating cultural life and to change the borders”. The examined writing shows that the creation and the functioning of the museum can be primarily tracked back to emotional reasons (14 times), but there are references to the nation as well (7 times), cultural objectives (4 times) and scientific activity shows up only two times in the articles.

---

¹⁶ Fidesz – a national conservative party positioned as a democratic people's party. Currently it is Hungary's governing party (leader: Orbán, Viktor) in alliance with the Christian Democratic People's Party.

¹⁷ Jobbik – a radical right wing party in Hungary, its current leader is Vona, Gábor.

¹⁸ Ópusztaszer – it is located in Csongrád County, its most important sight is the National Historical Memorial Park.

¹⁹ Hungarian Guard – an organization connected to Jobbik. Its characteristics are the black-white uniform with Árpád stripes, negative manifestations against the gypsies living in Hungary and according to many their aspects suggesting being a party militia.

²⁰ Huszka, Imre: *Polgári kastély*. 168 Óra Online, 2005. szeptember 27. <http://www.168ora.hu/itt-hon/polgari-kastely-2008.html> (Accessed: 20 October 2012)

²¹ Sz. n.: *Délvidéki magyar Golgota – emlékezés a vérengzés áldozataira*. *Magyar Demokrata*, 2011. november 23. http://www.demokrata.hu/cikk/delvideki_magyar_golgota_emlekezés_a_verengzés_áldozataira/ (Accessed: 20 October 2012)

They tried to set the scientific grounding right at the founding of the foundation but Ignác Romsics²² backed out, and Mária Ormos²³ could not remember that they asked her to take part in the museum's work. The scientific activity is only mentioned in two Magyar Demokrata articles, one regarding the series of conference-programs of MTA connected to the massacre in former southern Hungary, the other one is an interview regarding the role of Miklós Horthy in history. In the communication about the museum prestigious entities are referred to, such authorities are Miklós Horthy²⁴, Ottokár Prohászka²⁵, Albert Wass²⁶, Dezső Szabó²⁷, Cardinal Péter Erdő²⁸, the Institution and Museum of Military History, the University of Kaposvár, the Parliament and the MTA.

In the left winged/liberal angled newspapers the financial, economic and personnel scandals around the Foundation and the cultural event organizer public company of Várpalota are discussed, the national/right winged media entities write about the usefulness of the museum, its role in the preserving of the nation and its attribute as a memorial sight. In conclusion we can say that the usual separating lines are present, only the already mentioned writing of Péter György could overcome this and analyze with scientific ambitions the museum – non-museum characteristics of Trianon Museum and its role as a shrine.

Conclusion

In this paper whilst examining the communication of the Trianon Museum we took into consideration the buildings' location, the exhibitions with the maps and the visitors' book inside. Regarding the articles published in weekly periodicals we were curious about the social embeddedness of the institution and its connection to other institutions. We can conclude our findings with the following. In the

---

²² Romsics, Ignác (Homokmégy, 30 March 1951) – a Hungarian historian winning the Széchenyi Prize, university professor, member of the Hungarian Academy of Sciences. Significant researcher of the history of Hungary in the 20th century.

²³ Ormos, Mária (Debrecen, 1 October 1930 – Budapest, 8 December 1919) – a Hungarian historian winning the Széchenyi Prize, university professor, politician, member of the Hungarian Academy of Sciences, a significant researcher of the history of Hungary and the world in the 20th century.

²⁴ Horthy, Miklós (Kenderes, 18 June 1868 – Estoril, 9 February 1957) – a Naval officer of the Austro-Hungarian Navy. From 1 March 1920 to 16 October 1944 he was the governor of the Hungarian Kingdom.

²⁵ Prohászka, Ottokár (Nyitra, 10 October 1858 – Budapest, 2 April 1927) – a Catholic religious writer, 15th bishop of Székesfehérvár, a significant representative of the Hungarian Christian socialism, member of the Hungarian Academy of Sciences.

²⁶ Wass, Albert (Válaszút, 8 January 1908 – Astor, 17 February 1998) – a Hungarian writer and poet from Transylvania. One of the most controversial characters of the Hungarian literature, his works are published in Hungary only since 1989.

²⁷ Szabó, Dezső (Kolozsvar, 10 June 1879 – Budapest, 13 January 1945) – a Hungarian writer, critic, publicist, a significant representative of the Hungarian literature from between the two World Wars.

²⁸ Erdő, Péter (Budapest, 25 June 1952) – a Cardinal, theologian, canon lawyer, university teacher, proper member of the Hungarian Academy of Sciences. At the 28th of September 2003 he became the member of the Papal conclave.

city the museum is present as an alien body because its creation is not the product of natural development, but it was born “in medias res” due to its founder having connections to Várpalota and he could find an unused building here. The locals – mostly retired soldiers, miners, physical workers and their descendants – due to their present and former way of living can't really identify themselves with the intellectuality of the institution. The cultural heritage of those living in Várpalota was the Artilleryman Museum, which was created by them and everything inside was an important part of their lives. The Trianon Museum tries to create a much more abstract, national level of cultural heritages.

As a conclusion of reviewing the exhibitions, more precisely the setup, we can say the followings. What we see mostly resembles a traditional museal exhibition. Its fragmentedness, promiscuous-like characteristic is not only caused by the buildings' arrangement of rooms, the clues showing museal background work are mostly missing (for example, explaining texts, picture captions). From the visitors' book it shows that the museum has transformed itself into a memorial place, which is visited as a shrine by the guests. Using its maps it creates the unified Carpathian Basin; it tries to create this Carpathian Basin consciousness with setting “us” against “them”. No trickery, only understandable duality. The expressed will of the founders is to put the system-changing political elite under pressure, and start talking about this taboo event.

The repertory in question is operated by a foundation. This legal form primarily serves the fitting of civilian social initiatives into state frames, but nevertheless is attached by thousands of strings to politics, even if these are mostly informal ones, outside the mainstream of politics. The museums besides being national are also state institutions, because they are mostly maintained by the state lead by the all-time government, even though they are institutions in the hands of the municipality. The Trianon Museum presents as a national institution, national memorial place even though it is not part of the state's and municipality's institution-system. Oddly the museum's cashier was the one to touch the spot on why the museum is outside the mainstream when saying that “it is identified with Jobbik, so the Fidesz doesn't give any money”. It is almost entirely present only in radical media entities which many times almost express themselves in an illegal manner. It is not present in national news services which operate in the mainstream of publicity, although it could legitimate its existence and operation through discourses created here. This is the paradox the cashier pointed out without even knowing, because the lack of funding from the government shows the attachments of the museum to the extreme right, making the critical historical examination of Trianon almost impossible.

REFERENCES

1. APPADURAI, ARJUN: Introduction: Commodities and Politics of Value. In Arjun Appadurai (ed.): *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986, 3–63.
2. BRUBAKER, ROGERS: *Nacionalizmus új keretek között*. Ford. Erdősi, Péter. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2007
3. ÉBLI, GÁBOR: *Az antropológizált múzeum*. Typotex Kiadó, Budapest, 2005
4. FEISCHMIDT, MARGIT: Populáris emlékezetpolitikák és az újnacionalizmus: a Trianon-kultusz társadalmi alapjai. In Feischmidt, Margit (szerk.): *Nemzet a mindennapokban – Az újnacionalizmus populáris kultúrája*. L'Harmattan, Budapest, 2014, 51–81.
5. FRAZON, ZSÓFIA –K. HORVÁTH, ZSOLT: A megsértett Magyarország. *Regio*, 2002, 13. évf. 4. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00047/pdf/23.pdf> (Accessed: 25 November 2017)
6. FRAZON, ZSÓFIA: *Múzeum és kiállítás. Az újrarájzolás terei*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012
7. GYÖRGY, PÉTER: *A kegyhely és a múzeum – a várpalotai Trianon Múzeum*. *Árgus*, 4–5. 2007, 26–36.
8. HAKLIK, NORBERT: A házmaster-szubkultúra ellen. *Magyar Nemzet Online*, 2003. december 29. <http://mno.hu/kulturpult/a-hazmesterszubkultura-ellen-683504> (Accessed: 11.10.2012.)
9. HOBBSAWM, ERIC – TURNER, TERENCE: *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983
10. HUSZKA, IMRE: *Polgári kastély*. 168 Óra Online, 2005. szeptember 27. <http://www.168ora.hu/itthon/polgari-kastely-2008.html> (Accessed: 20 October 2012)
11. MOLES, ABRAHAM A.: *A giccs. A boldogság művészete*. Ford. Orosz, Magdolna – Albert, Sándor. Háttér Kiadó, Budapest, 1996
12. PIERRE NORA: *Emlékezet és történelem között*. *Aetas*, 1999/3. Ford. K. Horváth, Zsolt http://www.aetas.hu/1999_3/99-3-10.htm (Accessed: 21 July 2018)
13. Sz. n.: Délvidéki magyar Golgota – emlékezés a vérengzés áldozataira. *Magyar Demokrata*, 2011. november 23. http://www.demokrata.hu/cikk/delvideki_magyar_golgota_emlekezés_a_verengzes_aldozataira/ (Accessed: 20 October 2012)

CSABA B. STENGE*

Demise of the Cameraman. The Death of Peter Lysiuk in Khust on 14 March 1939

Abstract. This paper is the investigation of the events surrounding the death of Peter Lysiuk in Khust on 14 March, 1939. The young ethnic Ukrainian, US citizen filmmaker lost his life while filming the firefight between the Karpatska Sich and the Czechoslovak law enforcement forces. According to my research and analysis it seems he was not killed accidentally by crossfire, but was murdered because of the high amount of cash with him.

Keywords: Carpathian Ruthenia, Peter Lysiuk, cameraman, movie, murder

Резюме. Це дослідження присвячене обставинам смерті оператора Петра Лисюка, що загинув 14 березня 1939 року в Хусті. Молодий українець, що був американським громадянином, втратив життя під час зйомок сутички між стрільцями Карпатської Січі та чехословацькими правоохоронними органами. Як показав детальний аналіз подій, його смерть найімовірніше була не випадковою – юнака застрелили. Припускаємо, що причиною вбивства була велика кількість валюти, яка знаходилася в оператора.

Ключові слова: Закарпаття, Петро Лисюк, оператор, фільм, убивство.

Rezümé. Ez a tanulmány a Huszton 1939. március 14-én meghalt Peter Liszjuk operatőr halálával foglalkozik. Az amerikai állampolgárságú fiatal ukrán filmes a Kárpáti Szics és a csehszlovák rendvédelmi erők közötti összecsapás filmzése közben vesztette életét, de – mint a részletes elemzés mutatja – halála minden bizonnyal nem véletlen volt, hanem szándékosan lőtték le. A gyilkosság oka – feltehetően – a nála lévő jelentős mennyiségű deviza volt.

Kulcsszavak: Kárpátalja, Peter Liszjuk, operatőr, film, gyilkosság

Introduction

Being a war correspondent or reporting conflict-stricken areas can be a very dangerous task. Just between 1992 and September 2019, according to Committee to Protect Journalists, 2001 cases are known, when journalists and media workers were killed either deliberately or by crossfire in dangerous areas while doing their duty.¹

There was such a case in Carpathian Ruthenia as well, when during the turbulent March of 1939, a cameraman was shot and killed by Czechoslovak law enforcement forces. The victim, Peter Lysiuk was an American citizen, so his death was investigated upon the request of the United States authorities. It is his story.

* PhD, igazgató, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára. * Доктор філософії з історичних наук, директор, Архів міста обласного значення Тотобаньо. * PhD, director, Tatabánya City Archives. E-mail: tmjvleveltar@upcmail.hu.

¹ Committee to Protect Journalists (CPJ): https://cpj.org/data/killed/?status=Killed&motiveConfirmed%5B%5D=Confirmed&motiveUnconfirmed%5B%5D=Unconfirmed&type%5B%5D=Journalist&type%5B%5D=Media%20Worker&start_year=1992&end_year=2019&group_by=year (Accessed: 14 September 2019).

Picture 1. *The portrait of Peter Lysiuk which was published in numerous US newspapers after his death*

Source: Lysiuk family photo

Family background and the tragic fate

Peter Lysiuk was born on 21 April 1918 in Odessa.² His father, Kalenyk Lysiuk³ was a prominent figure of the Ukrainian diaspora. During the Ukrainian War of Independence in 1917–1921, he fought in the ranks of the Army of the Ukrainian People's Republic as an officer. He then immigrated to the United States in 1923 and became a businessman and also became a very active member of the Ukrainian–American community. He was a member of various Ukrainian organizations in the USA and after the Second World War he founded the Ukrainian National Museum and established the Ukrainian–American Foundation as well.

---

² Svoboda Ukrainian Daily 22 March, 1939. p. 4.

³ Kalenyk Lysiuk (1899–1980) later settled down and passed away in Ontario, California (it is situated between Los Angeles and San Bernardino). He published a book in 1954 with the title 'For Land and Freedom – A story of the never-ending struggle of the oppressed' (it is available here in PDF: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/5930/file.pdf> (Accessed: 14 September 2019)). His papers (17 linear in.) are available in the Ukrainian Research Institute at Harvard University.

Picture 2. Peter Lysiuk is posing with his camera in front of Khust's Greek Catholic Church of the Ascension. This photo was taken in early March 1939 by his father. Peter Lysiuk was shot very close to this place, a few hundred yards to the east

Source: Lysiuk family photo

Peter Lysiuk also had a younger brother, Walter.⁴

Kalenyk Lysiuk was naturalized on 8 January 1929 in New York, presumably his sons were naturalised on the same date. The family lived in Plainfield, N.Y. for a while, then moved to Passaic, N.J. in 1935. Peter Lysiuk had attended Peekskill Military Academy, later New Brunswick and Richmond Hill High Schools, prior to join Passaic High School. He was mentioned as a star left end of Passaic High School's 1936 football team which finished the season as co-champion of the State with Bloomfield.⁵

Peter Lysiuk graduated from the Passaic High School in January, 1938. He was mentioned in the class Who's Who as the „Handsome Boy” and „Athletic Hero”.⁶

His parents divorced, and Peter lived with his mother, Zina, and younger brother, Walter in Passaic, N.J. His mother ran there a beauty parlor.

⁴ Walter Lysiuk (1923–2010) passed away in Santa Fe, New Mexico.

⁵ Svoboda Ukrainian Daily 22 March, 1939. p. 4.

⁶ Lysiuk Warned of Peril, Father Cables Newspaper. *The Herald News* 18 March, 1939 pp. 1–2.

Kalenyk Lysiuk planned to go to Carpathian Ruthenia with his older son, Peter to make a movie there. They left the United States on 18 February, 1939 and arrived to Carpathian Ruthenia still in February, 1939, where they stayed in the Central Hotel of Khust.

Then the life of this tall, handsome, young promising man ended tragically. In the morning of 14 March, 1939 a firefight broke out between the Ukrainian paramilitary Karpatska Sich and the Czechoslovak military and law enforcement in Khust. Albeit his father warned him not to do so, Peter Lysiuk left the hotel to film the engagement. He never returned. Peter Lysiuk's body was found in Khust with a fatal shot through his heart.

His brother, Walter said to a journalist about his older brother's intention for the trip and the result of the devastating news on their mother: „*Peter wanted to earn money to pay tuition in an engineering college. The news of his death made mother hysterical and now she can't see anyone.*”⁷

The Royal Hungarian Armed Forces seized Khust on the 16th of March (at this time, there was no combat in the settlement). The next day the entire Carpathian Ruthenia was under the control of the Hungarian armed forces.⁸

Peter Lysiuk was buried in the Greek Catholic cemetery of Khust (which is situated just north of the Castle Hill of Khust).

I did not find Peter Lysiuk's record among the 1939 Khust state death certificates (presumably his father did not report it to the local authorities – maybe he was not familiar with the process).⁹

---

⁷ U. S. Photog, 20, is killed in Czech battle. *New York, Daily News* 18 March, 1939 p. 8B.

⁸ For further details see B. STENGE, CSABA: Magyar hadműveletek Kárpátalja visszacsatolása során, 1939. március I. fázis (2. rész). *Seregszemle* 1/2018, pp. 117–131.

⁹ The official death certificates are available at the State Archives of Transcarpathian Oblast (DAZO) in Uzhgorod.

Picture 3. *The grieving Zina and Walter Lysiuk are looking at Peter Lysiuk's photo after the news of his death*

Source: AP Wirephoto in the Philadelphia Inquirer 18 March 1939 issue

Official investigation

In early July of 1939 the Hungarian Regent's Commissioner of the Governorate of Carpathian Ruthenia (this position was an actual governor), Baron Zsigmond Perényi received a formal inquiry from the United States Embassy in Budapest to investigate the events related to the death of Peter Lysiuk.¹⁰

The main questions were the following:

- the circumstances of the killing of Peter Lysiuk
- when, on what day and where Peter Lysiuk was killed
- Peter Lysiuk had 2,016 USD cash with him. What happened to this money
- Where was Peter Lysiuk buried. The embassy asked for a photo of his grave.

---

¹⁰ Dazo Beregovo fond 340 opis 1 delo 72. Az Egyesült Államok budapesti követségétől Lissiuk Péter elhalálozási körülményeinek megállapítása.

According to the embassy an individual named László (Vladislav) Tatinecz from the Central Hotel in Khust may know more about the death of Peter Lysiuk.

On 11 July, 1939 Zsigmond Perényi forwarded the request to the local public administration of Khust. He asked for an urgent investigation and answer and gave 15 days for it.

On 19 July, 1939 the Hungarian gendarmerie station of Khust filed a report about the result of their investigation for the local public administration, and it was forwarded to the Regent's Commissioner of the Governorate of Carpathian Ruthenia as well. The report was filed by Master Sergeant (tiszthelyettes)¹¹ Szabados, commander of the station. In his report, he stated the following:

„United States citizen Peter Lysiuk sojourned in Khust in March along with his father. They were staying in the Central Hotel. On 14 March, 1939 at 7 am in the morning, when the Sich and the Czechoslovak armed forces clashed in the settlement, he ran to the streets and went to the grassy area at the end of the Streets of Endre Tóth and Nagykőrösös, close to the former Czech gendarmerie barracks. (I identified that Nagykőrösös Street is the recent Vulytsya Keramichna and Endre Tóth Street is Vulytsya Brativ Brayshchykiv – Author.) Here he started to film the firefight between the Czech law enforcement and the Karpatska Sich. Having seen this, Sergeant Antonín Otradovec, who was born on 3 April, 1898 in the village of 'Velky Semtiu in Olbnovice-Sedchany distict on the Czech territory (The correct settlement must be Semtín, which is a very small village just 2 km to the east from Olbramovice and a part of it, it is situated to the east from the Sedlčany district, and belongs to the Benešov district – Author.)¹², a Czech member of the gendarmerie force who was living in the Protectorate of Bohemia and Moravia at the time shot and killed Lysiuk. He may have thought that Lysiuk was a member of the Karpatska Sich.

The killing of Peter Lysiuk happened on 14 March, 1939 between 9 and 10 am in Khust, at the grassy area at the end of Nagykőrösös and Endre Tóth Streets, close to the Czech gendarmerie barracks, exactly 105 steps from it.

Lysiuk's money and personal belongings were taken by György (Georgy, in Czech Jiří) Hapik, resident of Turica (Turitsa is a Rusyn village to the east of Perechyn – Author), former Czech probational gendarme and Rudolf Veleki (evidently also a member of the Czechoslovak gendarmerie – Author), resident of Prague (Breznov Street 74.). These personal belongings were the following: a pocket watch, a letter, addressed to the United States, a lighter and a significant amount of money. These items and money were taken with them on the 15th of March when

---

¹¹ The different rank comparisons in this material are just approximate.

¹² The author wishes to express his gratitude to Dr. Július Baláz, Csc., director of the Military Archives of the Czech Republic, who helped to identify the area and settlements. The original Hungarian report definitely contains typos (Otradovec's name was also mentioned as Otradavec, which must be a misspelling).

they left for the Czech territory. It was confirmed by László (Vladislav) Svajka, resident of Fenyvesvölgy (Stavne, a Rusyn village in the Uzh valley, northeast from Velikiy Bereznij – Author) house number 83, who was also a probational gendarme of the Czechs and was present at those events. The exact amount of cash Lysiuk had was not counted and therefore was not established.

Peter Lysiuk's body was buried at the Greek Catholic cemetery of Khust. I am enclosing the photos of the grave. (The original attachments were not available in the letter, presumably the photos were sent to the US Embassy – Author.)

László (Vladislav) Tatinecz was not available for questioning, since his residence is not known.

Samuel Friedmann, resident of Khust (Kelemen Mikes Street 1), owner of the hotel said, that Lysiuk left the hotel on 14 March, 1939 at around 7 am. He did not know where Lysiuk went, since he did not inform him. At around 10-11 am individuals arrived to the hotel and said to his father that his son was shot in Khust. He does not know more about the case. He remembered well that Lysiuk had a significant amount of cash with him."¹³

The author's opinion and conclusions

The local Czechoslovak gendarmerie and police units were part of the State Defense Guard (Stráž obrany státu, SOS).¹⁴ The State Defense Guard's 38th Battalion was stationed at Khust, under the command of Lieutenant Colonel Antonín Zeman. (Avgustyn Voloshyn's government also had a very small independent police force there, led by Yurko Biley.)

The most detailed Czech book on the State Defense Guard's activity in this area barely mentions the case of Peter Lysiuk. It cites only a reminiscence of a chief non-commissioned officer of the Czechoslovak gendarmerie, Staff Sergeant (vrchní strážmistr) František Kolenčík, who said without any details on the circumstances of the death that the body of a US citizen named 'Luskiev' was found in front of the barracks, who was filming the engagement.¹⁵

The main source of the information of the above cited Hungarian report was definitely the local Rusyn Vladislav Svajka, a former probational member of the Czechoslovak gendarme, who was present at these events and knew all of the mentioned participants, since he was able to name the perpetrators. In one hand,

---

¹³ Dazo Beregovovo fond 340 opis 1 delo 72.

¹⁴ The Czechoslovak State Defense Guard was formed in 1936 and functioned until 1939. Its main tasks were to carry on customs duty, being the local law enforcement force and to protect the borders until the more powerful army units can intervene. The manpower of SOS based on gendarmerie and police members, finance guards and army soldiers. For further details about the organization, see BENEŠ, JAROSLAV: *Stráž obrany státu 1936–1939*. Mladá Boleslav, FORTprint, 2007.

¹⁵ MAREK, JINDŘICH: *Hraničářská kalvárie. Příběhy posledních obránců Masarykovy republiky na severu Čech a Podkarpatské Rusi v letech 1938–1939*. Cheb, Svět Křidel, 2004, p. 211.

he was definitely a key witness and source of information. However, on the other hand, as a former member of the same unit, he most probably varnished the role of the State Defense Guard members in Peter Lysiuk's death, concealing the sensitive facts.

Albeit Peter Lysiuk was definitely too keen and imprudent to take some real combat footage, he was aware of the danger of the firefight. That's why he positioned himself far from the combatants in an open place to help everyone recognize him. His small camera with a tripod was easily recognizable, not similar to any kind of weapon, especially for a law enforcement officer with vast experience, like Otradovec (since he was 41-year-old, Otradovec was definitely a very experienced law enforcement officer with a long service time).

According to the surviving photos, that particular camera was a 16 mm Filmo 70 Model A, produced by Chicago-based Bell & Howell Company. It was a very popular, widely used camera of its time, especially for amateur and home movie shooting. Its ruggedness and compact size made it a common „travel” camera.

The presence of the American filmmakers in Khust was widely known by locals and authorities alike, including law enforcement units. The presence of the US citizen filmmakers was definitely a kind of attraction in Khust for weeks, so the involved gendarmerie members obviously knew of their presence and accommodation well in the centre of the settlement.

Despite this fact, State Defense Guard members did not enter the Central Hotel either to inform Lysiuk's father about the death of his son or to return his personal belongings and money, albeit it was the official protocol. Peter Lysiuk had an undisclosed amount of Czechoslovak money (korunas) with him and also the mentioned 2,016 USD. The amount of the dollars was a really significant sum: 2,016 USD would cost 36,878.19 USD¹⁶ today (or 37,210.14¹⁷ according to a different online calculator). It is well over the annual real median personal income in the United States (which was 33,706 USD in 2018).¹⁸

In Central Europe, where wages and earnings were much lower than in the United States, this amount of money was really a small fortune.

To analyze the events, surrounding his death it looks that Peter Lysiuk was shot not accidentally by crossfire, but rather deliberately. The high value of the money with him suggests the most plausible explanation of Peter Lysiuk's death: he was shot because of the money.

Actually, there is a reminiscence, which states exactly this. Alexander Sevryuk (1893-1941), former Ambassador of the Ukrainian People's Republic of the Cen-

---

¹⁶ Creator & Maintainer: <https://westegg.com/inflation/> (Accessed: 20 September 2019).

¹⁷ US Inflation Calculator: <https://www.usinflationcalculator.com/> (Accessed: 20 September 2019).

¹⁸ Federal Reserve Bank of St. Louis: <https://fred.stlouisfed.org/series/MEPAINUSA672N> (Accessed: 20 September 2019).

tral Rada in Berlin, who arrived to Khust from the Third Reich stated that witnesses saw how 'Czech soldiers' arrested, robbed and then shot Peter Lysiuk.¹⁹

It is important to mention that such dirty deeds by local law enforcement were not so rare as most of the readers think. It was a similar case just two months before in Carpathian Ruthenia, when an unarmed, peaceful civilian was shot deliberately by another State Defense Guard member. On 6 January 1939 Czechoslovak regular troops: two infantry companies of the Czechoslovak 12th Infantry Division's I/36 Infantry Battalion assisted by State Defense Guard and supported by armoured cars and artillery attacked the Hungarian city of Munkács (today Mukachevo) through its suburb Oroszvég (Rozvegovo – today it is part of Mukachevo already). Here, in Rozvegovo a Czechoslovak State Defense Guard member, Jaroslav Kotouček deliberately shot and killed a local civilian, 19-year-old Fülöp (Philip) Weisz (they probably knew each other personally, since Kotouček was a police officer of the city before the First Vienna Award). The stepfather of the young Jewish victim wanted to sue the Czechoslovak state because of the murder.²⁰

Local people state, there were other civilian victims of this clash in Khust, but I was not able to find any details on the other cases (most probably the other civilians became victims of crossfire).

As for the Karpatska Sich losses, according to a local leader, Ivan Sarvadiy, around 120–150 Karpatska Sich members were killed on that day in Khust.²¹

Such a high number of casualties in an engagement which was strictly limited in time and area sounds extremely high and it suggests, that a larger group of them were actually captured and then shot after, not killed in the firefight directly.

A number of wounded Hungarian regular soldiers of the Hungarian 24th Border Guard Battalion were also murdered by Czechoslovak troops on the 15th of March, 1939 to the west and southwest of Khust.²²

My final conclusion on Peter Lysiuk's death is that he most probably became victim of few local Czechoslovak law enforcement officers' greed because of his significant amount of cash. It proved to be too tempting to the perpetrators and he was murdered deliberately because of his money. Perhaps the perpetrators thought that in those turbulent times, they could escape any legal consequences, which was actually the case.

---

¹⁹ His reminiscence is cited in this site: https://gazeta.ua/articles/history-newspaper/_vsetaki-tilyudi-ne-skavulili-i-ne-sklali-zbroji/891082 (Accessed: 22 September 2019).

²⁰ For further details see B. STENGE, CSABA: A „vízkeresztí csata” – csehszlovák-magyar határincidens Munkácsnál 1939. január 6-án. *Honvédségi Szemle* 1/2019, pp. 128–129.

²¹ SHANDOR, VINCENT: *Carpaho-Ukraine in the Twentieth Century. A political and legal history*. Cambridge, Harvard University Press, 1997. p. 187. He cites Ivan Sarvadiy's book, *Zmova proty uriadu Karpats'koï Ukraïny* (Chicago, 1984, p. 24).

²² B. STENGE, CSABA: Magyar hadműveletek Kárpátalja visszacsatolása során, 1939. március I. fázis (2. rész). *Seregszemle* 1/2018, pp. 119–120.

Picture 4. *Still image of Peter Lysiuk from the beginning of the film of 'Tragedy of the Karpatho Ukraine'. Presumably it was one of the favourite pictures of his father about his older son, that's why it was chosen to show there*

Source: 'Tragedy of the Karpatho Ukraine'

The film

Despite of the family tragedy, Kalenyk Lysiuk continued to film. He made footages of the Soim's only session on the 15th of March and in April and May on the Czech and Slovak territory some staged footage was made about the combat in Carpathian Ruthenia and about government members, like telephone conversations of Avgustyn Voloshyn.

The film was released in spring, 1940 under the title „Tragedy of the Karpatho Ukraine”. Albeit it is a propagandistic material, it contains some historically and ethnographically important footages, like the mentioned Soim session and some footage about the Hutsuls. It was produced by Kobzar Film Corporation, its producer was Vasile Avramenko, a Ukrainian immigrant actor, dancer, choreographer, balletmaster, director and film producer, mostly known for spreading Ukrainian folk dance across the world.²³ The Internet Movie Database lists it as a lost film, without surviving (known) copies.²⁴

²³ About Vasile Avramenko (1895-1981) see MARTYNOVYCH, OREST T.: *The Showman and the Ukrainian Cause: Folk Dance, Film and the Life of Vasile Avramenko*. Winnipeg, University of Manitoba Press, 2014.

²⁴ Internet Movie Database (IMDb): <https://www.imdb.com/title/tt0448162/> (Accessed: 24 September 2019).

However, it is not the case. One copy of the 79-minute-long film is even available on YouTube. At the beginning, from 1:50, it was dedicated to the memory of Peter Lysiuk.²⁵

Picture 5. *The grave of Peter Lysiuk in the Greek Catholic cemetery of Khust*

Source: "Tragedy of the Karpatho Ukraine"

REFERENCES

Archival source

1. State Archives of Transcarpathian Oblast (DAZO) in Beregovo fond 340 opis 1 delo 72. Az Egyesült Államok budapesti követségétől Lissiuk Péter elhalálozási körülményeinek megállapítása.

Published sources

1. B. STENGE, CSABA: A „vízkeresztí csata” – csehszlovák-magyar határincidens Munkácsnál 1939. január 6-án. *Honvédségi Szemle* 1/2019
2. B. STENGE, CSABA: Magyar hadműveletek Kárpátalja visszacsatolása során, 1939. március I. fázis (2. rész). *Seregszemle* 1/2018
3. BENEŠ, JAROSLAV: *Stráž obrany státu 1936–1939*. Mladá Boleslav, FORTprint, 2007
4. MAREK, JINDŘICH: *Hraničářská kalvárie. Příběhy posledních obránců Masarykovy republiky na severu Čech a Podkarpatské Rusi v letech 1938–1939*. Cheb, Svět Křídél, 2004
5. MARTYNOVYCH, OREST T.: *The Showman and the Ukrainian Cause: Folk Dance, Film and the Life of Vasile Avramenko*. Winnipeg, University of Manitoba Press, 2014
6. New York, Daily News 18 March, 1939 issue

²⁵ YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=8cFrAtqAQEg> (Accessed: 24 September 2019).

7. SHANDOR, VINCENT: *Carpaho-Ukraine in the Twentieth Century. A political and legal history*. Cambridge, Harvard University Press, 1997
8. Svoboda Ukrainian Daily 22 March, 1939 issue
9. The Herald News 18 March, 1939 issue
10. The Philadelphia Inquirer 18 March, 1939 issue

Internet sources

1. Committee to Protect Journalists (CPJ): https://cpj.org/data/killed/?status=Killed&motiveConfirmed%5B%5D=Confirmed&motiveUnconfirmed%5B%5D=Unconfirmed&type%5B%5D=Journalist&type%5B%5D=Media%20Worker&start_year=1992&end_year=2019&group_by=year (Accessed: 14 September 2019).
2. Creator & Maintainer: <https://westegg.com/inflation/> (Accessed: 20 September 2019).
3. Federal Reserve Bank of St. Louis: <https://fred.stlouisfed.org/series/MEPAINUSA672N> (Accessed: 20 September 2019).
4. Gazeta.ua: https://gazeta.ua/articles/history-newspaper/_vsetaki-ti-lyudi-ne-skavulili-i-ne-sklalibzroyi/891082 (Accessed: 22 September 2019).
5. Internet Movie Database (IMDb): <https://www.imdb.com/title/tt0448162/> (Accessed: 24 September 2019).
6. Kalenik Lissiuk: For Land and Freedom. <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/5930/file.pdf> (Accessed: 14 September 2019)
7. US Inflation Calculator: <https://www.usinflationcalculator.com/> (Accessed: 20 September 2019).
8. YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=8cFrAtqAQEg> (Accessed: 24 September 2019).

CSABA B. STENGE*

Sources about the Voloshyn Regime's Concentration Camp at Dumen Hill in 1938–1939

Abstract. This paper is a study and few primary sources about the concentration camp near Rakhiv at Dumen hill, run by the Voloshyn-regime. Beyond the general information and summary, it contains several original documents, primary sources from the middle of December, 1938 written by the Czechoslovak gendarmerie about the camp.

Keywords: Carpathian Ruthenia, Voloshyn, Carpathian Sich, Dumen hill, concentration camp, internment

Резюме. У публікації розглянуто джерела, присвячені концентраційному табору «Думен», зведеному режимом А.Волошина поблизу Рахова. Крім загальних відомостей, детальніше презентовано кілька документів чехословацької жандармерії, датованих серединою грудня 1938 року.

Це рідкісні автентичні джерела, що містять відомості про концентраційний табір. *Ключові слова:* Закарпаття, А.Волошин, Карпатська Січ, гора Думен, концентраційний табір, інтернування

Rezümé. Ez a tanulmány és forrásközlés a Volosin-rezsim által a Rahó melletti Dömény-havason felállított koncentrációs táborral foglalkozik. Az általános ismertetőn és összefoglalón túl leközlésre kerül néhány 1938 decemberének közepén keletkezett csehszlovák csendőrségi dokumentum, melyek ritka, fennmaradt elsődleges források a koncentrációs táborral kapcsolatban.

Kulcsszavak: Kárpátalja, Volosin, Kárpáti Szics, Dömény-havas, koncentrációs tábor, internálás

Introduction

Not much is known internationally about the history, even about the existence of the concentration camp of Avgustyn Voloshyn's regime at Dumen hill which was run from November, 1938 until March, 1939.

A short summary was written about it by Professor Paul Robert Magocsi: „... *detention camp was set up as early as 20 November 1938 on orders from Voloshyn at place called Dumen near the town of Rakhiv. Operated by the Carpathian Sich, Dumen included refugees from Galicia and also local Russophile activists who refused to accept the Ukrainian orientation of Voloshyn's regime.*”¹

Beyond that, the English language reader finds no information about this camp at all and very limited info available about it in other languages as well. Albeit the sources are very limited, few Czechoslovak gendarmerie documents remained about the Dumen camp. These are from the middle of December,

* PhD, igazgató, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára. * Доктор філософії з історичних наук, директор, Архів міста обласного значення Тотобаньо. * PhD, director, Tatabánya City Archives. E-mail: tmjvleveltar@upcmail.hu.

¹ MAGOCSI, PAUL ROBERT: *With Their Backs to the Mountains. A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns* Budapest, CEU Press, 2015. p. 276.

1938 and available at the State Archives of Transcarpathian Oblast (DAZO) in Beregovo.²

Because of the very limited available information on this subject, I decided to translate and publish these documents to make them easily accessible to anyone and to draw more attention to this topic.

About the concentration camp

Voloshyn's regime with the newly formed Carpathian Sich were actively persecuting anyone who opposed the new autonomous government and did not like the intensive Ukrainization. They had very limited capacities in detention facilities in Carpathian Ruthenia, and building new prisons required lot of money and time they didn't have. Building and maintaining a concentration camp was much quicker, easier and cheaper than building and maintaining a new prison. Voloshyn started to persecute his political opponents immediately. That's why he ordered to create this concentration camp on 20 November, 1938. It was less than one month after 26 October, 1938 when he was appointed the head of the government of Subcarpathian Autonomous Region by the president of Czechoslovakia Emil Hácha.

The political opponents of Voloshyn were arrested by members of the paramilitary Carpathian Sich, which was also formed in November, 1938. The original guards (security personnel) of the concentration camp were members of the Czechoslovak gendarmerie (their commander was Master Sergeant Jakub Syrovátka) and the supplies were provided partly by units of the Czechoslovak armed forces. Later the Carpathian Sich was also involved in the security of the camp. It is possible that in early 1939, Carpathian Sich entirely took over the security issues of the camp.

According to the remained sources, it was actually a dual camp: partly in Rakhiv, in the valley of the river Tisa and partly north of it and well above it, in the 1395 meter high Dumen hill (definitely the latter was the harsher one because of the mountain weather conditions).

The mostly Rusyn and Hungarian internees were held in inhuman conditions, exposed to cold, illness, sometimes hunger and physical mistreatment by the Carpathian Sich. The internees suffered especially badly during the harshest winter months in January and February, 1939 in the overcrowded camp without heating.³

It is important to note that despite Voloshyn being a Greek Catholic priest, a number of Greek Catholic priests were also interned to the Dumen camp. To name a few, one of them was the Greek Catholic priest of Dilove, which is situ-

---

² The author wishes to express his gratitude to researcher Gyula Kosztyó for drawing my attention to this source and Kinga Novotná for the help in translating the original Czech language documents.

³ Fischer Zsolt: Avgusztin Volosin haláltábora. Kárpátalja. 2011. március 11. <https://karpataljalap.net/2011/03/11/avgusztin-volosin-halaltabora> (Accessed: 20 September 2019).

ated approximately 15 km south from Rakhiv, Jenő (Jevhen) Paszulyka. (Later Jenő Paszulyka was also arrested by the Soviet state security authorities and was interned to different Gulag camps from 1948 until 1956).⁴

Prebend Tivadar (Fedor) Kohutics, priest of Domanintsi was imprisoned in the jail of Velikiy Berezniiy from 18 November until 10 December, 1938, then he was interned to the Dumen camp until 22 December, 1938. He told that his daughter, Julianna personally went to Khust to beg Voloshyn to release his father. However, Voloshyn did not want to listen to her, but ran her out of his reception room and instructed the guards to never let her in again. (In 1949, Tivadar Kohutics was also arrested by the Soviet state security authorities and was interned to the Gulag until his death in 1955).⁵

János (Ivan) Minya, priest of Patskanovo (to the east of Uzhhorod) was arrested on 13 November, 1938 and was sent to the prison of Velikiy Berezniiy. He was under arrest until 13 March, 1939, effectively until the collapse of the Voloshyn regime. One source states that similarly to Kohutics he was kept not just in the prison of Velikiy Berezniiy, but in the Dumen concentration camp as well. (During the Soviet reprisals against the Greek Catholic clergy, Minya was also arrested by Soviet state security authorities and was interned to the Gulag from 1946 until 1955).⁶

Albeit sooner or later, most of the arrested priests were released by the Voloshyn regime, the tension between the Rusyn priests and Ukranophile leaders remained. The Greek Catholic clergy of Carpathian Ruthenia was threatened by local authorities in January 1939 to use the Ukrainian language or they will face punishment, which was definitely meant the deportation to the Dumen camp. The dean of Svaliava, Eumen Duliskovics said on 26 January 1939 in the name of 200 Greek Catholic priests that they will never accept to take away their native (Rusyn) language and follow a foreign nation's customs and culture. If they are forced to use the Ukrainian language and books in their liturgy, they will rather leave their families and parishes and they will go voluntarily to a concentration camp (which definitely meant the Dumen camp).⁷

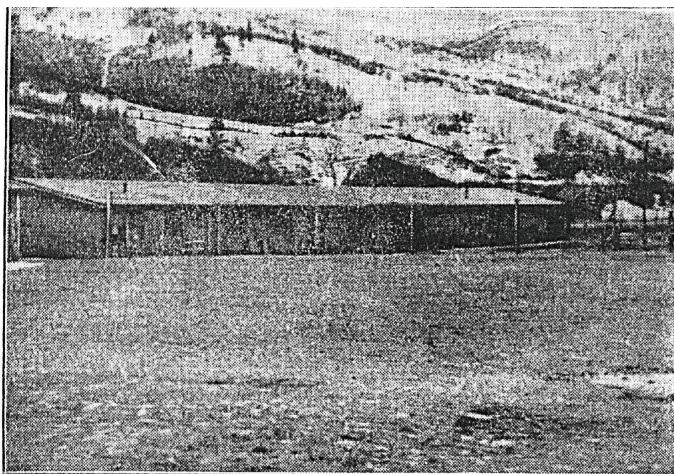
⁴ BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL: *Helytállás és tanúságtétel. A munkácsi görög katolikus egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2014. pp. 305–309.

⁵ Bendász – Bendász 2014. pp. 207–209.

⁶ Bendász – Bendász 2014. pp. 266–268.; Fischer 2011

⁷ Bendász – Bendász 2014. p. 122.

Picture 1. The only picture known by me, which shows the barracks at the Dumen concentration camp. It was published in the March 28, 1939 issue of the *Felvidéki Magyar Hírlap*, on page 8. The original Hungarian caption says: *The internment camp at Rakhiv, where hundreds of Rusyns and Hungarians were tormented by the Ukrainian Sich guardsmen*

A ráhói internálótábor, ahol a magyarok és ruszinok százait gyötörték az ukrán Szics-gárdisták

Source: Felvidéki Magyar Hírlap

The documents

The following documents are the remained original ones, which give some information about the conditions and necessities of the camp in the middle of December, 1938.⁸

*„Regional gendarmerie headquarters Khust. Khust, December 12, 1938.
Čís. jedn. 1552 duv./38*

Re: Concentration camp - status

Ministry of Interior

Attachments: 1.

KHUST

I am attaching the report of the Rakhiv concentration camp commander, dated December 10, 1938, čís. jedn. 55/ duv./38 and I am reporting that I have paid

⁸ These documents are available at the State Archives of Transcarpathian Oblast (DAZO) in Beregovo in fond 56 opis 1 delo 2.

the amount of 15 000,- Kč⁹ on December 12, 1938 to Master Sergeant (vrchní strážmistr)¹⁰ Jakub Syrovátka.

Furthermore, I am reporting that 1 log barracks would cost approximately 35 000 Kč and it would be necessary to build 3 barracks in total.

Regional gendarmerie Commander:
Lieutenant Colonel acting cdr...¹¹

HANDWRITTEN NOTES¹²

Concentration camp Rakhiv.
Čís. Jedn.55 duv/38

Rakhiv, December 10, 1938

RE: Concentration camp, status

Headquarters of the concentration camp

Khust.

I am reporting that in order to meet the expectations listed in the regulations and organization arrangements, the concentration camp will have to be located in brick or wooden barracks having enough rooms, both for interned people and security personnel. Such houses and their surroundings will have to be provided with regular fence and auxiliaries, as mentioned above. Probably an object of this kind could be found in the ownership of the forest management.

In case that the concentration camp is kept at the current location, it seems that the following equipment is inevitable:

---

⁹ Czechoslovak koruna.

¹⁰ The non-commissioned officer rank equivalents are just approximate in the translation.

¹¹ The rank is readable, but the name of the officer is not readable by us. It was signed not by the commander, but by his deputy as acting commander. Since November, 1938 the Czechoslovak gendarmerie commander of Khust was Lieutenant Colonel Vladimír Waka. He was appointed to this position upon the request of Voloshyn himself, since Waka had an Ukrainian orientated Rusyn wife, that's why he was close to Voloshyn who trusted him. The author wishes to express his gratitude to PhDr. Július Baláž, Csc., director of the Military Archives of the Czech Republic, who gave the additional info on Waka.

¹² The lower part of the document contains several sentences of handwritten notes by the same Lieutenant Colonel, but these are not readable by us, therefore we did not try to translate them.

250 bowls and spoons for eating, 400 summer or 200 winter covers, 100 pairs of boots, 100 shirts, 100 underpants, 50 covers, 200 pairs of foot rags, 6 pieces cast iron stoves/cookers/with pipes of three meters height, 1 big stove or at least a frame with plates for cooking for approximately 250 persons, with water heater and oven. To the framework, 450 bricks, lime, chimney, bricklayer tools, one boiler for scalding out clothes, pots, baking pans, etc. Furthermore, 7 lighting fixtures with light bulbs are needed, 10 packs of saturated felt paper, 7 simple tables, 14 desks 2 m long, 4 closets, 2 forged chests for valuables of interned, of-fice supplies, etc.

In the end, a first-aid kit with relevant first aid medicaments is needed. To build double walls of the barracks, roof and walls in the barracks, approximately 14 m³ of 27 mm battens would be needed. In order to state the fix price including delivery of the needed slats and nails, a call for proposals should be announced, as the local company did not provide a price for timber of different types and quality. All should be done at the fastest pace.

What concerns the covers, linen, cutlery and shoes, etc., it would be needed to ensure their availability in the amounts listed above, as it is only an estimate for the current needs.

It is also very important to cover the costs of boarding for armed forces authorities, as well as the bills for suppliers, so that they can provide for credit in the future, and as a next step, to ensure regular payments minimum once a month.

In order to fix this, it is important to issue promised immediate 15 000 Kč payment to cover current debts and in this way to ensure further purchase for credit. Besides this, ensuring that the economic department of the concentration camp would have a certain amount at their disposal for general purchase, is needed. It is often worth bargain compared to the contracted supplies. All the financial means can be exactly settled, and receipts kept.

In the case that these minimum requirements are not fulfilled, it will be impossible to implement anything according to the arrangements in the organization order of the concentration camp.

Commander of the security personnel:
Master Sergeant Syrovátka

Regional gendarmerie headquarters Uzhhorod Uzhhorod, December 14, 1938

Čís. Jedn. 22/38 concentration camp

RE: Protocol about the concentration camp field control, submission

To Ministry of Interior of Carpathian Ruthenia

Reply to ref. no.

Khust.

Attachments: 3

Attached, I am enclosing a protocol on observation of the concentration camp, alongside with a sketch and calculation regarding building of a new wooden barracks for interned persons and for security personnel.

Regional gendarmerie commander¹³

HANDWRITTEN NOTES¹⁴

Concentration camp headquarters

Field visit protocol

Of the "concentration camp Rakhiv" and "Dumen" carried out on December 12 and 13, 1938 by Colonel Jaroslav Wít¹⁵ and Captain Josef Janovský.¹⁶

Status: Security personnel: 2 Master Sergeants, 11 Staff Sergeants and Sergeants, 20 soldiers

Internees: 1. in camp "Rakhiv" 44 men and

2. in camp "Dumen" 40 men, totaling 84 men

Health status: Security personnel: good

Internees: this time satisfactory. Out of it in Rakhiv camp, 6 persons are having cold and, in the camp Dumen, 1 person is having cold

¹³ The name of this officer is not readable by us.

¹⁴ The lower part of the document contains several sentences of handwritten notes by the Lieutenant Colonel from Khust, mentioned at footnote Nr. 11, but these notes are not readable by us, therefore we did not try to translate them.

¹⁵ Colonel Jaroslav Wít (1887–1961) was a regional gendarmerie commander.

¹⁶ Captain Josef Janovský was a gendarme officer who was directly involved in another infamous concentration camp a bit later. In 1940, he was appointed commander of the Lety concentration camp on the Czech territory, which was disciplinary labor camp first, then from 1942 it was a camp for Gypsy people. For the Lety concentration camp, see https://cs.wikipedia.org/wiki/Koncentra%C4%8Dn%C3%AD_t%C3%A1bor_Lety (Accessed: 20 September 2019)

too. All the ailing people are under regular medical supervision. There have not been more serious cases of illness, yet.

On the other hand, all the inmates in the Dumen camp are having lice. Also, some of the inmates in Rachnov camp are having lice.

This lousiness was so far caused by:

a./ not having enough clothing

b./ insufficient hygiene measures, such as bathing and washing in warm water; washing with soap, washing clothes, cutting hair; etc.

c./ insufficient preventive measures while entering the concentration camp /: delousing, etc. :/

Suffering from lousiness can cause an outburst of Typhus exanthematicus that can equally harm the security personnel and the internees of the camp. Existence of similar contagious disease can cause unfavorable criticism in local and foreign press.

In order to avoid all inconveniences and to prevent lousiness of the entire concentration camp and the security personnel too, I suggest:

1./ Immediately to purchase enough underwear from the armed forces authorities /: app. 200 sets:/

2./ Getting the needed warm clothing either from the armed forces authorities or from the penitentiary authorities

3./ Establishment of decent bathrooms with warm water where all the inmates could wash their underwear and clean their clothes

4./ Establishment of quarantine station for new incomers, especially for those where we suspect the existence of lice or are having contagious diseases

5./ Immediate construction of decent barracks that would meet all the safety and health requirements

Accommodation: Current accommodation of the internees is unsuitable from the point of safety and health requirements too. Keeping the internees in current barracks is causing health risks for both security personnel and the inmates of the concentration camp. Also, keeping the barracks in the present condition would cause increase in the costs of heating and ensuring security of the barracks. The state of the barracks has been already described in the notes that were presented to the respective office /: headquarters :/

In order to face all these inconveniences and not to cause spending for repairs of the current barracks, I suggest constructing one log barracks for 100 people according to the attached sketch and budget and one half-sized barracks for the security personnel.

The costs of the construction of the both barracks would sum up according to current estimates, 35 000 Kč and 70 000 Kč.

This price can be lowered by different manipulations, our own expenses and using our workforce. E.g., costs for ground preparation and construction work support by workers would be dropped, etc.

Construction of proper barracks would ease all the inconveniences that have been noted and proper and safe accommodation would be secured both for internees and security personnel. This suggestion is also supported by the fact that in the current situation there is no chance of dissolving the concentration camp in the upcoming period.

Boarding: Is being carried out at own expenses and it is satisfactory. Payment for purchased goods is being done. Despite this, I suggest that those inmates who are carrying out heavy physical work would be provided with bigger ration of bread. Furthermore, I suggest giving a small vehicle at disposal for goods and other things transportation, as well as for occasional transportation of interned people too. Directions for driving this car would be the same as the ones used by gendarmerie units.

Employment: Up till now, the employment of the interned people is not satisfactory. So far, it is impossible to change the work program and set definite work routines as there is no proper accommodation, nor working environment.

So far, the inmates of the concentration camps are employed at the camps and doing wood removal above the camp Dumen.

As soon as the snow falls down, it will be needed to reconsider new ways of employment for these people.

Surveillance: This is being carried out by appointed gendarmerie with the assistance of appointed soldiers. Surveillance over the interned persons is being done by the commander of the concentration camp and what concerns the armed forces security personnel surveillance, it is being done by respective armed forces positions.

The number of soldiers should be increased immediately as the change in work program would be applied in smaller groups.

Requests and complaints: The inmates of the concentration camp did not word any specifically relevant requests or complaints. They only requested lending underwear, warm clothing and shoes and preservatives. They only complained about insufficient accommodation and not being informed why they are being kept in the concentration camps. All the requests and complaints were addressed directly on the spot.

Note: For the security personnel, it is necessary: one light machine gun with necessary [box magazines and] ammunition, 10 pistols with ammunition and respective number of hand grenades. Furthermore, rubber stamps are needed for the headquarters of the concentration camp.

Next, two tables are needed, two cupboards and chairs. Buckets for water, bigger tubes, etc. are needed to be delivered for the needs of the interned people.

Finally, exact directions for release of the interned from the concentration camps should be defined:

a./ who issues the confirmation of release

b./ who should be informed on the release of a person

c./ what should happen with the foreigners

d./ what should happen with the interned person when the time of the internment in the concentration camp has passed.

2 attachments¹⁷

Khust, December 14, 1938

Regional gendarmerie commander¹⁸

REFERENCES

Archival source

1. State Archives of Transcarpathian Oblast (DAZO) in Beregovo fond 56 opis 1 delo 2.

Published sources

1. BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL: *Helytállás és tanúságtétel. A munkácsi görög katolikus egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2014
2. MAGOCSI, PAUL ROBERT: *With Their Backs to the Mountains. A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns* Budapest, CEU Press, 2015
3. Felvidéki Magyar Hírlap 28 March, 1939 issue

Internet sources

1. FISCHER ZSOLT: Avgusztin Volosin haláltábor. Kárpátalja. 2011. március 11. <https://karpataljalap.net/2011/03/11/avgusztin-volosin-halaltabora> (Accessed: 20 September 2019)
2. Wikipedia: https://cs.wikipedia.org/wiki/Koncentra%C4%8Dn%C3%AD_t%C3%A1bor_Lety (Accessed: 20 September 2019)

¹⁷ The original attachments are missing.

¹⁸ It was signed by the same officer mentioned at footnote Nr. 13.

BACSÓ RÓBERT*

A bazilita szerzetesrend tevékenysége Kárpátalján a kezdetektől a XX. század elejéig**

Rezümé. A tanulmányban bemutatásra kerül a bazilita szerzetesrend tevékenysége Kárpátalja viszonylatában a kezdetektől a XX. század elejéig. A történelmi források alátámasztják, hogy a szerzetesi élet Kárpátalja mai területén a körtvélyesi és a munkácsi monostorok alapításával vette kezdetét. Az uniós gondolat zászlóvivői a munkácsi egyházmegyében a bazilita szerzetesek voltak, ami különös fontossággal bír a katolikus hit terjedésére a régióban. A bazilita szerzetesrend több százéves magyarországi fennállásának legnagyobb kihívása a szerzetesi élet megújulása volt, mely párosult a felvilágosodás előretörésével, a humán tudományok fejlődésével, amelyekre válaszul kellett a szerzetesek belső életének minőségi változásával, illetve az oktatás színvonalának emelésével.

Kulcsszavak: Kárpátalja, bazilita szerzetesrend, unió, munkácsi egyházmegye, kolostor

Резюме. У статті представлено діяльність ордену Василіян на Закарпатті з часу заснування до початку XX століття. Історичні джерела підтверджують, що монастирське життя почалося на сьогоднішньому Закарпатті зі створення монастирів у Грушево та Мукачеві. Флагманом уніатської думки в Мукачівській єпархії були ченці-василіани, що має особливе значення для поширення католицької віри в регіоні. Найбільшим викликом для багатовікового існування монастирського ордену Василіян в Угорщині було відновлення монастирського життя в поєднанні з просуванням Просвітництва, розвитком гуманітарних наук, на які вони повинні були відповісти, змінивши якість внутрішнього життя і освіти ченців.

Ключові слова: Закарпаття, Орден Василіян, унія, Мукачівська єпархія, монастир

Abstract. This article presents the activities of the Basilian monastic order in Transcarpathia from its foundation to the beginning of the 20th century. Historical sources confirm that monastic life began in today's Transcarpathia with the establishment of monasteries in Hrushevo and Munkács. The flagship of union idea thought in the Diocese of Munkács were the Basilian monks, which is of particular importance for the spread of Catholic faith in the region. The greatest challenge for the centuries-old existence of the Basilian monastic order in Hungary was the renewal of monastic life, coupled with the advancement of the Enlightenment, the development of the humanities, which they had to respond to by changing the quality of monks' inner lives and education.

Keywords: Transcarpathia, Basilian Order, union, Diocese of Munkács, monastery

Bevezetés

A keleti (bizánci) szerzetesrendek megjelenése a történelmi Magyarország területén még Szent István király uralkodásának idejére nyúlik vissza.¹ Bár vannak

* DSc, professzor, tanszékvezető, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Számvitel és Auditálás Tanszék; 2019-ben a Nyíregyházi Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola 4. éves katekéta hallgatója. * Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II; у 2019 році студент 4-го курсу Ніредьгазького богословського інституту імені Святого Афанасія. * DSc, professor, Head of the Department of Accounting and Auditing, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education; in 2019 4-year student at Saint Athanasius Greek Catholic Theological College in Nyíregyháza. E-mail: bacho.robort@gmail.com.

** A tanulmány az MTA Domus magyarországi ösztöndíjpályázatának támogatásával készült.

¹ DUDÁS BERTALAN – LEGEZA LÁSZLÓ – SZACSVAY PÉTER: *Baziliták*. Mikes Kiadó, Budapest, 1993, 15.

feljegyzések arról is, hogy a keleti szerzetesség a magyarok őseivel már a honfoglalás előtt kapcsolatba került még a V–IX. században, amikor elődeink a Fekete-tenger partvidékén tartózkodtak.² A XI–XII. században számos görög szertartású monostor működött hazánkban. Hanyatlásuk a XIII. században, a latin szertartás térhódításával következett be. Az utolsó bazilita monostorokat a tatárjárás pusztította el.³ Bár a bizánci szerzetesi élet Magyarországon III. Ince pápa halála után a kutatók feltevése szerint megszűnt létezni, de az ország keleti részén 1360-tól létezik a Nagy Szent Bazil reguláját követő szerzetesi közösség (később Rend), mely máig is fennáll Munkácson a Csernekhegyen⁴, valamint Kisbereznán. A csernekhegyi monostor létrehozása Korjatovics Tódor podóliai fejedelem nevéhez fűződik,⁵ a megalakulásáról szóló levél⁶ ma is megtalálható a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL) beregszászi részlegén.

A mai Kárpátalja az első és második világháború utáni békediktátumok speciális képződménye. Ebben az időszakban Kárpátalja felváltva Csehszlovákiához, Magyarországhoz és a Szovjetunióhoz tartozott, így a szerzetesi rend életében is állandó változások mentek végbe. Ebből kifolyólag a szakdolgozat célja – levéltári és egyéb forrásokból merítve – bemutatni a bazilita szerzetesrend megjelenését, térhódítását és helyzetét Kárpátalján a XX. század elején.

A cél elérése érdekében a következő feladatokat tűztük ki:

- általános képet kapni a bazilita szerzetesrend megjelenéséről Kárpátalja területén;
- történelmi áttekintést végezni a bazilita kolostorok alapításával kapcsolatosan;
- bemutatni a szerzetesrend szerepét a Munkácsi Görögkatolikus Püspökség létrehozásában, valamint az uniós gondolat terjesztésében.

A Kárpátalján működő bazilita szerzetesrend tevékenységéről levéltári és egyéb publikált forrásokból lehet információt gyűjteni. Egyik legnagyobb levéltári forrás a KTÁL beregszászi részlegében található *A Munkácsi bazilita kolostor* című 64-es fond, amely magába foglalja az 1360–1945 közötti időszak kronológiáját. Itt található a munkácsi kolostor alapítási okiratának a másolata, valamint az az iratanyag, melyből a kolostor gazdasági és belső életét ismerhetjük meg. Ez a fond nemcsak a munkácsi kolostorról rendelkezik információval, hanem a görögkatolikus püspökség területén elhelyezkedő többi kolostorról is. Itt fellelhetők, többek között,

² KERESZTES SAROLTA BAZILIA: *Bizánci szerzetesség Magyarországon, különös tekintettel a bizánci rítusú szerzetesnővérekre, a kezdetektől napjainkig*. Veszprém, 2007, 4.

³ Nagy Szent Bazil Rend. Magyar Katolikus Püspöki Konferencia honlapja. <http://uj.katolikus.hu/rendek.php?h=87> (Utolsó letöltés: 2019. május 4.)

⁴ Dudás – Legeza – Szacsavay 1993, 15.

⁵ Terdik Szilveszter: A munkácsi Szent Miklós kolostor. <http://byzantinohungarica.hu/node/238> (Utolsó letöltés: 2019. május 4.)

⁶ KTÁL, Fond 64, opisz 5, szprava 1, 1–12.

a miszticei monostor tulajdonáról és gazdasági helyzetéről szóló történelmi dokumentumok. Nem kevésbé értékes a kutatás szempontjából a 151. számú fond *A Munkácsi görögkatolikus püspökség igazgatása* címmel, melyben rendelkezésre áll több érdekes anyag a husztbaranyai és a kisbereznai monostorokról.

A nem levéltári források közül kiemelkedő fontossággal bírnak a XVIII–XIX. században megjelent monográfiák és történelmi kutatások. Ezek közül ki kell emelni Hodinka Antal *A Munkácsi görög katolikus püspökség története*⁷ című művét, mely alapul szolgál a munkácsi-csernekhegyi bazilita szerzetesrend kárpátaljai kialakulásának leírására. Ugyancsak fontos adatokat közöl LutsKay Mihály *Historia Carpatho-Ruthenorum*⁸ című művében, melyben a munkácsi kolostor helyzetéről ír a XVI–XVII. század első feléig. Itt jegyzi föl a munkácsi kolostor számára 1693-ban behajtott adókról szóló ismereteket, valamint De Camellis János József naplójának részleteit, melynek alapján betekintést kapunk a kolostor korabeli életébe.

A kárpátaljai születésű Rómában élő Pekar Atanáz több bazilitákról szóló történelmi művet hagyott ránk olasz és ukrán nyelven. Mivel személyes családi tragédiája a magyar hadsereg tevékenységéhez fűződik, ezért az általa írt művekben erősen magyarellenes hangot üt meg, ami miatt a magyarországi bazilitákról megformált sajátos képet nem mindig lehet objektív történelmi forrásként kezelni. Mindazonáltal a kétkötetes *Нариси історії церкви Закарпаття*⁹, valamint *Закарпатська провінція св. Миколая на Закарпатті*¹⁰ című művei lehetőséget adnak betekinteni a kárpátaljai bazilita szerzetesrend életébe.

A bazilita szerzetesek megjelenése és kolostoraik alapítása

A keleti szerzetesség Kárpátalja területén Cirill és Metód missziós tevékenységének köszönhetően vert gyökeret, valamint a magyarok letelepedésével is kapcsolatba hozható. LutsKay Mihály írása kifejezően rámutat a két szent testvér bazilita szerzetességének szerepéről a rend kárpátaljai meghonosodásában.¹¹ Pekar A. azon az állásponton van (bár semmiféle hiteles forrást nem nevez meg), hogy I. András magyar király felesége Anasztázia – Bölcs Jarosláv, a Kijevi Rusz fejedelmének a lánya – keleti szerzeteseket hozott magával, akik a munkácsi-csernekhegyi kolostorban telepedtek le, és itt kezdték el hittedjesztő tevékenységüket.¹² Mivel a keleti szerzetességnek elég komoly hálózata alakult

⁷ HODINKA ANTAL: *A munkácsi görög katolikus püspökség története*. Budapest, 1909, 90–91.

⁸ ЛУЧКАЙ М. *Історія Карпатських русинів II*. Ужгород, 1999, 58.

⁹ ПЕКАР А. ЧСВВ, *Нариси історії церкви Закарпаття I*. Рим–Львів, 1997 (a), 232. ПЕКАР А. ЧСВВ, *Нариси історії церкви Закарпаття II*. Рим–Львів, 1997 (b), 492.

¹⁰ ПЕКАР А. *Закарпатська провінція св. Миколая на Закарпатті*. // *Нарис історії василіанського чину Святого Йосафата*. Рим, 1992, 132–133.

¹¹ ЛУЧКАЙ 1999, 58.

¹² ПЕКАР 1997 (a), 17.

ki a XII. század végére a Kárpát-medencében, ezért III. Ince pápa 1204-ben Imre királyhoz írt levelében arra kéri, hogy „Legyen egy kolostora a latinoknak is, mert sok van a görögöknek”¹³, ezzel is utalva a görög alapítású szerzetesek nagy számára a Magyar Királyságban.

A történelmi források alátámasztják, hogy a szerzetesi élet Kárpátalja mai területén a körtvélyesi és munkácsi monostorok alapításával vette kezdetét, melyek kapcsán még ma is vannak tudományos nézetkülönbségek. Egyes történelmi feljegyzések szerint a munkácsi Csenkehegyen lévő Szent Miklósról elnevezett kolostort Korjatovics Tódor podóliai (litván) fejedelem és munkácsi herceg (*Hodinka Antal által használt titulus*) 1360. március 8. kelt adománylevelével alapította, melynek szövege így szól: „...lelki üdvösségére a Munkács városa mellett sz. Miklós püspöknek ajánlott kolostort építtetett, melyet görög vagyis rutén szertartás és szokás szerint fel is szenteltetett és rutén szerzeteseket helyezett belé, hogy örökös isteni szolgálatot tartsanak. E rutén szerzetesek fenntartására a saját javaiból odaadta és ajándékozta...” Ezt az adományt pedig megerősítette olyképpen, hogy „...ha fiai, rokonai vagy utódai valamelyike, vagy más valaki meg nem állana, vagy megfizetni nem akarná, Isten előtt pörre szálljon lelkével.”¹⁴ A csernekhegyi monostor létrehozásáról szóló okmány¹⁵ ma is megtalálható a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegében. A kutatók többsége azonban azt az álláspontot vallja, hogy az alapító okirat nem eredeti, mert latinul íródott, a Litván Fejedelemségben pedig többnyire az ószláv nyelvet használták. De az ellenkezőjét sem lehet bizonyítani, hiszen akkor felvetődik a kérdés, hogy honnan erednek a munkácsi birtokok, és miért is kellett a magyar királyoknak a latin rítust „védelmükbe” venni. Több kutató úgy véli, hogy a kolostor már a podóliai fejedelem előtti időkben is állhatott. Hunyadi (Corvin) Mátyás 1458-ban alátámasztja a birtokok létezését egy általa kiadott királyi okiratban.¹⁶ Az 1491. évi feljegyzések azt bizonyítják, hogy a csernekhegyi kolostor már püspöki székhely és a püspököt az ott élő keleti rítusú Bazil-rendi szerzetesek közül választották ki.

A baziliták kárpátaljai jelenlétével kapcsolatban fontos történelmi esemény lehetett a körtvélyesi (Máramaros vm.) Szent Mihály arkangyal tiszteletére alapított monostor létrehozása, melyről az első történelmi feljegyzések 1391-re datálhatók, amikor is Balica (Balk) és Drág oláh vajdák területet biztosítottak a kolostor számára. A jelenlegi történelmi kutatások azon az állásponton vannak, hogy a monostor már ezelőtt is állt a község területén, csak továbbépítési munkálatokkal

¹³ ЛУЧКАЙ 1999, 71.

¹⁴ HODINKA 1909, 90–91.

¹⁵ KTÁL, Fond 64, opisz 5, szprava 1, 1–12.

¹⁶ CSATÁRY GYÖRGY: „A Hunyadiak okiratai”. In Zubánics László (szerk.): *Mátyás király emlékkönyv: Hunyadi Mátyás születésének 575., magyar királlyá választásának 560. évfordulója alkalmából*. Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Ungvár, 2018, 14.

bővítették.¹⁷ Zsatkovics Kálmán György szerint¹⁸ a konstantinápolyi pátriárka általi „stauropigiá”-ra emelésnek földrajzi oka volt, mivel a körtvéyes monostor Moldovához volt közelebb, és emiatt a mai Kárpátalja területén két monostori központ alakult ki. A monostor eme státusza kellően megnehezítette a jövőben a munkácsi monostorral való kapcsolatát, melyet ekkortájt már püspökök vezettek. Egyes feljegyzések szerint a monostorban már 1613-ban volt nyomda¹⁹, melyet a protestáns mozgalommal 1670-ben leromboltak.²⁰

Ugyancsak fontos szerepet játszott a kárpátaljai szerzetesi élet megerősödésében a krasnobródi monostor, amelyről első dokumentálható ismereteink 1492-re datálhatók.²¹ Egyes történelmi források alapján a monostort Korjatovics Tódor alapította még 1354-ben.²² A krasnobródi monostort 1603-ban felégették a kálvinista gróf Drugeth György parancsára, azonban 1605-ben szintén az ő utasítása értelmében újjáépítették azt, igaz, már konvertitaként végeztette a visszaállítást. Fia, Vilmos 1614-ben már hallott a breszti unióról, és meg akarta valósítani azt a neki alárendelt területeken – erről számol be a krasnobródi monostor krónikája.²³

A monostor alapítása kapcsán pontosításra 1976-ban került sor, amikor is a Szlovák Tudományos Akadémia Nyitrai Régészeti Intézetének munkatársai 12 ásatást végeztek, melyek eredményeként semmiféle középkorra utaló bizonyítékot nem találtak. Ezek a régészeti kutatások az 1756. március 15-i Wandernáth Terézia grófnő általi alapítást támasztják inkább alá,²⁴ vagyis ez az alapítási év a helyénvaló.

A miszticei kolostor létrejötte I. Zejkán ortodox püspök nevéhez fűződik, aki már 1661-ben viseli ezt a rangot, bár székhelye nem ismert. Az első írott feljegyzés a kolostor alapítása kapcsán 1654-re tehető egy ismeretlen Ulásin nevű személy ajándékozási leveléből,²⁵ melynek másolata megtalálható a KTÁL beregzsászi osztályán.

A miszticei kolostor az első évtizedekben nem tartozott a munkácsi püspök joghatósága alá. A XVII. század második felében komoly gazdálkodási tevékenységet

¹⁷ PETROV ELEK: „A Máramarosi Sz. Mihály Monostor 1391-i görög oklevelének latin fordítása az 1494. évi megerősítő oklevelében”. In *Turul*, 1925. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1925-151BF/1925-151C0/a-maramarosi-szt-mihaly-monostor-1391-i-gorog-oklevelenek-latin-forditasa-az-1494-evi-megerosito-oklevelben-152AB> (Utolsó letöltés: 2019. május 4.)

¹⁸ Жаткович Ю. Етнографический очерк угро-русских. // Мазурок О. Юрий Жаткович як історик та етнограф. Ужгород: УЖНУ, 2001, 52.

¹⁹ Лучкай 1999, 182.

²⁰ Мигович І. Релігія і церкви в нашому краї. Ужгород, 1993, 16.

²¹ Попович М. Федор Корятович – русинський воєвода. Пряшов, 1992, 60–63.

²² Фенич В. – Цапулич О. Малоберезнянський Свято-Миколаївський монастир та нарис історії чину св. Василя Великого на Закарпатті. Ужгород, 2004, 29.

²³ Тімковіч JOZAFÁT: *Letopis Krásnobrodského monastiera: alebo kúsok zo slavných dejín gréckokatolíkov na Slovensku*. Prešov, 1995, 29.

²⁴ KTÁL, Fond 64, opisz 1, szprava 497, 1.

²⁵ KTÁL, Fond 64, opisz 5, szprava 23, 3.

folytatott, nagy földterületekkel rendelkezett, az ajándékozások következtében folyamatosan bővült, pénzügyileg stabil volt, ráadásul kölcsönöket is adott. A kolostor jövedelmei a bérbeadásoknak köszönhetően is folyamatosan gyarapodtak.

A történelemkutatók véleménye nem egységes a kisbereznai bazilita kolostor létrejöttével kapcsolatban. A Kralickij szerinti tény honosodott meg, mely szerint 1742-ben alapították.²⁶ Bazilovits János is ezt az évet tünteti fel a monostor alapításával kapcsolatban.²⁷ 1710-ben a Rákóczi-szabadságharc leverése után a monostorban nem maradt szerzetes, és az épület is romokban állt. A munkácsi monostor apátja, Godemárszky József ekkor kérte fel a galíciai pátereket, hogy végezzék el a szerzetesrend kárpátaljai reformját.²⁸ 1782-ben a monostor vezetője Bazilovits János volt, aki ebben a monostorban írta a bazilitákról szóló történelmi művét.

1806-ban Bacsinszky püspök búcsújáráhellyé nyilvánította a Szent Miklós nevét viselő monostort és széles körű jogokat is biztosított hozzá.²⁹ Ebben az évben a Munkácsi egyházmegyében 7 monostor működött, melyekben 86 személy tartózkodott (szerzetes, novícius, teológiát tanuló stb.), ebből 9 fő Kisbereznáni volt. Ekkor a monostor apátja M. Andrijkovics volt.³⁰

A baziliták szerepe az ungvári unió megvalósításában

Az egyháztörténeti kutatók egységesek abban a véleményükben, hogy az uniós gondolat zászlóvivői a munkácsi egyházmegyében éppen a bazilita szerzetesek voltak, amely az 1646-ban megkötésre kerülő ungvári unióban be is teljesedett.³¹

Történelmi eseményként lehet elkönyvelni Parfenij püspök tanácskozását 5 igumennel Homonna városában. Erről az eseményről ránk maradt egy 1663. július 16-i levél Parfenij püspök és egyben Csernekhegyi igumen, Baranovics krasnobródi és jaszanovói, Alekszjevics ungvári, Jordanovics potocki igumen aláírásával, melyben leírják a Magyarországon található monostorok helyzetét.³² Ez a levél tartalmazza egy provincia létrehozásának a kérelmét is. Ebben az évben Parfenij püspök utasítására Rómába egy delegáció utazott Baranovics vezetésével. Céljuk volt, hogy Rómával szentesítsék a (magyar) provincia vezetőjének önálló választására való jogot.³³ A Kongregáció 1664. március 13-i válaszelevelében csupán noviciátus létrehozására adott engedélyt, valamint megtil-

²⁶ Кралицкий А. Монастырь Березницкий. Листок 25. 1890, 92.

²⁷ BAZILOVITS J.: Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim ducis de Munkacs, pro religiosus ruthenis ordinis sancti Basilii Magni, in monte csernek ad Munkacs, Anno MCCCLX... Pars II, Cassovia, 1799, 91.

²⁸ ПЕКАР 1992, 132–133.

²⁹ Монастир Мало-Березнянський. // Благовісник, 11, 1993, 28.

³⁰ Фенич – Цапулич 2004, 78.

³¹ ПЕКАР А. Ужгородська унія та її творці (1646–1996). // Записки ЧССВ XXI, 1996, 253–262.

³² ТИМКОВИЧ 1995, 36.

³³ Уо. 37–39.

totta az ortodoxok és katolikusok jelenlétét a kolostorban.³⁴ Ennek oka az lehetett, hogy kérésükben a püspök és a többiek nem a rutén ághoz való csatlakozást szorgalmazták, hanem az olasz–göröghöz, ami a magyar provincia latinosságát jelentette volna.³⁵

Bár Rómában jogilag 1664-ben nem engedélyezték a magyar provincia létrehozását, kijelenthetjük, hogy ebben az évben jött létre, hisz a magyar baziliták nem voltak automatikusan hozzácsatolva a Lengyelországban lévő rutén ághoz. Az is megállapítható, hogy Magyarország területén létezett egy rendszerezett szerzetesi élet, melyet a Szentszék Kongregációja ellenőrzött. Vagyis 1664-ben 5 monostor volt, melyek egymással szoros kapcsolatban álltak. A noviciátus létrehozása teológiai tanulmányok létrehozását is jelentette Magyarország területén.

Komoly ellentétek alakultak ki a munkácsi püspök kinevezésével kapcsolatban, hiszen az unió után egyszerre többen is igényt tartottak a püspöki székre (ekkor még az aktuális munkácsi püspök egyben a csernekhegyi kolostor apátja is volt). Az alárendeltség alapján a magyarországi joghatóság felülkerekedett más elképzeléseken (pl. hogy a kijevei metropoliahoz tartozzon).

A monostor felvirágozása és stabil működése De Camellis János József, görög származású bazilita nevéhez fűződik, aki VIII. Sándor pápa rendelkezése alapján 1689. november 5-én szebasztei címzetes püspökké és a magyarországi görögkatolikusok apostoli vikáriusává, 1690. március 11-én I. Lipót király dekretuma alapján pedig munkácsi püspökké lett kinevezve. Az ő idejében valósult meg a püspöki és az apát pozíció szétválasztása. Nagy érdeme a csernekhegyi kolostor javadalmainak visszaállítása 1692-ben, valamint I. Lipót királytól kapott privilégiumok elnyerése, melyeket a görögkatolikusokra is kiterjesztették, és megtiltották az utóbbiak elleni fellépést.³⁶ A. Pekar szerint a bazilita püspök egyik legnagyobb érdeme a bizánci szertartás visszaállítása volt.³⁷

De Camellis püspök naplójában saját magát „munkácsi, krasznobródi és máramarosi” püspöknek titulálja, ami a monostor alárendeltségét is jelenti, bár a máramarosi szerzetesek kissé elfogultak voltak a személye kapcsán. Egyik bejegyzésében Máramaroson megemlíti 3 kolostort, ahol az egyikben 12, a többiben pedig 3–4 szerzetes él.³⁸

³⁴ Уо. 40.

³⁵ VLADIMIRUS DE JUXTA HORNAD – J. V. ТИМКОВИЧ: *Dejiny gréckokatolikov Podkarpatska*. 9–18. storočie, Košice, 2004, 414–415.

³⁶ О некоторых документах Государственного архива Закарпатской области по истории греко-католической церкви в Закарпатье // *Саратика-Карпатика*. — Европейські цінності та конфесійно-національна ідентичність населення Українських Карпат, 35, 2006, 178.

³⁷ ПЕКАР 1997 (а), 20.

³⁸ Щоденник Йосифа де Камеліса, мукачівського єпископа. // Лучкай М. *Історія Карпатських русинів III*. Ужгород, 2002, 22.

De Camillis püspök komoly szerepet játszott a csernekhegyi monostor fejlődésében. Visszaszerezte a monostor vagyont, visszaállította a lelki és gazdasági életet. Ezenkívül kiterjesztette a latin szertartásúakra vonatkozó privilégiumokat a görög szertartásúakra is, így a bizánci rítusú papok is részesülhettek javadalmazásban. Ezen előjoguk gyakorlását a mindenkori püspök hozzáállása határozta meg.

A püspök halála után Hodermárszky János látta el a püspöki funkciókat, és párhuzamosan ő volt a csernekhegyi kolostor apátja is. A megüresedett püspöki székre ő és Bizánczy György pályázott, ami komoly konfliktusba ment át. Végezetül az utóbbit szentelték püspökké. Pekár kiemeli, hogy 1716-ig mindig a bazilita rendből választották a püspököt, ezért a nem szerzetes rendi püspökjelölteknek a felszentelés előtt be kellett lépniük a bazilita rendbe. Az első nem bazilita püspök Bizánczy György lett.³⁹ Mivel a továbbiakban meg kellett oldani a két fél személyes problémáját, 1716. április 10-én mindketten aláírtak egy szerződést az egri püspök közreműködésével, mely szerint Hodermárszky a kolostor apáti beosztása mellett püspöki helynök is lesz; a kolostor javadalmáról és a tized felhasználásáról az igumen rendelkezik, aki egyben megkapja a püspöki jövedelmek 1/3-át is; az igumen átadja a kolostor területén lévő püspöki székhelyet azzal a feltétellel, hogy a püspök épít magának egy faházat.⁴⁰ Az építkezés idején a déli részben lakott a püspök, az északiban pedig az igumen.

Hodermárszky József ezek után elkezdte a bazilita rend további intézményi kiépítését Magyarországon. Az uniót Máramarosra is kiterjesztette, és erőfeszítéseinek köszönhetően 1716-ban Máramarosszigeten 60 pap csatlakozott az unióhoz.⁴¹ Érdekes sajátossága annak az időszaknak, hogy a püspök csak az igumen beleegyezésével nevezhetett ki személyeket fontos egyházi pozícióra. Hodermárszky halála után 1729. február 16-án egyhangúlag Bizánczy Györgyöt választották igumenné.⁴² A választás előtt a szerzetesek a következőben állapodtak meg jövődöbéli vezető személye kapcsán: vezetőként és nem püspökként kell kormányoznia; nem idegeníthet el kolostori vagyont; a szerzetesi közösség beleegyezése nélkül nem fogadhat be és nem helyezhet át személyeket; halála után maguk a szerzetesek döntenek az utódról. Ezt a levelet maga az akkori püspök látta el kézjegyével, ami a szerzetesrend és a püspökség közötti ellentét enyhülését is jelentette. Bizánczy halála után a kisbereznai, miszticei, krasnobródi és drugetházi monostorok igumenjei az 1733-ban a munkácsi csernekhegyi kolostorban

³⁹ ПЕКАР 1997 (b), 48–49.

⁴⁰ ПЕКАР 1997 (a), 34.

⁴¹ ГАДЖЕГА В. Додатки до історії русинів і руських церквей у Марамороші. Ужгород, 1922, 24.

⁴² ДУЛИШКОВИЧ И. Исторические черты Угро-Русских III. Унгварь, 1877, 95.

megtartott gyűlésen megválasztották a protoigument, aki a csernekhegyi kolostorban fog székelni, és gyakran fogja látogatni a többi kolostort. Az első protoigumen Pázin Gedeon akkori kisbereznai kolostorfőnök lett. Timkovič Jozafát szerint 1733-ban kezdődött a bazilita szerzetesrend első reformja Északkelet-Magyarországon, hisz előtte a kolostorok függetlenek voltak egymástól. Vagyis a rend szervezeti egységei ekkor jönnek létre.⁴³ A munkácsi kolostorra azért esett a választás, mert gazdaságilag elkülönült volt, valamint önállóan el tudta látni szükségleteit, vagyonát legelők, malmok, szántóföldek, szőlőskertek, kocsmák, haszonállatok képezték, és több mint 300 udvar tartozott hozzá Borhalomban, Lókában és Oroszvégen.⁴⁴

A bazilitáknak, Nagy Szent Bazil reguláin kívül, egyéb előírásokat is be kellett tartaniuk, melyek az ungvári unió után, 1672 környékén kezdtek elterjedni Kárpátalján.⁴⁵ Ezen előírások egészen II. Ferenc József reformjáig érvényben voltak, amikor is Bazilovits János összeállította az új regulát. Az 1749-es regulák szerint a bazilita szerzetesek számára kötelező: a testvérek mély tisztelete, alázat, szegénység, idősek meghallgatása, magántulajdon hiánya, a rangidős beleegyezése nélkül tiltott a kolostorból való kilépés, különleges eseményekről és helyzetekről való beszámolási kötelezettségük volt.⁴⁶ Ismertek olyan 1757-es előírások is, melyek sajátos értelmezései voltak a Regulának, és 15 pontból álltak: 1) az igumen pénteken szembesíti a testvéreket viselkedési hibáikkal, melyeket ellenvetés nélkül teljesíteni kell; 2) a szerzeteseknek havonta meg kell ismételnük a regulákat; 3) figyelni, hogy a testvérek betartják-e a regulákat; 4) figyelni a csend betartására; 5) a zárkából be- és kijárni csak csendben és óvatosan lehet; 6) figyelni, hogy az igumen a szabályoknak megfelelően jár -e el; 7) ebéd és vacsora előtt imádkozni; 8) nem tart-e haragot és nem veri-e az egyik testvér a másikat; 9) engedély nélkül nem hagyhatja el a kolostor területét, és nem beszélhet kívülállókkal; 10) havonta szentgyónáshoz járulni; 11) semmiféle kapcsolatot nem lehet fenntartani a kolostor falain kívül; 12) alázattal végezni a feladatokat; 13) engedély nélkül nem vezetni levelezést; 14) a gazdasági helyiségekbe engedély nélkül tilos a belépés; 15) idegen személyek belépését a kolostor területére meg kell akadályozni.⁴⁷ Ezek alapján Bazilovits János 1777-ben megszerkesztette a magyar baziliták kibővített reguláját.

⁴³ ТИМКОВИЧ 1995, 79.

⁴⁴ ШУЛЬГА І. Соціально-економічне становище Закарпаття в другій половині XVIII ст. Ужгород, 1962, 77.

⁴⁵ Пятьдесятyleтя Водновы Чина св. Василя Великого 1882–1932. // Благовестникъ, 8–10, 1932, 148.

⁴⁶ KTÁL, Fond 64, opis 1, szprava 318, 1–2.

⁴⁷ KTÁL, Fond 64, opis 1, szprava 499, 1.

II. Ferenc József uralkodása komoly változásokat hozott a bazilita rend életébe – a Máramarosban lévő kolostorokat bezáratta alacsony szerzetesi létszámra hivatkozva. Mivel az uralkodó még 1770-ben meglátogatta a munkácsi kolostor iskoláját, részt vett püspöki liturgián, és nagyon magasra értékelte a baziliták tevékenységét a régióban, ez a benyomás pozitívan hatott a többi bazilita kolostor megmaradására Magyarország területén. A reform következtében Magyarország területén 7 kolostor maradt – a munkácsi, krasnobródi, fakóbükki, máriapócsi, kisbereznai, miszticei és a bikszádi. Ezek a kolostorok mind a munkácsi protoigumen alárendeltségében voltak.

Mivel a reform következtében a kolostorok száma lecsökkent, így a szerzetesek létszáma is megfogyatkozott. 1775-ben a kárpátaljai baziliták összlétszáma 78-at tett ki. 1795-ben ez a létszám 69-re csökkent, melyből Csernekhegyen Bazilovits János főapátsága alatt 16 szerzetes élt.⁴⁸

Figyelemre méltó a bazilita szerzetesek viszonya Bacsinszky András püspökkel. 1775-ben a baziliták megfogalmaztak több követelményt is az új püspökkel szemben – kiemelten fontosnak tartották a püspöki hatalomtól való függetlenségük megmaradását, beleértve a javadalmak hovatartozását is. A baziliták ellenszenvét nagyban az váltotta ki, hogy a püspök rendeletével megtiltotta híveinek, hogy ellátogassanak a krasnobródi kolostor pünkösdi búcsújára, rendet téve ezáltal az egyházmegye dolgaiban.⁴⁹ Másfelől ez komoly bevételkiesést jelentett a bazilita kolostoroknak, s emiatt nagy volt az elégedetlenség.

Bár az egyházi és adminisztratív kérdésekben a püspök nagyobb hatalommal rendelkezett a munkácsi egyházmegyében, és a többi kolostor is ezen téren alárendelt szerepet játszott, de az elődeihez képest már nem szólt bele a szerzetesi élet mindennapjaiba és intézményi működésébe. Az ungvári püspöki rezidencia felszentelését, melyet Mária Terézia jóvoltából a munkácsi püspök kapott meg, a Mariapócsi kolostor apátja, Kovejcsák Szilveszter végezte. Ezen szimbolikus gesztus által Bacsinszky püspök kimutatta a szerzetesekkel megkötött megállapodás sérthetlenségét.

A püspök közbenjárásának köszönhetően 1806–1807 folyamán teljes búcsút nyerhettek a Magyarország területén található összes bazilita kolostorba búcsús ünnepekkor oda zarándokolt hívek. Ezt a lehetőséget az abban az időszakban kiadott pápai bullák biztosították. Ennek értelmében a krasnobródi kolostor pünkösdkor, a kisbereznai Szent Miklós ünnepén és pünkösdkor, az miszticei pedig Szent Mihály arkangyal ünnepén biztosíthatott teljes búcsút. A Keleti Egyházak Kongregációja a bikszádi kolostor-

⁴⁸ KTÁL, Fond 64, opisz 5, szprava 214, 1–2.

⁴⁹ KTÁL, Fond 151, opisz 7, szprava 1336, 52–53.

nak Szent Péter és Szent Pál főapostolok ünnepén adta meg ezt a kiváltságot. A Máriapócsi pedig Szűz Mária ünnepeire kapta meg.⁵⁰

A felvilágosodás komoly kihívást jelentett a bazilita szerzetesrend életében, melynek hatása a szerzetesek létszámának folyamatos csökkenésében, az oktatás alacsony szintjében, a rendszabályok lazább kezelésében nyilvánult meg. A Rend megújulást kívánt, ami akkoriban még nem valósult meg. Ezt támasztja alá az, hogy 1856-ban Magyarországon összesen 55 bazilita volt, ami kevesebb, mint a II. Ferenc József nevéhez fűződő reform előtt.⁵¹ Igaz, ekkor már létrejött az Eperjesi püspökség, melyhez átkerült a krasnobródi kolostor. A szerzetesi életet sokan nehezen tűrték és gyakran a jezsuita életformához hasonlították merevsége miatt.⁵² Az 1885–1887 időszakban Magyarországon összesen 37 szerzetes élt.

A reform szükségessége tudatosult Firczák Gyula püspökben, valamint a munkácsi egyházmegye szinódusában, amely 1903. november 8–9. között tartott ülésén elfogadta a reform megvalósításának tervét.⁵³ Azonban a gyakorlatba ez nem valósult meg. Nagyobb változás a baziliták életében Choma Joakim 1906-os tartományfőnökké választása után következett be. Első döntéseivel pénzadományokat gyűjtött egy iskola és kolostor építésére Ungváron.⁵⁴ Az ungvári bazilita kolostor építése 1912-ben fejeződött be.

Ekkortájt a bikszádi kolostor a szamosújvári püspökség felügyeleti területéhez tartozott és Iliu Hossu püspöksége alatt több próbálkozás is volt a kolostor kiválása révén megalapítani a baziliták román ágát. Eme kiválási folyamatok megállítása érdekében Choma Joakim a tartomány egybemaradásáért fáradozott, ami gátolta a reform megvalósítását. Közben kitört az első világháború, és a reform gondolata háttérbe szorult. Trianon után a bikszádi kolostor Romániához került, a máriapócsi Magyarországon maradt, a krasnobródi és fakóbükki kolostorok megszűntek, innen a szerzetesek átkerültek a fennmaradt intézményekbe. Kárpátalján maradtak a munkácsi püspökség területén lévő – munkácsi-cserneghegyi, huszti-husztbaranyai, kisbereznai és ungvári kolostorok. Mivel Kárpátalja Csehszlovákiához került, így a reformot csak a Galíciában élő páterektől várhatták el.

⁵⁰ KTÁL, Fond 64, opisz 2, szprava 118 „a”, 1–2.

⁵¹ Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkaciensis pro anno domini MDCCCLVI. — Kassoviae: Typis Caroli Werfer Caes. Reg. Priv. Acad. Typographi, 1856, 257.

⁵² МЕРЕСІЙ Ю. За брамою монастиря. Ужгород, 1960, 7.

⁵³ Фенич-Цапулич 2004, 57.

⁵⁴ KTÁL, Fond 64, opisz 3, szprava 1076, 12.

Következtetések

A tanulmány azon történelmi eseményekre reflektált, melyek a bazilita szerzetesrend kárpátaljai megjelenését, térhódítását és helyzetét mutatja be a XX. század elején. Az elvégzett kutatás során a következő megállapításokra jutottunk.

1. A keleti szerzetesség Kárpátalja területén Cirill és Metód missziós tevékenységének köszönhetően vert gyökeret, valamint a magyarok letelepedésével is kapcsolatba hozható. A történelmi források alátámasztják, hogy a szerzetesi élet Kárpátalja mai területén a körtvélyesi és munkácsi monostorok alapításával vette kezdetét.

2. Az uniós gondolat zászlóvivői a munkácsi egyházmegyében éppen a bazilita szerzetesek voltak, amely az 1646-ban megkötésre kerülő ungvári unióban be is teljesedett. Komoly ellentétek alakultak ki a munkácsi püspök kinevezésével kapcsolatban, hiszen az ungvári unió után egyszerre többen is igényt tartottak a püspöki székre, hisz ekkor még az aktuális munkácsi püspök egyben a csernekhegyi kolostor apátja is volt. Az alárendeltség szempontjából a magyarországi joghatóság felülkerekedett a kijevei metropolíához való hovatartozás ötletén.

3. A bazilita szerzetesrend több száz éves magyarországi fennállásának legnagyobb kihívása a szerzetesi élet megújulása volt, mely párosult a felvilágosodás előrenyomulásával, a humán tudományok fejlődésével, amelyekre válaszolniuk kellett a szerzetesek belső életének minőségi változásával, illetve az oktatás színvonalának emelésével.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK

Források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL)

1. Fond 64, opisz 1, szprava 497, 1.
2. Fond 64, opisz 1, szprava 499, 1.
3. Fond 64, opisz 3, szprava 1076, 12.
4. Fond 64, opisz 1, szprava 318, 1–2.
5. Fond 64, opisz 5, szprava 214, 1–2.
6. Fond 64, opisz 2, szprava 118 „a”, 1–2.
7. Fond 64, opisz 5, szprava 1, 1–12.
8. Fond 64, opisz 5, szprava 1, 1–12.
9. Fond 64, opisz 5, szprava 23, 3.
10. Fond 151, opisz 7, szprava 1336, 52–53.
11. BASILOVITS J.: *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim ducis de Munkacs, pro religiosis ruthenis ordinis sancti Basilii Magni, in monte csernek ad Munkacs, Anno MCCCLX...* Pars II, Cassovia, 1799

12. Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini MDCCCLVI. — Kassoviae: Typis Caroli Werfer Caes. Reg. Priv. Acad. Typographi, 1856
13. Дулишкович И. Исторические черты Угро-Русских III. Унгварь, 1877
14. КРАЛИЦКИЙ А. Монастырь Березницкий. Листок 25. 1890

Szakirodalom

1. CSATÁRY GYÖRGY: „A Hunyadiak okiratai”. In Zubánics László (szerk.): *Mátyás király emlékkönyv: Hunyadi Mátyás születésének 575., magyar királlyá választásának 560. évfordulója alkalmából*. Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Ungvár, 2018
2. DUDÁS BERTALAN – LEGEZA LÁSZLÓ – SZACSVAY PÉTER: *Baziliták*. Mikes Kiadó, Budapest, 1993
3. HODINKA ANTAL: *A munkácsi görög katholicus püspökség története*. Budapest, 1909
4. KERESZTES SAROLTA BAZILIA: *Bizánci szerzetesség Magyarországon, különös tekintettel a bizánci rítusú szerzetesnővérekre, a kezdetektől napjainkig*. Veszprém, 2007
5. Nagy Szent Bazil Rend. Magyar Katolikus Püspöki Konferencia honlapja. <http://uj.katolikus.hu/rendek.php?h=87> (Utolsó letöltés: 2019. május 4.)
6. PETROV ELEK: „A Máramarosi Sz. Mihály Monostor 1391-i görög oklevelének latin fordítása az 1494. évi megerősítő oklevelében”. In *Turul*, 1925. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1925-151BF/1925-151C0/a-maramarosi-szt-mihaly-monostor-1391-i-gorog-oklevelenek-latin-forditasa-az-1494-evi-megerosito-oklevelben-152AB> (Utolsó letöltés: 2019. május 4.)
7. TERDIK SZILVESZTER: *A munkácsi Szent Miklós kolostor*. <http://byzantinohungarica.hu/node/238> (Utolsó letöltés: 2019. május 4.)
8. ТИМКОВИЧЪ ЖОЗАФАТЪ: *Letopis Krásnobrodského monastiera: alebo kúsok zo slavných dejin gréckokatolíkov na Slovensku*. Prešov, 1995
9. VLADIMIRUS DE JUXTA HORNAD – J. V. ТИМКОВИЧЪ: *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska*. 9–18. storočie, Košice, 2004
10. ГАДЖЕГА В. Додатки до історії русинів і руських церковей у Мараморощі. Ужгород, 1922
11. ЖАТКОВИЧ Ю. Етнографический очерк угро-русских. // Мазурок О. Юрій Жаткович як історик та етнограф. Ужгород: УжНУ, 2001
12. Лучкай М. Історія Карпатських русинів II. Ужгород, 1999
13. Лучкай М. Історія Карпатських русинів III. Ужгород, 2002
14. МЕРЕСІЙ Ю. За брамою монастиря. Ужгород, 1960
15. МИГОВИЧ І. Релігія і церкви в нашому краї. Ужгород, 1993
16. Монастир Мало-Березнянський. // Благовісник, 11, 1993
17. О некоторых документах Государственного архива Закарпатской области по истории греко-католической церкви в Закарпатье // *Sarpatika-Karpatika*. — Європейські цінності та конфесійно-національна ідентичність населення Українських Карпат, 35, 2006
18. ПЕКАР А. Закарпатська провінція св. Миколая на Закарпатті. // Нарис історії василіанського чину Святого Йосафата. Рим, 1992
19. ПЕКАР А. Ужгородська унія та її творці (1646–1996). // Записки ЧССВ XXI, 1996
20. ПЕКАР А. ЧСВВ, Нарис історії Церкви Закарпаття I. Рим–Львів, 1997
21. ПЕКАР А. ЧСВВ, Нарис історії Церкви Закарпаття II. Рим–Львів, 1997
22. ПОПОВИЧ М. Федор Корятович – русинський воєвода. Пряшов, 1992
23. Пятьдесятлетя Водновы Чина св. Василия Великого 1882–1932. // Благовестникъ, 8–10, 1932

24. Фенич В. – Цапулич О. Малоберезнянський Свято-Миколаївський монастир та нарис історії чину св. Василя Великого на Закарпатті. Ужгород, 2004
25. Шульга І. Соціально-економічне становище Закарпаття в другій половині XVIII ст. Ужгород, 1962
26. Щоденник Йосифа де Камеліса, мукачівського єпископа. // Лучкай М. Історія Карпатських русинів III. Ужгород, 2002

Falusi nők a kollektivizálás után (Egy kárpátaljai és magyarországi összehasonlítás első eredményei)

Rezümé. A szocialista mezőgazdaság kezdeti időszakának munkaerőbázisában a nőknek kulcsszerepük volt, azonban ezt a kérdést a történeti kutatás még kevésbé vizsgálta. A tanulmány arra fókuszál, hogy a falusi nők életében milyen változásokat hozott az, hogy az első munkahelyük az állami kényszerrel létrehozott kolhoz/termelőszövetkezet volt. A történeti összehasonlítás segítségével egy kárpátaljai és egy magyarországi települést vizsgálunk az 1950-es és 1960-as években.

Kulcsszavak: kollektivizálás, nők, kolhoz, összehasonlítás, Magyarország, Kárpátalja

Резюме. На початках соціалістичного сільського господарства серед трудових ресурсів жінки відігравали ключову роль, але ця тема мало досліджена істориками. У публікації зосереджено увагу на тому, що за зміни відбулися у житті жінок, для яких першим місцем працевлаштування став примусово створений колгосп/виробничий кооператив. Для порівняння ми взяли одне закарпатське село та одне село в Угорщині у 1950–1960-х рр.

Ключові слова: колективізація, жінки, колгосп, порівняння, Угорщина, Закарпаття

Abstract. In the early years of socialist agriculture, women played a key role in providing the labor base, yet this is an area that has been surprisingly under-researched by historians of the era. Our study focuses on the extent to which the lives of village women was changed, given that they were the first to be forcibly put to work on the kolkhoz/collective farms created by the state. Using historical comparisons, we have examined one village from Transcarpathia and one village from Hungary between the years 1950–1960.

Keywords: collectivization, women, kolkhoz, comparison, Hungary, Transcarpathia

Egy összehasonlító elemzés keretében vizsgáltuk a falusi nők megváltozott életviszonyait a kollektivizálás után. Mikroszintű megközelítést alkalmaztunk, azaz egy kárpátaljai (Mezőkaszony) és egy magyarországi falura (Mihálygerge), az ott létrehozott kolhozra, illetve termelőszövetkezetre (tsz) összpontosítottunk.¹ Kárpátalja a II. világháború végén lett a Szovjetunió része, s itt azonnal megindult a

* PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudomány Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Program. * Аспірант, Науковий університет ім. Лоранда Етвеша, Докторантура школа історичних наук, Докторська програма нової та новітньої історії Угорщини. * PhD student, Eötvös Loránd University, Doctoral School of History, Modern and Contemporary Hungarian History Doctoral Programme. E-mail: bodnar05alexa@gmail.com

** Professzor, Eötvös Loránd Tudomány Egyetem, Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék. ** Професор, Науковий університет ім. Лоранда Етвеша, Кафедри нової та новітньої історії Угорщини. ** Professor, Eötvös Loránd University, Department of Modern and Contemporary Hungarian History. E-mail: varga.zsuzsanna@btk.elte.hu

¹ Mindkét falu lakossága teljesen magyar etnikumú volt a vizsgált időszakban, ezért az összehasonlító kutatás a későbbiekben lehetőséget adhat arra is, hogy feltárjuk, mit jelentett a kollektivizálás egy kisebbségi helyzetben lévő közösség számára.

politikai, gazdasági, társadalmi struktúrák szovjet mintára történő átalakítása.² A kollektivizálás ezen a területen 1949-re lezárult. Magyarország vesztes országként fejezte be a háborút, s bár a szovjet befolyási zónába került, a mezőgazdaság szovjetizálása, a kollektivizálás csak az 1940-es évek végén kezdődött el, s 1961-ben fejeződött be.³

A kollektivizálás eltérő időpontjából adódóan a falusi nők első tömeges munkavállalási tapasztalatait más-más évtizedben lehet vizsgálni: Kárpátalján az 1950-es, Magyarországon az 1960-as években. Így tehát a történeti összehasonlításunk aszinkronikus jellegű.⁴ Az összehasonlítás egysége a kolhoz/tsz, s a főkuszunk a kollektivizálás lezárulása utáni időszak, amikor már megkerülhetetlen realitássá vált ez az új, idegen szervezet. A társadalomtörténeti vizsgálatunk a befogadó közegre irányul, s azon belül is azokra a nőkre, akiknek első munkahelye a kolhoz/tsz lett.

A szocialista mezőgazdaság kezdeti időszakának munkaerő-bázisában a nőknek kulcsszerepük volt, s bár ez általános tendencia volt mindkét országban, erre a történeti szakirodalom alig fordított figyelmet.⁵ Rendelkezésre állnak azonban néprajzi és szociológiai elemzések. A jelen vizsgálat során ezekre is támaszkod-

² Kárpátalja szovjethatalom alatti történelmét feldolgozó szakmunkák, tanulmányok központi vizsgálódásai közé a terület gazdasági, társadalmi helyzete, a kolhozosítás folyamata, az elhurcolások tartoznak. A térség történetével foglalkozó jelentős munkák közé tartozik a teljesség igénye nélkül *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra* (2010). A Kárpátalja jelentősebb eseményeit datáló munka a *Хроніка Закарпаття: 1867–2010; Кárpátalja évszámokban: 1867–2010 українсько-угорське двомовне видання: ukrán–magyar kétnyelvű kiadvány* (2011). A korszakot feldolgozó történelmi publicisztika Csanádi György: *Sorsfordító évek sodrában* (2004) című munkája.

³ A magyarországi kollektivizálásnak igen jelentős szakirodalma van, itt most csak a legutóbbi évek szintézis jellegű publikációira utalunk: Ö. Kovács József: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténet, 1945–1965* (2012.); Varga Zsuzsanna: *Modelltranszferek Keletről és Nyugatról: mezőgazdasági termelőségvetkezetek Magyarországon 1949–1989* (2014).

⁴ A történeti összehasonlítás főbb típusairól, módszertani háttéréről lásd: Heinz-Gerhard Haupt–Jürgen Kocka (eds.): *Comparative and Transnational History: Central European Approaches and New Perspectives* (2009).

⁵ A szocialista mezőgazdasággal foglalkozó jelenlegi szakirodalom túlnyomó része még mindig magára a kollektivizálás folyamatára koncentrál, s jóval kevesebb figyelmet kap a létrejött mezőgazdasági rendszer mindennapi működése. A szisztematikus összehasonlító elemzésre is kevés példa akad, ezek közé tartozik: Hans Jörgenssen–Zsuzsanna Varga: *Diverging Roads from the Soviet Kolkhoz-Model: Estonia and Hungary: Inside and Outside the Soviet Union* (2016); Tatjana Thelen: *Privatisierung und soziale Ungleichheit in der osteuropäischen Landwirtschaft. Zwei Fallstudien aus Ungarn und Rumänien* (2003).

tunk, de főleg történeti módszerekkel dolgoztunk. Levéltári kutatást folytattunk és interjúkat készítettünk.⁶

A jelen történeti összehasonlítás kiindulópontja tehát az tény, hogy mindkét helyen ugyanazt a sztálini kolhozmodellre erőltették a paraszti társadalomra, ami még az 1930-as évek elején alakult ki. A tanulmány első részében bemutatjuk ennek a kolhozmodellnek a főbb elemeit, valamint a kárpátaljai és magyarországi kollektivizálás főbb sajátosságait.

Írásunk második, központi részének főszereplői a falusi nők. Legtöbbjük számára a szövetkezet lett az első munkahely. Azt vizsgáljuk, hogy a paraszti társadalom különböző rétegeibe tartozó nők – a családi túlélési stratégiák részeként – hogyan alkalmazkodtak ehhez a kényszerrel létrehozott nagyüzemi munkaszervezethez. Elsősorban azt az időszakot vizsgáljuk, amikor kellő gépesítés híján, még döntően az emberi és állati munkaerőn alapult a szocialista mezőgazdaság.

A tanulmány utolsó részében egy rövid összefoglalást adunk egyrészt az összehasonlítás eddigi eredményeiről, másrészt pedig a további kutatás főbb kérdéseiről.

I. A kollektivizálás mint erőszakos struktúra-átalakítás A kolhozmodell

Szovjetunióban a kollektivizálás megindítása előtt a közös mezőgazdasági termelést folytató gazdaságoknak (*kollektivnoje hozjajsztvo*, rövidítve *kolhoz*) három típusa terjedt el leginkább: a *kommuna*, az *artel* és a TOZ. Az első ötéves terv végére (1932-re) 61,5%-ra emelkedett a kollektivizált parasztgazdaságok aránya, ami vetésterületben 2,3%-ról 77,7%-ra való ugrást jelentett. A létrehozott közös gazdaságok 95,9%-a lett *artel* típusú, 2,1%-a egyszerűbb társulás, a *kommunák* aránya pedig – a kezdetben tervezett 25%-kal szemben – mindössze 2% lett.⁷ A második ötéves terv végére, 1937-re az egykori parasztgazdaságok közel 93%-a helyén működtek közös gazdaságok, melyek a vetésterület 99%-át hasznosították.⁸ A kollektivizálás végére az *artel* lett a legelterjedtebb formája a közös gazdaságoknak. Tehát, amikor *kolhoz*t említettek, többnyire a mezőgazdasági *artel*t értették alatta. A *kolhoz* az *artel* szinonimájává vált, s idővel teljesen ez az elnevezés terjedt el.

A *kolhoz* rövid definíciója így hangzik: ez olyan emberek közössége, akik egy adott település nacionalizált földjének közös használói, termelési eszközeiket és állataikat (nagy részét) bevitték a közösbe, s a közösen – a brigádok, munkacsa-

⁶ A magyar eset forrásbázisa egyrészt a Magyar Szocialista Munkáspárt vezető testületeinek jegyzőkönyveiből és a pártközpont Mezőgazdasági Osztályának irataiból, másrészt pedig az Nógrád megyei archívumából állt össze. Az anyaggyűjtés kiterjedt a vizsgált községben – Mihálygergén – működő községi pártalapszervezet és tanács végrehajtó bizottság, valamint a tsz fennmaradt irataira. A kárpátaljai források köre a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Mezőkaszonyi Engelsz Kolhoz iratanyagait öleli fel. A kutatómunka fontos részét képezte az interjúkészítés, melyek elsősorban tematikus jellegűek voltak.

⁷ ALEC NOVE: *An Economic History of the USSR*. Harmondsworth: Penguin Books, 1978, 172–174.

⁸ Uo. 238–240.

patok keretében – végzett munkájukért a kolhoztól fizetséget kapnak. Az elvégzett munka mértékegysége az úgynevezett munkaegység (*trudoden*) volt, ami szó szerint munkanapot jelentett. Ez a mértékegység kifejezte mind az eltöltött időt, mind az adott munka jellegét és mennyiségét, ugyanakkor semmilyen módon nem tükrözte az elvégzett munka minőségét. A munka elhanyagolását a kolhoz belső szabályai szerint büntethette a vezetőség, míg az állami vagy a kolhoz tulajdonban okozott kár a szovjet büntetőjog hatálya alá esett.⁹

A bevitt javak miatt a tagnak tulajdonrésze lett a kolhozban, amelynek értékét elvileg a kolhozból való kilépéskor pénzben ki kellett fizetni. Az artel típusú közös gazdaság a szovhozhoz, az állami gazdasághoz képest ezért számított alacsonyabb rendű, nem következetesen szocialista tulajdonformának, hiszen nem az egész társadalom, hanem egy kisebb közösség, csoport tulajdona volt.

A hivatkozott kolhoz mintaalapszabály (*primernij usztav*) még 1935-ben keletkezett.¹⁰ A kolhozok gazdálkodásának 1935-ben kötelező érvénnyel előírt rendjét majd csak három évtized múlva, 1969-ben változtatták meg, így tehát ez az alapszabály lett a kötelező minta, amikor szovjet nyomásra megindult a közép-kelet-európai térség kollektivizálása.¹¹

Kollektivizálás Kárpátalján

A második világháborút követően Kárpátalja gazdasága, társadalma gyökeresen megváltozott. A szovjethatalom terve az volt, hogy 1944-től a területen fokozatosan kiépíti a Szovjetunióban már az 1930-as években megszilárdult szovjet diktatúrát, társadalmi normákat, miközben hivatalosan Kárpátalja Szovjetunióhoz csatolására csak 1946. január 22-én került sor. Vagyis Kárpátalja társadalmi, gazdasági rendszerének átalakítása a szovjet mintára, még a terület „de jure” Szovjetunióhoz csatolása előtt elkezdődött.

A moszkvai vezetés nagy figyelmet fordított e határ menti vidékre, amely mind kulturálisan, mind történelmileg alapjaiban különbözött a Szovjetunió többi területétől. A szovjet ideológia, gazdasági rendszer megkövetelte Kárpátalja mezőgazdaságának szocialista átalakítását: a kollektivizálást. Ennek első lépésofoka

⁹ A szovjet kolhozok működésének jellegzetességeiről lásd: LYNNE VIOLA: *Collectivization in the Soviet Union: Specificities and Modalities*. In Constantin Iordachi – Arnd Bauerkämper (eds.): *The Collectivization of Agriculture in Communist Eastern Europe. Comparison and Entanglements*. Budapest–New York: CEU Press, 2014, 49–78.; KARL-EUGEN WÄDEKIN: *The Soviet Kolkhoz: Vehicle of Cooperative Farming or of Control and Transfer of Resources*. In Peter Dorner (ed.): *Cooperative and Commune*. Madison: The University of Wisconsin Press, 1977, 95–116.

¹⁰ A kollektivizálás lezárulását követően összeülő Kiváló Kolhoztagok II. Összoroszországi Kongresszusán elfogadtak egy új mintaalapszabályt, amely felváltotta az 1930 elején sebtében összeállított alapszabályt. *Izvestiia*, 1935. február 18.

¹¹ NIGEL SWAIN: *Eastern European Collectivisation Campaigns Compared, 1945–1962*. In Constantin Iordachi – Arnd Bauerkämper (eds.): *The Collectivization of Agriculture in Communist Eastern Europe. Comparison and Entanglements*. Budapest–New York: CEU Press, 2014, 497–534.

volt Kárpátalján, hogy 1945. december 15-ei rendelettel államosították a termőtalajt, a vizeket, az erdőket, megteremtve ezzel az alapot a kollektivizáláshoz.¹² A kolhozosítás kezdeti időszaka 1946–1948,¹³ míg a kolhozok tömeges kialakítása a gazdaság viszonyok némi stabilizálása után, 1948-tól kezdődtek meg.¹⁴

A kolhozrendszer kiépítésének felgyorsítása érdekében megkezdődött a káderek áttelepítése a Szovjetunió belsejéből erre a vidékre. A kolhozosítás időszakában Kárpátalján 1948-ban 27-ről 188-ra, egy év múlva 478-ra nőtt a kolhozok száma.¹⁵ 1949 végére a megyében létrejött 546 kolhoz 316 910 tagot számlált, ami a terület összlakosságának 45%-át tette ki.¹⁶ Kárpátalja mezőgazdaságának szovjet típusú átszervezésének befejezése 1949–1950-re tehető. 1950 elejére a megyében 532 kolhoz jött létre, amelyek magukba olvasztották a falusi gazdaságok 82%-át, a szántóföldek 84%-át.¹⁷

A kollektivizálás hatalmas károkat okozott Kárpátalja mezőgazdaságában, a tradicionális földművelést felváltotta az ideológiai alapú gazdálkodás. A veszteségesen működő friss kolhozok és a kötelező beszolgáltatások súlyos hús-, tej- és élelmiszer hiányhoz vezettek.¹⁸ 1950-ben a kolhozok összevonása után a 294 kolhoz maradt a területen, amelyek közül 1952–1954 között csak 140 volt képes teljesíteni a kötelező beszolgáltatásokat.¹⁹

Kollektivizálás Magyarországon

Az 1940-es évek végén a szovjetizálási folyamat részeként Magyarországon is napirendre került a mezőgazdaság „szocialista átszervezése”, azaz a kollektivizálás. A parasztság volt az egyetlen olyan jelentős társadalmi csoport, amely ekkoriban még számottevő magántulajdonnal rendelkezett, s így megélhetése kevésbé függött az államtól. Egy ilyen réteg léte, fennmaradása azonban nem fért össze a kommunista párt ideológiájával.

¹² ROMÁN OFICINSZKIJ: Kollektivizálás. In Fedinec Csilla–Vehes Mikola (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Argentum Kiadó, Ungvár, 2010, 276.

¹³ Uo. 275.

¹⁴ DAVID R. MARPLES: *Stalinism in Ukraine in the 1940s*. The Macmillan Press LTD, 1992, 112–114.

¹⁵ BÁRDI NÁNDOR–FEDINEC CSILLA–SZARKA LÁSZLÓ: *Kisebbségi magyarközösségek a 20. században*. MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008, 240.

¹⁶ DUPKA GYÖRGY: *A szovjet hatóságok megtorló tevékenységei Kárpátalján (1944–1991)*. Ungvár, Intermix Kiadó, 2014, 80.

¹⁷ OFICINSZKIJ 2010, 277.

¹⁸ VÁRADI NATÁLIA: A szovjet hatalom kiépítésének kezdeti lépései Kárpátalján 1944–1946. *Betekintő*, 13. évf. 1. sz. 53. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2019_1_varadi.pdf (Utolsó letöltés: 2019. szeptember 8.)

¹⁹ DUPKA 2014, 85.

A magyar pártvezetés – igazodva a szovjet elvárásokhoz – 1948-ban úgy vélekedett, hogy 3–4 év elég lesz a parasztság megtöréséhez.²⁰ Valójában több mint egy évtizedig elhúzódott ez a drámai küzdelem. Az első kollektivizálási kampány 1949–53 között, még Sztálin életében, a hidegháború légkörében zajlott. Az ország élén álló vezetők a mezőgazdaságot nem pusztán alárendelték az iparfejlesztés érdekeinek, hanem valójában „belső gyarmatként” kezelték. A „kuláknak” nyilvánított módos falusi rétegek erejét megtörte ugyan a kommunista párt, de a paraszti társadalom széles tömegeit nem tudta rákényszeríteni a belépésre. Az első hadjárat kudarcra nyilvánvalóvá vált Sztálin halála után, amikor a Nagy Imre kormány idején, az erőszakkal létrehozott termelőszövetkezeti csoportok jelentős hányada feloszlott. Ez az ún. dekollektivizálási szakasz másfél évig tartott. A szovjet nagyhatalmi politika 1955 eleji újabb fordulatát követően, 1955 őszén Rákosiék újrakezdték a kolhozosítást, ez azonban néhány hónap alatt, 1956 nyarára kifulladt. A közellátásban felhalmozódott problémák nagymértékben járultak hozzá az 1956-os forradalom kirobbanásához.

Ezzel szembe kellett nézni a forradalom leverését követően szovjet segítséggel hatalomra került Kádár-kormánynak. A hiányzó politikai legitimitációt életszínvonal-emelési ígéretekkel pótolni igyekvő rezsim számára az élelmiszerellátás stratégiai kérdéssé vált. A termelés növelése és az agrártermelők ösztönzése érdekében Kádárék olyan jelentős agrárpolitikai korrekciókra szánták el magukat, amilyenekre addig nem volt példa a keleti blokkon belül.²¹ A kötelező beszolgáltatás rendszerét, amely a sztálini mezőgazdasági rendszer egyik alapvető eleme volt, a szocialista országok közül elsőként Magyarországon szüntették meg 1956 novemberében. Egyidejűleg a kormány leállította a tsz-ek szervezését is. Ezzel egy újabb rekollektivizálási szakasz kezdődött, melynek legmaradandóbb hatása az volt, hogy a piacgazdaság mechanizmusai, ha korlátozottan is, de újra szerephez jutottak a mezőgazdaságban.

1958-ra azonban újra változott a nemzetközi „széljárás”. A szocialista országok – szovjet nyomásra – nekiláttak a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezéséhez.²² Ilyen elvárások közepette a Kádár-kormány is bizonyítani akarta lojalitását Moszkva irányába, s így 1958–1959 telén újraindította a kollektivizálást. A folyamatot 1961-re befejezték, de a közellátási problémák elkerülése érdekében már menet közben is jelentős engedelményekre kényszerültek (háztáji, részes művelés stb.).

²⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) M–KS 276. f. 52. cs. 4. ő. e. Jegyzőkönyv az MDP Központi Vezetőség 1948. november 27-i üléséről. 2. A bel- és külpolitikai helyzet és a párt feladatai. Ea.: Rákosi Mátvás.

²¹ VARGA ZSUZSANNA: 1956 hatása a kádári agrárpolitika kialakulására. In Romsics Ignác (szerk.): *1956 okai, jelentősége és következményei*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2006, 299–315.

²² Bulgária 1958-ban, Csehszlovákia 1959-ben, az NDK 1960 tavaszán, Magyarország 1961-ben, Románia pedig 1962-ben fejezte be a kollektivizálást.

II. A falusi nők a kollektivizált mezőgazdaságban

A kárpátaljai eset: Mezőkaszony

Ahogy említettük, a kárpátaljai kutatás színtere Mezőkaszony, ahol a község gazdálkodóinak jelentős része rendelkezett szőlőültetvényekkel. Az egykori mezőváros lakossága 1944-ben több mint 2000 fő volt, az ún. háromnapos munkára 201 férfit vittek el a településről. Mezőkaszonyban a helyi lakosokból 1948 tavaszán alakult meg a kolhozkezdeményező csoport. A kolhoz megalakulását megelőzően a 16 tagot számláló csoport 1948. április elején határozatot fogadott el a tavaszi munkák közös megkezdéséről, már a kolhoz nevében,²³ míg annak tényleges megalakítására 1948. június 24-én került sor. A kolhoz alakulógyűlésén a szovjet mintáknak megfelelően egyhangúlag elfogadták a szabályzatát, a termelészövetkezet elnökének a helyi szegény paraszti családból származó Kovács Lajost választották.²⁴ A kolhoz 1948. december 14-ei jegyzőkönyve még 58 kolhozcsaládról és 44 belépési kérelemről tesz említést,²⁵ azonban a két nappal későbbi jegyzőkönyv már 700 új kolhoztagot regisztrált. Interjúalanyaim visszaemlékezései így jellemzik ezt az időszakot: „Jöttek és aki nem akart aláírni azt kényszerítették erőszakkal”,²⁶ mások szerint „Addig ültették a kályha mellett amíg nem írt alá”,²⁷ „nem akartunk, nem volt mit tenni, nagyapám sokáig ellenállt, aztán amikor jöttek és vitték a tehenet, vasvillával megszurta az egyiket, bíróság lett belőle, végül elintéztük, hogy nagyapámat nem ítélik el, de bele rokkant. Nem sokra rá meg is halt.”²⁸ A kolhozosítás gyors megvalósításához – az erőszakon kívül – hozzájárult az is, hogy a község lakosságának közhangulatát erősen meghatározta a magyar férfiak 1944-es elhurcolása, valamint az 1947-től kezdődő a donbászi munkaszolgálatra történő toborzás, illetve az értelmiség meghurcoltatása. A visszaemlékezők is megerősítették azt, hogy a férfi lakosság elvesztése is sok nehézséggel járt, ami gyakran nagy szegénységet okozott,²⁹ viszont a kolhozrendszer kiépítése további megpróbáltatásokat jelentett.

A háború, majd a kárpátaljai magyar férfiak elhurcolása megváltoztatta a hagyományos családszerkezetet. A legtöbb háztartás családfő nélkül maradt, így a nőkre hárult a család fenntartása.³⁰ A frissen megalakult kolhozok produktivitását

²³ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban KTÁL) Mezőkaszonyi kolhoz iratai: Fond P-1909, opisz 1., od. zb. 1., 3.

²⁴ ТРОНЬКО П. Т.–БАЖАН М. П. *Історія міст і сіл УРСР*. Київ: Головна редакція, 1969, 159.

²⁵ KTÁL: Fond P-1909, opisz 1., od. zb. 1, 3.

²⁶ A szerző interjúja S. E. nyugdíjas kolhozistával, 2012. április 16. (Az idézett interjúrészletek szövege az eredeti közlést tükrözi, nyelvtani és stilisztikai javításokat nem végeztem rajtuk. Az interjú teljes szövege a szerző birtokában van.)

²⁷ A szerző interjúja T. J. nyugdíjas kolhozistával, 2017. augusztus 14.

²⁸ A szerző interjúja G. V. nyugdíjas kolhozistával, 2017. augusztus 27.

²⁹ A szerző interjúja S. E. nyugdíjas kolhozistával, 2012. április 16.

³⁰ Ezt a jelenséget Pető Andrea például a „szükségben született matriarhátus” kifejezéssel illeti. PETŐ ANDREA: A nők politikai képviselete a fordulat évében. In Feitl István–Izsák Lajos–Székely Gábor (szerk.): *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2000

is férfimunka erőhiányában az asszonyok, lányok munkájától várta el a hatalom. A nők többségének a kolhoz volt az első munkahelye, a saját föld megművelésével járó szabadságot felváltotta a szezonmunkák kötött munkaideje, a meghatározott munkanormák teljesítése. Az eredményközpontú gazdálkodást felváltotta a teljesítményorientált földművelés. Interjúalanyaim a kolhoz megalakulását követő éveket a bizonytalanság időszakával jellemezték, amikor is munkahely nem biztosította a megélhetést. Sőt a kötelező normák teljesítése mellett sok esetben a megélhetést biztosító háztáji művelésre csak a munkanap után kerülhetett sor. A mezőkaszonyi Engels Kolhozot megvizsgálva elmondhatjuk, hogy a női kolhoztagok sokáig jelentős többségben voltak, ugyanis az otthon maradt férfiak számára a településen működő kőbánya és az állami szőlőfeldolgozó üzem kedvezőbb feltételeket kínáltak.

Az újfajta mezőgazdasági forma mellett a kolhoztagoknak az új típusú munkaszervezethez is alkalmazkodniuk kellett. Az addigi rokonsági, baráti alapon szerveződő közös munkát egy idegen munkaformáció, a brigádok és a munkacsoportok váltották fel. A brigád- és a csoportvezetőket a kolhoz vezetősége választotta meg, ugyanakkor a kolhoz vezetősége döntött csoportok összetételéről is. Mindez a kolhozisták számára szokatlan és idegen volt. A kolhozműködését számos probléma nehezítette: a munkafegyelem hiánya, az előírt munkaidő be nem tartása és a munkakerülés. A kaszonyi kolhoz iratanyagaiból kitűnik, hogy főként a nők nem jelentek meg az eligazításokon, ők voltak azok, akik nem vagy éppen, hogy teljesítették az előírt munkanapokat. 1949 őszén a kolhoz közgyűlésén az egyik brigádvezető arra hívta fel a figyelmet, hogy a nők olyannyira nem járnak dolgozni, hogy a „*kender nyövést és áztatást*”³¹ is a férfiak végezték. A beregszászi járási kommunista párt elnöke ugyanezen a közgyűlésen hívta fel figyelmet arra, hogy nemcsak a kolhoztagok nem járnak munkába, sokszor még a csoportvezetők sem.³² Simon Borbálát, a kolhoz női tanácsának elnökét a járás vezetői és a kolhoz helyi vezetősége többször is felelősségre vonta a nők munkakerülése és fegyelmezetlensége miatt, illetve az általuk kifejtett magatartásról a kolhozban: „*Ha mégis részt vesznek a nők a munkában elégedetlenek, kiabálnak.*”³³ A női tanács³⁴ elnökétől a kommunista párt járási vezetősége azt követelte, hogy tegyen meg mindent annak érdekében, hogy a közös munkába minél jobban bevonja a helyi nőket. Adatközlőim, a mezőkaszonyi kolhozista nők egyetértettek abban, hogy a kolhoz megalakulása utáni években a közös munkák megszerve-

³¹ Hagyományosan a kender vetése a férfiak dolga volt, míg a kender szedése a főleg női munkának számított. PALÁDI-KOVÁCS ATTILA (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon. III. Kézművesség.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988–2002. <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/> (Utolsó letöltés: 2019. szeptember 19.)

³² KTÁL: Fond P-1909, opisz 1., od. zb. 3, 6.

³³ KTÁL: Fond P-1909, opisz 1., od. zb. 25, 21.

³⁴ A kolhozokban működő szervezet célját a nők érdekvégyesítésében határozta meg, míg valódi célja a nők közötti ideológiai munkában valósult meg.

zése sok nehézséggel járt együtt. A kolhozrendszer első éveiben a meghurcolt, kisémmizett családok számára a rendszerrel szembeni ellenállás a kollektív munka megtagadásával mutatkozott meg. A visszaemlékezők szerint édesanyjaik rendszeresen megtagadták a munkát a kolhozban, ők pedig fiatal lányként kezdtek dolgozni a kolhozban. Ezt támasztja alá az egyik interjú alanytól vett idézet is. A kolhoz megalakulása utáni időszakról azt mondta el, hogy édesanyja ugyan tag volt, de nem szerette, így nem járt ki a kolhozmezőre, inkább a ház körüli teendőket látta el: „*Pulya vótam, oszt András bátyám mindig szólt, hogy menjek én, oszt a napokat édesanyám nevére írták.*”³⁵ A kolhoztörvények szerint csak az a család kaphatott háztáji földrészleget, amelyik ledolgozza a minimum munkanapokat. Emiatt fontos volt, hogy a kolhoztagnaként szereplő személy ledolgozza a munkanormát, az viszont, hogy maga a személy vagy helyette egy másik családtag tette ezt meg, már másodlagos kérdés volt. 1949-ben a kolhozcsaládok amennyiben teljesítették az éves normát, 0,30 hektár földet kaptak, amelyet a kolhozban dolgozó családtagok száma alapján 0,50 hektárig bővíthettek.³⁶ Amennyiben a kötelező munkanapot negyedévente nem dolgozta le, akkor a munkaképes kolhoztagnól elvehették a háztáji földjét, és családjával együtt kizárhatták a kolhozból.³⁷ Emiatt a családok érdekeltek voltak a kötelező norma teljesítésében.

A kolhoz első éveiben a tagok fizetésüket természetben kapták meg. A juttatások sok esetben a kolhozpiacokon nem értékesített árucikkek, rossz minőségű vagy nem friss élelmiszerek voltak. A kolhoz megalakulása utáni veszteséges években csak a háztáji által megtermeltre támaszkodhattak a családok. Így a nők kolhozi munkák alól történő kimaradásának is a legfőbb oka a háztáji előtérbe helyezése volt, melyeknek megművelése továbbra is az immár kötelező jelleggel munkába járó feleségekre, lányokra hárult. „*Amikor befejeztem a kolhozban a munkát, mentem haza és folytattam otthon a kertben, az állatok körül. Volt tehenem, disznóm, tyúkom, kacsám. Sokat dolgoztunk.*”³⁸ „*Amikor hazamentem (a kolhozi munkanap után), menni kellett a kertbe dolgozni, majd éjszaka főztem.*”³⁹ „*Sokat dolgoztam, a kolhozban meg itthon is. A férjem Poltavában dolgozott én csináltam mindent a kertben a jószágok körül, annyit dolgoztam, hogy 45 kilogrammra fogytam le.*”⁴⁰

A nők munkába járásának megkönnyítésére a helyi női tanács kezdeményezésére nyílt meg 110 férőhellyel a kolhoz óvodája 1951-ben.⁴¹ A településen ekkor párhuzamosan működött az állami és a kolhozi óvoda. A kolhozi óvoda május

³⁵ A szerző interjúja T. J. nyugdíjas kolhozistával, 2017. augusztus 14.

³⁶ KTÁL: Fond P-1909, opisz 1., od. zb. 5, 29.

³⁷ KTÁL: Fond P-1909, opisz 18., od. zb. 3, 12.

³⁸ A szerző interjúja Á. I. nyugdíjas kolhozistával, 2012. április 18.

³⁹ A szerző interjúja S. E. nyugdíjas kolhozistával, 2012. április 16.

⁴⁰ A szerző interjúja G. V. nyugdíjas kolhozistával, 2017. augusztus 27.

⁴¹ KTÁL: Fond P-1909, opisz 1., od. zb. 17, 12.

elejétől az őszi mezőgazdasági munkák befejezésig volt nyitva. Ugyanakkor nem biztosított gyerekfelügyeletet az állatgondozók gyermekeinek, a kora tavaszi veteményezés és a dohány téli csomózásának idejére.⁴²

Az 1950-es évek elején a mezőkaszonyi kolhoz tagjainak több mint fele nő volt, akik a fizikai munkák java részét látták el. Fizetésüket a munkanap alapján állapították meg, és nem a munka nehézsége szerint. 1950-ben a minimum munkanapot nőknek 150 nap/évben, a férfiaknak 180 nap/évben állapították meg. A dolgozók többsége nehezen érte el a minimum munkanapot, ugyanis a munkanap teljesítése a normák teljesítésétől függött. A munkanormát az adott munka határozta meg, nem pedig az adott munka nehézsége. Az előre meghatározott, kolhozi vezetőség által elfogadott normaszámítás gyakran igazságtalanságokra, elégedetlenségre adott alapot. Azon kolhozista nők, akiknek férje nem a kolhozban kapott munkát, kevésbé volt érdekelt a kolhozi normák túlteljesítésében.

1950-ben a kolhozegyesítések során a mezőkaszonyi kolhoz a szomszédos Zápszony kolhozával egyesítették.⁴³ Az egyesített kolhozban 775 kolhozcsalád dolgozott, amely 1432 kolhozistát tett ki, ebből 804 fő volt nő. Az egyesített kolhoz a termékeny mezőkaszonyi szőlőföldeknek⁴⁴ köszönhetően 1952-re a Beregszászi járás leggazdagabb kolhozává vált, évi jövedelme meghaladta a 4 millió rubelt.⁴⁵ A kolhozi munkák iránti érdektelenséget volt hivatott kiküszöbölni az 1952-től juttatott „prémium”. Azon dolgozók, akik munkájukban kiemelkedő eredményt tudtak elérni az adott mezőgazdasági munka során, pénzbeli jutásban részesültek az őszi betakarítások után. Az adatközlők gyakran kitértek arra, hogy alacsony fizetésük miatt csak a prémiumból tudtak félre tenni házépítésre, bútorra, nagyobb kiadásokra. *„Szegényen éltünk, amikor férjhez mentem. A prémiumból vettem meg az első konyhaszekrényemet.”*⁴⁶

A kolhozi normák teljesítése, a háztáji ellátása mellett a nőkre hárult a gyereknevelés, a főzés, a mosás és a befőttek készítése, illetve a házi állatok ellátása is. Hogyan tudták a fiatal feleségek, édesanyák ellátni ezeket a feladatokat? A választ a hagyományos paraszti családszerkezet fenntartásában kereshetjük. Interjúalanyaim mindegyike a férje vagy saját szüleiével élt egy háztartásba, az idősebb generáció pedig besegített a gyereknevelésbe és a ház körüli munkák elvégzésébe.

⁴² A dohánylevelek tenyérrel történő kisimítása és kötegbe kötése.

⁴³ A mezőkaszonyihoz csatolt kolhoz jóval kisebb és szegényebb volt, gazdasága elmaradottabbnak számított, fejlesztésére a kaszonyi kolhozból befolyt összegeket fordították. Mindez nagy felháborodást keltett a kaszonyi kolhozisták körében. A kolhoz területe ekkor 2402 hektár volt, melyből szántó 1382 hektár, szőlő 132 hektár, legelő 150 hektár, kaszáló 112 hektár. Tulajdonát képezte 119 igás ökör és 131 igásló.

⁴⁴ 1949-től a kolhoz szerződésben állt a leningrádi pezsgőgyárral, amely a megtermelt szőlő 25 százalékát vásárolta fel. A kolhoz szőlőtermelésből befolyt összeggel egyenlítette ki a veszteséges kollektív gazdálkodást.

⁴⁵ CSANÁDI 2004, 207.

⁴⁶ A szerző interjúja G. V. nyugdíjas kolhozistával, 2017. augusztus 27.

A kötelező munkába járás, a ház körüli munkák elvégzése mellett arra a kérdésre, hogy jutott e idő pihenésre, kikapcsolódásra, a legtöbben nevetve válaszolták, hogy egyáltalán nem. A munkába járó kolhozista nő idejét az adott mezőgazdasági munka határozta meg munkahelyén és a családjában is. A családjá megélhetésének biztosítására törekvő nőknek kikapcsolódásra vagy szórakozásra, de leginkább saját magára sem maradt ideje.

A magyarországi eset: Mihálygerge

Magyarországon 1961-re fejeződött be a kollektivizálás. Ezt egyrészt nagy sikerként könyvelte el a kádári vezetés, másrészt viszont a paraszti társadalom reakciói nem a hatalom elvárásai szerint alakultak, s ez egyre növekvő problémává vált. Miről is volt szó? A szovjet kolhozmodell szerint a parasztcsaládokból a családfőnek, az aktív korú férfinak kellett volna belépni, s neki kötelessége lett volna bevonni a családtagjait is a közös munkába. Ezzel szemben Magyarországon a következőképpen nézett ki a szocialista mezőgazdaság munkaerőbázisa. A statisztikai adatok azt mutatták, hogy a kollektivizálás alatt a nők aránya 26%-ról 38%-ra nőtt, mert a családfők ezekben az években nagy számban (1958–1961 között 350 ezer fő) hagyták el a mezőgazdaságot, s többnyire az iparban, építőiparban helyezkedtek el.⁴⁷ További fontos adat, hogy 1961-ben egy tsz-családra 1,2 tsz-tag jutott országos átlagban, holott korábban ez a szám nagyobb volt. S ugyancsak kedvezőtlenül alakult a tsz-tagság életkori összetétele: 1958-ban a tagok fele még 40 évesnél fiatalabb, ezzel szemben 1961 végén a tagság háromnegyed része ennél idősebb, sőt 36%-uk már 60 évesnél is idősebb volt.⁴⁸

A fenti tendenciákat azok a családi túlélési stratégiák magyarázzák, melyek az ismétlődő kollektivizálási kampányok megpróbáltatásai nyomán formálódtak ki. Megtapasztalták, hogy a tsz-ből származó kevés jövedelem miatt a családok többsége a legjobb munkaerőt nem a tsz-ben akarta hasznosítani. Az ekkori újabb intenzív iparosítási kampány, a lakásépítési program beindulása sok új munkahelyet teremtett a városokban. S mivel Magyarország kicsi ország, így a városokban található ipari munkahelyek sok térségben napi ingázással elérhetőek voltak.⁴⁹

A Magyarországon tanulmányozott kistelepülés, Mihálygerge az ország északi részén helyezkedik el, jelentős ipari és bányászati körzet közelségében.⁵⁰ A talaj rossz minőségű ezen a vidéken, így a mezőgazdaság gyenge eltartó képessége

⁴⁷ MNL OL M-KS-288. f. 17/5. ö. e. A Központi Statisztikai Hivatal feljegyzése a paraszti családok és a paraszti népesség számának alakulásáról.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ VALUCH TIBOR: A történeti parasztság változásai az 1960-as években. *Századvég (Új folyam)*, 2003, 8. évf. 1(27). sz.

⁵⁰ 1949-ben 858, 1960-ban 856, 1970-ben pedig 845 lakosa volt. A szintizta magyar falut római katolikus vallásúak lakták. SZOMSZÉD ANDRÁS: *Mihálygerge. Fejezetek egy palóc falu történetéből*. Mihálygerge, 2005, 9–11.

miatt a kis földű parasztcsaládok tagjai már a két világháború között is vállaltak rendszeresen vagy idényjelleggel munkát a közeli ipari üzemekben vagy bányákban.⁵¹ Mihálygergén a paraszti társadalom közel egyharmada rendelkezett elegendő földdel a család megélhetéséhez, míg a kétharmadba tartozók – különösen a két hektár alattiak – kénytelenek voltak bér munkát is vállalni. Ez a sajátosság magyarázza, hogy itt a tsz-ben a nők aránya az országosnál is jóval magasabb volt: az 1960-as évek első felében tartósan meghaladta a 60%-ot.⁵² A férfi tsz-tagokra az volt jellemző, hogy az ő feleségeit nem lettek tagok, tehát itt is egy családból csak egy fő lépett be a tsz-be.

A tsz-be belépett nők túlnyomó többsége számára a tsz volt az első munkahely. S ahogy már volt róla szó, többségük ezt kényszerű változásként élte meg. Korábban egyéni gazdálkodást folytattak a családi gazdaság keretében. A végzett munka jellege még hosszú ideig ugyanaz maradt,⁵³ de nagyon más volt az a munkaszervezet, amelybe be kellett illeszkedniük. A szovjet mintát követve a magyar tsz-ekben is kollektív munkavégzést vezettek be brigádok és kisebb munkacsapatok formájában. Ugyanakkor a paraszti munkaszervezetben – a csépléstől eltekintve – egyetlen munkafázishoz sem volt szükség 1-2 embernél többre az adott technikai feltételek mellett. Természetesen a parasztemberek is dolgoztak időnként csapatban, pl. aratás, takarmány behordás, kazalrakás stb., vagy éppen bizonyos munkák (kaszálás, kapálás, kukoricatörés) gyors befejezésének a szükségessége is megkívánhatta a népesebb csapatok közös munkáját.⁵⁴ De ilyenkor mindig a rokonságból, szomszédságból, tehát egymás munkabírását, szorgalmát jól ismerő emberekből állt össze a csapat. Tehát ők döntötték el kivel dolgoznak közösen. A tsz-ben viszont a vezetőség osztotta be a tagokat az egyes brigádokba.

A magyar viszonyoktól teljesen idegen munkaszervezet problémái hamar megmutatkoztak. „*Jött a brigádvezető, a Józsi minden reggel, hogy összeszedje az asszonyokat, de hát előbb a saját állatainkat láttuk el, s ha még a konyhakertben is akadt gyomlálni való, azt is előbbre vettük. Emiatt mindig kellett várni valakire, s addig míg mindenki meg nem érkezett, a többiek se akartak kimenni a mezőre... Egy idő után aztán sikerült elérnünk, hogy külön-külön munkacsapat alakuljon a felvégi, ill. alvégi asszonyokból.*”⁵⁵ A néprajzi publikációk szerint másutt nem szomszédsági, hanem rokonsági alapon szervezték meg azt a munkacsapatot az asszonyok, akikkel szívesen együtt dolgoztak. Ez különösen olyan helyeken sikerült, ahol a tsz vezetőségét a falu példaadó, nagyobb földdel rendelkező gazdák,

⁵¹ JAKAB SÁNDOR: *Nógrád megye története IV.* Salgótarján: NML, 1982

⁵² Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára (a továbbiakban MNL NML) XXXV. 51. ö.e. A Béke Tsz termelőszövetkezet munkaerő-helyzetével foglalkozó jelentések, 1960–1965.

⁵³ Az 1960-as években a tsz-ek a parasztlakó által bevitt felszerelésekre és igaerőre alapozva működtek. A megindult gépesítés csak a szántásra, vetésre és a gabona-betakarításra vonatkozott.

⁵⁴ FÉL EDIT-HOFER TAMÁS: *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban.* Balassi, Budapest, 1997

⁵⁵ A szerző interjúja F. L. né nyugdíjas tsz-taggal, 2012. január 10.

s nem pedig a kommunista párttagsággal rendelkező szegényparasztok alkották. (Itt nincs mód részletesen kifejteni, de ezekből a rájuk erőltetett kollektív formákból később bizonyos esetekben kialakultak valódi közösségek. Az új szolidaritási hálózatok kialakulásának feltárása fontos újdonsága a kutatásunknak.)

A mihálygergei tsz-ben a fő konfliktus a parasztfelések és a bányászfeleségek között alakult ki. Az utóbbiak általában igen csekély földdel (0,5–1 hektárral) léptek be a tsz-be, a nagyobb földű birtokos családok nőtagjai már ezért is lenézték őket. Az igazi feszültség azonban abból adódott, hogy a bányászok nagyon jól kerestek, így a feleségeik nem igazán voltak rászorulva arra a „kis pénzre”, amit a tsz-ben megkereshettek. Így sokszor távol maradtak a közös munkától, nem lehetett rájuk megbízhatóan számítani.⁵⁶

Nemcsak a munkaszervezet volt idegen az asszonyok számára, hanem a munkadíjazás is. Amikor rákérdeztem, hogyan szokták meg a munkaegység-elszámolást, a legtöbben azt válaszolták: „*Nem értette azt senki. Arra törekedtünk, hogy minél több munkaegységet gyűjtsünk össze év végére, no de aztán a zárszámadáson történt ám meglepetés. Volt, hogy készpénzt nem kaptunk egy fillért se, csak valamennyi terményt. Az elnök azt ismételtette: előlegbe már megkapták, amit járt.*”⁵⁷

Az, amiről az interjúalany beszámolt, országos jelenség volt. A pártközpont mezőgazdasági osztályának anyagai között, a zárszámadásokról szóló jelentésekben visszatérően szerepelt ez a probléma az 1960-as évek első felében.⁵⁸ Ahogy már utaltunk rá, ez a helyzet egyértelműen a maradékelvű jövedelem elszámolásból adódott. Emiatt a tagsági jövedelem nem volt előre tervezhető. Ezekben az években a tagság túlélését lényegében a háztáji gazdaság biztosította. Az országos adatok azt mutatták, hogy 1960 és 1965 között a szövetkezeti jövedelem több mint fele innen került ki.⁵⁹

Habár a háztájinak mind a területét limitálták (0,5 hektár), mind a tartható állatállomány nagyságát,⁶⁰ a jelentősége mégis óriási volt. A tsz-tag maga dönthette el, hogy az adott évben mit termeszt, hány állatot nevel, s azt is, hogy a háztáji terményeivel mihez kezd: önellátásra fordítja, netán eladja az állami felvásárlónak, vagy a piacon saját maga értékesíti. A többcsatornás értékesítés magyarázataként

⁵⁶ MNL NML 26. f. 4. cs. 26. ő. e. Mihálygerge község pártszervezet vezetőségi üléseinek, taggyűléseinek jegyzőkönyvei. A Béke Tszcs üzemi alapszervezének 1952. február 29-i taggyűlési jegyzőkönyve.

⁵⁷ A szerző interjúja K.E.né nyugdíjas tsz-taggal, 2014. szeptember 28.

⁵⁸ MNL M-KS-288. f. 28/1961/10. ő. e.; 28/1962/7., 8., 9. ő. e.; 28/1963/11., 12. ő. e.

⁵⁹ OROS IVÁN (szerk.): *A falu és a mezőgazdaság főbb társadalmi és gazdasági jelzőszámai*. KSH, Budapest, 1994, 273.

⁶⁰ Kivételt képeztek a kisállatok. Sokan említették az interjú készítés során a nyúltenyésztés hasznát. Ezeket az állatokat sokkal gyorsabban fel lehetett nevelni, mint pl. egy sertést vagy szarvasmarhát, ráadásul egy jól kiépített felvásárló hálózattal rendelkeztek. Hetente, kéthetente járták a felvásárlók a falvakat, s az átvett nyulakért azonnal készpénzben fizettek. Számos háztartást mentett meg egy-egy hétre az ilyen „nyúl-pénz”.

itt csak röviden utalunk arra, hogy a kötelező begyűjtés 1956-os eltörlésével a magyar mezőgazdaságban a piaci mechanizmusok újra szerephez jutottak, persze korlátok között.

A háztáji gazdaság stabilizáló, mondhatni „életmentő” szerepe sokszor előkerült az interjúkban is. Elmondták, hogy mindig elsőbbséget élvezett a közös gazdasághoz képest, bármennyit is veszekedett emiatt velük a brigádvezető. „*A háztáji nélkül nem is tudom, hogy éltük volna túl azokat az éveket.*”⁶¹ Többször előkerült az is, hogy milyen gondot okozott, hogy osszák fel ezt a félhektáros területet a különböző növények – főleg a kukorica és burgonya – között. Az előbbi a sertéshizlaláshoz volt nélkülözhetetlen, a másiktól pedig jó készpénzbevételre lehetett szert tenni, ha bevitték a tarjáni piacra eladni.⁶²

A kommunista ideológia a háztájinak rövid életet és csak átmeneti szerepet szánt, sőt Hruscsov több intézkedést is bevezetett a felszámolása érdekében. Magyarországon viszont az agrárlobbi meggyőzte a kádári vezetést arról, hogy mennyire előnyös ez a lakosság élelmiszer-ellátása és az export szempontjából is, különösen olyan munka intenzív terményekből és háztáji jószágokból, melyeket a nagyüzemek nem tudtak hatékonyan előállítani (pl. zöldség, gyümölcs, tojás, baromfi stb.).⁶³ Elfogadtatták, hogy a háztájiban tartható állatlétszám ne legyen korlátozva akkor, ha a tsz-tag az itt hizlalt sertést az állami felvásárló vállalatnak adja el.

A háztáji gazdaságok árutermelését azonban továbbra is korlátozta a félhektáros területen előállítható takarmány mennyisége. Ennek ellensúlyozására egyre több helyen elterjedt az ún. családi művelés, melynek során egy-egy tsz-tag vállalhatott a közös gazdaságtól pl. egy adott nagyságú kukoricaterületet. A gazdaság bevetette a földet, a tag pedig háromszor megkapálta, majd betakarította a kukoricát, így a termés 1/3-át megkaphatta. Lényegében tehát részes művelésre kötött szerződést a tsz az adott taggal.⁶⁴ Ha tehát gondosan művelte meg, s nagyobb volt a termés, akkor jól járt ő is, de jól járt a tsz és az állam is.

Kérdeztem erről is az asszonyokat. A megyei levéltári iratokból úgy tűnt ugyanis, hogy a megyei pártvezetés, amely igen dogmatikus, sztálini nézeteket vallott a szocialista mezőgazdaságról. A részes művelést feudális maradványnak tartotta, s tiltotta a tsz-nek.⁶⁵ Arra a kérdésemre, hogy mikortól vállalhattak családi művelést, az évszámot nem tudták megmondani, de az egyikük szerint, miután az elnök hazajött a gödöllői Mezőgazdasági Akadémia téli tanfolyamáról. Ott kaptak biztatást az országos vezetőktől, hogy bátran alkalmazzák, nem lehet belőle probléma.

⁶¹ A szerző interjúja M.Z.-né nyugdíjas tsz-taggal, 2014. szeptember 27.

⁶² Észak-Magyarországon nagyon sokféle krumplis ételt készítettek abban az időben az emberek.

⁶³ VARGA ZSUZSANNA: *Az agrárlobbi tündöklése és bukása az államszocializmus időszakában.* Gondolat, Budapest, 2013, 96–121.

⁶⁴ Ilyen munka-megállapodások/szerződések csak az 1960-as évek második feléből maradtak fenn a Béke Tsz. iratai között. MNL NML 26. f. 4. cs. 61. ő. e.

⁶⁵ MNL NML XXXV. 51. 48. ő. e.

A részes művelésre vállalt területtel lényegében lett egy újabb, immár harmadik színtere is az asszonyok tsz-en belüli munkájának. A brigádmunka, a háztáji gazdaság mellé jött még a családi művelésben vállalt terület. Habár így ténylegesen megnőtt az elvégzendő munka, mégis úgy emlékeztek vissza erre, hogy ezzel jól boldogultak, mert maguk oszthatták be, mikor jöttek erre a vállalt területre dolgozni. S itt a család többi tagjának a segítségére is számíthattak. Azok a férfiek, akik naponta ingáztak, azok rendszeresen besegítettek itt is, csakúgy, mint a háztájiban. De a családi művelésre vállalt területtel olyan jó bevételhez lehetett jutni, hogy a legnagyobb munkák idejére még a távolsági ingázó férfiek, messzebb dolgozók is szabadságot vettek ki. S értelemszerűen a gyerekeknek is be kellett segíteniük a nyári szünidőben is.

Az eddigiek kellően bizonyítják, hogy a tradicionális paraszti munkacentrikus élet a tsz-en belül is folytatódott. A tsz-asszonyok közül sokan háromféle keretben dolgoztak a tsz-en belül. Az, hogy mindháromnak más volt a munkaszervezete, s más a munkadíjazása is, igen nagy kihívást jelentett. Különösen azok számára, akiknek a férje nem naponta, hanem hetente vagy kéthetente ingázott, mert így számos férfi feladatot is át kellett vegyenek hét közben. Ez olyan új munka- és időbeosztást igényelt, amelynek kialakítása évekre telt, és sok áldozattal, önkiszármányolással járt. Visszatekintve legfájóbbnak azt érezték, hogy a gyerekeikre csak kevés idejük maradt.

Záró gondolatok

Az összehasonlító vizsgálatunk során a falusi nőknek az első munkahelyükön szerzett tapasztalatait elemeztük. Elsősorban az új munkaszervezet két fő színteréhez, a közös gazdasághoz és a háztájijához való viszonyulásukat, s ezzel összefüggésben az átalakuló időbeosztásukat vizsgáltuk.

Ez az első munkahely, a szocialista mezőgazdasági nagyüzem mindkét esetben – az adott közösség akarata ellenére – állami erőszakkal jött létre. Tehát a munkahelyet egy kívülről jövő beavatkozás teremtette meg a lakhelyükön. Ugyanakkor abból számos eltérés következett, hogy az egyik esetben még Sztálin életében, a másik esetben a desztalinizáció időszakában fejeződött be az egyéni parasztgazdaságok felszámolása, s a szocialista típusú nagyüzemek létrehozása.

A kárpátaljai falu lakóit egyetlen kampány során kényszerítették be úgy, hogy a helyi férfiak jelentős részét a kollektivizálás időszakában már elhurcolták a Szovjetunió távoli területeire. Tehát itt a nők lényegében egyedül kerültek szembe ezzel az új nagyüzemi szervezettel, amely teljesen átalakította az addigi megélhetésüket azzal, hogy a földjeik, állataik közös használatba kerültek, s nekik csak a közösen végzett munkájuk után járt munkadíjazás.

Magyarországi jelentős hatást gyakorolt, hogy a szovjet mintájú nagyüzem több mint egy évtizedes, többször megszakított folyamat eredményeként épült be a falusi mindennapokba. Ez alatt a több mint egy évtized alatt a paraszttársadalom különbö-

ző csoportjainak több ideje volt kialakítani a túlélési stratégiáikat. Fontos sajátosság, hogy a nők munkavállalását a férfiakkal együtt kialakított családi stratégia részeként lehet értelmezni. Az elhúzódó kollektivizálási folyamat, benne az 1956-os forradalom tanulságaival jelentős hatást gyakorolt mind a magyar, mind a szovjet döntéshozókra.

A tanulmányban vizsgált időszak mindkét esetben sajátos átmenetet képzett az egyéni, kisüzemi gazdálkodásról a közös, nagyüzemi gazdálkodás felé. Ezen az átmeneten belül jól elkülöníthető a sztálini és az 1953 utáni poszt sztálini időszak, amikor férfiak visszatéréseével számos család újragondolta a kolhozhoz való viszonyát. Magyarországon pedig egy agrárpolitikai változás, az 1967-es tsz-törvény zárta le ezt az átmeneti időszakot.

Ahogy említettük, a falusi nők számára az új munkahely, a kolhoz/tsz valójában két munkahelyet jelentett, megduplázódott a munkavégzés színtere. Az egyik a közös gazdaság volt, amelyben a brigádok, munkacsapatok keretében folyt a munkavégzés, a másik az ún. háztáji, ahol lényegében az egyéni gazdálkodás élt tovább egy erősen korlátozott keretben. Ez utóbbival csak az rendelkezhetett, aki a közös gazdaságban teljesítette a munkaminimumot.

A passzív ellenállástól az aktív alkalmazkodásig többféle magatartást tártunk fel a vizsgált időszak során. Az is kiderült a kutatás során, hogy ezeket nemcsak kronologikusan érdemes vizsgálni, hanem úgy is, hogy egyidejűleg a nők a közőshöz és a háztájihoz eltérő viszonyulást alakíthattak. Sőt, az adott tsz-tagságon belüli csoportok eltérő magatartást mutathattak e téren. Ezzel függ össze, hogy a hatalom homogén tömbnek igyekezett ugyan láttatni a tsz-ben dolgozó nőket, azonban a kutatásunk is rámutatott, hogy a korábbi társadalmi helyzetük hatása még sokáig érződött.

Azt is érdemes lesz vizsgálni, hogy a tsz-ben dolgozó nők különböző csoportjai milyen formális és informális érdekérvényesítő lehetőségekkel rendelkeztek, s ez időben hogyan változott. Figyelmet érdemel az is, hogy a kényszerrel létrejött munkaszervezeti egységeken belül kialakultak-e szolidaritási hálózatok, közösségek, s ha igen milyen tényezők hatására? A generációs eltérések is további intenzív vizsgálatot érdemelnek. Az idősebb generációk megszólaltatása, tapasztalatainak összegyűjtése terén sajnos már az „utolsó órában” vagyunk.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK

Levéltári források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL)

1. Fond P-1909. Mezőkaszonyi kolhoz iratai. Opisz 1. od. zb. 1., 3., 5., 6., 12., 17., 21., 25.

2. Fond P-1909. Mezőkaszonyi kolhoz iratai. Opisz 18. od. zb. 3., 12.

Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára (MNL NML)

1. XXXV. 51. ö. e. A Béke Tsz termelészövetkezet munkaerő-helyzetével foglalkozó jelentések, 1960–1965

2. 26. f. 4. cs. 26. ő. e. Mihálygerge község pártszervezet vezetőségi üléseinek, taggyűléseinek jegyzőkönyvei. A Béke Tsz üzemi alapszervének 1952. február 29-i taggyűlési jegyzőkönyve.
3. 26. f. 4. cs. 61. ő. e.
4. XXXV. 51. 48. ő. e.
5. M-KS-288. f. 28/1961/10. ő. e.; 28/1962/7., 8., 9. ő. e.; 28/1963/11., 12. ő. e.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

1. M-KS 276. f. 52. cs. 4. ő. e. Jegyzőkönyv az MDP Központi Vezetőség 1948. november 27-i üléséről. 2. A bel- és külpolitikai helyzet és a párt feladatai. Ea.: Rákosi Mátvás.
2. M-KS-288. f. 17/5. ő. e. A Központi Statisztikai Hivatal feljegyzése a paraszti családok és a paraszti népesség számának alakulásáról.

Interjúk

1. S. E. nyugdíjas kolhozista 2012. április 16.
2. T. J. nyugdíjas kolhozista, 2017. augusztus 14.
3. G. V. nyugdíjas kolhozista, 2017. augusztus 27.
4. Á. I. nyugdíjas kolhozista, 2012. április 18.
5. F. L.-né nyugdíjas tsz-tag, 2012. január 10.
6. K.E.-né nyugdíjas tsz-tag, 2014. szeptember 28.
7. M.Z.-né nyugdíjas tsz-tag, 2014. szeptember 27.

Szakirodalom

1. ALEC NOVE: *An Economic History of the USSR*. Harmondsworth: Penguin Books, 1978
2. BÁRDI NÁNDOR – FEDINEC CSILLA – SZARKA LÁSZLÓ: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008
3. CSANÁDI GYÖRGY: *Sorsfordító évek sodrában*. Poliprint Kiadó, Ungvár, 2004
4. DAVID R. MARPLES: *Stalinism in Ukraine in the 1940s*. The Macmillan Press LTD, 1992
5. DUPKA GYÖRGY: *A szovjet hatóságok megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991)* Ungvár, Intermix Kiadó, 2014
6. FEDINEC CSILLA – VEHES MIKOLA (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Argentum Kiadó, Ungvár, 2010
7. FÉL EDIT–HOFER TAMÁS: *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*. Balassi, Budapest, 1997
8. HANS JÖRGENSSEN–ZSUZSANNA VARGA: Diverging Roads from the Soviet Kolkhoz-Model: Estonia and Hungary: Inside and Outside the Soviet Union. *Humanities and Social Sciences Latvia*, 2016, vol. 24. no. 1. pp. 4–37.
9. HEINZ-GERHARD HAUPT – JÜRGEN KOCKA (eds.): *Comparative and Transnational History: Central European Approaches and New Perspectives*. New York–Oxford: Berghahn Books, 2009
10. JAKAB SÁNDOR: *Nógrád megye története IV*. NML, Salgótarján, 1982
11. KARL-EUGEN WÄDEKIN: The Soviet Kolkhoz: Vehicle of Cooperative Farming or of Control and Transfer of Resources. In Peter Dorner (ed.): *Cooperative and Commune*. Madison: The University of Wisconsin Press, 1977
12. LYNNE VIOLA: Collectivization in the Soviet Union: Specificities and Modalities. In Constantin Iordachi – Arnd Bauerkämper (eds.): *The Collectivization of Agriculture in Communist Eastern Europe. Comparison and Entanglements*. Budapest–New York: CEU Press, 2014

13. NIGEL SWAIN: Eastern European Collectivisation Campaigns Compared, 1945–1962. In Constantin Iordachi – Arnd Bauerkämper (eds.): *The Collectivization of Agriculture in Communist Eastern Europe. Comparison and Entanglements*. Budapest–New York: CEU Press, 2014
14. OROS IVÁN (szerk.): *A falu és a mezőgazdaság főbb társadalmi és gazdasági jelzőszámai*. KSH, Budapest, 1994
15. Ö. KOVÁCS JÓZSEF: A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténet, 1945–1965. *Korall Társadalomtörténeti Monográfiák* 3. Budapest, 2012
16. PALÁDI-KOVÁCS ATTILA (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon. III. Kézművesség*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988–2002. <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/> (Utolsó letöltés: 2019. szeptember 19.)
17. PETŐ ANDREA: A nők politikai képviselete a fordulat évében. In Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor (szerk.): *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2000
18. SZOMSZÉD ANDRÁS: *Mihálygerge. Fejezetek egy palóc falu történetéből*. Mihálygerge, 2005
19. TATJANA THELEN: *Privatisierung und soziale Ungleichheit in der osteuropäischen Landwirtschaft. Zwei Fallstudien aus Ungarn und Rumänien*. Frankfurt am Main–New York: Campus, 2003
20. VALUCH TIBOR: A történeti parasztság változásai az 1960-as években. *Századvég (Új folyam)*, 2003, 8. évf. 1(27). sz.
21. VÁRADI NATÁLIA: „A szovjet hatalom kiépítésének kezdeti lépései Kárpátalján 1944–1946.” *Betekintő*, 13. évf. 1. sz. 53. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekintoszamok/2019_1_varadi.pdf (Utolsó letöltés: 2019. szeptember 8.)
22. VARGA ZSUZSANNA: 1956 hatása a kádári agrárpolitika kialakulására. In Romsics Ignác (szerk.): *1956 okai, jelentősége és következményei*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2006
23. VARGA ZSUZSANNA: *Az agrárlobbi tündöklése és bukása az államszocializmus időszakában*. Gondolat, Budapest, 2013
24. ТРОНЬКО П. Т. – БАЖАН М. П. Історія міст і сіл УРСР. Київ: Головна редакція, 1969
25. *Хроніка Закарпаття: 1867–2010; Kárpátalja Évszámokban: 1867–2010 українсько-угорське двомовне видання: ukrán-magyar kétnyelvű kiadvány*. Hoverla Kiadó, Ungvár, 2011

A mai Kárpátalja területén egykor működő középkori pálos kolostorok lokalizálásának kérdéséhez (írott források és helynevek alapján)

Rezümé. Az első Remete Szent Pál-rend az egyetlen magyar eredetű katolikus szerzetesrend. A rend szerzetesei a XIV. század folyamán telepedtek le a Magyar Királyság északkeleti perem vidékén és a XVI. század közepéig majdnem háborítatlanul éltek itt hagyományos remete életüket. Az ajánlott cikkben a szerző megkísérli az elérhető források elemzését, a helynevekkel való egyeztetését, és a mai Kárpátalja területén egykor létező pálos kolostorok helyének megállapítását.

A szerző konstatálja, hogy viszonylag pontosan meghatározható az eszenyi kolostor helye az Ungvári járásban, az alsó-remetei a Beregszászi járásban és a Máramarosi remetei helye. Körülbelül meg lehet határozni, hol állhatott a pálos kolostor a mai Vovkovo falu mellett.

Az ungvári pálos kolostor és templom lokalizálásánál több lehetséges hely merül fel, megcáfolni vagy megerősíteni ezeket csakis a régészeti kutatások tudják. Ezzel együtt a források hiánya miatt nehéz beszélni az esetleges pálos kolostorok létezéséről Técsón, Huszton, Kökényesen és Munkácson.

Kulcsszavak: pálos kolostorok Kárpátalján, helymeghatározás, források

Резюме. Орден св. Павла-відлюдника – це єдиний католицький орден угорського походження. Монахи ордену упродовж XIV ст. розселилися у північно-східній Україні Угорського королівства і до середини XVI ст. майже безперешкодно жили тут звичним для них аскетичним життям. У цій статті автор робить спробу проаналізувати доступні писемні джерела, у тому числі актові, співставити їх з даними топоніміки та визначити ймовірні місця розташування обителів паулінів на території сучасного Закарпаття.

Автор констатує, що більш-менш точно можна визначити місце розташування паулінського монастиря в Есені Ужгородського району, Нижніх Реметах Бергівського району, марамороських Реметах. Приблизно можна визначити, де міг знаходитися монастир ордену біля сучасного села Вовкове Ужгородського району.

Локалізація паулінського монастиря і церкви в Ужгороді має кілька версій, спростувати або підтвердити одну з них можуть археологічні дослідження, які другий рік тривають на території Ужгородського замку. Попри це про місце можливих обителів паулінів у Тячеві, Хусті, Тернові, Мукачеві через брак достовірних джерел говорити складно.

Ключові слова: монастирі паулінів на Закарпатті, топоніміка, джерела

Abstract. The Order of St. Paul the Hermit is the only Catholic Order of Hungarian origin. During the XIV century, the monks of the Order settled apart in the north-eastern outskirts of the Kingdom of Hungary and lived there their usual ascetic life almost freely to the middle of the XVI century. In this article, the author makes an attempt to analyze the available written sources, including the act ones, to compare them with the toponymics data and to determine the probable places of residence of the Pauline monasteries on the territory of modern Zakarpattia region.

The author states, that the location of the Pauline monastery in Esen of Uzhhorod district, Nyzhni Remety of Berehove district, Remety of Marmarosh region can be determined more or less precisely. It is possible to determine approximately, where the monastery of the Order could be located near the modern village of Vovkove of Uzhhorod district.

The localization of the Pauline monastery and the church in Uzhhorod has several versions; archaeological research that has been lasting for two years on the territory of Uzhhorod castle can confute or confirm one of them. In spite of this, it is difficult to speak of the place of possible residence of paulines in Tiachiv, Khust, Ternovo, and Mukachevo because of the lack of reliable sources.

Keywords: Pauline Order monasteries in Zakarpattia, localization, sources

* Egyetemi docens, Ungvári Nemzeti Egyetem, Archeológia, Etnológia és Kulturológia Tanszék.

* Доцент, Ужгородський національний університет, Кафедра археології, етнології та культурології. * Associate professor, Uzhhorod National University, Department of Archaeology, Ethnology and Cultural Studies. E-mail: oksana.ferkov@uzhnu.edu.ua

A Magyar Királyság vármegye rendszerének kialakulásával és az északkeleti peremvidék közigazgatási kiépítésével párhuzamosan a térségre kiterjedt a katolikus egyház jogköre. Egymás után érkeztek ide a különböző katolikus szerzetesek és apácák. Pontos adatokkal nem szolgálhatunk arról, hogy melyik rend vette elsőnek szellemi felügyelete alá az újonnan alakult vármegyék lakosságát. Nagy valószínűséggel a bencések, ferencesek, karmeliták lehettek azok. A mai helytörténetírás elengedhetetlen feladata feltárni és bemutatni a katolikus szerzetesrendek szerepét a térség történelmi folyamataiban.

Sajnálatos, hogy még nem született olyan tanulmány, amely tárgyalná a katolikus egyház intézményeinek a működését a középkori Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros vármegyék területén. A helytörténészek (főként az ukrán nyelvű) a keleti keresztény (pravoszláv, ortodox) és görögkatolikus egyházak múltjára fókuszálnak. A katolicizmus múltja háttérbe szorul. Tehát ahhoz, hogy egységes képet kapjunk a térség szellemi történetéről, az elsődleges lépésként fel kell tárni és be kell mutatni a középkori katolikus szerzetesrendek múltját és tevékenységének sajátosságát a Magyar Királyság északkeleti peremvidékén.

A tanulmány célja a mai Kárpátalja területén egykor létező pálos kolostorok és templomok helyének lokalizálása. Ehhez az írott források adataira támaszkodunk, és az így kapott információt egyeztetjük, kiegészítjük a régi térképeken feltüntetett helynevekkel.

Első Remete Szent Pál Rendje (*Ordo S. Pauli Primi Eremitae, OSPPE*) egyetlen olyan katolikus szerzetesrend, amelynek alapítása Magyarországhoz köthető. Boldog Özséb, volt esztergomi kanonok alapította, a mai Pilisszentlélek és Keszthely határában lévő Hármass-barlangban néhány társával, ahol 1250-ben a Szent Kereszt tiszteletére monostort és szentélyt építettek maguknak. 1328-ban XXII. János pápa engedélyezte a rend számára az ágostonos regulát, a káptalanon a generális perjel megválasztását, továbbá felmentést kaptak a tizedfizetés kötelezettsége és a helyi zsinaton való kötelező részvétel alól. A rend tagjai 1341-től kötelező erővel fehér ruházatot hordtak.

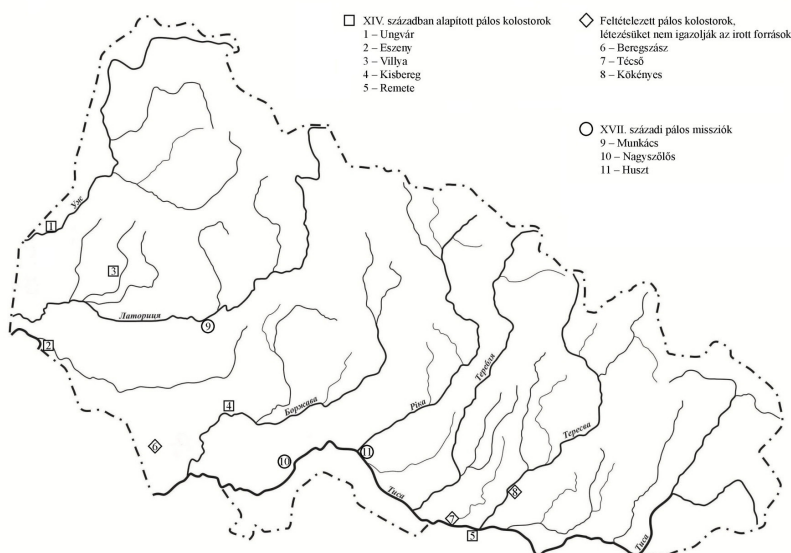
A XIII. században a rendnek mindössze három kolostora volt, egy évtizeddel később már tizenkettő. A pálos monostorélet fellendülése a XIV. században indult, amikor a Magyar Királyság egész területén és különösen az északkeleti régióban sorra keletkeztek a rend kolostorai: a Beregi Kisberegben (1329), a Máramarosi Remetén (1363), az Ungi Eszenyben (1356), Villyán (1380) és Ungváron (1384).

A Katolikus Egyház a XIII. század folyamán kiépítette intézményhálózatát az újonnan alapított északkeleti vármegyék területére. Az itt létező és működő plébániák az Egri Püspökséghez tartoztak. A plébániák pontos számát forráshiány miatt nem tudjuk meghatározni. A legkorábbi dokumentum, amely hozzávetőleges képet mutat a katolikus plébániák létszámáról, az 1332–1335-ös pápai tized-

jegyzék.¹ Viszont a kolostorokról ebben az iratban sem találunk biztos utalást. Egyik-másik feljegyzésből következtethetünk arra, hogy éppen egy szerzetesrend templomáról van szó.

A kolostorok lokalizálásához adatokkal szolgálnak a XIV–XV. századi oklevelek, adománylevelek, tulajdonjogi iratok stb. Az Első Remete Szent Pál Rend történetét a XVI. század első felében részletesen Gyöngyösi Gergely írta meg.² A *Vitae fratrum* és oklevelek *Inventáriuma* közli a kolostorok alapítási éveit és számos más adatot.

1. ábra. Középkori pálos kolostorok és XVII. századi missziók a mai Kárpátalja területén

Forrás: saját szerkesztés

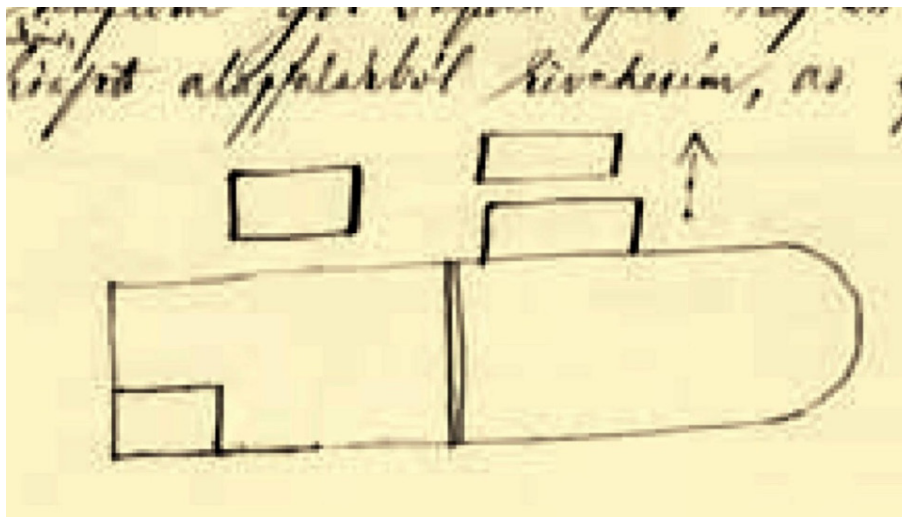
A pálos kolostorok létezésére a középkori Magyarország északkeleti peremvidékén utalhatnak a helynevek is, többek között a XVIII–XIX. századi térképe-

¹ *Regestrum decimalium sexeginalium dioecesis agriensis de annis 1333–1335*. Elubr. per. Francis Balássy. Agriae, 1863

² GYÖNGYÖSI GERGELY: *I. Remete Szent Pál Remete Testvéreinek Élete*. Szerk. P. Árvai Vince. Ford. Csanád Béla, Csonka Ferenc. Varia Paulina III. Fráter György Alapítvány, Pilisszántó, 1998; GYÖNGYÖSI GERGELY: *Inventarium Paulinorum (1521–1522)*. Cod. Lat. <https://edit.elte.hu/xmlui/static/uv/uv.html?key=10831/30557&fname> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)

ken feltüntetett helynevek.³ Természetesen megcáfolni vagy alátámasztani a forrásokban említett vagy helynevek alapján feltételezett kolostorok létezését, esetleg helyét a régészeti feltárások tudják. Tudunkkal Kárpátalja területén nem végeztek a pálos kolostorok tanulmányozására irányuló régészeti kutatásokat. Kivétel lehet Lehoczky Tivadar által 1872-ben végzett felderítés az Alsóremete határában található egykori pálos kolostor romjainál.

2. ábra. A Lehoczky Tivadar által készített alsóremetei pálos kolostor alaprajza

Forrás: Németh 2013, 20.

Tehát már a XIII. század folyamán az északkeleti vármegyékben találkozunk szerzetesekkel és rendházaikkal. A XIV. század 20-as éveinek végén az oklevelek bizonyossága szerint a térségbe érkeztek és sikeresen megtelepedtek a pálosok is. Királyok, nemesek adományaiból kiépítették gazdálkodásukat, kaptak szántókat, réteket, malmot és malomműködtetési jogot stb. Mindezek biztosították a szerzetesek életét. A hitújítás korában a katolikus kolostorgazdálkodás hanyatlásnak indult. A protestánsná lett nemesség erőszakos szekularizációja következtében a szerzetesek elhagyták rendházaikat. S így, a gazdátlan kolostorok többsége elpusztult. Mivel a pálosok a településektől távol építették rendházaikat, így miután elhagyták a ko-

³ SEBESTYÉN ZSOLT–ÚR LAJOS: *Ung megye helységneveinek etimológia szótára*. Ungvár, 2014; SEBESTYÉN ZSOLT: *Bereg megye helységneveinek etimológia szótára*. Nyíregyháza, 2010; SEBESTYÉN ZSOLT: *Kárpátalja településeinek történeti helynevei. A kataszteri térképek és birtokrészleti jegyzőkönyvek alapján*. Nyíregyháza, 2008; SEBESTYÉN ZSOLT: *Máramaros megye helységneveinek etimológia szótára*. Nyíregyháza, 2012. A XIX. századi kataszteri térképek megtekinthetőek az alábbi linken: <https://mapire.eu/hu/map/cadastral/?layers=osm%2C3%2C4&bbox=1958808.6211227407%2C6005918.013695374%2C2989791.2586331978%2C6372815.749464219> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.); Vármegyék és egyes városok térképét lásd: <https://maps.hungaricana.hu/hu/> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)

lostorokat, a templomaik sem lettek a gyülekezetek hasznára. Ahogyan a kisbereg (alsóremetei) kolostor példáján látjuk, az omladozó épület falait a helyi lakosok lebontották, és az építőanyagot újból felhasználták. Hasonló sorsa lehetett az eszenyi, villyei és ungvári kolostoroknak, valamint a templomaiknak is.

Kárpátalja helynevei megőrizték a pálos remeték egykori jelenlétének emlékét: Alsó- és Felsőremete (Beregszászi járás), Turjaremete⁴ (Perecsenyi járás), Latorcaremete (Ungvári járás), Remete (az egykori Máramaros vármegye, ma Románia területén).

Próbálkozzunk tehát a források adatainak egyeztetésével.

Első Remete Szent Pál Rendjének a szerzetesei élvezve Erzsébet királyné (1305–1380, Anjou Károly Róbert neje) és Nagy Lajos (1342–1382) támogatását, a XIV. században megtelepedtek Ung, Bereg és Máramaros vármegyék területén.

Erzsébet királynénak jelentős birtokai voltak a térségben, többek között Munkácson és Beregszászban is. Lehoczky Tivadar feltételezése szerint Erzsébet királyné gyakran tartózkodott Bereg megyében, és néhány kolostort is alapított itt. Munkácson, Beregszászban, Kisbereg (Alsóremetén) és Tarpán pálosokat telepített és „monostort alapított számukra”.⁵ Lehoczky szerint a remetétet Erzsébet Lengyelországból hívta Beregbe.⁶ Ennek kevés a valószínűsége, mivel Lengyelországban az első pálos kolostort Opullai László fejedelem 1382-ben alapította Csensztohovában.⁷ Így, láthatjuk, hogy Bereg vármegyében a pálosok már a XIV. század első harmadában letelepedtek és Erzsébet királyné személyében pártfogót kaptak. Lehoczky Tivadar szerint a megye területén a pálosoknak több rendházuk is volt – Beregszászban, Kisbereg, Munkácson. A beregszászi pálos kolostort a város délkeleti határába helyezi.⁸ 1568-ban Székely Antal elfoglalta a ferencesek, domonkosok és pálosok beregszászi birtokait. Lehoczky állítja, hogy a pálos kolostor Boldogságos Szűz Mária tiszteletére épült. Viszont a kisbereg kolostor védőszentje is Boldogságos Szűz Mária. Itt egy és ugyanaz a kolostorról lehet szó? A kisbereg pálosoknak Beregszászban volt házuk, valamint földjük. Talán ez téveszthette meg a helytörténést?

A pálos rend történetírója, Kisbán Emil a beregszászi és kisbereg pálos kolostort egynek látja. Monografikus tanulmányában megemlíti, hogy a beregi kolostor Munkács közelében, talán a mai Beregszász helyén,⁹ az egri egyházmegye területén volt.¹⁰

⁴ Adatok hiányában nem állíthatjuk, hogy Turjaremete neve kapcsolatban áll a pálos szerzetesekkel.

⁵ LEHOCZKY TIVADAR: *Bereg vármegye monográfiája*. III. kötet. 2. rész. Ungvár, 1881, 16.

⁶ Pálos rendnek sűrű kolostorhálózata volt Lengyelországban, központjuk a híres Jasna Gora kolostorral. Erzsébet királynő lengyel származása miatt gondolhatta Lehoczky, hogy a királynő a remetétet szülőhazájából hívta Bereg megyébe.

⁷ Jasna Gora kolostor zárándokhely lett, itt őrzik a csodatevő Szűz Mária ikont (belzi Istenszülő ikon).

⁸ LEHOCZKY 1881, 21.

⁹ Kisbán E. nem tudhatott Lehoczky 1872-es ásatásáról és a kisbereg kolostor pontos helyéről

¹⁰ KISBÁN EMIL: *A magyar pálos rend története (1225–1711)*. 1. kötet. Budapest, 1938, 82.

A levéltári adatok nem bizonyítják egy különálló beregszászi pálos kolostor létezését. Elképzelhető, hogy a beregszászi pálosok nem tartózkodtak sokáig a városban, nem volt külön rendházuk. Esetleg valamelyik régebbi elhagyatott kolostorban éltek, így jelenlétüknek nem maradt nyoma a forrásokban. A másik lehetőség, hogy a beregszászi pálosokról fennmaradt történeti emlékezet a kisbereg-i pálosok tulajdonát képező Beregszász szélén álló házzal és földekkel kapcsolatos.

A kisbereg-i pálos kolostor romjai 1872-ben még láthatók voltak Alsóremete délkeleti határán, a Borzsa folyó partján, nem messze a mai görögkatolikus templomtól. A monostor falait a helyi lakosok szétbontották, és részben 1856-ban a görögkatolikus templom építéséhez használták fel.¹¹ A kolostor alapítási éve 1329, és Erzsébet királynénak tulajdonítják.¹² Érdekes, hogy a helytörténészek megemlítik a beregi kolostort, viszont itt-ott sajátos módon magyarazzák a rend megjelenését térségünkben. Így Szirohman M. szerint az alsóremetei kolostor nem más, mint egy ősi sz. Pál apostol tiszteletére emelt keleti szertartású szerzetesrend kolostora, melyet Erzsébet¹³ királyné idejében átépítettek. A Wikipedia is közölt egy kisebb cikket Alsóremete községről, amelyben a kolostort tévesen apácázárdának nevezi.¹⁴

A hitújítás és a török hódítás okozta káosz a katolikus egyház létezését, s így a pálos rend szellemi és fizikai fennmaradását is veszélyeztette. A reformáció erőszakos szekularizálással járt. A protestáns hitet befogadó vagy támogató nemesek minden lehető és lehetetlen eszközt megragadtak annak érdekében, hogy megkaparintsák a széthullani látszó egyház javait. 1541–1553 között a remeték elhagyták a beregi pálos kolostort.¹⁵ A rendház birtokaiért éles harcba szálltak a helyi nemesek. A remeték többé nem tértek vissza.

A XVII. század első felében a rend vezetői néhány sikertelen kísérletet tettek a volt pálos birtokok visszaszerzésére. A beregi kolostor épülete gyorsan tönkrement. 1725-ben a katolikus plébániák vizitálása során feljegyezték, hogy a pálosok egykori kolostorát Bereg mellett, vagyis Remetén lerombolták.¹⁶

¹¹ LEHOCZKY 1881, 24–25.; NÉMETH PÉTER: Elpusztult középkori kolostorok, fennmaradt templomok Kárpátalján. In *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig. Középkori templomok útja Szabolcsban, Beregben és Kárpátalján*. 2. kötet. Szerk. Kollár Tibor. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési és Körmeyzetgazdálkodási Ügynökség Nonprofit Kft., Nyíregyháza, 2013, 29–30.

¹² *Documenta artis Paulinorum*. 1. füz. A magyar rendtartomány monostorai. A–M, (Gyűjt. Gyéressy Béla). MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 1975, 9.

¹³ СИРОХМАН М. Церкви України: Закарпаття, Львів, 2000. С. 146. Szirohman M. szerint Erzsébet Lajos felesége és nem az anyja volt. Nagy Lajosnak valóban volt egy Erzsébet nevű felesége (bajor Erzsébet), aki tíz évvel később született, mint a Łokitek Erzsébet által megalapított kisbereg-i pálos kolostor létrehozásának dátuma.

¹⁴ Wikipedia: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B8%D0%B6%D0%BD%D1%96_%D0%A0%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B8 (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)

¹⁵ *Documenta artis Paulinorum*. 1975, 9.

¹⁶ *Documenta artis Paulinorum*. 1975, 15.

A kisbereg (alsóremetei) pálos kolostor helyének meghatározása nem okoz gondot. Lehoczky Tivadar 1872-es leírására támaszkodhatunk, és a mai görögkatolikus templom közelébe helyezhetjük a Borzsa partjára. Tudomásunk szerint Lehoczky után senki sem próbálkozott a romok régészeti vizsgálatával.

3. ábra. Az egykori remetei pálos templom a XIX. század közepén

Forrás: Myskósky 1867

Ami a toponimikát illeti, a falu nevéen kívül a helynevek nem mutatják a pálos remeték nyomait. Viszont az 1865, 1907, 1095-ös kataszteri térképen a szomszédos Nagybereg határában szerepel a *Remetei útfelé* dülő név,¹⁷ vagyis ebben az irányban állt a pálos kolostor.

Az egykori Bereg vármegye területén Lehoczky Tivadar szerint a pálosoknak volt még egy rendházuk a Munkács melletti Pál-hegyen. Sajnos a szerző nem közli az állítólagos kolostor alapításának évét, a pontos helyét és annak a személynek a nevét, akinek az alapításhoz köze lehetett. Bizonyos, hogy Munkácson a XVII. században volt egy pálos misszió, de itt már nem a középkori pálos hagyományokról beszélünk, hanem a katolikus megújulás folyamatába bekapcsoló-

¹⁷ SEBESTYÉN 2008, 96.

dott, reformált pálos misszionáriusokról¹⁸ és központjaikról. A XX. század elején a városban volt egy Pálhegy utca is,¹⁹ viszont nem tudjuk, hogy a Pál-hegy a pálos szerzetesek jelenlétét őrzi vagy a Pál személynévhez kötődik.

Tehát az egykori Bereg vármegyében a XIV. században a pálos rendnek volt kolostora Kisberegben (Alsóremete), esetleg rövid ideig Beregszászban is tartózkodtak, viszont a munkácsi letelepedésük és működésük a középkor folyamán kétséges.

A XIV. század második felében a pálos rend szerzetesei megjelennek Máramaros vármegyében is. Nagy Lajos király jóindulatából 1363-ban a pálos remeték Técsőtől közel 8 km-re, a Tisza bal partján létrehozták kolostorukat.²⁰ A király földet és malmot ajándékozott nekik.²¹ Később a közelben egy kis falu született, amelynek a neve őrzi a pálosok emlékét – Remete (ma Románia területén).²² Bélay Vilmos szerint a pálosok hívták ide a magyar telepeseket, és az új falu születése nekik köszönhető.²³

A máramarosi pálosok jövedelmeit Mária királynő (1389) és Zsigmond király (1421) biztosította. A pálosoké volt Remete község nagyobb része, Técsőn és Remetén egy-egy malmuk működött, Huszton volt egy házuk, és a Tiszai révből is járt nekik jövedelem.²⁴ Vagyis a szerzetesek élete hosszabb időre biztosítva lett. A remetei szerzetesek técsői és huszti tulajdona téveszthette meg azokat a szerzőket, akik állítják, hogy a pálosoknak volt rendházuk Técsőn és Huszton, sőt Kőkényesen is (ma Ternovo, Técsői járás). Sajnos ennek a feltételezésnek bizonyítására nem találtunk forrást.

A remetei kolostor elnéptelenedésének pontos idejét nem ismerjük. Valószínűleg 1554 és 1556 között történhetett, ugyanis 1556-ban Petorvics Péter (1485–1557) a máramarosi remeték földjét Szigeti Pálnak ajándékozta. Egy századdal később Remete akkori birtokosa Kornis György a faluba ruszinokat telepített. Így, az egykori pálos templom az ortodox lakosoké lett, az unió elfogadása után a

¹⁸ 1642–1678 között Vanoviczy János pálos rendi apostoli missziós felhatalmazással folytatott térítő munkát Északkelet-Magyarországon, nem egyszer volt Munkácson és környékén is. TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: A remeterend vándormisszionáriusa: Vanoviczi János, az első pálos misszionárius levelei, 1642–1677. *Levéltári Közlemények*, 2001, 72. évf. 1–2. sz. 187–245.; TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: Misszionáriusok Magyarországon. Balassi Kiadó, Budapest, 2007

¹⁹ ФІЛПОВ О.: Назви вулиць Мукачеву у ХХ ст. *Історико-географічні дослідження в Україні*. Зб. наук. пр. Вип. 10. Київ, 2007. С. 315.

²⁰ *Documenta artis Paulinorum*. 2. füz. A magyar rendtartomány monostorai. N–Sz, (Gyűjt. Gyéressy Béla). MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 1976, 312.

²¹ KISBÁN 1938, 97.

²² Az egykori remetei kolostor helye „kicsúszik” a mai Kárpátalja közigazgatási határából, viszont tudatosan teszünk róla említést, mivel a remetei pálosoknak volt tulajdonuk más máramarosi településen, amelyek viszont ma Kárpátalja területén vannak.

²³ BELAY VILMOS: Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. Sylvester Nyomda RT., Budapest, 1943, 44.

²⁴ KISBÁN 1938, 97.; RUPP JAKAB: *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre* 2. Az Egri érsek–egyház–tartomány. Pest, 1872, 387.

görögkatolikusoké. 1556 után és a XVII. század közepéig a kolostor templom talán a helyi protestánsok használták.

A remetei pálos templom a XV. század elején épült gótikus stílusban.²⁵ Talán nem ez volt az első templomuk. Nehezen elképzelhető, hogy 1363-as letelepedéskor nem építettek volna templomot vagy kápolnát. Mikor Remete községbe költöztek a ruszin ortodoxok, a pálos templomot átépítették. A templom ma is áll. Az 1990-es években átépítették, viszont a szentélyt nem érintették.

Tehát, a máramarosi pálos remete kolostor és templom helye ismert. A helyzet alapjában más, a többi „feltételezett” máramarosi pálos kolostorral kapcsolatosan, amelyekről az irodalomban tett egy-két említésen kívül a források hallgatnak. Kisbán Emil úgy látta, hogy Remetétől közel 7 km-re, Kőkényes birtokon (a község első írásos említése 1389-ből²⁶ származik) a XIV. század elején a pálosok konventje működött.²⁷ Templomukat Szent Fülöp és Jakab tiszteletére emelték. Úgyszintén a XIV. század elejével datálja Kisbán a pálos remeték letelepedését Huszton. Gyöngyösi Gergely általános perjelként végzett vizitációs útjai során az egyes kolostorokban fellelt oklevelekről készített rövid kivonatos jegyzeteit gyűjtötte egybe. Az *Inventariumban* nem találunk említést sem a técsői, sem a huszti, sem a kőkényesi remetékről.²⁸ Vagyis a pálos remeték középkori jelenléte Kőkényesen, Técsőn és Huszton kétséges.

Nagy Lajos király uralkodása alatt néhány pálos remete megtelepedett Ung vármegyében is, Eszeny²⁹ közelében, Ungvártól és Szerednyétől délnyugtara, a Velyá-folyó partján (lásd a mellékelt térképen).

Karácsonyi János az eszenyi pálosok megjelenését 1270 tájára teszi.³⁰ Az egyháztörténeti irodalom az eszenyi kolostor alapítását 1356-os évvel datálja,³¹ és a Baksa nemzetségbeli Simon fia Tamással hozza kapcsolatba. Viszont egy korábbi oklevél (1341. május 19.) Eszenyi Tamás fia Mihály és László birtokai

²⁵ MYSKÓSKY VIKTOR: A remetei g.e. templom. *Vasárnapi újság*, 1867. február, 24., 24.

²⁶ SEBESTYÉN 2012, 78.

²⁷ KISBÁN 1938, 97.; RUPP 1872, 278., 382. Lásd még: SOÓS KÁLMÁN: A Mic-bán monda eszenyi változatai. Adalékok a Bocskai család genealógiájához. In *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv*, 17. Nyíregyháza, 2006, 285.

²⁸ A kézirat az ELTE könyvtárban található Cod. Lat. 115 jegyzet alatt. Digitalizált változata elérhető <https://edit.elte.hu/xmlui/static/uv/uv.html?key=10831/30557&fname> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)

²⁹ Árpád-kori település, az oklevelek 1270-ben említik először. Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye községei. Budapest, 1900. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/szabolcs-varmegye-167E9/szabolcs-varmegye-kozsegei-irta-vende-aladar-revid-dr-borovszky-samu-168DC/eszeny-1692D/> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)

³⁰ KARÁCSONYI JÁNOS: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. 1. kötet. Budapest, 1900, 219., 223.; NÉMETH 2013, 28. Karácsonyi J. tévesen a község első említését azonosítja a remeték letelepedésével.

³¹ KISBÁN 1938, 90.

határjárás során már említést tesz a pálos remetékről.³² Az 1356-os év talán a kolostor alapításának éve, az építkezés kezdete, az adományozás dátuma. Az irat az eszenyi remetékhez vezető utat nevezi meg. Az eszenyi pálos kolostor 1356 előtti létezését bizonyítja az is, hogy Erzsébet királynő 1349-ben a pápától engedélyt kért a nemesek és egyház előljárói számára, hogy azok a megyés püspök ellenzése esetében is az Első Remete Szent Pál Rend részére kolostorokat építhessenek és gyakorolják a kegyúri jogot.³³ A királynő támogatta a kegyúri jog betartását. A pontifika engedélyt adott két kolostor alapítására. Hamarosan újabb rendházak jelennek meg, s köztük az eszenyi pálos monostor is.³⁴

A pálos remeték 1340-es években telepedhettek le Eszeny közelében, a kolostoralapítás és földek adományozása később történt (1356 táján). Az 1360-as évek második felében az eszenyi pálosok és perjeljük, Trisztían a birtokhatárok miatt vitába keveredtek a helyi birtokosokkal.³⁵

Mit tudhatunk az egykori kolostor helyéről? A kutatók szerint a pálosok kolostora a mai köztemető helyén volt a Kápolna-dombon.³⁶ A kolostor romjai nem láthatók. A helyi lakosok állítják, hogy a sírásók gyakran találnak törmelékeket és üregeket, ami talán a kolostor pincéjének helye. Mivel működő temetőről van szó a régészeti kutatás lehetetlen, így csakis a már ismert adatokra támaszkodhatunk. A kolostor alapjának feltárása pedig nem valószínű.

A toponimika foszlányokban megőrizte a remeték emlékét. A XIX. századi kataszteri térképeken találunk „*remete*” elnevezést. Sőt már az 1270–1282-es oklevelekben szó esik *remete mezőről* Csernovoda mellett.³⁷ A Latorca és mellékágai által képzett Csernovoda-mocsár elnevezés többször szerepel a középkori oklevelekben. Ágtelek, Kisdobrony és Ásvány között terült el. Érdemes megemlíteni, hogy a XVIII–XX. századi térképeken a Latorca jobb partján, Telek faluval szemben szerepel egy parányi település (tanya?) – Latorcaremete, Remete³⁸ (ma néhány lakóházzal a Nagygejőci Községi Tanácshoz tartozik). Itt hajdan egy rév is működött. Elképzelhető, hogy a település neve a pálosok emlékét őrzi. Nem

³² SEBŐK FERENC (szerk.): *Anjou-kori Oklevéltár. XXV. 1341.* Budapest–Szeged, 2004, 161. (Dok. 333. 1341. Máj. 19.)

³³ PÓR ANTAL: *Nagy Lajos 1326–1382.* (Magyar Történeti Életrajzok). Budapest, 1892, 598.

³⁴ PÓR 1892, 598.

³⁵ NAGY IMRE–NAGY IVÁN–VÉGHÉLY DEZSŐ (szerk.): *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo.* III. kötet. Magyar Történeti Társulat, Pest, 1874, 379. (Dok. 273.)

³⁶ NÉMETH 2013, 28.; BADÓ ZSOLT: Régészeti feltárások az eszenyi Kastély-dombon. *Kárpátalja*, 2006. szeptember 8., <https://karpataljalap.net/2006/09/08/szenzacios-leletek-toltesepitesnel> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)

³⁷ V. István ifjabb király, Mátyásnak, Seneca fiának, adományozza a magtalanul elhalt Csépan Csépantelek nevű földét a Latorcza mellett, Dobron és Agtelek helységek közt, s egyszersmind ezen föld határait is leírja. 1270. IPOLYI ARNOLD–NAGY IMRE–VÉGHÉLY DEZSŐ (szerk.): *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius VI.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1876, 169. (Dok. 118.)

³⁸ Nem tudjuk, mikor keletkezett

állítjuk, hogy a rendnek itt volt kolostora vagy birtoka, erről nincs adat. Talán a Latorca túlszéljén elterülő pálos földek emlékét őrzi a név. A *remete*, *remete mező* stb. többször előfordul a XIII–XVI. századi forrásokban és az eszenyi pálosokra és földjeikre utal, így tőlük kaphatta a tanya a *Remete/Latorcaremete* nevet. Az etimológia másik lehetősége, hogy a község nevét onnan kaphatta, hogy távol eset Kisgejőctől, Nagygejőctől és az ott lakókat remetéknek³⁹ nevezték el.

Tehát az eszenyi pálos kolostor keletkezési idejét az 1340–1350-es évekre tesszük, a kolostor Eszenyitől délnyugatra állt a mai Kápolna-dombon. Elnéptelenedésének okai és ideje ugyanaz, mint a beregi kolostornál láttuk, vagyis a XVI. század 50-es éveinek közepén az előre törő reformáció és birtokháborítások a protestánsok részéről. A kolostor és templom még egy ideig állhatott. Hogy használták-e a reformátusok, azt nem tudjuk. Idővel az épületek tönkrementek, a falak leomlottak. A szájhagyomány szerint a község református templomát, tornyát és parókiáját a kolostor leomlott falainak köveiből építették fel.⁴⁰

Lényegesen kevesebb információnk van a villyei és ungvári pálos kolostorok lehetséges helyéről.

A források pontosan tudatják a két kolostor alapításának idejét – 1380 (a villyei) és 1384 (az ungvári). Mind a két rendház nemesi fundáció volt. Az ungvárit gerényi Drugeth László, a villyeit a Császlóci család alapította. A kolostorok több százados működése során az adott családok tagjai gyakorolták a kegyúri jogot is. Mind a két kolostor remetéi kaptak szántót, szőlőt, halastavat, malomépítés és működtetési jogot. Idővel más nemesek is adományoztak a remetéknek.

A villyei (Wylle) kolostort 1380-ban a Császlóci család Valkaja földjén alapították Boldogságos Szűz Mária tiszteletére. Mikor 1393-ban a család felosztotta birtokait, a pálos kolostor feletti patronátus közös maradt.⁴¹ Gyöngyösi Gergely 1400-ra teszi a kolostor építésének dátumát.⁴²

A remetéknek idegen etnikai környezetbe kellett beilleszkedni. Tudjuk, hogy a XIV. század folyamán Ung vármegye északkeleti részére a Drugethek és más földesurak ortodox ruszin telepeseket hívtak.⁴³ A konfliktusok elkerülhetetlenek voltak, főként, ha határsértés és egyéb vagyoni jogi viszonyokról beszélünk. A hasonló összetűzésről egy 1493-as esemény tanúskodik, mikor ugyanis a helyi rutének megtámadták a villyei remetét, kifosztották és felgyújtották a kolos-

³⁹ A remete – mint elszigetelten, a közösségtől távol élő személy, nem okvetlen utal szerzetesre.

⁴⁰ SZABÓ ISTVÁN: Eszeny. In *Az Ungi Református Egyház megye. Adalékok az Ungi református egyházmegye történetéhez*. Szerk. Haraszy Károly. Nagykapos, 1931, 175.

⁴¹ TRINGLI ISTVÁN (szerk.): A Perényi család levéltára, 1222–1526. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44, Budapest, 2008, 104–106. (Dok. 168.)

⁴² GYÖNGYÖSI GREGORIUS: *Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae*. Ed. Franciscus L. Hervay. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, 39.; KISBÁN 1938, 109.

⁴³ Lásd: ФЕРКОВ О. – БЕЛЕЙ Н. Господарське освоєння Ужанщини у добу Другетів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: історія*. №1 (38). Ужгород, 2018. С. 84–91. Режим доступу: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(38\).2018.159886](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(38).2018.159886) (Дата звернення: 2019.06.21.)

tort.⁴⁴ A szerzetesek egy időre elhagyták Villyét. Majd István főperjel idejében (1496–1500, 1506–1512) visszatértek és helyreállították az épület. 1510-ben Németh Miklós özvegye Margit visszaadta a villyei pálosoknak ungvári szőlőjüket.⁴⁵ Adományokkal látta el a remetét Sztritey László is.⁴⁶

1542-ben a remeték elhagyták a villyei kolostort, a pálos birtok a Dobók kezére jutott. Elképzelhető, hogy éppen a Dobók felekezetváltása és birtokgyarapítási szándéka lehettek a kolostor pusztulásának fő okozói.

Ahogy említettük, a villyei pálos kolostor Szerednye mezővárostól dél-nyugati irányban a Velja- és Szolocsina-folyók között helyezkedett el a *Hurka* (*Horka*)-dűlőn.⁴⁷ (A két patak a XIV. század óta megváltoztatta folyását). A kolostorépület és templom maradványainak pontos helye ismeretlen. Talán éppen a Horka-dűlőn, vagyis dombon (a ruszin *horka*, *hurka* – domb) érdemes kutatni a kolostor romjai után.

Az ungvári pálos kolostort a térség leggazdagabb és befolyásosabb család gerényi ágának ifjú tagja, László alapította. A Drugethek két ágának⁴⁸ birtokközpontjai Homonnán és Gerényben⁴⁹ voltak. A XIV–XV. században a Drugethek Ung vármegye területének 65%-át birtokolták.⁵⁰ Ekkor épült a család kastélya Gerényben. Érdekes, hogy Ungvár *possessio* (település) mint Drugeth-birtok az oklevelekben csak 1347-től szerepel⁵¹ és a nevickei váruralomhoz tartozott.⁵²

1384-ben gerényi Drugeth János özvegye és fia, László (az elsőszülött fiú 1379-ben meghalt⁵³) lerakták Krisztus Szent Teste pálos kolostor alapjait ott, ahol

⁴⁴ *Documenta artis Paulinorum*. 3. füz. A magyar rendtartomány kolostorai. T–Zs, (Gyűjt. Gyéressy Béla). MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 1978, 221.

⁴⁵ KISBÁN 1938, 157.

⁴⁶ GYÖNGYÖSI 1998, 70–71.

⁴⁷ ФЕДАКА С. Населені пункти і райони Закарпаття: Історично-географічний довідник, Ліра, Ужгород, 2014. С. 59.; SEBESTYÉN 2008, 159.

⁴⁸ NAGY IVÁN: *Magyarország családai. Címerekkel és nemzékrendi táblákkal*. 3. kötet (C–D). Kiadja Ráth Mór, Pest, 1858, 399.

⁴⁹ Ma Ungvár része.

⁵⁰ ENGEL PÁL: A nemesi társadalom a középkori Ung megyében. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1998, 39.

⁵¹ ENGEL 1998, 49.

⁵² Ez a tény hasznára van Németh Péter feltételezése alátámasztására, mely szerint a XIII. századi Ung királyi vár és az 1320-as években említett Ung vár alatt a Nevickei várat kell érteni, és nem az ungvári várhegyen később épült várat. NÉMETH PÉTER: Álom és valóság: Ung vára. *Carpatica–Карпатика*, 13, Ужгород, 2001, 237–240.; NÉMETH PÉTER: Álom és valóság: Ung vára. *Castrum*, 2007, vol. 6. 5–10. Ungvár oppidum (város) először egy 1499-es oklevélben jelenik meg. Castellum Unghwar pedig 1499-ben. Lásd: CSÁNKI DEZSŐ: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I. kötet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1890. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Csanki-csanki-dezso-magyarország-történelmi-földrajza-a-hunyadiak-korában-1/i-kotet-3/ungvarmegye-187F/mezovarosai-1894/> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)

⁵³ ENGEL 1998, 145.

addig egy kápolna állt.⁵⁴ Hol volt ez a hely, nem tudjuk, viszont a kutatók körében megfogalmazódott néhány hipotézis.

A kápolnának a település közelében kellett lennie, mivel az irodalom szerint a pálosok egy ideig nem tudtak letelepedni és megépíteni kolostorukat, ugyanis a rutének nem akarták átengedni a kápolnát a szerzeteseknek,⁵⁵ vagyis azt a helyi ruszin ortodoxok használták. Ha a ruténoké volt, akkor nem lehetett a katolikus plébánia kápolnája. Az alapítás során a remeték kaptak földeket is, hogy gazdálkodjanak. Ez a terület közvetlenül a ruszinok lakta övezet szomszédságában terült el.

A kolostor alapítója – László – a gerényi Drugeth ág utolsó férfi tagja. Halála után (1398 első fele) két özvegy nővére továbbra is a gerényi kastélyban élt (1427–1436-ig). A Drugetheknek Ungváron is volt egy tágas udvarházuk, amely 1400 táján épült és 1436 után már elhagyatottan állt.⁵⁶ Az ungvári pálosok kolostora az 1420-as években épülhetett fel, talán a korábbi kápolnát alakították át a pálos építészeti szabályok szerint. Gyöngyösi Gergely közli, hogy 1521–1522-ben Krisztina asszony átépíttette a templom szentélyét.⁵⁷

Mivel a források hallgatnak a kolostor helyéről, esetleg méreteiről, stb., így Mészáros Károly a XIX. század közepén kiadott *Ungvár történetében* keresünk kiindulópontot. Ungvár első történetírója szerint a Első Remete Szent Pál Rendjének kolostora és temploma Gerényben volt, ahol ugyanis Drugeth László szántót, szőlőt, halastavat adományozott a remetéknek.⁵⁸ Mészáros Károly a rotunda közelében található romokban látta a remete kolostor maradványait.⁵⁹

A kolostor gerényi lokalizálásának gondolatát elfogadta Rupp J.,⁶⁰ Kisbán E.⁶¹ és néhány helytörténész, pl. Fedáka Sz.⁶², Rupp Jakab Magyarország egyháztörténeti topográfiájának szentelt tanulmányban azt írja, hogy „a vár déli sáncánál ahol ma Gerény falu áll létezett a pálos kolostor”.⁶³ Felsorolja az adományokat, amelyekkel ellátták a remeteket kegyuraik. Mindezt Fejér Gy. forrásgyűjteményé-

⁵⁴ *Documenta artis Paulinorum*. 1978, 159.

⁵⁵ *Documenta artis Paulinorum*. 1978, 159.

⁵⁶ ENGEL PÁL: Ung megye település viszonyai és népessége a Zsigmond-korban (Adatok Magyarország középkori demográfiájához). *Századok*, 1985, 119. évf. 4. sz. 957–958.

⁵⁷ GYÖNGYÖSI 1998, 66.

⁵⁸ MÉSZÁROS KÁROLY: *Ungvár története, a legrégebb időktől máig*. Ráth Mór Könyvkereskedés, Pest, 1861, 12.

⁵⁹ A romok a Drugeth kastély maradványai, 1926-ban Antal Miklós gimnáziumi tanár végzett ott feltárást. CSIKVÁRI ANTAL (szerk.): *Ungvár és Ung vármegye*. Vármegyei Szociográfiai Kiadóhivatal, Budapest, 1940, 39.; МОЙЖЕС В. Археологічні дослідження горянської ротонди. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Історія*. Вип. 2 (39). Ужгород 2018. С. 150–173. Режим доступу: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(39\).2018.165623](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(39).2018.165623) (Дата звернення: 2019.06.21.)

⁶⁰ RUPP 1872, 398.

⁶¹ KISBÁN 1938, 103.

⁶² KISBÁN 1938, 103.

⁶³ RUPP 1872, 398.

ből tudja.⁶⁴ Lehetséges, hogy a gerényi lokalizálás verzióját erősíti az a tény, hogy a XVII. század közepén a katolikus megújulás hulláma térségünkbe hozta a reformált pálosokat, kik missziós munkát vállaltak. Drugeth János neje, Jakusics Anna néhány pálos misszióist telepített Gerény községbe.⁶⁵ Viszont, mint ezt láthattuk a máramarosi pálosok esetében is, a kora újkori missziós pálosokat nem szabad azonosítani a középkori remete életet folytatott Első Remete Szent Pál Rendjének szerzeteseivel.

A lokalizálás másik verzióját Terdik Szilveszter fogalmazta meg. A kutató feltételezi, hogy az ungvári vár udvarában ma is látható templomromok (Szent György-templom) lehetnek az egykori pálos templom és kolostor maradványai.⁶⁶ Terdik elveti annak lehetőségét, hogy vártemplom azonos a plébániatemplommal, melynek plébánosát említik a XIV. századi források, többek között a pápai tizedjegyzék.

Bár a XV. századtól kezdve voltak esetek, amikor a királyok és főurak váraik közvetlen közelében alapítottak kolostort, az ungvári pálosok esete éppen ellenkező példát mutat – állítja a történész. Terdik Szilveszter úgy látja, hogy elsőként a pálos kolostor és templom lehetett az ungvári várhegyen, és majd mikor a remeték elhagyták a várost, a Drugethek itt építették fel várukat⁶⁷ (a XVI. század második felében).

1978–1987 között elvégzett régészeti feltárások során az egykori templom szentélyét, sekrestyéjét és kriptáját vizsgálták meg. A szakértők arra a következtetésre jutottak, hogy a templom építésének ideje a XII. század vége – XIII. század eleje.⁶⁸ Az ungvári egyetem régészeti expedíciója 2018 nyarán a vártemplom feltárása során XV–XVIII. századi leleteket emelt ki a szentélyből.⁶⁹ Viszont XV. századnál korábbi tárgyakra nem bukkantak. A régészek véleménye szerint még korai bármilyen következtetést levonni. A templom maradványainak feltárása néhány évig tarthat, viszonylag nagy területet kell megvizsgálni, és csakis ezek után lehet alátámasztani vagy megcáfolni a vártemplom és pálos kolostori templom azonosságát.

⁶⁴ FEJÉR GEORGIUS: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tom X. Vol. 8. Budae, 1843, 148.

⁶⁵ КОБАЛЬ Й. Ужгород відомий і невідомий. Львів: Світ, 2003. С. 83. A pálos rend vezetői próbálkoztak az egykori kolostorok és birtokok visszaszerzésével is.

⁶⁶ TERDIK SZILVESZTER: Ungvár (Ужгород), vártemplom. In *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig. Középkori templomok útja Szabolcsban, Beregben és Kárpátalján*. 2. kötet. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza, 2013, 202.

⁶⁷ TERDIK 2013, 202.; NÉMETH 2013, 30.

⁶⁸ ПЕНЯК П. Розкопки замкової церкви Ужгорода. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Вип. 14. Львів, 2010. С. 345–353.

⁶⁹ МОЙЖЕС В. Результати археологічних досліджень церков м. Ужгорода у 2018 р. *Матеріали науково-практичної конференції до 80-річчя від дня народження Михайла Рожка. Пам'ятки Тустани в контексті освоєння Карпат. Проблеми їх збереження та використання*. 36. тез. Львів, 2019. С. 20–21.

Terdik Szilveszternek is vannak kétségei a pálos és vártemplom azonosságát illetően, mivel „a templom elhelyezkedése inkább következtetett plébánia templomra, mint kolostori templomra”.⁷⁰

Kobály József történész Mészáros Károly verzióján kívül még két lehetséges helyét nevezi meg az egykori pálos kolostornak: a Kálvári-hegy lábánál, ott ahol ma az ungvári református templom áll, és a várhegy délkeleti lejtőjén, a mai Volosin utca végén. Szerinte éppen itt állt az a templom, amelyet 1611-ben Drugeth György elvett a reformátusoktól és leromboltatott, hogy kibővítsé virágoskertjét: „nem kizárt, hogy ez volt a pálosok temploma, ahonnet elűzték őket a XVI. század közepén”.⁷¹ Így kaptunk még egy lehetséges helyet.

Az ungvári pálos kolostor és templom lokalizálásának kérdése tovább bonyolódik az ungvári plébániatemplom helyének keresésével. Ahogyan Kobály Józsefnél és egy századdal előtte Mészáros Károlynál olvashatjuk, Drugeth György rekatolizálása után elvette a református gyülekezet templomát, parókiáját és iskoláját, leromboltatta az épületeket, hogy kibővíthesse virágos kertjét.⁷² Viszont még ugyanabban az évben a Só utca legelején a reformátusok telket kaptak a gróftól, hogy új templomukat felépíthessék.⁷³ Mészáros szerint a vártemplom és plébániatemplom nem volt azonos. Szerinte a plébániatemplom „látta a XIV. század reggelét”, 1762-ben pedig már nem állt. A következő állítása Szalárdi János krónikájának egy részletére épül, mely szerint a XVII. század közepén (Ungvár 1644-es ostroma alatt) az „öreg templom”-ot a várral szemben a várpalánk belső oldalára helyezi (a vár külső falai még nem léteztek). Az a hely, ahol Kobály J. egyik verziója a pálos templomot helyezi, Mészárosnál pedig az egykori plébániatemplom helye, amely 1556 táján az új hit követői kezébe került.⁷⁴

Ahogyan már fentebb említettük, végleges választ az ungvári pálos templom és kolostor helyéről a régészeti kutatások tudnak adni, vagy legalábbis tisztázni a vitás kérdéseket. Erre néhány évet várunk kell. Tehát, a felsorolt pálos kolostorok közül a remeteinek, a kisbereginek és az eszenyinek ismerjük egykori helyét, sőt a remeteinek a temploma átépítve ma is áll. Viszont a villyei és ungvári kolostorok lokalizálása továbbra is problémás. A feltételezett beregszászi, huszti, técsői, kökényesi, munkácsi pálos helyek a források hiányában továbbra is hipotézisek maradnak.

⁷⁰ TERDIK 2013, 204.

⁷¹ КОБАЛЬ 2003, 83.

⁷² КОБАЛЬ 2003, 77.; MÉSZÁROS 1861, 72.

⁷³ Ma itt áll a római katolikus Szent György-templom.

⁷⁴ MÉSZÁROS 1861, 79.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BADÓ ZSOLT: Régészeti feltárások az eszenyi Kastély-dombon. *Kárpátalja*, 2006. szeptember 8., 295. sz. <https://karpataljalap.net/2006/09/08/szenzacios-leletek-toltesepitesnel> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)
2. BELAY VILMOS: Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. Sylvester Nyomda RT., Budapest, 1943
3. BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye közései*. Budapest, 1900. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/szabolcs-varmegye-167E9/szabolcs-varmegye-kozsegei-irta-vende-aladar-revid-dr-borovszky-samu-168DC/eszeny-1692D/> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)
4. CSÁNKI DEZSŐ: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I. kötet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1890. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Csanki-csanki-dezso-magyarorszag-tortenelmi-foldrajza-a-hunyadiak-koraban-1/i-kotet-3/ungvarmegye-187F/mezovarosai-1894/> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)
5. CSIKVÁRI ANTAL (szerk.): *Ungvár és Ung vármegye*. Vármegyei Szociográfiai Kiadóhivatal, Budapest, 1940
6. *Documenta artis Paulinorum*. 1. füz. A magyar rendtartomány monostorai. A–M, (Gyűjt. Gyéressy Béla). MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 1975
7. *Documenta artis Paulinorum*. 2. füz. A magyar rendtartomány monostorai. N–Sz, (Gyűjt. Gyéressy Béla). MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 1976
8. *Documenta artis Paulinorum*. 3. füz. A magyar rendtartomány kolostorai. T–Zs, (Gyűjt. Gyéressy Béla). MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 1978
9. ENGEL PÁL: A nemesi társadalom a középkori Ung megyében. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1998
10. ENGEL PÁL: Ung megye település viszonyai és népessége a Zsigmond-korban (Adatok Magyarország középkori demográfiájához). *Századok*, 1985, 119. évf. 4. sz. 941–1005.
11. FEJÉR GEORGIUS: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tomi X. Vol. 8. Budae, 1843
12. GYÖNGYÖSI GERGELY: *I. Remete Szent Pál Remete Testvéreinek Élete*. Szerk. P. Árvai Vince. Ford. Csanád Béla, Csonka Ferenc. Varia Paulina III. Fráter György Alapítvány, Pilisszántó, 1998
13. GYÖNGYÖSI GERGELY: *Inventarium Paulinorum (1521–1522)*. Cod. Lat. <https://edit.elte.hu/xmlui/static/uv/uv.html?key=10831/30557&fname> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)
14. GYÖNGYÖSI GREGORIUS: *Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae*. Ed. Franciscus L. Hervay. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988
15. IPOLYI ARNOLD – NAGY IMRE – VÉGHÉLY DEZSŐ (szerk.): *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius VI*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1876
16. KARÁCSONYI JÁNOS: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. 1. kötet. Budapest, 1900
17. KISBÁN EMIL: *A magyar pálos rend története (1225–1711)*. 1. kötet. Budapest, 1938
18. LEHOCZKY TIVADAR: *Bereg vármegye monográfiája*. III. kötet. 2. rész. Ungvár, 1881
19. MÉSZÁROS KÁROLY: *Ungvár története, a legrégebb időktől máig*. Ráth Mór Könyvkereskedés, Pest, 1861
20. MYSKÓSKY VIKTOR: *A remetei g.e. templom. Vasárnapi újság*, 1867. február 24.
21. NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHÉLY DEZSŐ (szerk.): *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo*. III. kötet. Magyar Történeti Társulat, Pest, 1874
22. NAGY IVÁN: *Magyarország családai. Czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. 3. kötet (C–D). Kiadja Ráth Mór, Pest, 1858

23. NÉMETH PÉTER: Álom és valóság: Ung vára. *Carpatica – Карпатика*, 13, Ужгород, 2001
24. NÉMETH PÉTER: Álom és valóság: Ung vára. *Castrum*, 2007, vol. 6., 5–10.
25. NÉMETH PÉTER: Elpusztult középkori kolostorok, fennmaradt templomok Kárpátalján. In *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig. Középkori templomok útja Szabolcsban, Beregben és Kárpátalján*. 2. kötet. Szerk. Kollár Tibor. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési és Környezetgazdálkodási Ügynökség Nonprofit Kft., Nyíregyháza, 2013, 18–31.
26. PÓR ANTAL: *Nagy Lajos 1326–1382*. (Magyar Történeti Életrajzok). Budapest, 1892
27. *Regestrum decimalium sexeginalium dioecesis agriensis de annis 1333–1335*. Elubr. per. Francis Balássy. Agriae, 1863
28. RUPP JAKAB: *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre 2*. Az Egri érsek–egyház–tartomány. Pest, 1872
29. SEBESTYÉN ZSOLT – ÚR LAJOS: *Ung megye helységneveinek etimológia szótára*. Ungvár, 2014
30. SEBESTYÉN ZSOLT: *Bereg megye helységneveinek etimológia szótára*. Nyíregyháza, 2010
31. SEBESTYÉN ZSOLT: *Kárpátalja településeinek történeti helynevei. A kataszteri térképek és birtokrészteli jegyzőkönyvek alapján*. Nyíregyháza, 2008
32. SEBESTYÉN ZSOLT: *Máramaros megye helységneveinek etimológia szótára*. Nyíregyháza, 2012
33. SEBŐK FERENC (szerk.): *Anjou–kori Oklevéltár. XXV. 1341*. Budapest–Szeged, 2004
34. SOÓS KÁLMÁN: A Mic-bán monda eszenyi változatai. Adalékok a Bocskai család genealógiájához. In *Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv*, 17. Nyíregyháza, 2006, 277–292.
35. SZABÓ ISTVÁN: Eszeny. In *Az Ungi Református Egyház megye. Adalékok az Ungi református egyházmegye történetéhez*. Szerk. Haraszty Károly. Nagykapos, 1931, 175–176.
36. TERDIK SZILVESZTER: Ungvár (Ужгород), vártemplom. In *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig. Középkori templomok útja Szabolcsban, Beregben és Kárpátalján*. 2. kötet. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza, 2013, 196–205.
37. TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: A remeterend vándormisszionáriusa: Vanoviczi János, az első pálos miszionárius levelei, 1642–1677. *Levéltári Közlemények*, 2001, 72. évf. 1–2. sz. 187–245.
38. TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Misszionáriusok Magyarországon*. Balassi Kiadó, Budapest, 2007
39. TRINGLI ISTVÁN (szerk.): A Perényi család levéltára, 1222–1526. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44, Budapest, 2008
40. КОБАЛЬ Й. Ужгород відомий і невідомий. Львів: Світ, 2003
41. МОЙЖЕС В. Археологічні дослідження горянської ротонди. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Історія*. Вип. 2 (39). Ужгород 2018. С. 150–173. Режим доступу: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(39\).2018.165623](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(39).2018.165623) (Дата звернення: 2019.06.21.)
42. МОЙЖЕС В. Результати археологічних досліджень церков м. Ужгорода у 2018 р. *Матеріали науково-практичної конференції до 80-річчя від дня народження Михайла Рожка. Пам'ятки Тустані в контексті освоєння Карпат. Проблеми їх збереження та використання*. 36. тез. Львів, 2019. С. 20–21.
43. ПЕНЯК П. Розкопки замкової церкви Ужгорода. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Вип. 14. Львів, 2010. С. 345–353.
44. СИРОХМАН М. Церкви України: Закарпаття. Львів, 2000
45. ФЕДАКА С. Населені пункти і райони Закарпаття: Історично-географічний довідник, Ліра, Ужгород, 2014
46. ФЕРКОВ О. – БЕЛЕЙ Н. Господарське освоєння Ужанщини у добу Другетів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: історія*. №1 (38). Ужгород, 2018. С. 84–91. Режим доступу: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(38\).2018.159886](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(38).2018.159886) (Дата звернення: 2019.06.21.)
47. ФІЛІПОВ О. Назви вулиць Мукачеве у ХХ ст. *Історико-географічні дослідження в Україні* : 36. наук. пр. Вип. 10. Київ, 2007. С. 312–316.

SÁNDOR ISTVÁN*

A szovjet megtorló hatalom ábrázolása Balla László „Őszi nyárfák” című művében

Rezümé. Balla László a kárpátaljai magyar irodalom meghatározó alakja, aki mint költő, író és műfordító tevékenykedett, ezek mellett több szerkesztői feladatot ellátott. A kommunista világnézet befolyásolta az irodalmi szemléletet Kárpátalján. A hatalom megtorló politikája nehéz helyzetbe hozta a kisebbséget. A szerzőnek ebben a nehéz helyzetben kellett megtalálnia a saját hangját. A tanulmányban az Őszi nyárfák című alkotását vizsgálom, amely hitvallása és a kötet központi műve is egyben. Balla prózájára jellemző a közérthetőség, mondanivalója letisztult. Stílusát tekintve az író egyszerű, de egyben művészi kifejezőmódja olyan észrevehetően vágyakozást kelt az olvasóban, hogy nem tudja letenni a könyvet. Balla László kiváló példa a kárpátaljai fiatalok előtt és életpályájához járult a kárpátaljai magyar kultúra fennmaradáshoz.

Kulcsszavak: Balla László, költő, író, kárpátaljai magyar irodalom, próza, stílus

Резюме. Ласло Балла є визначною постаттю закарпатської угорськомовної літератури. Він відомий як поет, прозаїк і перекладач, крім цього Л.Балла виконував обов'язки редактора. Комуністичний світогляд вплинув на ідейне спрямування літератури Закарпаття. Репресивна політика поставила нацменшини у важке становище. Автору потрібно було віднайти власний голос у цій важкій ситуації. У статті досліджено твір «Осінні берези», який виражає світогляд автора і водночас є центральною новелою збірки. Проза Балли характеризується доступністю, їх ідейність зрозуміла. Стиль письменника простий, однак його спосіб викладу думок непомітно захоплює читача, так що той уже не може відкласти книгу. Ласло Балла є чудовим взірцем для закарпатської молоді, його діяльність зіграла чималу роль у збереженні закарпатської угорської культури.

Ключові слова: Ласло Балла, поет, прозаїк, закарпатська угорська література, проза, стиль

Abstract. László Balla, who is a writer, a poet, a literary translator and has also worked as an editor several times, is a significant figure of the Transcarpathian area's Hungarian literature. The literary approach in the Transcarpathian area is influenced by the communist worldview. The ruling power's retaliatory politics had put the minority in a difficult position. The author had to find his voice in these hard times. In this study, I examine his work, *Poplar Trees in Autumn* (Őszi nyárfák), which is the central piece of his volume and contains his beliefs. His prose is easily understandable and has a clear message. His style is simple but his artistic expression creates such a sense of longing in the reader that they cannot put the book down. Balla László is a great example for the Transcarpathian youth and his works help maintain Transcarpathian Hungarian culture.

Keywords: Balla László, poet, writer, Transcarpathian Hungarian literature, prose, style

Jelen munka Balla László prózapoétikai stílusának megismertetésére tesz kísérletet, amelyben kitüntetett szerephez jut az önéletrajziség. Balla sajátos szövegvilága ugyanis igazodott a hatalom elvárásaihoz, de művészi stílusa ennek ellenére megmaradt.

* Magyar és angol nyelv szakos tanár, Kisdobronyi Középsiskola; PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Irodalomtudományok Doktori Iskola. * Вчитель угорської та англійської мови, Малодобронська загальноосвітня школа I-III ступенів; аспірант, Дебреценський університет, Докторантура літературознавства.

* Teacher of Hungarian and English, Kisdobrony Secondary School; PhD student, University of Debrecen, Doctoral School of Literature and Cultural Studies. E-mail: sandoristi88@gmail.com

A kommunista világnézet befolyásolta az irodalmi szemléletet Kárpátalján. A hatalom megtorló politikája nehéz helyzetbe hozta a kisebbséget. A magyar nyelv háttérbe szorult, de mindvégig megőrizte társadalomformáló szerepét a mindennapi életben. Ebben a szellemben alkottak íróink, költőink, s még hozzájárultak az akkori évek provincializmussal terhes irodalompolitikai torzulásai: a pártosság, népiesség és közérthetőség fogalmainak vulgáris értelmezései.

Balla László a kárpátaljai magyar irodalom jelentős képviselője is ebben a társadalomban élt és alkotott. A háború utáni években a fiatal költőnek kényszerű kitérőt kellett tennie. ¹Ahhoz, hogy az új, szovjet körülmények közt valamiképp megindulhasson az irodalmi pályán, ahogy újra az Őszi nyárfák című kötete végén: „egyszerűen meg kellett tanulni oroszul írni. Ekkor költői példaképeim Adyn kívül a Nyugat impresszionistái voltak – főként Kosztolányi – ...most pedig el kellett sajátítani a szematizmus szovjet 'klasszikusainak' eljárását: lemondani a képi látásmódról, a költői töprengésekről, áttérni a pusztá kijelentésekre.” Ettől megcsömörülve határozott úgy 1961-ben, hogy az adott helyzetben többet nem ad ki verseskötetet, prózára vált. Ettől függetlenül egész pályája során változatlanul írt verseket.² Írja ezt a szerzőről Szalai Borbála a *Kárpáti Igaz Szó* egyik számában. Balla László egész pályája során aktívan részt vett a kárpátaljai magyar társadalmi életben, hosszú ideig tagja volt az Ukrajnai írószövetségnek. Érdemes népművelő. A nemzetközi Ivan Franko-díj, és több más irodalmi elismerés, kormánykitüntetés tulajdonosa. Egész pályája során, különösen 1950–1988 között a kárpátaljai magyar alkotó értelmiség megosztó személyisége volt. Mint a kommunista párt hű katonája és ideológiai frontharcosa, heves vitában állt a 60–70-es években Kovács Vilmos költővel, magyar polgárjogi aktivistával és az általa irányított *Forrás Ifjúsági Stúdió* tagjaival. 1971-ben a József Attila Irodalmi Stúdió megalapítója és elnöke volt. 1987-ben megalapítója és elnöke az ungvári Drávai Gizella Magyar Közművelődési Egyesületnek. 1988-ban egyik alapító tagja a József Attila Alkotóközösségnek.³

Balla László mint költő, író és műfordító tevékenykedett, ezek mellett több szerkesztői feladatot ellátott. Az első komoly elismerést *Parázs a hóban* című novella kötete hozta meg számára. Még itt is kísért ugyan a riportszerűség és az úgynevezett nagy téma felmutatásának szándéka, de már kitapintható az útra találás is. Nyilvánvalónak látszik, hogy Balla számára nem a történelmi súlyú drámai összecsapások, nem a nyílt porondon zajló élet-halál harcok teremtik meg az élte-tő léghört, hanem ami utánuk következik: a beteljesült drámákat, az elvégzett sorsfordulókat követő emlékezés, vizsgálódás és elmélkedés. Ebben a miliőben a

¹ S. BENEDEK ANDRÁS: *Készülődés (A kárpátaljai magyar írás)*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2007, 7.

² SZALAI BORBÁLA: Késői bemutatkozás. *Kárpáti Igaz Szó*, 2008, 12. évf. 1. sz.

³ Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet: http://kmmi.org.ua/arckepek?menu_id=9&submenu_id=43&arc_id=52 (Utolsó letöltés: 2019. augusztus 18.)

novellista Balla szabadon tud mozogni, itt képes legyőzni a nagy sémák kísértését, az útveszejtő nekibuzdulást, továbbá distancia érzéke sem hagyja cserben. Mindezt egy-két régebben megírt novellától eltekintve – érvényes *A világóra ketyegése* (1970) című új novelláskötetere is. Hőseinek világát újabban nem a társadalom hullámverései vagy mélyáramlatai feszítik, hanem a mindennapok emberi tartalma tölti be. Újabb stílusváltása publicisztikai indíttatású. 1973-ban látott napvilágot szatíra- és humoreszkválogatása, az *Értekezem, tehát vagyok*, majd 1975-ben képzőművészeti riportgyűjteménye, a *Csillogó, lobogó, vibráló tájak*.⁴ Hatalmas irodalmi örökséget hagyott maga után, leginkább a prózairodalom legjelentősebb képviselőjeként tartjuk számon. Számtalan regény, novella, tárca és kisregény alkotja munkássága nagyobb részét.

Balla László alkotásainak a vizsgálata azért is megfelelő, mert a munkássága több mint fél évszázadot ölel fel. Munkám során figyelembe kellett vennem a hatalmas irodalmi örökséget. A szerző így ír az *Őszi nyárfák* című kötet végén: „*Persze, nem az én feladatom, hogy az elmondottakhoz bármit is hozzátegyek, hogy az írásaimat elemezsem, de annyit azért meg kívánok jegyezni, hogy Iván Megela ismert ukrán kritikus a „szigorú próza” kategóriájába sorolta munkáimat (novelláim, regényeim nem kis része megjelent ukránul és oroszul is). Ezt én igen pontos meghatározásnak tartom. Valóban: mindig a feszes szerkesztésre, elsősorban a tartalom, a mondanivaló kidomborítására törekedtem, kerülve a fölösleges sallangokat, akkor is, ha ezek az írásaimat esetleg vonzóbbá tették volna.*”⁵

Balla stílusa letisztult, pályája során törekedett a közérthetőségre, hétköznapi történeteket írt nem hétköznapi módon. A munkásosztály élete volt számára a fő téma, írásaiban felelevenítette az élet szépségeit és kudarcait. Az irodalmi művek elemzésénél meg kellett vizsgálnom a Szegedy-Maszák Mihály által felvetett kérdéseket, amelyek a műelemzés nehézségeit taglalja. Szegedy-Maszák *Az újraolvasás kényszere* című könyvében a műelemzés nehézségeiről beszél.⁶ De ezek a nehézségek, miből is adódnak? A műelemzésnél először is figyelembe kell vennünk a töredezettséget, mivel Balla is így írt a könyv zárófejezetében: „*Végezetül még meg szeretném jegyezni, hogy egyes régebben megjelent novelláimat némi módosítással belefoglaltam regényeimbe, s most az itt szereplő szövegeket összhangba hoztam a regénybeli változattal.*” Ez már a szöveg közöttségére is utal, mivel Ballánál általában, nagyon fontos szerepet játszik az intertextualitás. Balla a kötet végén is elmondta, hogy változásokat eszközölt a művek szerkezetén.⁷ A stílusában és kifejezésmódjában történt változásokat sokan negatívumként fogták fel, elfordulásnak a szocialista eszméktől. Gortvay Erzsébet kárpátaljai irodalomtörténész így

⁴ SZALAI 2008

⁵ BALLA LÁSZLÓ: *Őszi nyárfák*. Intermix Kiadó, Ungvár, 2006, 398.

⁶ SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY: *Az újraolvasás kényszere*. Kalligram, Pozsony, 2011, 42.

⁷ KULCSÁR SZABÓ ZOLTÁN: Intertextualitás és a szöveg identitása. In Dobos István (szerk.): *Olvasáselemlétek*. Egyetem Kiadó, Debrecen, 2000, 339–347.

vélekedett: „*Balla László nem szocialista író volt, mint ahogyan sokan megítélték, hanem szocializmus korában is aktív alkotó művész, aki képes volt megalkotni saját stílusát és szót érteni az akkori vezetéssel.*” Ha vannak is dicsőítő írásai, azt a hatalom nyomására készítette.⁸ Mivel Balla műveiről a korabeli magyarországi recepció negatív véleménnyel volt, így ezeket alapul véve csakis kiindulópontnak tekintettem a szerző stílusának a megítélésében. Barthes *A szerző halála* című tanulmányában világosan érvel, hogy csak az elvonatkoztatott olvasással juthatunk el igazán az irodalmi mű szépségéig. Mivel a modern irodalmi szemléletben a befogadó kerül a középpontba, ezért a mű olyan értelmezést kaphat, amire írója nem is gondolt. Az olvasó, aki más világban élt, máshogyan értelmezi ezeket a műveket. Ezért megpróbálom szigorúan szöveg mellett haladva azt vizsgálni, hogy milyen érzéseket ébreszt egy olyan olvasóban, aki nem ebben a társadalomban élt. Balla a prózáin keresztül szeretne volna bemutatni a határon túli magyarok sorsát.

A 2000-es évek elején jelent meg kötete *Őszi nyárfák* címmel. A könyv novellákat, kisregényeket és elbeszéléseket tartalmaz.⁹ Tematikáját és tartalmát nézve általános emberi sorsokat mutatnak be különböző élethelyzetekben, főként a család, a szülők és a hivatás kerül bemutatásra a prózai írásokban. Az *Őszi nyárfák* című alkotás a kötet címadó és központi műve is egyben.

1. A befogadástörténeti változások

Sokan Balla Lászlóról úgy vélekedtek, hogy a rendszerváltásig nem hozott létre esztétikailag hitelesnek tekinthető művet. Prózapoétikája ebben az időben is jelentősnek mondható, de ezt a rendszerváltás után az irodalmi közvélemény nem tartotta hitelesnek. Az irodalomtudomány már az előző század második felében túllépett azon a módszertani szemponton, hogy a múlt önmagában, mintegy objektív hozzáférhető a későbbi értelmező számára.

A Hans-Georg Gadamer által kidolgozott filozófiai hermeneutika és Hans Robert Jauss-féle recepcióesztétika alapvetően változtatta meg a hagyományhoz való viszonyt. A hangsúly a szerzőről elsősorban a befogadóra helyeződött. A rendszerváltás környékén született és a demokratikus berendezkedésű Ukrajnában szocializálódott kisebbségi magyar olvasó már rendelkezhet olyan elvárási horizonttal, melyből visszatekintve kétségessé válnak számára bizonyos ideológiai konstrukciók – írja ezt Csordás László egyik tanulmányában.¹⁰ Ezért ezeken a gondolatokon tovább haladva, s jelen munka szűkre szabott keretein belül, csupán egy korábban már elfeledett mű újraértelmezésével foglalkozom.

⁸ BARTHES ROLAND (a): *A szerző halála*. In Dobos István (szerk.): *Olvasáselméletek*. Egyetem Kiadó, Debrecen, 2000, 42–48.; BARTHES ROLAND (b): *Az olvasásról*. In Dobos István (szerk.): *Olvasáselméletek*. Egyetem Kiadó, Debrecen, 2000, 48–56.

⁹ BALLA 2006

¹⁰ CSORDÁS LÁSZLÓ: *A szétszóródás árnyékában*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2014, 10.

2. A történet színrevitele

Az *Őszi nyárfák* című elbeszélés hat elkülönített részből áll. A hat rész tematikailag szorosan összekapcsolódik, a szerző minden egyes részben felidézzi emlékeit. A cselekmény kérdéskörére visszatérve, a fiatal festőművész, ki egy őszi délután nosztalgikus sétát tesz, s útja során emlékeit felidézve ismerhetjük meg a történetét. A húszas éveit felidézve a szerelem kerül a középpontba, s ezek után a fiatal művészek sorsát igyekszik bemutatni. Az Ung partján álló nyárfák emlékeztetik kollégáira. A séta során eszébe jutnak emlékei, amelyeket rövid monológokkal szakít meg a szerző. A monológok a magyarság és a nyelv kérdéskörét érintik. A cselekményben tovább haladva visszatért ismét a délutáni sétához, amint közelebb ér, látja, hogy a kotrógépek dolgoznak a nyárfák mellett. A kulmináció akkor következik be, amikor látja, hogy a nyárfák pusztulásuk előtt állnak. Szomorúság tölti el lelkét. A művész kétségbeesik: „*És most vajon kivágják a nyárfákat?*” A főszereplő attól tart, hogy kivágják a nyárfákat a város terjeszkedése miatt. Szeretné azt hinni, hogy megmaradnak, nem úgy, mint ők egymásnak: „*Én mindenképpen hinni akarom, hogy ők megmaradnak egymásnak.*”

Mivel a történet nagy része visszaemlékezés, így az időrend fölbomlik. Az elbeszélés időviszonya így váltakozó. Ebben a viszonyban pedig Genette által meghatározott elbeszélés időviszonyai adnak támpontot.¹¹ Az időrend a történetben a visszaemlékezéssel kezdődik csak a történetmondás jelene töri meg ezt a folyamatot.¹² Tehát a múlt és a jelen színterén játszódik a cselekmény, prolepszissel csak a második részben találkozunk, mikor a nő jövőjéről elmélkedik.¹³ A kiegészítő prolepszis eszközeivel élve, a feltételezett jövőt láttatja olvasójával. Érezhetően még mindig fáj az elválás a szerzőnek. Majd így folytatja: „*Beállt magabiztos akarással más calais-i polgárok közé? Tájon uralkodó magányos nyárfa lett valami domb tetején?*” A szövegalkotás egyik esete a betétszerű történet, amely saját, az azt körülvevő történettől elkülönülő időviszonyokat teremt. Megfigyelhető, a szerelem sorsáról feltételes módon beszél. A séta során beékelődő rövidebb monológok a visszaemlékezés egységét néha narratori „távolság” révén bontják meg. Ez a távolság a szubjektív és objektív nézőpont. A fiatalok egyesével elszakadtak egymástól, erre utalnak a következő sorok: „*Heten voltunk, és elsőnek ő ment el, a hetedik. Nehéz, kilátástalan lett itt a küzdés.*”

Az *Őszi nyárfák* című elbeszélés megírásakor valószínűleg a festészet nagy hatást gyakorolt a szerzőre, de a szobrászművészet nyomai az első soroktól kezdve végigvonultak a művön.

Balla szövegeiben különös jelentősége van a vizuális értelmezőjeleknek, hasonlóan Krúdyhoz. Vannak részek, amelyekben a látás és a nyelv kapcsola-

¹¹ DOBOS ISTVÁN: *Az irodalomértés formái*. Kalligram, Debrecen, 2002, 45.

¹² SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY: *A mű változásai*. Kalligram, Pozsony, 2013

¹³ DOBOS ISTVÁN: *Az olvasás esemény*. Kalligram, Budapest, 2015, 68.

ta különösen szembetűnő. Hogyan jelenik ez meg a szövegben? Balla prózájának fotorealisztikus ábrázolási módja gazdag metaforákban és szimbólumokban. Szövegstílusa a nyelv és a vizualizáció közös pontjára irányítja figyelmünket.¹⁴ A látás nem csak érzések és a hangulat átadásában játszik fő szerepet. Ebben a vonatkozásban a vizualitást fenomenológiailag elemző munkák jelentik a kiindulópontot. A Merleau-Ponty és Gottfried Boehm fenomenológiai hagyomány a képben való értelem megjelenését hangsúlyozza, azaz állításuk szerint a képi értelem annak látásával, megjelenésével egyidejű.¹⁵ Tehát a tájleírás nemcsak az érzelmekeltésre törekszik, hanem több ennél, mivel a szerző a látást nemcsak a tér észlelésére vonatkoztatja, sokkal inkább a „tiszánlátást” helyezi előtérbe. Tiszánlátás az emberi józan ész legfontosabb ismérve, amellyel azt sugallja a szerző az olvasó felé, hogy gondolkozzon el a szavak szimbolikus jelentésén. Ez alatt azt értem, hogy a tél közeledése szimbolizálja a szocialista hatalom terjedését.

Miért is ez lett a kötet címe? Azt tudjuk, hogy a szerző kedvenc évszaka a nyár volt, több írása is tanúskodik erről. A nyárfa az erő és a természetesség jelképe az írónál. Megtudhattuk saját írásaiból, hogy nagyon szerette a nyárfákat, minden évszakban megvan a maga szépsége. Mivel Balla pályafutása elején festésszettel is foglalkozott, ezért számos festmény ihletet adhatott neki a mű megírásához. A *Négy fa* Claude Monet impresszionista festménye, a Nyárfa-sorozat része. Monet 1891 nyarán és őszén, közvetlen a *Kazlak-sorozat* nagy sikere után, egy újabb sorozat képet készített lakhelye közvetlen környezetében, igen hétköznapi témáról. A hatalmas nyárfák az Epte-folyó partján álltak, követve annak S-kanyarulatát, néhány kilométerre Monet házától. A nyárfák tulajdonosa közben eladta azokat egy fakereskedőnek, aki azokat ki akarta termelni. Monet-nak néhány fát közülük ideiglenesen meg kellett vásárolnia, hogy be tudja fejezni festményeit. Monet egy látogatójának elmondta: volt olyan fényeffektus, amelyik naponta csak 7 percig tartott, addig tudott dolgozni azon a bizonyos vásznon. A festmény keletkezésének története és a műbéli cselekmény között több helyen is szoros kapcsolat vehető észre. De visszakanyarodva a művészetek közötti kapcsolatokhoz, a fényeffektusokat ezentúl a szerző nem festéssel, hanem a szavakkal akarja kifejezni.

Balla prózájára rátérve, a narrátori hang egyben a szerző visszaemlékezése is egyben E\1. személyben történő narráció. A történet egy őszi sétát mesél el. Elmélkedést egy őszi délutánon, mikor felidézi emlékeit. Ezek az elmélkedések adják a fő témáját a történetnek.

„Nézd, mint a „Calais-i polgárok...”
Igen, igen, éppen olyanok...”

¹⁴ SZAKOLCZAY LAJOS: Két portré. Balla László. *Tiszatáj*, 1969, 32. évf. 2. sz. 129–131.

¹⁵ JÜRGEN HABERMAS: *Irodalom-e a filozófia és a tudomány?* Király Edit (ford.). *Holmi*, 1993, 5. évf. 9. sz. 1259–1270.

A Calais-i polgárokhoz hasonlítja a nyárfákat, amely egy szoborcsoport, Rodin alkotása. Rodin 1884-ben megbízást kapott Calais várostól egy emlékmű készítésére a dicső elődök részére. Calais-t 1436-ban ostrom alá vették III. Edward angol király csapatai. Nyolc hónap után a város lakossága végsőkig elgyötörve, kiéhezve teljesen reménytelen helyzetbe került. Edward ekkor felajánlotta, hogy hat önkéntes polgár élete árán megkíméli a többiek életét. Az volt a feltétele, hogy zsákvászon ingben, mezítláb, kötéllel a nyakukban járuljanak elé átadni a város kulcsát, mielőtt kivégzik őket. A királyné kérésére végül kegyelemben részesültek. Igaz, ők heten voltak, de sorsuk megegyezik a Calais-i polgárokéval.¹⁶ A hét fiatal sorsát hét nyárfához hasonlítja: a hét nyárfa Rodin kompozíciójának alakjaihoz hasonló daccal áll most elébe a szülőföld kérését-parancsát tolmácsolva: „*Ne menj el!*”. Ezen a sétán főhősünk visszagondol fiatal éveire. A nőt, akit szeretett, el kellett engednie, bármilyen nehezen hozta meg a döntést, tudta, hogy jól cselekedett. „*Ne menj el!*” – *mondtam volna szíves-örömet a nyárfákkal együtt is. Már majdnem a menyasszonynak tekintettem őt. »Ne menj el!« Mondtam volna, de nem mondtam. Nem volt, amire itt tartsam.*”

A változást, az állandóságból való kimozdulást társa elvesztése jelenti számára, amikor is a visszaemlékezésből kilépve egyedül folytatja a sétát. A megismerés eszközeit alkalmazza itt az író, mivel így folytatja: „*Valahogy a fái – kezdték őt jelenteni a számomra.*”

A történetben tehát az új párhuzam megszületésével történik változás: az aszsonyt a nyárfák helyettesítik ezután. Így a történetben beállt változás is valójában az állandóság, a változatlan ismétlődés egy formája lesz. A történet folytatódik az elején elindított sétával a múltból a jelenbe kerülünk. Az, hogy a nő szépségével ruházza fel a szerző a nyárfákat, mi sem tükrözi jobban, mint a következő sorok: „*Pompázatosán szépek voltak, aranykeblűek és minden jöttment szellőcskének könnyelműen széttárukoztak.*” Az aranykeblű, könnyelműen széttárukozó nyárfák mi mást akarnának jelenteni, mint a női szépség kacér játékosságát.

Elmélkedéseiből felébredve folytatta sétáját az Ung partján és ezen az őszi délután nem maradt más neki, csak az emlékei. Kettősség figyelhető meg a férfi-nő kapcsolat között. Az elengedés nemcsak a szerelme elengedésére vonatkozik, hanem az álmoctól való eltávolodást szimbolizálja. Balla ezekkel a sorokkal az emberi sors nehézségeit szerette volna bemutatni, olyan sorsot amilyen az övé is és az összes többi emberé.

3. A mese és a misztikum

Balla László nagyon kedvelte Arany népmesei stílusát. A népmesei motívumok misztikuma számos helyen tetten érhető. A szövegben tovább haladva párhuzamokra lehetünk figyelmesek az életút és a séta között. A sétának jelen esetben

¹⁶ Köztérkép: <https://www.kozterkep.hu/~8070/> (Utolsó letöltés: 2019. augusztus 18.)

metaforikus jelentése van. Mindezek mellett népmesei motívumok sem maradnak rejtve. A hetes szám különleges Ballánál, misztikus varázssal él a műben és tölti be a teret. Többször is találkozunk az elbeszélésben: „*Heten, mint a népmesében a szegény ember fiai, a hollók, a tündérek. Heten vannak.*” Ismétlés eszközével élve hívja fel ezekre a sorokra a figyelmet, erre utal, mivel az első és utolsó szakaszban is találkozhatunk a fentebbi mondatokkal.

A hetes, mint szerencseszám gyakran előfordul a magyar népmesékben. Ez a szám jelképezhetné a hét napjait, amely szintén körforgásban van éppúgy, mint az évszakok: „*Heten voltunk.*” Ezt a kisjelentést hétszer ismétli a szerző. Mit is akar kifejezni ezzel az író? Az elbeszélő saját narrátori pozíciójára is reflektál; az elmélkedő narrátor az ismétlésekkel akarja megszólítani az olvasót. Az emlékezés ugyanis feltételezi a letűntet, azt, hogy a felelevenítéshez a képzelet munkájára lesz szükség.

Ifjúkori képzőművészeti tapasztalatai meghatározták Balla szövegalkotási módját és annak tematikáját. A fentiekben említett Monet-festményének készítésekor fontos volt az időzítés. A hetes szám tűnik fel, ismét gondolva ezzel arra, amikor a festmény készült, mindennap csak hét perc volt, hogy dolgozzon. Tehát a hetes különleges, mint ahogyan a hét nyárfa, a hét fiatal művész. Lehet, hogy ezek véletlen egybeesések, de ismerve Balla gondolatmenetét, ez kevésbé lehetséges. Sokkal inkább egy mesevilág megteremtésére törekedett, aminek legfontosabb tényezője az illúzió, minek köszönhetően elfeledteti a valós világot. Valóságból a mese dimenziójába való átlépéssel szeretné elfeledtetni nehéz sorsát. Mindezek mellett feltételezhető, hogy a népmesei motívumok a magyarságtudat szemléltetésére is szolgálnak, mivel a 3. részben a magyarságtudatra és a magyarok legfőbb kincsére hívja fel a figyelmet, a nyelvre.¹⁷ A történetek a befogadás során nyerik el jelentésüket, s ezzel együtt csak ekkor válnak valóban műalkotássá. Ehhez az szükséges, hogy a mű által felkínált „általános” képek és alakzatok a befogadás során szimbólummá váljanak, megszólítsanak és működésbe lépjenek azáltal, hogy egyéni jelentésalkotást tesznek lehetővé. E folyamat lehet véletlen vagy irányított is Ballánál, bár ezáltal a performatív aktus még inkább erősödik. Sokkal inkább érzi olvasója, hogy ez neki mint „magyar” embernek szól.

4. A visszaemlékezés

Az, hogy Balla prózájában a múlt, az emlékezés kitüntetett jelentőségű, arra enged következtetni, hogy a szerző számára fontos a múlt felidézése a jelen generáció számára. Balla szövegeinek múltképe egy olyan történeté stilizálódott, amelyben megismerteti olvasóját a szocialista világalum legfőbb törekvéseivel. Balla emlékező hangja – amely elsősorban is *hang* – legkifejezőbb emlékezésmódja egyfajta hangulatiságként: nosztalgikaként, elvágyódásként fogható föl. A perspektíva szemszögéből megvizsgálva nem olyan könnyű eldönteni, ki beszél. Mivel a szerző által leírt események E/1.

¹⁷ SZEGEDY-MASZÁK 2011, 44.

személyben íródtak, s a főszereplő az elbeszélője, de ennek ellenére hang és perspektíva sem azonosítható mindig. Találkozhatunk olyan monológokkal, ahol egyfajta kétészakadás figyelhető meg a narráció során. Ilyen például, amikor a nyárfákról mesél. Ebben az esetben mintha általánosságban, az egész magyar nép nevében beszélne a narrátor. Tehát feltételezhető, hogy a szerző az önéletrajzi adalékokat szubjektív szempontból meséli el, viszont monológjaiban objektív, kívülről elemzett perspektívából ismerteti a történetet. A történetmondás így nem válik heterodiegetikussá, de ennek ellenére észrevehető, ha a szerző a saját életét meséli, de az is, amikor csak véleményét fejezi ki a körülötte történő eseményekről. Ide tartoznak például gondolatai a magyar nyelvről vagy a hatalom térhódításáról.

A nyárfák az idővel és a város fejlődésével megvívják a harcot, és ma is ott állnak az Ung partján. A szerző szeretné kifejezni mérhetetlen haragját a hatalom terjedése ellen, amit itt a város terjeszkedése szimbolizál. A nyárfák viszont az Ung partján büszkén állnak „*kikeletbe vetett hittel*”. Ezt követően költői kérdésekkel folytatja. Tűnődő kérdései között van, amelyet az emberiség helyett tesz fel. Ezek a kérdések arra keresik a választ, hogy hová vezet ez a kilátástalan élet. Úgy tesz fel néhány kérdést, mintha az olvasótól várná a választ. „*Ki tudja? Ki látja be egy világ nyárfaligeteit? Ki tudja, mi lett vele? Ki tudja?*” A kérdő mondatok bizonytalanságra utalnak. Kétkedik, nem tudja, mi lehet a kiút a helyzetből. Néhány kérdést többször is ismétel. Keresi a kérdést, amelyikre senki nem tudja a választ. A reménybe vetett hit viszont megmarad. Mivel minden jobbra fordulhat, utalva erre a „*kikeletbe vetett hittel*”.

Az elbeszélés utolsó szakaszában a színek kapnak fő szerepet. A színek közül is a legsemmitmondóbb a szürke. A szerző nem kedvelte a sötét színeket, ez érezhető szövegből. A hamu és a köd színe a szürke, ezáltal a szomorúság, a melankólia, az unalom, a fásultság, az egyhangúság jelképe. A keresztény szimbolikában a test halálát és a lélek halhatatlanságát jelképezi. A szürke a színek semlegességét, a hétköznapiságot jelenti. „*Megyek s előttem egyre jobban összeolvad minden. Szürke ég szürke hegyekkel. Szürke vaspilonok szürke ágakkal. Szürke út szürke vízzel.*” A színvilág Balla Lászlónál egyik fő kifejezése az érzelemnek, a szürke szín érezhetően a szomorúságot jelenti. Az előbbieken is említett eltávolodás a természettől a színekben is jól észrevehető. A természet áramló, zöld színét a virágok káprázatos világát megtöri egy sötét szín. A szürke épületek rideg érzést keltenek. A befejező mondat az elmúlást idézi fel: „*Alighanem havazni fog.*” A tél fenyegetően közeledik, természetesen ez a társadalom előtt álló nehézségeket szimbolizálja. Ezek a nehézségek a szocializmus terjedése miatt nem csökkennek.¹⁸ A tél rideg és zord hangulata fenyegetően közeledik. Főhősünk a séta végén a szürkületbe elindul hazafelé kikeletbe vetett hittel.

¹⁸ BALLA 2006, 48.

5. A nemzeti identitás kifejezése

Mivel Kárpátalján a háború után bekövetkezett változások nagyban megnehezítették a magyarság helyzetét, ezért kiemelt fontosságú volt a magyarságtudat fenntartása. „*A magyar ember szereti a nyárfákat. Minden érzélgősségtől mentes, férfiúi érzelmekkel közeledik hozzájuk – ezért is nevezte el őket a nyárról, életet adó érett kalász, az életet adó érett szeretés évszakáról.*” Ballánál nagyon fontos a természet és a természetesség. A nyár, mint az élet kiteljesedésének a szimbóluma, a főntiekben is említett idézetbe a magyar embernek többet jelent. A nyár szó fordításait hasonlítja össze: *aestas* latin, *été* francia, *ljito* ukrán, *ljeto* orosz, *letó* cseh és *sommer* német. Az író szerint mindhez külön jelentés társul. Balla itt egy kis összehasonlítással próbál utalni a magyar nyelv szépségére. A magyar nyelv lágysága játékosságára hívja fel a figyelmet, és arra, hogy a nyelvünk egy szava is jellemezni tudja nemzetünket. Ahogyan a nyelv igazodik, az érzéseinkhez együtt válik életünk részévé. Rómát említi, ahol a nyár szeszélyes, viharos és kiszámíthatatlan. A nyár latin elnevezése, *aestas* kissé rideg a magas és mély magánhangzóval. A szerző szövelemzésbe kezd annak érdekében, hogy magyarázza a magyar nyelv szépségét. Minél keletebbre és északabbra haladunk, annál keményebb a hangzás. Az oroszok *ljetonak* hívják a nyarat, minél nyugatabbra megyünk annál kimerőbb, hűvösebb. *A „szlávok pelkét a koraősz nyárfája ragadta meg pezsgő érzelmeket keltő, kirívó sárgaságával, ezért hívják az oroszok őszfának, oszínának.*”¹⁹

A német *sommer* szót vizsgálja tovább, szerinte a szó eleji megzendülés és a szó végi reccsenés a német nyelv zordságára utal. A nyár a legtöbb helyen szép, de hol hidegebb, zordabb, hol forróbb, ezt szerinte a lágysága is tükrözi, ezekkel a sorokkal Balla csak ismét a magyar nyelv szépségét szerette volna bemutatni. A magyar ember számára a nyár különleges. „*Rekkenő, egyenletes meleget – ezt érzékelteti az elnyújtott á betű a szó közepén pásztorkürt vijjogását, tűző napfényben borzongó nyárfacsoportok.*”

A fenti sorok az olvasóban olyan érzést keltenek, mintha csak a János Vitézt olvasna. A tűző napfény, a pásztorkürt mesebeli Hortobágyot fest az olvasója elé. Idilli kép ez, ami elrepíti a fűhősünket vissza a nyárba, és úgy érzi az olvasó, hogy ott áll ő is a nyárfák tövében.

Különleges évszak ez az írónak, nagyon szeret párhuzamot vonni a szerelemmel. A kalász, amely beteljesíti feladatát és kenyérré lesz, ezt olvasva büszkeség tölti el olvasóját. A magyarságtudat erősítésének szándéka érezhető itt a szerző részéről. Balla büszke arra, hogy magyar, és magyarul írhat, a magyar nyelv gazdagsága és szépsége egy különleges társ a szerző életében, amit a dicső ősoktól örököltünk, Arany és Kazinczy csiszolta, amit az évszázadok során az elnyomás ellenére megőrzött a magyar nép. A magyar nyelv megőrizte szépségét, a magyar

¹⁹ BALLA 2006, 42.

nép megőrizte a méltóságát. A latin nyelvet hozza fel példának, mely napjainkban már elkopott, lehetett bármennyire népszerű, használói nem óvták, nem csiszolták, ezért csak másodlagos nyelv. A nyelvápolás mindig fontos feladat az emberek számára, a nyelv által fejezzük ki gondolatunkat, kapcsolatban tart minket egymással. Ahogyan Kosztolányi is felhívta figyelmünket arra, hogy a nyelv az alapja mindennek, az anyanyelv pedig létfontosságú az ember élete folyamán.

Az 1950-es évektől kezdve az ő nevéhez kötődnek azok a ma is értékelhető megnyilvánulások, illetve prózai szövegek, amelyek megalapozták az úgynevezett kárpátaljai magyar identitást, és egy napjainkig folytonosnak tekinthető hagyományt teremtettek.

A magyarság nincs határok közzé zárva. Történelmileg nincs területhez kötve, létezett már a mai Magyarország megalapítása előtt is. Közismert, hogy a magyarság történelme folyamán nagyon sokféle népet, kultúrát befogadott, asszimilált. A Trianon utáni helyzet napjainkig változatlan, ezért az egyik leginkább elfogadott erkölcsi norma, a „Minden magyar felelős minden magyarért!” Balla szavaiból is kivehető. A magyarságtudatnak mind térben, mind időben tágabb dimenziója van, a szerző szerint – ezt őrizni és ápolni kell.

Balla prózájára jellemző a közérthetőség, mondanivalója letisztult. Stílusát tekintve az író egyszerű, de egyben művészi kifejezőmódja olyan észrevehetően vágyakozást kelt az olvasóban, hogy nem tudja letenni a könyvet. Balla László kiváló példa a kárpátaljai fiatalság előtt, és életpályája hozzájárult a kárpátaljai magyar kultúra fennmaradáshoz.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BALLA LÁSZLÓ: *Őszi nyárfák*. Intermix Kiadó, Ungvár, 2006
2. BARTHES ROLAND (a): *A szerző halála*. In Dobos István (szerk.): *Olvasásméletek*. Egyetem Kiadó, Debrecen, 2000, 42–48.
3. BARTHES ROLAND (b): *Az olvasásról*. In Dobos István (szerk.): *Olvasásméletek*. Egyetem Kiadó, Debrecen, 2000, 48–56.
4. CSORDÁS LÁSZLÓ: *A szétszóródás árnyékában*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2014, 10.
5. DOBOS ISTVÁN: *Az irodalomértés formái*. Kalligram, Debrecen, 2002
6. DOBOS ISTVÁN: *Az olvasás esemény*. Kalligram, Budapest, 2015
7. JÜRGEN HABERMAS: Irodalom-e a filozófia és a tudomány? Király Edit (ford.). *Holmi*, 1993, 5. évf. 9. sz. 1259–1270.
8. Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet: http://kmmi.org.ua/arckepek?menu_id=9&submenu_id=43&arc_id=52 (Utolsó letöltés: 2019. augusztus 18.)
9. Kötérkép: <https://www.kozterkep.hu/~8070/> (Utolsó letöltés: 2019. augusztus 18.)
10. KULCSÁR SZABÓ ZOLTÁN: Intertextualitás és a szöveg identitása. In Dobos István (szerk.): *Olvasásméletek*. Egyetem Kiadó, Debrecen, 2000, 339–347.
11. PETRO LIZANEC–GORTVAY ERZSÉBET: *A kárpátontúli magyar nyelvű irodalom rövid áttekintése*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1985

12. S. BENEDEK ANDRÁS: *Készülődés (A kárpátaljai magyar írás)*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2007, 7.
13. SZAKOLCZAY LAJOS: Két portré. Balla László. *Tiszatáj*, 1969, 32. évf. 2. sz. 129–131.
14. SZALAI BORBÁLA: Késői bemutatkozás. *Kárpáti Igaz Szó*, 2008, 12. évf. 1. sz.
15. SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY: *A mű változásai*. Kalligram, Pozsony, 2013
16. SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY: *Az újraolvasás kényszere*. Kalligram, Pozsony, 2011, 42.

Ung vármegye csendőrsége 1881–1914 között

Rezümé. Ung vármegye történetének egyik fehér foltja a csendőrség története az 1881–1914 közötti időszakban. A magyar rendvédelem fontos mérföldköve volt az 1881-es év. Ebben az évben alakult meg a Magyar Királyi Csendőrség. A csendőrség megalakulásakor Európa egyik legmodernebb rendvédelmi szervezete volt. A testület egyszerre volt alárendelve a Magyar Királyi Belügyminiszternek és a Magyar Királyi Honvédelmi miniszternek. Ung vármegye területe a IV. Kassai Csendőrkertületi Parancsnoksághoz tartozott. Fokozatosan kiépültek a megyében a szervezet kisebb-nagyobb egységei. Legfőbb feladata az volt, hogy felvegye a harcot a bűnözőkkel, embercsempészekkel, szőkevényekkel stb. A levéltári források segítségével betekintést nyerhetünk a vármegye csendőrségének tevékenységébe az 1881–1914 közötti időszakra vonatkozóan.

Kulcsszavak: Magyar Királyi Csendőrség, csendőrség Ung vármegye, rendvédelem, bűnügyek

Резюме. Історія жандармерії у період з 1881 по 1914 рік є однією з білих плям історії Ужанського комітату. Поворотним у роботі угорської жандармерії став 1881 рік. Саме цього року була створена Угорська королівська жандармерія. На час заснування це була одна з найсучасніших правоохоронних організацій у Європі. Цей правоохоронний орган був одночасно підпорядкований і міністру внутрішніх справ, і міністру оборони Угорського Королівства. Територія Ужанського комітату належала до 4-го Кошицького жандармського округу. Поступово в комітаті була розбудована мережа менших і більших відділків жандармерії. Головним їх завданням було боротися зі злочинцями, контрабандистами та затримувати втікачів. Завдяки архівним джерелами ми змогли розкрити особливості роботи жандармерії Ужанського комітату в 1881–1914 роках.

Ключові слова: Угорська королівська жандармерія, жандармерія Ужанського комітату, правопорядок, злочини

Abstract. One of the unknown areas in the history of Ung County is the history of gendarmerie in the period 1881–1914. 1881 was a milestone in Hungarian law enforcement. The Royal Gendarmerie of Hungary was formed this year. At the time of its establishment, gendarmerie was one of the most up-to-date law enforcement bodies in Europe. This organization was subordinated both to the Hungarian Royal Minister of the Interior and the Hungarian Royal Minister of Defence. The territory of the Ung County belonged to the IV Kassa (Košice) Gendarmerie District Headquarters. The organization's other structural units were gradually developed. Its main task was to fight criminals, man-smugglers, fugitives, etc. Archive sources enable us to see the activity of the county's gendarmerie in the period 1881–1914.

Keywords: Hungarian Royal Gendarmerie, gendarmerie, Ung Country, law enforcement, crimes

A magyar rendvédelem történetének egyik fontos alapköve volt az 1881-ben megalakult Magyar Királyi Csendőrség. A szervezet megalakítását követően létrejött egy magyar irányítású karhatalmi testület, melynek fő feladatául a vidéki területen a rend fenntartását, illetve a törvények maradéktalan betartatását határozták meg. Struktúráját tekintve kisebb egységekre bontották le, amelynek legkisebb részei a csendőrőrsök voltak. Ung vármegyében a csendőrség már 1882-től megkezdte a munkáját, melynek részeként létrejött a vidéki őrsök hálózata. Számos területre kiterjedt a hatáskörük: megfigyelés, lopás, embercsempészet

* PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola. * PhD student, University of Debrecen, Doctoral School of History and Ethnography. * Аспірант, Дебреценський університет, Докторантура історії та етнографії. E-mail: vargarobert6699@gmail.com

megszüntetése stb. A helyi rendvédelmi szervek egyik nagy problémája volt 1881–1914 között, hogy személyi állományuk nem volt arányos a rájuk bízott feladatokkal. Túlterheltség, illetve létszámhiány miatt nehezen tudták garantálni a vármegye vidéki lakosságának a biztonságát.

A kutatás célja volt megismerni a Magyar Királyi Csendőrség szervezetét megalakulásától egészen az első világháború kitöréséig. További fontos cél volt, hogy betekintést nyerjek a csendőrség munkájába: milyen ügyekkel kellett foglalkozniuk, illetve konkrétan milyen területekre terjedt ki a hatáskörük. A tanulmány első része a csendőrség megalakulásának körülményeivel foglalkozik, elsődlegesen a témáról szóló szakirodalomra építve. Utóbbival kapcsolatban elsősorban három művet szükséges kiemelni: Parádi József: *A magyar Királyi Csendőrség*, Csapó Csaba: *A magyar királyi csendőrség története 1881–1914*, valamint Lévai Anita–Potó István: *A magyar Királyi Csendőrség története* című könyvét. A szervezet megismerésének egyik fontos adaléka az interneten megtalálható *Rendvédelmi-történeti Füzetek*, amelyek Magyarország rendvédelmi történetével foglalkozó tanulmánykötetek. A munka második részében levéltári források segítségével rekonstruálható, hogy milyen munkát végeztek az Ung vármegyében szolgálatot teljesítő csendőrök. A vonatkozó levéltári anyagok a Kárpátaljai Területi Levéltár beregszászi részlegében találhatóak. A forrásgyűjtő és feldolgozó munka részeként Ung vármegye főispáni, illetve alispáni dokumentumait is áttekintettem. A munka eredményeképp sikerült minden, Ung vármegyére vonatkozó 1881–1914 közötti forrást felkutatni.

A kutatás földrajzilag jól behatárolható térségre, Ung vármegyére koncentrált, vagyis a Magyar Királyság egyik közigazgatási egységére. A kutatási terület a történeti magyar állam észak-keleti részén terült el, határos volt északon Galíciával, délen Zemplén vármegyével, keleten Bereg vármegyével. Lakossági összetétele vegyesnek tekinthető, mivel a hegyvidéki részen elsősorban ruszin népcsoport élt, míg az alföldi részen többséget alkottak a magyarok, németek és zsidók.¹

Ismert tény, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia az 1867. évi kiegyezés eredményeképp jött létre, amely új alapokra helyezte az osztrák örökös tartományok és a Magyar Királyság közjogi viszonyát. Az uralkodó Ferenc Józsefet osztrák császárrá és magyar királlyá koronázták. A kiegyezés értelmében a kettő államalkotó nemzet között közös lett a hadügy, a külügy és azok fedezésére szolgáló pénzügy.² Ezt a három területet kivéve, szabadon irányíthatta országát az osztrák, illetve a magyar kormány, így szervezhette meg a Magyar Királyság saját rendvédelmi rendszerét és szervezetét. Ez az államigazgatási terület igen kényes kérdésnek számított, elsősorban az 1848–1849 szabadságharc leverését követő

¹ CSIKVÁRI ANTAL: *Ungvár és Ung vármegye*. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest, 1940, 75., 100.

² KOZÁRI MÓNIKA: *A dualista rendszer*. Pannonica Kiadó, Budapest, 2005, 9–18.

megtorló intézkedések miatt. Ugyanis megjelent az országban a passzív ellenállás, amely következtében Bécs több esetben a karhatalmi erőket vetett be, melyek számos esetben túlléptek hatáskörükön. Továbbá a rendvédelem megszervezését illetően a korabeli magyar politikai elit két részre szakadt. A korszak elején arról folyt a diskurzus, hogy a rendvédelmet centralista vagy municipális módon szervezzék meg. A magyar érzelmű államférfiak, politikusok és értelmiségiek egy csoportja a municipális elképzelést támogatta. Eszerint a Magyarországon kialakult hagyományoknak megfelelően az önkormányzatokat kell erősíteni és rájuk bízni a rendvédelem szervezését és vezetését. Ezzel az egyetlen probléma az volt, hogy nehezen működött volna az összehangolt munka, amely a sikeres rendvédelemnek az egyik elengedhetetlen fogaskereke.³ A másik elképzelés, amelyet a bécsi udvarhoz lojális nemesek, értelmiségiek szűk csoportja támogatott, a centralista koncepcióra épült. Központilag kialakított rendvédelemre van szükség – érveltek utóbbiak –, amelynek irányítását Bécsből vagy Budapestről végzik. A kiegyezést követően azonban fokozatosan teret nyert az utóbbi elképzelés annyi változással, hogy a korabeli magyar viszonyokhoz próbálták igazítani.⁴ Történelmi előzmény, hogy a Habsburg Birodalomban az általános közrend fenntartása érdekében 1850. január 18-án a császár rendeletet adott ki, melynek értelmében a birodalomban a rendfenntartói tevékenységet a zsandárság végezte el. Hogy mindezt jobban megerősítse, újabb rendelet kiadására került sor 1851-ben. Megalakították a Legfelsőbb Országos Rendőrhatóságot, amely felügyelte a zsandárság és rendőrség munkáját. Az új egységes irányítószerv vezetője Johann Franz Kempen von Fichtenstamm lett, aki a császár felügyelete alatt végezte a munkáját. A kiegyezésről szóló tárgyalások alatt a magyar delegációnak sikerült elérnie, hogy a császári csendőrséget feloszlassák Magyarország területén, jóllehet Erdély és a Horvát-Szlavón területek kivételt képeztek. Ezt követően a rendet vidéken a pandúrság (csendbiztosok) tartotta fent, míg városokban a városi rendőrség.⁵

A pandúrság szervezetével az egyik gond az volt, hogy minden megye a saját hatáskörébe tartotta. Emiatt munkájukat nem tudták országosan összehangolni, a központi irányítás hiánya pedig csak tovább nehezítette a sikeres bűnmegelőzés-bűnüldözést. De ettől is nagyobb probléma volt, hogy a pandúrság berkein belül erősen elterjedté vált a korrupció. Szükségesnek bizonyult egy olyan testületnek a létrehozása, amely megfelelt a kor követelményeinek és kihívásainak, illetve a

³ CSAPÓ CSABA: *A magyar királyi csendőrség története 1881-1914*. Pannónia Kiadó, Budapest, 1999, 19–20.

⁴ PARÁDI JÓZSEF: *A magyar rendvédelem 1867–1914. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, 2017, 27. évf. 53. sz. 33–52. http://real.mtak.hu/88173/1/RTF_XXVIIlevf_53sz_033-052.pdf (Utolsó letöltés: 2019. március 25.)

⁵ VEDŐ ATTILA: *A Magyar Királyi Csendőrség közbiztonsági tevékenységének megszervezése 1881–1918. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, 2015, 25. évf. 43–46. sz. 170–172.

lakosság irányában egyfajta példa lehet (becsületesség, tisztelet, rend, fegyelem stb.). Az új rendvédelmi szervezet mintáját a kontinensen már jól működő csendőrség adta. A szervezet nem volt ismeretlen az országban, hiszen Erdélyben már jól kiépített rendszerben működött.⁶ Az egyetlen problémát az jelentette, hogy ezt a jól működő szisztémát át tudják-e sikeresen ültetni a magyar viszonyokra. A Magyar Királyi Csendőrséget, az 1881: II. és 1881: III. elfogadott és Ferenc József által szentesített törvények keltették életre.⁷ Bár a Magyar Királyi Csendőrség vezetése végső fokon a magyar miniszterelnök hatáskörébe tartozott, ténylegesen mégis a belügyminisztérium és honvédelmi minisztérium felügyelte közösen az új szervezet munkáját. Erre a kettős vezetésre azért volt szükség, mivel felépítését tekintve katonai szervezetre hasonlított, de a polgárjogi törvények vonatkoztak rájuk. Megjelent a tiszti hierarchia, a katonai alapon működő kiképzés stb. ugyanakkor a törvények betartatása szempontjából a polgári törvénykezés vonatkozott rá.⁸

Ahhoz, hogy megfelelő módon tudják kiépíteni a csendőrség rendszerét, szükség volt egy olyan emberre, aki megfelelő szakmai tudással rendelkezett. Ezért esett a választás Török Ferencre, aki országos csendbiztosi rangban vezette a szervezetet. Ahhoz, hogy az irányítás hatékonyan működjön, az országot felosztották hét csendőrkerületre (1. sz. melléklet). Hogy a vezetés és a parancsok végrehajtása eredményes legyen, a kerületeket tovább tagolták: csendőr szárnyparancsnokságokra, szakaszparancsnokságokra, járásparancsnokságokra, valamint csendőrőrsökre. Ung vármegye területén is megkezdődött a csendőrség szervezetének a kiépítése, melynek részeként létrehozták az VII. Ungvári szárnyparancsnokságot. Itt végezte szolgálatát parancsnokként többek között Szalay Béla főhadnagy és Pallásy Vince hadnagy. A szárnyparancsnokságokat további alegységekre, részekre bontották, s ennek megfelelően megszervezték a járási parancsnokságokat. Így jöttek létre az Ungvári, Perecsenyi, Nagykaposi, Szobránci, Nagybereznai, Uzsoki csendőrrjárások (1. sz. melléklet). Mivel a csendőrség a vidéki területeken volt hivatott fenntartani és őrizni a rendet, ezért szükségszerű volt kialakítani Ung vármegye csendőrőrsi hálózatát is.⁹ Ennek megfelelően a vármegye területén a kezdeti szakaszban, amely jelen esetben az 1883–1900 közötti időszakot jelentette, összesen 12 db csendőrségi őrsöt hoztak létre (2–7. sz. melléklet). A kezdetekkor igyekeztek azokban a községekben létrehozni őrsöt, ahol jelen volt a vasút és a posta. Természetesen egy vármegyére ennyi őrs a rend maradéktalan fenntartására kevésnek bizonyult, ezért folyamatosan

⁶ VEDÓ 2015, 173–191.

⁷ Törvénycikk a közbiztonsági szolgálat szervezéséről 1881/III. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88100003.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1881/II>. (Utolsó letöltés: 2019. január 7.)

⁸ PARÁDI JÓZSEF: *A Magyar Királyi Csendőrség*. Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, Budapest, 2012, 39–49.

⁹ CSAPÓ 1999, 52–55.

állítottak fel új csendőrörsöket. Ennek megfelelően 1903. június 20-án a IV. Kassai Csendőrkerületi parancsnok utasítást adott a VII. szárnyparancsnoknak. A parancs értelmében Kosztrina településen létrehoztak egy új örsöt, amelyben öt csendőrt szállásoltak el. A község biztosított a csendőrség számára egy épületet, ahol a rendfenntartó szervek berendezkedhettek. További szervezeti átalakításokat is végrehajtottak a vármegyei csendőrség körében. Ennek eredményeként a Vinna–Bankai csendőrörsöt áthelyezték Vámoslucska településre és a régi örsöt már csak pihenő állomásként tartották fent.¹⁰ Előfordultak olyan esetek is, amikor egy új örs megalakítási folyamatába egy harmadik félt is szerettek volna bevonni. Erre azért volt szükség, hogy így tudják minél jobban minimalizálni a felmerülő költségeket. 1903-ban tervben volt a Cserbina völgyében található Felső-Cserbina településen létrehozni egy állandó csendőrségi örsöt. Erre azért volt szükség, mert a völgyben vasútépítés kezdődött. Az építkezés számos, idegen vidékről érkező munkásnak jelentett vonzó pénzkereseti lehetőséget. A megnövekedett dolgozók száma miatt folyamatosan romlott a közrend állapota. Annak érdekében, hogy megfelelően tudják garantálni a Cserbina völgy térségében élők nyugalmát, hozzáláttak a csendőrörs kialakításához. Azonban az ehhez szükséges anyagi források korlátozottak voltak, így egyetlen megoldás jöhetett szóba, mégpedig bevonni az építést vezető Grünwald Testvérek és Schiffer Társaságot.¹¹ A megye vezetősége ezért hivatalos táviratot küldött a társaság vezetőségének. Ebben hosszasan vázolta, hogy miért lenne jó mindkét félnek az új örs. Kiemelték, hogy a lopások száma drasztikusan megemelkedett, amely negatívan hat a helyiekre és a társaságra is. Több alkalommal az éj leple alatt fontos, a vasútépítéshez elengedhetetlen eszközt is eltulajdonítottak a tolvajok. A probléma pedig csak akkor oldódik meg, ha a Grünwald Testvérek és Schiffer Társaság anyagi segítséget nyújt a csendőrörs létrehozásában. A várt segítség a vasúttársaság részéről azonban elmaradt. Válaszként, melyet a vármegye főispánjának küldtek, leírták, hogy nem tudnak anyagilag támogatni egy ilyen projektet. Indoklásuk szerint a vasúti szakasz építését pályázaton nyerték el, s a tenderben pedig olyan alacsony árakat tüntettek fel, hogy a vállalat az építkezés során csak minimális nyereséggel számol. Az elutasító válasz eredményeként nem teremődtek meg az anyagi feltételek az új csendőrörs létrehozásához. Felső-Cserbina és a környező falvak lakossága ezért örs nélkül maradt.¹² A helyzetet nehezítette továbbá, hogy a vasútépítés következtében nagyszámú roma munkások is érkeztek. A munkához való viszonyuk miatt azonban hamar munkanélkülivé váltak. Mivel messze voltak otthonuktól, így más pénzkeresési lehetőség után kellett nézniük. Bandába szerveződve éjszaka járták a közeli falvakat és kisebb-nagyobb

¹⁰ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban: KTÁL), 7. Fond, 1. opisz, 118. ügyirat, 11–12., 18. lap

¹¹ Korabeli források szerint, egy vállalat volt, amely vasútépítéssel foglalkozott.

¹² Uo. 4. lap.

bűncselekményeket követtek el, például lopásokat. Az érintett községek vezetői a csendőrséghez fordultak.¹³ A rendfenntartók gyors beavatkozásának köszönhetően tíz személyt tartóztattak le, s az őrre kísérésük után átadták őket a Nagybereznai Járási Bíróságnak. A bírói ítélet értelmében a letartóztatott személyeket végül kiutasították Ung vármegye területéről. Hogy biztosak legyenek abban, hogy a roma férfiak elhagyták a vármegye területét, elrendelték a csendőri kíséretet is a megye határáig.¹⁴

A csendőrség számára fontos volt a pihenőhelyek kialakítása a hozzájuk tartozó községekben. Mivel szolgálati idejük alatt több kilométert is megtettek gyalog, ezért tartottak rövidebb-hosszabb pihenőket. Az ilyen pihenőállomásokat nem akárhol és akármilyen körülmények között alakíthatták ki a községek, s minden esetben szigorú szabályoknak kellett megfelelniük. Például a csendőrségi pihenőhelyeknek messze kellett lenniük a kocsmáktól és a bordélyoktól. Az előírt körülményeknek nem minden település tudott eleget tenni, ezért számos alkalommal konfliktus alakult ki a járási csendőrparancsnokság és a helyi előljárók között. Legtöbb esetben nézeteltéréseiket sikerült egymás között elrendezni, voltak azonban olyan esetek, amikor már a kerületi parancsnok fordult hivatalos panasszal Ung vármegye főispánjához. Az egyik ilyen esetben a csendőrségi előljáró levelében sérelmezte, hogy beosztottjainak sok esetben egy „odúban” kell pihenniük, amelynek higiéniai körülményei sem a legoptimálisabbak. Erre a hivatalos panasztételre azért volt szükség, mivel helyi szinten a községek vezetőitől és a járási bíróktól is csak ígéreteket kaptak, megoldást viszont nem. Miután az alispán és a főispán alaposan tanulmányozta a problémát, nekiláttak a megoldásának. Elsősorban kötelezték az érintett községeket, hogy alakítsanak ki egy megfelelő pihenőszobát a csendőrség számára. Abban az esetben, ha nincs erre a célra megfelelő helyiség, akkor lássanak neki egy új épület felépítésének. Elsőként Szürte¹⁵ község látott neki az utasítások teljesítésének. Összehívtak egy rendkívüli közgyűlést, ahol a helyi polgármester mellett megjelentek a képviselői testület tagjai is. Az erről készült jegyzőkönyv tartalma szerint a község a csendőrök számára felajánlott egy szobahelyiséget. Mivel eddig vendégszobaként használták ezért nem rendelkezett megfelelő bútorzattal. Viszont a helyiség annyiban jó választás volt, hogy messze volt a helyi kocsmától, amely az előírásoknak egyik alapkövetelménye volt.¹⁶ Nem minden községben sikerült megoldani ilyen gördülékenyen és hamar a pihenőhelyek problémáját. Ez történt Tégláson¹⁷ is, ahol éles vita bontakozott ki a témával kapcsolatban. A rendkívüli

¹³ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 586. ügyirat, 21–22. lap

¹⁴ Utasítások a Magyar Királyi Csendőrség számára. Pesti Könyvnyomda Részvény Társaság, Budapest, 1888, 143.

¹⁵ SZÜRTE: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás, ukránul: *Сюрте*.

¹⁶ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 21. ügyirat, 1–2. lap

¹⁷ TÉGLÁS: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás, ukránul: *Тієлєсау*.

közgyűlést Magyar Mihály falubíró nyitotta meg. Felolvasásra került a megjelent képviselők névsora és ismertette a napirendi pontokat. Karpunecz Emanuel képviselő felszólalásra kért engedélyt. Beszédében felhívta arra a figyelmet, hogy a község területén nincs megfelelő épület vagy hely erre a célra. Kiemelte további problémaként, hogy a község anyagi forrásai korlátozottak. Indoklása szerint, már így is nagy terheket cipel magával Téglás, és az új projekt következtében a helyzet aggasztó lenne. Megoldásként felvázolta, hogy a község és a vármegye közösen építsen fel egy lakóházat, amelyben a megpihenni vágyó csendőröket el tudják a későbbiekben szállásolni. A felszólalás után a közgyűlés vitára bocsájtotta a javaslatot. Megállapodásra jutottak, és a terv részleteiről tájékoztatták Ung vármegye főispánját. Világossá vált az ispán számára is, hogy Téglás egymaga nem tud eleget tenni a csendőrség kérésének. Megoldásként pedig elfogadta a számára benyújtott javaslatot, így a terhek 50–50%-ban oszlottak meg.¹⁸ A fennmaradt források alapján csendőrségi pihenőket hoztak létre továbbá: Dobóruszka¹⁹, Palágykomoróc²⁰, Kíszszelmenc²¹, Nagyszelmenc²², Sislóc²³ településeken.

A Magyar Királyi Csendőrség feladata volt, hogy rendvédelmi teendőket lásson el a Magyar Királyság vidéki területein. 1881 előtt ezt a feladatot a pandúrság látta el. A szervezet munkájával kapcsolatban több probléma is felmerült. Először is, gondot jelentett, hogy minden megye a saját hatáskörébe végezte el a pandúrság irányítását. Emiatt munkájukat nem tudták országos összhangba végezni, a központi irányítás hiánya pedig csak tovább nehezítette a sikeres bűnmegelőzést-bűnüldözést. További probléma volt a szervezettel, hogy berkein belül megjelent a korrupció, amely rányomta a bélyegét a munkavégzésükre. Annak érdekében, hogy véget vessenek a közbiztonság folyamatos romlásának, a pandúrság vidéki munkáját a csendőrség váltotta fel. A pandúrsággal szemben megjelent sztereotípiák következtében a csendőrség szervezetének vezetői komoly célokat tűztek ki. A legfontosabb alappilléreknek tekintették a rend, becsület és tisztesség fogalmait. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a szervezetben szolgálatot teljesítőknek erkölcsileg tiszta életet kellett élniük. Kerülniük kellett a szerencsejátékokat, az alkoholt, illetve a kétes hírnevű személyeket. Mindezekről azt remélték, hogy teljesítésük esetén a csendőrség el tudja nyerni az emberek tiszteletét és megbecsülését.

A csendőrség megfelelő működése érdekében teljesen be kellett szüntetni az addig működő rendvédelmi szervek munkáját. A belügyminiszter rendeletben tette lehetővé, hogy azok a személyek, akik szeretnének továbbszolgálni, megtehetik,

¹⁸ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 21. ügyirat, 10. lap

¹⁹ DOBÓRUSZKA: Szlovákia, Kassai kerület, Nagymihályi járás, szlovákul: *Ruská*.

²⁰ PALÁGYKOMORÓC: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás, ukránul: *Паладь Комарієви*.

²¹ KÍSSZELMENC: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás, ukránul: *Мали Селменци*.

²² NAGYSZELMENC: Szlovákia, Kassai kerület, Nagymihályi járás, szlovákul: *Velké Slemence*.

²³ SISLÓC: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás, ukránul: *Шушнієви*.

de már a csendőrség kötelékében. A probléma ezzel csak az volt, hogy azokat, akik szerettek volna átmenni az új testületbe, csupán közlegényi beosztásba vették fel. Ez az adott személyre nézve nagyon kedvezőtlen volt, különösen, ha a katonai szolgálatot tisztí ranggal fejezte be. Erre a megoldást egy öthetes tisztí képzés jelentette, amely során a részt vevő személyek hadnagyi rangot kaptak és csendőr pályafutásukat is így kezdhették meg.²⁴ Ung vármegyében is voltak olyan személyek, akik éltek a lehetőséggel és részt vettek a csendőrtisztí képzésen. Például Gálfi János és Cserminszy Ede, mindketten csendbiztosként szolgáltak. Cserminszy Ede Ung vármegyében született, Dubróka községben, 1832. május 2-án, Nagykaposon szolgált, nős és kétgyermekes édesapa volt. Anyanyelve magyar volt, de folyékonyan beszélt németül és szlovákul is. Hivatását jól végezte, melyet megerősített a nagykaposi járási szolgabíró által írt erkölcsi bizonyítványa: *„Járásom területe az egyik legnagyobb a vármegyében. Cserminszy Endre, mint rend és csendbiztos tevékenykedett. Megállta a helyét, több kihívással is szembe nézett. Olyan problémák között állta meg a helyét, mint: tifusz, kolera járványok, marhavész, rablások és betörések kinyomozása. A járás összes lakosa büszke arra, hogy Cserminszy Endre itt szolgált.”*²⁵ Jelentkezésükkel egyetlen probléma akadt, hogy a tanfolyam már egy hete megkezdődött. Amikor tudomásukra jutott, segítségért a főispánhoz fordultak. Problémájukat meghallgatva ígéretet kaptak a vármegye vezetőjétől, hogy minden lehetséges módon segítséget fog nyújtani. A főispán hamar levélváltásba kezdett a Magyar Királyi Belügyminiszterrel és a Magyar Királyi Honvédelmi Miniszterrel. A levelezés eredményesen zárult, mivel Gálfi Jánost és Cserminszy Edét tanfolyam közben felvették, de a lemaradásukat önszorgalommal kellett behozniuk.²⁶ Az ilyen esetek elkerülése érdekében az országos csendőrbiztos nyomtatványokat küldött szét minden kerületi szárny- és járásparancsnoknak, hogy írják össze azokat a személyeket, akik szeretnének a tanfolyamon részt venni.²⁷ Voltak olyanok, akik szerettek volna a csendőrségben szolgálni, de koruk és egészségi állapotuk nem tette lehetővé. Ilyen esetekre biztosított a belügyminisztérium végkielégítést a számukra. Soltész Tivadarral is ez történt, akinek egészségi állapota nem felelt meg azoknak a kritériumoknak, amelyet a csendőrség szervezete támasztott. Hivatalos levélben értesítették és tájékoztatták, hogy 500 Ft végkielégítésben részesítik. A csendőrség vezetősége igyekezett fokozatosan növelni a testület létszámát.

A szervezet és az állomány kialakítását követően megkezdhette munkáját a Magyar Királyi Csendőrség Ung vármegyében is. Az új testület hatásköre széles skálán mozgott, mivel munkájukhoz tartoztak a megfigyelések, a letartóztatások, a körözések stb. A vármegye területén számos népcsoport élt, köztük magyarok,

²⁴ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 68. ügyirat, 3. lap

²⁵ Uo. 67. lap

²⁶ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 68. ügyirat, 9. lap

²⁷ Uo. 10. lap

ruszinok és zsidók. Ennek a színes etnikai összetételnek köszönhetően a helyi rendvédelmi szerveknek a munkája bizonyos fokig kibővült. A vármegye területén az egyik legnagyobb veszélyt a cári orosz propaganda jelentette. Mivel a ruszin nép szláv eredetű volt, ezért egyes tagjai szimpatizáltak az Oroszországból kiinduló pánszláv törekvésekkel. Tovább nehezítette a helyzetet, hogy a vármegye térségében a ruszin nép a többi helyi népcsoporthoz képest életszínvonal terén hátrányos helyzetben volt.²⁸ Ezért sem meglepő, hogy az Ung vármegyéből elvándorolt személyek döntő többsége ruszin nemzetiségű volt: egyes korabeli statisztikai adatok alapján az országból kivándorlók 4,5%-át a helyi ruszin lakosság tette ki.²⁹ Mivel a kivándorlás fő kiváltó okát a rossz gazdasági körülmények és a tömeges szegénység jelentette, a helyi és az országos közéleti vezetők részéről felmerült annak az igénye, hogy hozzá kellett látni ezeknek a problémáknak a megoldásához. 1896-ban került sor Firczak Gyula görögkatolikus püspök és Bánffy Dezső miniszter közötti titkos megbeszélésére,³⁰ melynek fő témáját az elmaradott hegyvidéken élő emberek megsegítése és az infrastruktúra fejlesztése képezte. A megbeszélés eredményeként megbízást kapott Egán Ede, hogy a problémát az állam képviselőjeként tudásához mérten a legmegfelelőbbben orvosolja. Maga a kormány megbízott is ellátogatott a vármegye hegyvidéki részeire, hogy saját tapasztalatai alapján tudja megírni hivatalos jelentését a kormánynak.³¹ Beszámolójában négy kritikus pontot emelt ki. Az első a földek aránytalan megosztása, amely miatt az értékes, termőtalaj a nagybirtokosok tulajdonában volt. Továbbá hiányzik a vidékről az iparnak a jelenléte. Azonban legjobban nem ez aggasztotta Egán Edét, hanem a mindent átszövő korrupció, az alkoholizmus és az uzsora jelenléte. Megítélése szerint a ruszinság körében nagymértékben jelen volt a pálinkafogyasztás. Ezt kihasználva egyre több kocsmát nyitottak a Galíciából áttelepült zsidók. Sok esetben, amikor nem volt a helyi lakosságnak pénze a további italozásra, uzsora formájában a kocsmatulajdonosok kölcsönt adtak és létrejött egy hosszú ideig tartó adósságsapda. Ezeknek a távolról sem kielégítő körülményeknek a következtében egy hatalmas kivándorlási hullám vette kezdetét. Voltak, akik legális úton hagyták el a vármegye és az ország területét, azonban az elvándoroltak többsége pénzhiány miatt az illegális utat választotta. Megjelentek olyan személyek és csoportok, akik már-már hivatásszerűen üzték az embercsempészetet. Végeredményben Ung vármegye

²⁸ GÖNCZI ANDREA: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. PoliPrint–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Ungvár–Beregszász, 2007, 44–49.

²⁹ MAYER MÁRIA: *Skizmatikus parasztmozgalom Kárpátalján a XX. század elején. Történelmi Szemle*, 1971, 14. évf. 1–2. sz. 106–133. http://www.byzantinohungarica.com/images/0_pdf/pdf/mayer_parasztmozgalom_sikzmatikus.pdf (Utolsó letöltés: 2019. február 23.)

³⁰ MAROSI ISTVÁN: *Firczak Gyula munkácsi püspök egyházi és társadalmi szerepvállalása. Athanasiana*, 2013, 36, 153–174. http://byzantinohungarica.com/images/0_pdf/pdf/marosi_firczak_atha.pdf (Utolsó letöltés: 2019. február 23.)

³¹ MAYER 1971

csendőrségére hárult az a feladat, hogy felkutassa, letartóztassa és felszámolja azokat a csoportokat, amelyek az állam alkotta törvényeket és szabályokat megkerülve akarták kicsempészni a megye területéről az embereket. Első lépésként igyekezett a csendőrség azokat az agitátorokat és „toborzókat” letartóztatni, akik a vármegye területén éltek. Besúgóhálózatuk segítségével, hamar eredményeket tudtak elérni, hiszen Grümberger János és Simecz János Ungdaróczi lakosokat letartóztatták embercsempészet vádjával. A történet háttéréhez tartozik, hogy a helyi csendőrörshöz névtelen bejelentés érkezett, miszerint a fenti férfiak arról meséltek, hogy a tengerentúlon mennyivel jobb és szebb az élet, mint idehaza.³² A beszélgetés során pedig arra tettek utalásokat, hogy ha valaki úgy dönt és szeretne utazni, akkor ők tudnak neki ebben segíteni. A névtelen bejelentésben szerepelt egy érdekes helyszín is. Ez volt a szúnyogerdő. A levélben hosszasan elmesélte a bejelentő, hogy azok a személyek, akik az utazás mellett döntöttek, egy megadott időben a szúnyogerdőben kellett gyülekezniük. Ezt követően pedig elindultak Galícia irányába. A névtelen levél alapján a helyi csendőrség meg is kezdte a nyomozáshoz szükséges előkészületeket. Besúgóik segítségével információkat gyűjtöttek elsősorban arról a két férfiről, akik toborozták az embereket. A letartóztatási eljárás megindításához azonban tanúkra vagy beszervezett személyekre volt szükség. A szerencsének is köszönhetően az egyik csendőrségi besúgó éppen a kocsmában ült, amikor egy érdekes beszélgetésre lett figyelmes. Timkó György és ifj. Timkó György arról beszélt, hogy mennyire megváltozik majd az életük, amikor kimennek Amerikába.³³ A csendőrség, amint megkapta az információt, azonnal kihallgatásra vitte a két férfit az ungdaróci csendőrörshöz. Több órán keresztül zajlott a beszélgetés, amely során a csendőrök igyekeztek minél több információt kihúzni a gyanúsítottakból. Végül az idősebb Timkó György bevallotta, hogy a nehéz anyagi körülmények miatt szeretnék volna elhagyni az országot. De mivel nem rendelkeztek a megfelelő anyagi tőkével, amennyi egy ilyen utazáshoz szükséges, illegálisan akarták megoldani az utazást. Ekkor fordultak Grümberger Jánoshoz és Simecz Jánoshoz, akik több helybelinek és a szomszédos településen élőknek is segítettek már ilyen téren. A vallomásból kiderült, hogy valóban a szúnyogerdőben kellett volna gyülekezniük, és onnan gyalog, éjszaka, a csendőrségi őrzásokat megkerülve tovább haladni Galíciába. A tanúvallomás feljegyzését követően elrendelték az embercsempészek letartóztatását, az ügyet pedig továbbították a Szobránci Járási Bírósághoz.³⁴

Nem minden esetben kellett ilyen széles körű nyomozómunkát végeznie a csendőrségnek. Előfordultak olyan esetek is, mikor csak egy kis ravaszágra és szerencsére volt szükségük. Így történt ez Vinna községben is, ahol megszaporodtak

³² KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1838. ügyirat, 4. lap

³³ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1838. ügyirat, 5. lap

³⁴ Uo. 6–7. lap

a lakossági bejelentések. A lakosok beszámolója szerint az éjszakai órákban kisebb-nagyobb csoportok járják a helyi vidéket. A helybeliek kíváncsiak lettek arra, kik ezek az emberek és hová tartanak. Többször próbáltak beszélgetést kezdeményezni, ám a csoport tagjai nem akartak szóba állni velük. Számos kitérő válasz után a lakosok bejelentették a csendőrségen, hogy mit tapasztaltak. A helyi rendvédelmi szervek előljárói az eset előtt érthetetlenül álltak, mivel a járőrök nem számoltak be ilyen esetről. Megkezdtek a bejelentések vizsgálatát és érdekes dologra lettek figyelmesek. Azok a helyszínek, amelyeken a lakosok észlelték a csoportokat, nem tartozott a csendőrség járőrútjához. A sikeres rajtaütés érdekében a csendőrség cselhez folyamodott. Első lépésben létrehozta egy alternatív járőrszolgálatot azokon az útszakaszokon, ahol észlelték a csempészeket. A tervet siker koronázta, hiszen 1910. december 20-án az egyik járőrszolgálatnak sikerült rajtaütnie a csempészeken. A szolgálati beszámoló alapján a csendőrök elbújtak, amikor arra lettek figyelmesek, hogy egy 10–15 fős csoport közeledik feléjük. Miután kellően közel kerültek a csoporthoz, váratlanul előugrottak rejtekhelyükről. Igazoltatni szerették volna a csoportot, de annak egyes tagjai befutottak az erdőbe. Emiatt a csendőröknek figyelmeztető lövéseket kellett leadniuk. Az akció végén 8 személyt igazoltattak, akik elmesélték, hogy illegálisan akarták elhagyni az országot, és Amerikába jutni.³⁵

A vármegye területén nemcsak a helyi és a galíciai embercsempészek okoztak problémákat. Előfordult olyan eset is, amikor már az Amerikai Egyesült Államokba kiszökött Ung vármegyei lakosok döntöttek úgy, hogy hazatérnek és beállnak csempészeknek. Ezt tette Markovics Juda és Markovics Máris is. Tervükre akkor derült fény, amikor ismeretlen „jóakaró” részletesen beszámolt nemcsak a Markovics pár jövőbeli tervéről, hanem azokról a tetteikről, amelyet az óceánon túl követtek el. A névtelen bejelentő részletesen ismertette, hogy a házaspár illegálisan jutott ki az Amerikai Egyesült Államokba és Mississippi államban található Jackson városában telepedtek le. Mivel munkát nem tudtak szerezni maguknak, beálltak lótolvajoknak, de hamar börtönbe is kerültek. Bírósági ítéletük előtt sikeres szökést hajtottak végre, és barátaik, ismerőseik elmondása alapján hazatérést fontolgattak Ung vármegyébe. Az Ungdaróci csendőrség a névtelen bejelentés után ellenőrizte, hogy a község területén lakott ezen a néven házaspár.³⁶ Rövid vizsgálat után sikerült kideríteni, hogy édesapjuk, Markovics László még mindig a község területén élt. A csendőrség megkezdte a puhatolózást az édesapánál, és érdekes információkat tudtak meg. Markovics László elmesélte, hogy pár nappal ezelőtt két ismeretlen férfi kereste fiát, Markovics Márist. Arról érdeklődtek, hogy mikor jönnek haza, és hogy nem hagytak-e nekik valamilyen levelet. Ezeknek az információknak a birtokában a csendőrség megkezdhetette

³⁵ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1838. ügyirat, 11. lap

³⁶ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 130. ügyirat, 16–18. lap

nyomozómunkáját. Első lépésként elrendelték a két ismeretlen férfi kihallgatását. A csendőrörsön bevallották, hogy kapcsolatban álltak Markovics Márisal, azonban az összeköttetés több hete megszakadt. Mivel nem tudták, hogy hogyan lépjenek kapcsolatba barátjukkal, elhatározták, hogy felkeresik annak szüleit. Vallomásukból nem derült ki, hogy pontosan milyen kapcsolatban is álltak egymással, ezért terhelő bizonyítékok hiányában a csendőrségnek szabadon kellett őket engednie. Egyetlen dolog, amit tehettek a rendvédelmi szervek az ügy megoldása érdekében, hogy elrendeltek egy körözést Ung vármegye területére. A személyleírásokat és a fontosabb adatokat szétküldték az összes csendőrös számára. A körözés azonban eredménytelenül zárult, mivel a megye csendőrsége nem bukkant a házaspár nyomára.³⁷

Ung vármegye csendőrségének kiterjedt és jól működő besúgóhálózata volt. Ennek köszönhetően a Perecsenyi járás csendőrsége több olyan személyt leplezett le, akik illegálisan akartak emigrálni. Egy névtelen bejelentés szerint Polis Pálné birtokába került egy Amerikába szóló hajójegy. Mivel a házkutatás bizonyítékok hiányában nem volt lehetséges, ezért a csendőrök figyeltek és vártak. Egy hét megfigyelés után Polis Pálné elindult a vasútállomásra. Miután felszállt a vonatra, a csendőrök rutinellenőrzésként igazoltatták. Mivel nem volt hajlandó elmondani, hogy hová utazik ezért a csendőrök bekísérték az örsre. Ott a kihallgatási jegyzőkönyv szerint bevallotta, hogy Hamburgba szeretett volna utazni, onnan pedig hajóra akart szállni. Arra a kérdésre, hogy honnan szerezte a hajójegyet, nem válaszolt.³⁸

A nagymértékű embercsempészet próbára tette a csendőrség képességeit, ugyanis személyi állományuk kapacitása csupán a közrend fenntartására volt méretezve. Az embercsempészek tudatában voltak ennek, ezért olyan útszakaszokat választottak, amelyek távol voltak a csendőrrjárőröktől. Ez az új helyzet arra készítette az Ung vármegyei csendőrséget, hogy sok esetben megkettőzött számban küldjenek ki szolgálatba járőröket. Az egyik csapat az előírt útszakaszon végezte a szolgálatot, a másik csapat a rejtett és nehezen járható mezei és erdei utakat járta. Erre a megfeszített munkatempóra hívta fel a figyelmét az ungvári járási csendőrparancsnok is a kassai feletteseinek. Levelében arra kérte a parancsnokot, hogy Ung vármegyébe több csendőrt vezényeljenek. Mivel harcot folytatnak az illegális embercsempészekkel, nem marad elegendő csendőr a helyi közrend fenntartására.³⁹ A csendőrségi létszám növelése nem volt egyedi kérés volt. Verbóc község csendőrparancsnoka is arra kérte feletteseit, hogy erősítsék meg a csendőrségi állomány létszámát. Ennek indoka, hogy Verbóc-Nagymihály közötti szakaszon, megnőtt az illegális embercsempészet. A probléma megoldására az ország több részéről tizenöt csendőrt vezényeltek

³⁷ Uo. 19. lap

³⁸ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1089. ügyirat, 1. lap

³⁹ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1125. ügyirat, 6. lap

át, akiknek egyetlen feladatuk az lett, hogy megfékezzék az embercsempész-hálózatot.⁴⁰ Létszámihiányra hívta fel a figyelmet Csap község csendőrparancsnoka is. Kérvényezte a szárnyparancsnokságon, hogy a helyőrséget bővítsék legalább kilenc főre.⁴¹ Igénylése szintén nem volt alaptalan, mivel több kisebb lopási ügyet kellett megoldaniuk a vasútállomás környékén. Ilyen bűncselekmény történt 1895-ben. Kis Tárhányi Lajos helyi lakos lopás áldozata lett, miközben az érkező vonatot várta. Várakozás közben zsebéből egy arra járó roma férfi eltulajdonította a pénztárcáját. A rablás nem végződött sikerrel, mivel a tolvaj ügyetlen volt, földre ejtette a pénzzel teli tárcát, és elfutott a tetthelyről. Kis Tárhányi Lajos ezt látva odarohant az éppen szolgálatot teljesítő csendőrökhöz. A rendvédelmi szervek gyors intézkedésének köszönhetően megállították az induló szerelvényeket, átkutatták a vagonokat a tettes után. Végül elfogták a tolvajt és a csapi csendőrsre vitték. A kihallgatási jegyzőkönyv szerint az elkövetőt Varga Sándornak hívták, 35 éves, nő és 4 gyermek édesapja volt. Vallomása alapján ő nem ellopta a sértett tárcáját, hanem pont az ellenkezője történt. Ugyanis Kis Tárhányi Lajos megsajnálta őt, hogy milyen nehéz körülmények között neveli gyermekeit és pusztá keresztényi szeretetből adta oda neki a tárcáját. A kihallgatást követően a gyanúsítottat átszállították a Nagykaposi Járási Bíróságra.⁴²

A ruszinság körében számos radikális hangvételű csoport alakult és hozzájuk köthető írások jelentek meg. Ezek élesen ostorozták a fennálló társadalmi problémákat, illetve felemelték szavukat a szegénységben élő ruszin nép védelme érdekében. Mindezek a közigazgatási szervek egyértelmű veszélyforrásként kezelték, amely sokszor a lázítás határát súrolta. Annak érdekében, hogy Ung vármegye ne legyen kitéve az ilyen propagandának, a csendőrséget vetették be, melynek fő feladata a megelőzés és leleplezés lett. Fokozottan figyelemmel kísérték azokat a szervezeteket, amelyeket helyben hoztak létre. Ilyen volt az Ung vármegyében megalakult Szent Bazil Társaság is. A társaság egy görögkatolikus vallású szervezet volt, melynek tagjai időnként összegyűltek, megemlékezéseket és miséket tartottak. Félő volt, hogy tevékenységükkel propagandát folytathatnak a helyi ruszinság köreiből. A hegyvidéki területen élő népcsoport döntő többsége követte ezt a vallási irányzatot. A vármegyei szervek tartottak az új társaságtól, mert féltek, hogy az agitációnak jó táptalaja lesz a ruszinság, mivel a népcsoport értelmiségét a vallási vezetők alkották. Az 1883-ban érkezett parancs szerint az Ungvári és Nagybereznai járások csendőrségének figyelemmel kell kísérniük a társaság tevékenységét, spionok, beépített ügynökök segítségével pedig információkat kellett gyűjteni róla. A megfigyelés 1884. május 12-én zárult le, amikor Ung vármegye főispánja hivatalos értesítést küldött a Magyar Királyi

⁴⁰ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 586. ügyirat, 4. lap

⁴¹ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 120. ügyirat, 5–7. lap

⁴² KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 69. ügyirat, 8. lap

Belügyminiszternek. A dokumentumban leírta, hogy a Szent Bazil Társulat semmilyen államellenes tevékenységet nem folytat, és tevékenységük kizárólag a vallási hagyományok és kultúra ápolására korlátozódik. Így ebben az esetben a félelem és a csendőrség mozgósítása túlzott reakciónak bizonyult. A főispán emellett csatolta a csendőrség által leírt nyomozati jegyzőkönyvet is.⁴³

A titkos társaságokkal párhuzamosan a helyi rendvédelmi szerveknek fokozott figyelemmel kellett követniük az illegális propagandadokumentumokat. Attól tartva, hogy egyes művekben olyan kritikákat fogalmaznak meg a fennálló hatalommal szemben, amely táptalaja lehet későbbi zavargásoknak vagy akár forradalmi megmozdulásoknak. A helyi csendőrségnek ezért arra kellett törekednie, hogy a vármegye területén ezeket az írásokat felkutassák, szerzőiket pedig letartóztassák. Ilyen veszélyes műre hívta fel gróf Török József Ung vármegyei főispán figyelmét a vallási és közoktatási magyar királyi miniszter is. Levelében kifejtette a miniszter, hogy Bécsben feltételezések szerint 1888-ban nyomtatásra került egy orosz vallási emlékkönyv.⁴⁴ A kiadvány *Emlékkönyvecske az orosz nép megkeresztelésére kilencedik század évfordulója alkalmából* címmel jelent meg. Szerzője Kupcsanko Gergely, aki orosz szimpátiájáról volt híres. A könyv azért is tűnt veszélyesnek, mert nem pusztán a megkeresztelkedés történelmi jelentőségével foglalkozott. A szerző nagyobb hangsúlyt fektetett a cárok dicső és nemes tetteire, mint a kereszténység felvételére. A miniszter továbbá felhívta a megye vezetőjének a figyelmét arra, hogy amennyiben a könyv elterjed a ruszinság, illetve vallási vezetőiknek körében, annak rendvédelmi kockázatai lehetnek.⁴⁵ A főispán ennek tudatában a megye területén az összes járási csendőrparancsnokságnak hivatalos értesítést küldött. A csendőrség nekilátott a probléma megoldásának. Első lépésben szétküldték az összes csendőrőrs számára a parancsot, hogy kutassák fel, kinél van ilyen emlékkönyv. Abban az esetben pedig, ha megtalálják, a tulajdonosát azonnal tartóztassák le és szállítsák a legközelebbi csendőrőrsre. Hosszas nyomozás vette kezdetét Ung vármegyében, ami azonban eredményt nem hozott. Találtak ugyan tiltott könyveket, de nem azokat, amelyeket kerestek. A prercsenyi csendőrség 12 db képes könyvet foglalt le *Orosznép* címmel.⁴⁶ A nyomozás eredményei ismét rávilágítottak arra, hogy a csendőrség létszáma nem elegendő ilyen pluszfeladatokra. Ebbéli panaszának adott hangot a nagybereznai járásparancsnok is. Hivatalos levelében javaslatot tett arra, hogy területén, azokban a falvakban, ahol ruszin többség van, a csendőrség jelenlétét erősítsék meg.⁴⁷ Mivel a hegyvidéken élő népcsoport – tette hozzá – egy zárt közösséget alkot, idegeneket nagyon nehezen fogadnak bizalmukba. Éppen

⁴³ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 77. ügyirat, 12–16. lap

⁴⁴ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 138. ügyirat, 1. lap

⁴⁵ Uo. 2. lap

⁴⁶ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 305. ügyirat, 12–16. lap

⁴⁷ Uo. 1–3. lap

ezért ezekben a falvakban a csendőrség nem tud megfelelő méretű besúgóhálózatot kiépíteni. A bereznai csendőrparancsnok ezért egy javaslatot fogalmazott meg, s azt kérte, hogy a már meglévő, úgynevezett hegyvidéki részeken a hatfős őrsök létszámát emeljék meg minimum tízre.

Ung vármegye területét a tárgyalt időszakban számos magas rangú kormányzati tisztségviselő, katonai személy tisztelte meg jelenlétével. Viszont 1888-ban egy különleges vendég is a megyébe látogatott: az Osztrák–Magyar Monarchia trónörököse, Rudolf főherceg. A látogatásra azért került sor, mert szerette volna szemügyre venni a megye területén állomásozó gyalogsági egységeket, melyről hivatalos értesítést kapott a vármegye főispánja. A tájékoztatás szerint a trónörökös Ungvárra érkezik és Széchenyi Gábor grófnál fog megszállni. Ideiglenes szállásáról pedig tovább utazik Turja-Remetére,⁴⁸ hogy szemügyre vegye a katonai alakulatokat. A megye csendőrségének volt a feladata, hogy a helyi lakosokat megakadályozzák az ünnepségek, köszöntések spontán szervezésében. Félő volt ugyanis, hogy az ünneplők között olyan személyek is megbújhatnak, akik merényletet szeretnének elkövetni a trónörökös ellen. További feladatként jelölték meg, hogy Ungvár és Turja-Remete között minden hidat, átkelőt és kereszteződést vizsgáljanak át és maradjanak a helyszínen addig, amíg Rudolf trónörökös és kísérete átvonul. Ez a munka különösen megterhelő lehetett a csendőrség számára, mivel a közrend fenntartásának rovására vezényelték át a rendfenntartókat.⁴⁹

A csendőrségnek az embercsempészet, az illegális társaságok és a propaganda röpiratok elleni harccal párhuzamosan más, hétköznapiak tűnő, helyi ügyekkel is foglalkozniuk kellett, mint például a cselédszökés. Szegény családoknál egyik pénzkeresési forma volt, hogy fiú/lány gyermekeiket gazdag családokhoz szegődtették el szolgálónak. Voltak, ahol jó sorsuk volt, de voltak olyan házak is ahol keményen bántak velük. A bántalmazás mellett fontos tényező volt a honvágy, amelyet egyes szolgálók le tudtak győzni magukban, míg mások nem. Amikor a család, rokonok, barátok hiánya győzött, akkor sok esetben a cselédek hazaszöktek szolgálói helyükről. Ilyen eset történt Lipóc községben is, amikor Tóth Rozália hazaszökött szüleihez Téglás községbe. Elfogását a csendőrség a szerencsének köszönhette, derült ki Földesi József és Vizler József csendőrök által írt szolgálati jelentésből.⁵⁰ A két csendőr járőrszolgálatot teljesített, amikor arra lettek figyelmesek, hogy egy fiatal nő és egy idősebb férfi közeledik hozzájuk. A járőröknek ez gyanús lett és igazoltatták őket. Ekkor derült ki, hogy a hölgyet Tóth Rozáliának hívják, és körözés alatt áll. Mivel körözött személyről volt szó, a csendőrök bekísérték őket a legközelebbi őrsre. Rozália vallomása szerint azért szökött meg, mert nagyon hiányoztak a szülei, illetve öt testvére. Ám mivel

⁴⁸ Ukrajna, Kárpátalja, Perecsenyi járás, *Typ'i Pememu*.

⁴⁹ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 118. ügyirat, 1–6. lap

⁵⁰ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 911. ügyirat, 1–2. lap

édesapja nem örült hazatértének, vissza akarta kísérni Lipócra. A jegyzőkönyv felvételét követően az őrs vezetője elrendelte, hogy következő nap az apát és a lányát csendőrségi kísérettel ültessék fel a Lipóc felé tartó mozdonyra. Megérkezésükkor a helyi csendőrség képviselői fogadták Tóth Rozáliát.⁵¹ Ung vármegye csendőrsége számára nem volt idegen az ilyen cselédszökési ügyeknek a megoldása. Több esetben sikeresen kézre kerítették a szökevényeket. Sikeres akcióról számolt be a 44. számú turja-remetei csendőrőrs parancsnoka is. A helyi csendőrök elfogták a szökésben lévő Szviszták Ibolyát. Bachleda András a 43. számú fenyvesvölgyi csendőrőrs parancsnoka is beszámol arról, hogy a helyi rendvédelmi szerveknek sikerült elfogniuk Csobák Mária szökött cselédet.⁵²

A jól kiépített csendőrségi hálózatnak köszönhetően az ország területén működő parancsnokságok, szárnyparancsnokságok koordinálni tudták munkájukat. Mivel a bűnelkövetők menekültek, számolni lehetett azzal, hogy az ország bármelyik pontján felbukkannak. Ezért egy-egy esetben országos szintű körözést adtak ki, amely minden csendőrőrsre érvényes volt. Ilyen eset volt, amikor Ugocsa vármegye rendvédelmi szervei azzal a kéréssel fordultak Ung megyei kollégáikhoz, hogy Kiss Péter ellen adjanak ki körözést. A körözésben szereplő indokként leírták, hogy a gyanúsított Tiszakeresztúrtban dolgozott mint kondás, azonban egyik este nyomtalanul eltűnt. Eltűnésének okát az adta, hogy hajnalban betört a helyi kocsmába, és ott eltulajdonított néhány üveg szeszes italt. Az ugocsai rendőrség feltevése szerint elképzelhető volt, hogy Ung vármegyébe menekült, és ott a hegyvidéki területen rejtőzködött el. A körözés megérkezése után, tájékoztattak minden helyi őrsöt, és személyleírást is kaptak: született Kéres község, 40 éves. Arca barna, kis barna bajusza van, haja fekete, orra pisze, szeme kék. Eltűnése estéjén barna inget és kalapot viselt.⁵³ Hamar megindult a körözés és kutatás. Alapos és hosszan tartó nyomozást indítottak az ungi csendőrök, melynek eredményeként a Nagybrenznai járásban sikerült egy halvány nyomra bukkanniuk. Orosz-Mocsár községben a leírt személyhez hasonló emberről kaptak hírt. A helyi lakosok azért emlékeztek a körözés alatt álló személyre, mert idegenként érkezett hozzájuk és élénken kérdezősködött arról, hogy milyen úton vagy ösvényen tudna minél hamarabb eljutni a Kárpátok másik oldalára. Ez arra engedett következtetni, hogy nem rejtőzködni szeretne, hanem egyenesen elmenekülni. Egy irány volt elképzelhető: Galícia. Mivel több információ nem derült ki, a nyomozási jelentést elküldték Ugocsa vármegye csendőrségének.⁵⁴

Ung vármegyében a csendőrségnek nemcsak a bűnözőkkel kellett felvenni a harcot, hanem a betegségekkel is. Olyan betegséggel, mint a száj- és körömfájás, ami többek között a Nagybrenznai járásban található Viska községben tört ki. A

⁵¹ Uo. 3. lap

⁵² Uo. 20. lap

⁵³ Uo. 19–22. lap

⁵⁴ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 73. ügyirat, 24–66. lap

betegség az állatok közt terjedt el, ragályos, és több esetben halállal végződött. A vírus elsősorban a szarvasmarhára, kecskére, sertésre és a bárányra volt veszélyes. A betegséget elkaphatják az emberek is, de ez nagyon ritkán fordul elő. Viska községben egy helyi gazda vette észre, hogy sertései alig tudnak járni. Mikor szemügyre vette az egyik jószágot látta, hogy a lábak belső részén hólyagok találhatók. Értesítette az esetről a település polgármesterét. Hamar kiderült, hogy aphtae epizooticae⁵⁵ betegség terjed. Legfontosabb feladata volt a csendőrségnek, hogy az érintett községeket lezárják. Ez azt jelentette, hogy megtiltották az embereknek Viska elhagyását, valamint a beutazást is, továbbá megkezdődött a beteg és fertőzött állatok megsemmisítése. Természetesen ilyen nehéz helyzetben is megjelentek olyan személyek, akik hasznot szerettek volna húzni más emberek bajából. Viska községben minden tilalom és rendelkezés ellenére, több jószágot a lakosság titokban vágott le. Az ebből keletkezett húst pedig eladták kereskedőknek, akik olcsó felvásárlás után szerették volna nagyobb haszonnal továbbadni. Húskereskedelem vádjával a viskai csendőrség hat gazda ellen indított eljárást, valamint két kereskedőt tartóztattak le.⁵⁶

Időnként különös és szokatlan feladatokat is kapott Ung vármegye csendőrsége. A megye vezetőjéhez olyan hírek érkeztek a lakosságtól, hogy egyes férfiak, akik a közigazgatásban dolgoznak, rendszeres látogatói a helyi bordélyházaknak. Mindez természetesen rossz fényt vetett a megye vezetőire.⁵⁷ A csendőrség feladata az lett volna, hogy figyelje meg a helyi adminisztráció tagjai közül kik látogatják az örmházat. Azonban ennek a kérésnek a csendőrség nem tehetett eleget. A kassai főparancsnok válaszlevelében arra hivatkozott, hogy a legénységnek szigorúan kettő helyiséget kell elkerülniük: kocsmá és bordélyház. Így a főispán kérését nem tudták teljesíteni.⁵⁸

Számos sikeres nyomozás és bűnüldözés mellett a csendőrség egy-egy esetben túllépte hatáskörét a megye lakosságával szemben. Egy ilyen eset dokumentációja maradt fenn a Nagykaposi járásban található csapi csendőrőrs kapcsán. A helyi lakosok panaszt nyújtottak be Ung vármegye alispáni hivatalába. Sérelmüknek azért adtak hangot, mert a csendőrőrs parancsnoka agresszívan lépett fel egy helyi lakossal szemben, konkrétan a sértett, nevezetesen Balogh István szekérével nem tudott a csendőrség segítségére lenni. Munkája az lett volna, hogy a vasútállomásról az őrsre szállítsa azokat az eszközöket, élelmiszereket, amelyeket a csapi csendőrség kapott a Kassai Kerületi Parancsnokságtól. Mivel Balog Istvánnak arra a napra már volt munkája, nem tudott eleget tenni a rendvédelmi szervek kérésének. Mindezt sérelmezte Molnár József csendőrtiszt és erélyesebben lépett fel az ügy érdekében. Szemtanúk elmondása szerint hangos szóváltás bontakozott

⁵⁵ A száj- és körömfájás latin megnevezése.

⁵⁶ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 241. ügyirat, 3–6. lap

⁵⁷ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 1980. ügyirat, 10. lap

⁵⁸ Utasítások a Magyar Királyi Csendőrség... 1888, 115.

ki Molnár József és Balogh István között, amely átcsapott kisebb dulakodásba. Hogy nagyobb konfrontáció ne alakuljon ki, a helyi lakosok és a szolgálatban lévő csendőrök nyugtatták le a vitatkozó személyeket. Miután véget ért a vita, Balogh József Csap község polgármesteréhez fordult segítségért, úgy gondolta, a csendőrparancsnok átlépte a törvények által szabott határokat. Ung vármegye alispáni hivatala puhatolózást végzett az esettel kapcsolatban. Több információ begyűjtése után levelezésbe kezdett a kassai csendőrparancsnokkal, s kérte utóbbit, hogy részesítse megrovásba Molnár Józsefet hivatali visszaélés miatt. A történet csattanójaként helyt adtak a panasznak, s az ügy tanulmányozása után a csapi parancsnokot egy hónapos fizetésmegvonásban részesítették.⁵⁹

Ung vármegye csendőrségének nem csak a helyi lakosokkal volt konfliktusa. Több esetben a helyi közigazgatási szervek és csendőrparancsnokok között is több éles hangvételű levélváltásra került sor. Ilyen konfliktus támadt 1896-ban is, amikor a IV. Kassai Csendőrkerületi Parancsnokság levelét egyenesen Ung vármegye főispánjának címezte.⁶⁰ A küldeményben sérelmezte a kerületi parancsnok, hogy a közigazgatási szervek úgy tesznek, mintha a csendőrség alájuk lenne rendelve, és parancsokat osztogatnak. Épp ezért a parancsnok felhívta a főispán figyelmét arra, hogy a csendőrségi szabályzat szolgálati utasítás *A/Általános rész 3. §-át* vegyék figyelembe.⁶¹ Ennek értelmében a közigazgatási szervek nem küldhetnek parancsot, csupán felhívást intézhetnek a csendőrök számára.⁶² Egyes esetekben pedig a csendőrségre érkezett panasz egy-egy szolgabírótól. A panaszok többségében a helyi előljárók elégedetlenségüknek adtak hangot a rendvédelmi szerv munkáját illetően. Indoklásuk szerint a csendőrök túlságosan sokat pihennek és járőröznek a kocsmák előtt.⁶³

Magyarország rendvédelmének egyik kiemelkedő éve volt 1881, mivel ekkor kezdte meg működését a Magyar Királyi Csendőrség. A testület feladata az volt, hogy az ország vidéki területén megőrizze a rendet és betartassa a törvényeket. A csendőrség a korszakban az egyik legmodernebb rendvédelmi testületnek számított. Irányítását a Magyar Királyi Belügyminiszter és a Magyar Királyi Honvédelmi Miniszter látta el közösen. A csendőrkerületek létrehozását követően Ung vármegye a IV. Csendőrkerületi Parancsnoksághoz tartozott. Fokozatosan megkezdődött a csendőrség szerkezeti kialakítása a megye területén. Létrehozták a szárny-, szakasz- és járási parancsnokságokat. Utolsó lépésként megkezdődött az őrsök kialakítása azokon a vidéki területeken, ahol a közbiztonság gyenge „lábakon” állt, mint például Ung vármegyében. Az őrszálazatok létrehozása hosszú folyamat volt, mivel több település is igényelte a csendőrségi jelenlétet. Egyetlen problémát a személyi

⁵⁹ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 74. ügyirat, 18. lap

⁶⁰ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 116. ügyirat, 8. lap

⁶¹ Utasítások a Magyar Királyi Csendőrség... 1888, 4.

⁶² KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 164. ügyirat, 100–101. lap

⁶³ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 42. ügyirat, 102. lap

állományban fellépő hiány jelentette. Ung vármegyében a csendőrségnek harcra kellett szállnia az embercsempészekkel, nemzetiségi lázítókkal, szökött cselédekkel stb. A szervezet kapcsolata a helyi közigazgatási szervekkel kiegyensúlyozott volt, de előfordultak kisebb-nagyobb súrlódások. Összességében elmondható, hogy a csendőrség a vármegyében munkáját erejéhez mérten jól és szakszerűen végezte.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK

Levéltári források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL)

1. Fond. 4. Ung vármegye főispánjának iratai (1443–1919)
2. Fond. 7. Ung vármegye alispánjának iratai (1854–1919)

Publikált forrás

1. Törvénycikk a közbiztonsági szolgálat szervezéséről 1881/III. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88100003.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1881/II>. (Utolsó letöltés: 2019. január 7.)

Szakirodalom

1. CSAPÓ CSABA: *A magyar királyi csendőrség története 1881–1914*. Pannónia Kiadó, Budapest, 1999
2. CSIKVÁRI ANTAL: *Ungvár és Ung vármegye*. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest, 1940
3. GÖNCZI ANDREA: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár–Beregszász, 2007, 44–49.
4. KOZÁRI MÓNIKA: *A dualista rendszer*. Pannonica Kiadó, Budapest, 2005
5. LÉVAI ANITA – POTÓ ISTVÁN: *A magyar Királyi Csendőrség története*. Vagabund Kiadó, Budapest, 2009
6. MAROSI ISTVÁN: Firczak Gyula munkácsi püspök egyházi és társadalmi szerepvállalása. *Athanasiana*, 2013, 36, 153–174. http://byzantinohungarica.com/images/0_pdf/pdf/marosi_firczak_atha.pdf (Utolsó letöltés: 2019. február 23.)
7. MAYER MÁRIA: Skizmatikus parasztmozgalom Kárpátalján a XX. század elején. *Történelmi Szemle*, 1971, 14. évf. 1–2. sz. 106–133. http://www.byzantinohungarica.com/images/0_pdf/pdf/mayer_parasztmozgalom_sikzmatikus.pdf (Utolsó letöltés: 2019. február 23.)
8. PARÁDI JÓZSEF: *A Magyar Királyi Csendőrség*. Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, Budapest, 2012
9. PARÁDI JÓZSEF: A magyar rendvédelem 1867–1914. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, 2017, 27. évf. 53. sz. 33–52. http://real.mtak.hu/88173/1/RTF_XXVIIevf_53sz_033-052.pdf (Utolsó letöltés: 2019. március 25.)
10. Utasítások a Magyar Királyi Csendőrség számára. Pesti Könyvnyomda Részvény Társaság, Budapest, 1888
11. VEDÓ ATTILA: A Magyar Királyi Csendőrség közbiztonsági tevékenységének megszervezése 1881–1918. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, 2015, 25. évf. 43–46. sz. 171–190.

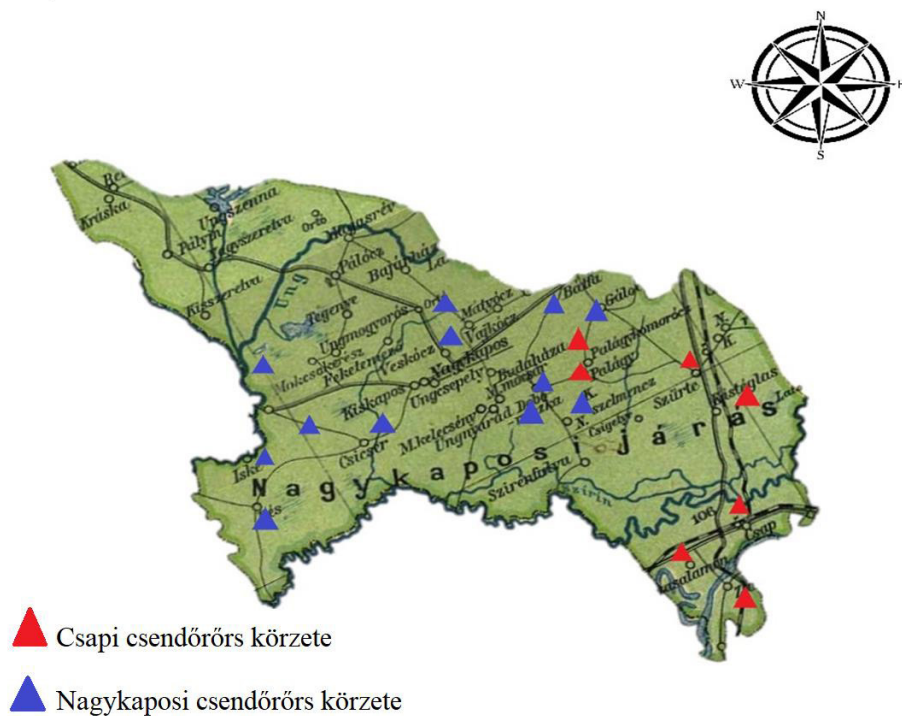
Mellékletek

1. melléklet. Ung vármegye csendőrségének járási központjai 1884–1914

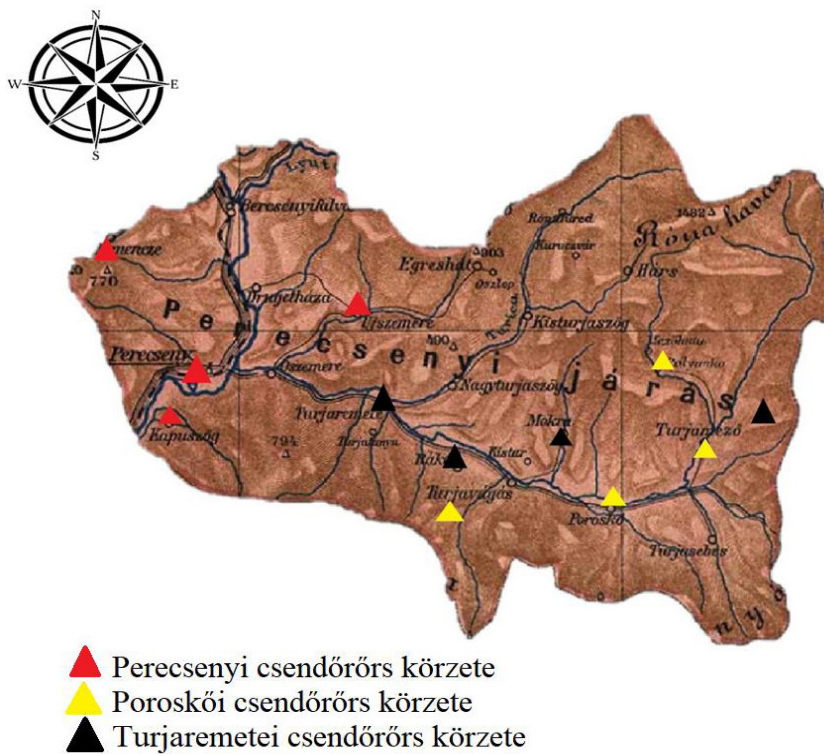
Forrás: saját szerkesztés

2. melléklet. A Nagykaposi járás csendőrségi hálózata 1884–1914

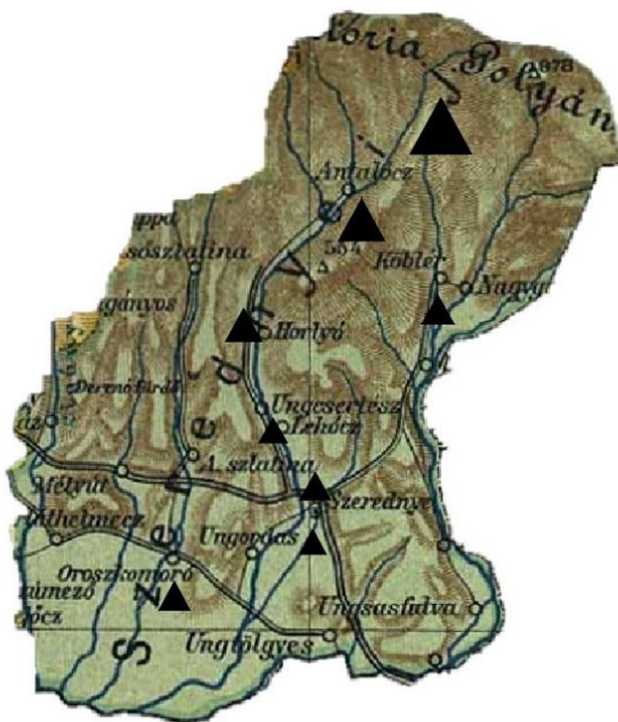
Forrás: saját szerkesztés

3. melléklet. A Percsenyi járás csendőrségi hálózata 1884–1914

Forrás: saját szerkesztés

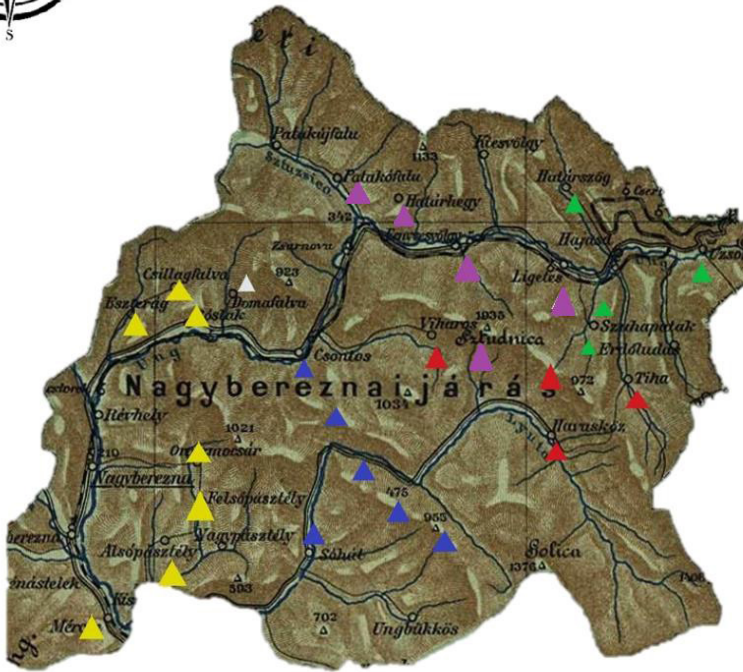
4. melléklet. A Szerednyei járás csendőrségi hálózata 1884–1914

▲ Szerednyei csendőrőrs körzete

Forrás: saját szerkesztés

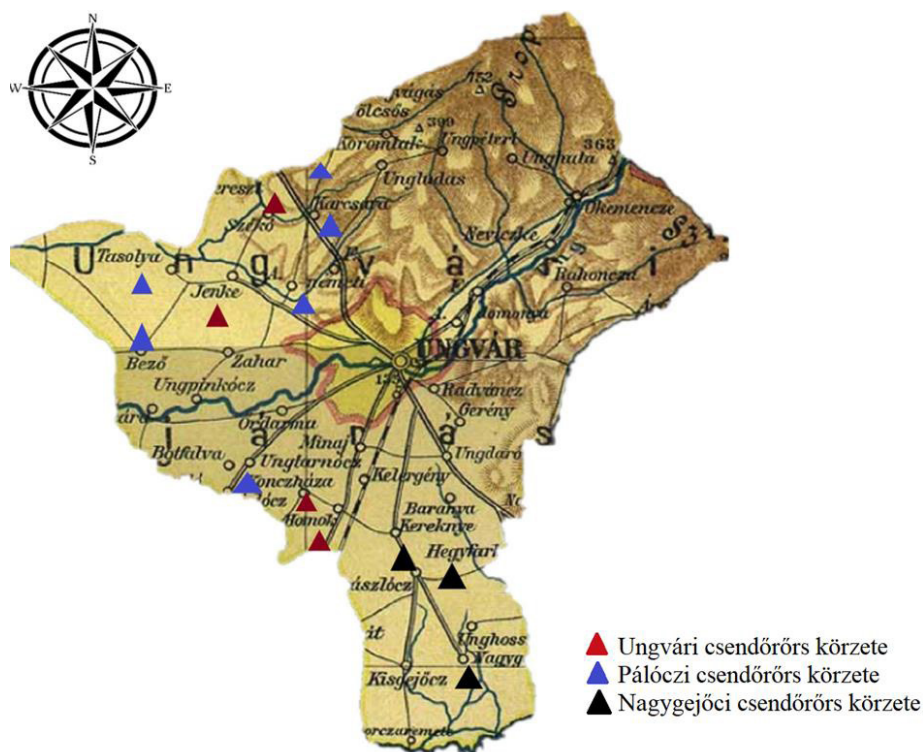
5. melléklet. A Nagybereznai járás csendőrési hálózata 1884–1914

- ▲ Nagybereznai csendőrőrs körzete
- ▲ Uzsoki csendőrőrs körzete
- ▲ Csornaholovai csendőrőrs körzete
- ▲ Havasközi csendőrőrs körzete
- ▲ Hátárhegyi csendőrőrs körzete

Forrás: saját szerkesztés

6. melléklet. Az Ungvári járás csendőrségi hálózata 1884–1914

Forrás: saját szerkesztés

The Texts of Funerals and Vigilances – the Song-Dictation

Abstract. The present paper examines a novel aspect of folk literacy within the ethnographical research, which is an important part of the culture. The main theme of the study is some manuscripts from Shalank, which were used at funerals. The manuscripts are in quadruplicate, and contain only funeral songs. Besides this, I would like to emphasize the importance of an old custom, the dictation. It is a religious custom, which was typical of the Reformed Church in Transcarpathia. *Keywords:* manuscripts from Shalank, funeral songs, song-dictation

Резюме. Це дослідження присвячене одному з нових напрямів етнографії – народній писемності, яка є важливою частиною культури. У публікації проаналізовано кілька рукописів з села Шаланки. Книжка «*Halottas alkalmakra készített és írott könyv*» («Книга, написана для випадків поховань померлих») існує в селі в чотирьох екземплярах, містить пісні для похоронів. Також окрему увагу приділено на такий звичай реформатських громад, як диктування пісень (вокальний диктант). *Ключові слова:* рукописи у селі Шаланки, похоронні пісні, диктування пісень

Rezümé. Az alábbi munka a néprajzi kutatás egyik új írásbeliséggel foglalkozik, mely a kultúra igen fontos része. A tanulmány középpontjában néhány salánki kézirat áll. A *Halottas alkalmakra készített és írott könyv* jelenleg négy példányban található meg a településen, mind-egyikük temetési énekeket tartalmaz. Emellett szeretném felhívni a figyelmet a református közösségekben egykor oly jellemző szokásra, az énekdictálásra. *Kulcsszavak:* salánki kéziratok, temetési énekek, énekdictálás

My research deals with an ancient custom, the *song-dictation* in a Transcarpathian Hungarian village, Shalank.

Until World War II village students dictated the psalms in the Reformed Church. Ambrus Molnar ethnographer wrote about the custom in his study, which was published in 1999.¹ His work is about the custom of *dictation* in Nagydobrony, but this was typical of several Hungarian-inhabited settlements in Transcarpathia. The texts were dictated from *manuscripts*.

The first reason of the dictation was the lack of Psalms. The second reason of this custom was the lack of printed books and the illiteracy.² Later the appearance of the Psalms squeezed the dictation out of the church.

One of the main scenes of dictation was the Sunday worship. The person who was dictating said the song per line and the community sang after him. In Shalank the *pre-recited* form was used.³ This means that the dictator said the rows, singing

* Abszolvált PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola. * Докторант, Дебреценський університет, Докторантура історії та етнографії. * Doctoral candidate, University of Debrecen, Doctoral School of History and Ethnography. E-mail: galadell1127@gmail.com

¹ MOLNÁR AMBRUS: Egyházi és vallásos élet, „diktálás”, „énekklők” Nagydobronyban. In S. Lackovits Emőke – Mészáros Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 5. Veszprém, 2001

² ZÁN GÁL ADÉL: Az ének diktálás hagyománya Salánkon. *Ethnica*, 2011, 13. évf. 3. sz. 58–59.

³ JÁKI SÁNDOR P. TEODÓZ: Ősi és modern. *Magyar Egyházzene*, 1995/1996, II. évf. 4. sz. 429–433.

slightly. This form was practised in Nagyecsed as well.⁴ The characteristic of the village is that the Reformed Church inhabitants also sang after dictation from the printed psalm books.

In Shalank the person who dictated was named *cantor*, elsewhere his name was *precentor* or *song-leader*.⁵ He was the one who set the tune and started the song so that members of the community could sing after them.

After the Sunday worship, the second and the main scene of the dictation were the funerals and the vigillances. The funerals and the vigillances had a private cantor or precentor.⁶

For the funeral occasions, direct manuscripts were made full of funeral songs. The title of these manuscripts was *Book made and written for the funeral occasions*. The manuscript contains mixed songs/psalms to be dictated in the funerals and during the vigillances.⁷ It is a collection, in which the source of the songs is unknown. These are Reformed Church folk songs. According to the literature this songs came from the middle ages, however they spread at the time of the Reformation, in the XVI century.⁸

In Shalank the funeral and the vigilance are held in the courtyard today. This usually takes two or three hours. Earlier mostly men participated in the vigillances. Here the cantor and the assistant cantor dictated from the manuscript mentioned above. He led the vigilance like a master of ceremonies.

The cantor chose the song from this booklet according to the social position of the deceased. Different songs were sung at the *church caretaker's* funeral and other at the *bellman's* funeral. This way they made a distinction between the pastor and simple men. The cantor chose different song for the funeral of a young girl or a grandmother. The members of the community respected each other by selecting the appropriate songs/psalms.

The *Book made and written for the funeral occasions* can be found in several copies in the researched area. I have found four manuscripts in Shalank. The manuscript contains songs only related to the funeral service. None of these can be found in today's or older psalmody or in psalms. Some songs may have familiar melodies, but most of them are labeled with subtitle "*own melody*". This means that the melody of these funeral songs is not found in the psalmody.

⁴ SÁPY SZILVIA: „Diktálás énekek” Vámosoroszi temetkezési hagyományában. *Ethnographia*, 2000, 111. évf. 1–2. sz. 157–176.

⁵ GYÖRGY-HORVÁTH LÁSZLÓ–LAJOS MIHÁLY: *A Hömlöc lábánál. Falumonográfia. Salánk, Feketpatak és Verbőc történetéből*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1998, 122–127.

⁶ BÁLINT SÁNDOR: *Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza*. A Szent István Társulat kiadása, Budapest, 1938

⁷ ZÁN GÁL, 2011

⁸ KATONA IMRE–RAJECZKY BENJAMIN: Népének. In Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon K-Né*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980

The first manuscript was written in 1883–84. It was owned by Ferencz Gáll. On the first page we can find the most important entries written in carefully drawn letters. Here we can find the function of the book, the name of the owner and the date of the entry. On the next page we can read the songs of Stage I.

The second manuscript was written in 1906. It was owned by József Orbán. On the first page of the manuscript we can read the name of the owner, and the date of the copying as well. On the next page we can read the songs of Stage I.

Both of the manuscripts are worn and damaged by long use. They were often used, because at funerals the cantors dictated only from these.

The third manuscript was written in 1971–73, and was owned by Zoltán Zán. At the first page of the book we can find the author's notes: “*Explanation*”, which serves as a guide for cantors and precentors on how to use the booklet.

The content of the quote is as follows:

*“In this book are written familiar and less familiar songs/psalms for each funeral services. To this belongs a table of contents at the end of the manuscripts. So the cantor must choose the psalms the present may know .”*⁹

Zoltán Zán wrote the fourth manuscript too in 1981.

The construction of the manuscripts

All of the four manuscripts have a similar structure. They are divided into ten sections. The songs in the sections are built around different age groups. They refer to the cause of death, sometimes to the rank of the deceased or to the material status. The contents at the end of the book also show the sections. The ten sections are the following:

Section 1: Funeral songs for babies

Section 2: Funeral songs for children

Section 3: Funeral songs for youths

Section 4: Funeral songs for middle aged

Section 5: Funeral songs for the elderly

Section 6. Simple songs at vigilance

Section 7: Songs at vigilance

Section 8 and 9: Songs for various cases

Section 10: Songs on the way to the cemetery and other songs for vigilance

Songs are similar and match in the manuscripts. This proves that one has been copied from the other. The first lines of the texts can be read below. The example shows that the texts are the same.

---

⁹ The quotation is provided only by translation.

Table 1. Comparison of manuscripts

Gáll Ferencz 1883–84	Orbán József 1906	Zán Zoltán 1970–73
Section I.		
Funeral songs for babies		
1. Little baby you are gone...	1. Little baby you are gone ...	1. Little baby you are gone ...
2. Sere the spring of my life...	2. Sere the spring of my life	2. Sere the spring of my life
3. Little baby, you were a nipple...	3. Little baby, you were a nipple...	3 Little baby, you were a nipple...
4. Like a rose damaged by the warm wind...	4. Like a rose damaged by the warm wind...	4. Like a rose damaged by the warm wind...

Source: Own source (manuscripts)

In some texts the difference is barely noticeable. We find spelling errors in many places, but the stylistic value of the songs will not be less because of that.

The sources of the manuscripts are unknown. We can read only the source of the melodies.

The central thought of the songs is passing away which is expressed often with natural image. Human life is paralleled with the development of the plants and the cyclical change of the nature. The nature appears in several songs, mostly in the songs of the first, second and third section. For instance,

“*Sprightly spring of my life had faded away...*” (Section 1. song 2)

“*In Autumn is falling the splendor of the summer...*” (Section 5. song 96)

Most common symbol is the flower, which is the symbol of the origin of the universe.¹⁰ Roses are often used among the flowers. The rose is the symbol of rebirth, kindness and respect.¹¹ The rose also symbolizes young life. It often occurs in songs sung for the youth. Buds are also common, because it is the symbol of the child, and it can be the symbol of hope.¹² Consolation in the texts is frequent.

Dictation is an old tradition. It has ended just a few years ago in Shalank. The inhabitants of the village think differently about the dictation. Opinions are split. Most of them wanted to observe the custom, because it was part of our Reformed Church Hungarians, and part of the Reformed Church religion.

¹⁰ HOPPÁL MIHÁLY – JANKOVICS MARCELL – NAGY ANDRÁS – SZEMADÁM GYÖRGY: *Jelképtár*. Helikon Kiadó, Budapest, 1997, 235.

¹¹ HOPPÁL – JANKOVICS – NAGY – SZEMADÁM, 1997, 183.

¹² HOPPÁL – JANKOVICS – NAGY – SZEMADÁM, 1997, 37.

In my work, I would like to draw the attention to the manuscripts, and the funeral songs in it because these manuscripts contain not only simple texts but also ancient Hungarian folk tunes. The community has preserved the tunes for centuries. We cannot bring the habit back but we must not let it be forgotten. Firstly, manuscripts should be collected as soon as possible. Secondly, this ancient singing tradition should be introduced not only to young people but also to professionals.

In my research, I introduced a custom that is part of the tradition of our region, Transcarpathia, and part of the Hungarian nation, who lives here.

REFERENCES

1. BÁLINT SÁNDOR: *Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza*. A Szent István Társulat kiadása, Budapest, 1938
2. GÁL ADÉL: Kéziratos imádságos füzetek Salánkról. In *Vallásos kultúra és életmód a Kárpát-medencében 10*. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 2017, 882–908.
3. GYÖRGY-HORVÁTH LÁSZLÓ – LAJOS MIHÁLY: *A Hömlöc lábánál. Falumonográfia. Salánk, Feketpatlak és Verböc történetéből*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1998, 122–127.
4. HOPPÁL MIHÁLY – JANKOVICS MARCELL – NAGY ANDRÁS – SZEMADÁM GYÖRGY: *Jelképtár*. Helikon Kiadó, Budapest, 1997
5. JÁKI SÁNDOR P. TEODÓZ: Ősi és modern. *Magyar Egyházzene*, 1995/1996, II. évf. 4. sz. 429–433.
6. KATONA IMRE – RAJECZKY BENJAMIN: Népének. In Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon K-Né*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980
7. MOLNÁR AMBRUS: Egyházi és vallásos élet, „diktálás”, „éneklők” Nagydobronyban. In S. Lackovits Emőke – Mészáros Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 5*. Veszprém, 2001
8. MÓRICZ KÁLMÁN: *Nagydobrony*. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 1993, 208–216.
9. SÁPY SZILVIA: „Diktálás énekek” Vámosoroszi temetkezési hagyományában. *Ethnographia*, 2000, 111. évf. 1–2. sz. 157–176.
10. ZÁN GÁL ADÉL: Az ének diktálás hagyománya Salánkon. *Ethnica*, 2011, 13. évf. 3. sz. 58–59. My research deals with an ancient custom, the *song-dictation* in a Transcarpathian Hungarian village, Shalank.

JÁNK ISTVÁN*

Nyelvi diszkrimináció és előítéletesség kárpátaljai magyartanároknál

Rezümé. A magyar anyanyelvi nevelés akárcsak Magyarországon, Kárpátalján sem problémamentes. A témával kapcsolatos problémák közül számos nyelvi természetű van, melyek közül egy – oktatási és nyelvészeti szempontból – kiemelt jelentőségűvel foglalkozom a továbbiakban. Jelen tanulmány egy nyelvi diszkriminációt vizsgáló, négy országon átfutó kutatás kárpátaljai magyarságot érintő rész-eredményeiről kíván beszámolni. Arról, hogy a vizsgálatba bekapcsolódó kárpátaljai leendő és gyakorlatú magyartanárok mennyire előítéletesek nyelvileg, milyen mértékben diszkriminálnak nyelvi alapon, illetve hogy mindez a többi ország magyartanárainak eredményeivel összevetve mennyire számít jelentősnek.

Резюме. Виховання корінних угорців, на жаль, не обходиться без проблем як в Угорщині, так і на Закарпатті. Серед цих труднощів багато перебувають саме у мовній сфері. Зокрема, це освіта і навчання, на якій зосереджена увага нашого дослідження. У ньому зроблено спробу вивчення дискримінації на основі результатів анкетування, котрі проводилися у чотирьох країнах, що охоплюють поселення карпатських угорців. Більше того, виходячи з результатів анкетування, було з'ясовано наскільки перспективними є угорські викладачі у своєму мовленні, а також те, якою мірою вони використовують дискримінацію на мовній основі і наостанок, наскільки це є важливо у порівнянні з результатами угорських викладачів з інших країн.

Abstract. Teaching Hungarian language as a mother tongue in Transcarpathia is not going without problems, similarly to the situation in Hungary. There are many language-related issues in the topic, the problem which I deal with is of great importance mainly in education and linguistics. The current paper aims to report the results of a research on language discrimination in four countries focusing only on the results of Transcarpathia. The study highlights how prejudiced the practicing teachers and teacher trainees of Hungarian language in Transcarpathia are linguistically towards their students. Moreover, the data show to what extent they discriminate on a linguistic basis and how significant this phenomenon is in comparison to the results of the Hungarian language teachers of other countries.

Kulcsszavak: nyelvi diszkrimináció, nyelvi előítélet, lingvicizmus, magyartanárok

Ключові слова: мовна дискримінація, мовне засудження, лінгвістична, угорські викладачі

Keywords: linguistic discrimination, linguistic bias, linguicism, Hungarian teachers

Bevezetés

A magyar anyanyelvi nevelés – mind Magyarországon, mind a legtöbb határon túli magyarlakta területen – több szempontból is rendkívül problematikus. Ukrajna sem kivétel ez alól: az (oktatás)politika, az oktatás- és intézményszervezés, a taneszközök, valamint sok más egyéb tényező korlátozza és gátolja a hatékony tanítást és tanulást, ami általánosságban is jelentős kihívást jelent a kisebbségi helyzetben lévő magyarság számára (Beregszászi 2011: 9–59.; Bárány és mtsai 2019). Ennek a kisebbségi létnek számos nyelvi vetülete van, a kétnyelvűségi helyzetből eredő nyelvi jelenségektől (vö. Gazdag 2014), nyelvi attitűdtől (Lakatos 2006; Popovics 2019) kezdődően a tantervi-tankönyvi kérdésekig (vö. Bereg-

* Egyetemi adjunktus, Eszterházy Károly Egyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék. * Університетський ад'юнкта, Університет імені Кароля Естергазі, Кафедра угорської лінгвістики. * Senior lecturer, Eszterházy Károly University, Hungarian Linguistic Department. E-mail: jank.istvan@uni-eszterhazy.hu

szászi 2011; Márku 2019). Jelen dolgozat szintén egy iskolai vonatkozású nyelvi kérdésre fókuszál, méghozzá a nyelvi hátrány és nyelvi diszkrimináció iskolában, azon belül pedagógiai értékelésben betöltött szerepére.

Munkámban egy nyelvi diszkriminációt vizsgáló, négy országon átívelő kutatás (Jánk 2018) kárpátaljai részeredményeiről kívánok beszámolni. A kutatásban Ukrajna mellett Magyarország, Szlovákia és Románia több mint 500 magyar szakos pedagógusa és pedagógusjelöltje vett részt – ebből a kárpátaljai részmintában 50 leendő és gyakorló magyartanár szerepelt. Habár az elemszám kevésbé magas, a részminta és a teljes minta összehasonlításával (és a megfelelő adatelemzési eljárásokkal) megbízható következtetéseket tudunk levonni a témával kapcsolatban.

Dolgozatomban először a nyelvi hátrány és nyelvi diszkrimináció elméleti hátterét, valamint azok pedagógiai vonatkozásait ismertetem. Ezt követően a kutatásban alkalmazott módszer és mérőeszköz bemutatására kerül sor. Végül a vizsgálat legfőbb eredményeit és tanulságait tárgyalom, kiemelten kezelve a nyelvi alapú diszkriminációból eredendő problémákat, illetve a jelenség hátterében húzódó okokat.

A nyelvi hátrány és nyelvi diszkrimináció elméleti háttere és viszonya

Az iskola kultúra újratermelését szolgáló funkciója biztosítja az újabb generációk számára a társadalom által megtermelt normák, értékek és egyéb kulturális elemek elsajátítását, egyszóval a társadalmi tudás (tudományok által megtermelt tudás, hétköznapi jellegű tudás) megszerzését. Ebbe a standard (más szóval jelölve: sztenderd vagy irodalmi) nyelvváltozat közvetítése is beleértendő, más kérdés, hogy ezt milyen célzattal és attitűddel (hozzáadó és felcserélő módszer különbségei) történik a pedagógusok részéről, illetve a standard melyik funkcióját előtérbe helyezve. Nem maga a standard közvetítése az elsődleges probléma, hanem annak módja, a személyes, ezáltal a nyelvi identitást is figyelmen kívül hagyó hozzáállás és tevékenység. A tanulók közötti különbségek egyike ugyanis a nyelvi különbség: az otthon elsajátított alapnyelv, valamint annak elemei különbözőek, ami az iskolai lét és előrehaladás szempontjából többszörösen is meghatározó. Alapvetően az iskolai ismeretátadásnak a nyelv az elsődleges eszköze, ami azt is involválja, hogy az egyes pedagógiai feladatok – legyen az egy utasítás megértése vagy egy szövegértő teszt megírása – megoldása, elvégzése (a pedagógus által meghatározott nyelvi kompetencia (beleértve az előzetes nyelvi ismeretek is, nem csupán készségeket és képességeket) meglétét, megértését és alkalmazni tudását igényli és előfeltételezi. Azonban az egyes feladatok megoldásához szükséges nyelvi ismeretekkel, készségekkel nem mindegyik gyerek rendelkezik, mivel nyelvi szocializációja során nem mindegyikük sajátította el ezeket. Továbbá, ha a tanuló nem ismeri jól az adott nyelvváltozatot, értési problémái lehetnek, és még ha ismeri is, de nem alapnyelvként, stigmatizálódhat nyelvileg.

Ilyen esetekben nyelvi hátrányról beszélhetünk, ami szociolingvisztikai értelemben¹ olyan, az egyéni verbális repertoárból eredő, külső (társadalmi-kulturális és szocializációs) okokból származó kommunikációs problémát, ismerethiányt vagy (többségi társadalom számára normaként funkcionáló, elvárt nyelvhasználatához képest) eltérést jelent, amely gátolja a személyiségfejlődést és/vagy a társadalmi érvényesülést (vö. Zoller 2013). Tehát a nyelvi hátrány esetében a gyermek számára az adott (beszéd)helyzetben korlátozottan vagy egyáltalán nem elérhetőek azok a nyelvhasználati eszközök, amelyek a sikeres problémamegoldást lehetővé tennék. A kérdés, hogy ezekben a helyzetekben a pedagógus milyen stratégiát alkalmaz, illetve milyen attitűdöt tanúsít a tanuló felé, s egyáltalán tisztában van-e ezzel a problémával.

Természetesen a nyelvi hátrány önmagában még nem feltétlen vezet nyelvi alapú diszkriminációhoz. A nyelvi alapú diszkrimináció (más néven lingvicizmus) ugyanis a nyelvi alapon meghatározott, nyelvhasználók közötti diszkrimináció: a beszélőknek a nyelvhasználatuk, nyelvváltozatuk alapján történő hátrányos vagy előnyös megkülönböztetésének a gyakorlata (vö. Kontra 2005; Skutnabb-Kangas 1997). A lingvicizmus számtalan közegben és helyzetben előfordul, még hozzá úgy, hogy az a személy, aki nyelvi megkülönböztetésben részesít másokat, gyakran nincs is tudatában ennek. Ezen számtalan közeg közül az egyik legjelentősebb az iskola, ahol a diszkrimináció elsődleges legitimálója, illetve aktív részese a pedagógus.

A nyelvi hátrány a gyermek „oldaláról” (általánosságban: a nyelvhasználók részéről) két szinten jelenhet meg: a nyelvi percepció és a nyelvi produkció szintjén, azaz két eset különíthető el a szűkebb értelemben (a pedagógus és a diák között) vett pedagógiai folyamatban:

1. *A gyermek nyelvi percepciója révén létrejövő nyelvi hátrány:* a tanuló a fennálló nyelvi különbség miatt csak korlátozottan tudja értelmezni a tanuláshoz szükséges információt (pl. egy-egy nyelvi formát, kifejezést, utasítást, feladatot, tananyagot).
2. *A gyermek nyelvi produkciója által létrejövő nyelvi hátrány:* a tanuló nyelvi produktuma (pl. tanórai megnyilvánulás, dolgozat, felelet) nyelvi különbség következtében különbözik a pedagógus által elvárt nyelvi produktumtól.

A kettő szorosan összefügg, hiszen a percepció nyomán jön létre a produkció, valamint mindkét nyelvi hátrány befolyásolja az iskolai eredményességet. Azonban azt is látnunk kell, hogy a nyelvi hátrány megléte – önmagában és elméleti szinten – még nem feltétlen vezet diszkriminációhoz, bár kétségtelenül előfeltétele annak. A nyelvi hátrány ugyanis „csak” lehetséges alapja – a szociológiai és pszichológiai értelemben vett – az előítéletnek és sztereotípiának,

¹ Más tudományterületeken belül mást jelent a nyelvi hátrány terminus; elsősorban a beszédpatólogiában használják a fizikai, szervi vagy fejlődési eredetű nyelvi diszfunkciók jelölésére.

ami a diszkriminációhoz elvezet, ugyanis míg az előítélet attitűdöket és véleményeket foglal magában, a diszkrimináció egy másik csoport vagy személy iránt ténylegesen tanúsított viselkedést jelent (Giddens 2006: 491.). Vagyis a nyelvi hátrányhoz először nyelvi értékítéletnek, sztereotípiának (pl. nyelv standardizmus) kell társulnia, majd ennek a viselkedésben kell megnyilvánulnia ahhoz, hogy nyelvi alapon történő diszkriminációról beszélhessünk. Ennek következtében a nyelvhasználó, jelen esetben a pedagógus nyelvi attitűdjét még önmagában nem tekinthetjük nyelvi alapú diszkriminációnak, csakis akkor, ha az a pedagógus tevékenységében, viselkedésében (visszajelzéseiben, értékelésében) jelenik meg (vö. Giddens 2006: 382–492.).

A pedagógus negatív nyelvi attitűdökön alapuló tényleges tevékenységét, azaz a nyelvi alapú diszkriminációt tovább differenciálhatjuk aszerint, hogy a pedagógiai értékelésben hol jelentkeznek: szóbeli/írásbeli jelzésekben vagy a szummatív értékelésben (osztályzatban). Az előbbi esetben nyelvi stigmatizációról beszélhetünk, ami a tanulónál a nyelvi bizonytalanság fokozódásával jár, így indirekt és implicit módon hat az ő nyelvi produkciójára, illetve teljesítményére (ezt azonban nehezen lehetne mérni, ha egyáltalán lehetne). Amikor a nyelvi diszkrimináció a szummatív értékelésben van jelen, nem történik más, mint hogy a pedagógus a tanuló nyelvi különbségét is beleszámítja az érdemjegybe. Ennek következtében, ha a nyelvi alapú diszkrimináció iskolai megjelenését kívánjuk vizsgálni, a pedagógus attitűdjén túl figyelembe kell vennünk az ő tényleges viselkedését is, ami a gyermek nyelvi produkciójára adott visszajelzések (azaz a tanár nyelvi produkciója) által lehetséges.

A nyelvi hátrány származhat nyelvváltozatból és/vagy társadalmi státuszából eredő nyelvhasználati módból. Az előbbi elsősorban fonológiai, morfológiai és lexikai szinten, míg az utóbbi lexikai és szintaktikai szinten jelentkezik, az ezzel foglalkozó kutatások (pl. Bernstein 1981 vagy Magyarországon pl.: Pap – Pléh 1972) értelmében a legjellemzőbben a mondatok hosszában, szerkesztésében, illetve általánosságban, a változatosabb szóhasználatban. Tehát, ha a nyelvi alapú diszkrimináció vizsgálatára vállalkozunk, célszerűnek látszik a nyelvjárási jegyek mellett a társadalmi osztály különbségeiből származó szintaktikai és lexikai sajátosságokat is figyelembe venni.

A kutatás módszertanának rövid összefoglalása

Mivel a klasszikus kutatási módszerek (pl. kérdőív, megfigyelés) nem bizonyultak elégségesnek a nyelvi alapon történő diszkrimináció mérésére, ezért egy, az ún. verbal guise módszeréhez hasonló vagy annak egy módosított változataként felfogható új módszert dolgoztam ki. A verbal guise lényege, hogy az adatközlők különböző beszélőktől származó, különböző nyelvváltozatban elmondott hangfelvételeket hallgatnak meg, majd ezeket értékelik bizonyos tulajdonságok (pl. intelligencia, kedvesség, iskolai végzettség) mentén. A vizsgálatban használt módszer

(mérési eszköz) alapvetően abban különbözik ettől, hogy egyrészt kifejezetten a nyelvi diszkrimináció pedagógiai értékelésben betöltött szerepének a mérésére alkalmas, másrészt jóval pontosabb képet ad a jelenségről (erről részletesen lásd Jánk 2018a, 2018b).

A módszer lényege röviden, hogy a pedagógusok (miután kitöltötték az alapadataik felvételére szolgáló részt) először azt az utasítást kapják, hogy olvassanak el egy rövid, egyszerű és számukra ismert (pl. az ige vagy főnév fogalmáról szóló) tananyag-részlet-vázlatot, például:

Főnév

- élőlények, élettelen dolgok, gondolati fogalmak
- osztályzás: fogalmi tartalom
- köznév
- sok hasonló dolog közös neve
- kis kezdőbetű
- tulajdonnév
- egy dolognak a saját neve
- nagy kezdőbetű

Ezt követően értékelniük kell egy – az előbbi tananyag-részlet alapján – elmondott feleletet/ feleletimitációt (hangfelvételt). Ez megismétlődik többször a vizsgálat során, más-más tananyag-részletekkel és hangfelvételekkel. Minden egyes tananyag-részletet tehát egy felelet (hangfelvétel), majd egy értékelő rész (kérdőív) követ. A feleletek azonban egy-egy általam megírt szöveg alapján kerültek elmondásra különböző nyelvváltozattal rendelkező gyermekek által. Például az előző tananyag-vázlathoz kapcsolódva az alábbi, kidolgozott nyelvhasználatot és hiányos tartalmat modellező szöveg:

Főnévhez tartozó felelet szövege (*kidolgozott – hiányos [60%]*)

A szófajok egyik nagy csoportját a főnevek alkotják, amelyek leginkább élőlényeket és élettelen dolgokat foglalnak magukba. Két nagy csoportjuk van, nevezetesen a köznevek és a tulajdonnevek. Az előbbi, a köznév több hasonló dolognak a közös neve. Ilyen például a kutya, ruha vagy éppen az étel. Ezzel szemben a tulajdonnév esetében másképpen járunk el, úgymint a Mariann vagy a Cirmi esetében.

Ezáltal három független változó mentén változhattak, vagyis különbség van az egyes feleleteknél abban, hogy:

1. milyen nyelvváltozatban (standardban vagy nyelvjárásban [konkrétan: keleti palócban]) beszélő gyermek;
2. milyen nyelvhasználattal /nyelvhasználati módban (korlátozott vagy kidolgozott²);
3. a szövegben lévő lényegi információkból mennyit említve (mindet vagy csupán 60%-át) mondta el a tananyagot.

A fent ismertetett kutatási módszer elsődlegesen két jelenség mérését teszi lehetővé. Az egyik a nyelvi alapú diszkrimináció, a másik a nyelvi előítéletesség, nyelvi attitűd. A kutatás szempontjából az előbbi feltárása és bizonyítása volt az elsődleges cél, azonban az utóbbi – mivel fontos szerepet tölt be a nyelvi diszkrimináció értelmezésében – szintén nagy hangsúlyt kapott.

A válaszadóknak kétféle értékelést kellett végezniük a feleltre vonatkozóan. Elsőként egy úgynevezett szituatív értékelést, ami három részből állt: 1. a felelet érdemjeggyel történő értékelése; 2. az adott érdemjegy szöveges indoklása (nyílt végű kérdés); 3. a konkrét feleltre vonatkozó állításokat értékelése egy 1-től 5-ig (a skála értékei: 1 – egyáltalán nem igaz; 2 – többnyire nem igaz; 3 – valamelyest igaz, valamelyest nem igaz; 4 – többnyire igaz; 5 – teljes mértékben igaz) terjedő Likert-skálán.

A második egységben egy általánosabb értékelés következett a tanuló személyiségével, tantárgyhoz való viszonyával, pontosabban a tanár ezekről alkotott elképzeléseivel kapcsolatosan. Ám az előzőekhez képest annyi változás történik, hogy a skálaértékek mellett megjelent egy új válaszlehetőség, a „nem tudom eldönteni” opció. Ez azért rendkívül lényeges, mert a válaszadó, így nincs rákényszerítve egy olyasfajta értékítélet meghozatalára, mely nem tükrözné vissza az ő valódi attitűdjét (szemben a hasonló vizsgálatokkal, ahol mindenképp értékelniük kell a válaszadóknak).

A nyelvi alapú diszkrimináció elsősorban az egyes feleltre adott osztályzatok által mérhető, bizonyítható. A bizonyítás során alapvetően két lehetséges eset következhet be: az egyik, hogy nincs jelen (vagy elhanyagolható) a nyelvi alapú diszkrimináció a magyartanárok értékelésében, míg a másik, hogy jelen van, méghozzá jelentős, statisztikailag is kimutatható mértékben.

A kutatásban alkalmazott módszer eredeti változata 2016-ban lett kidolgozva (vö. Jánk 2017), majd ugyanebben az évben került sor tesztelésére, a próbamérés elvégzésére. A 2016-os próbamérést követően a módszer több módosításon és finomításon esett át, ezután valósult meg a jelen dolgozat fő részét képező, nagymintás mérés 2017 és 2018 között (vö. Jánk 2018b).

Az adatok elemzésénél az IBM SPSS statisztikai programot használtam, azon belül pedig az ún. összetartozó mintás varianciaelemzés/varianciaanalízist (Repeated

² A kidolgozott és korlátozott nyelvhasználat a mondathosszúság és -szerkesztés, önisméltés és változatos szóhasználat szerint került modellezésre. A kidolgozott nyelvhasználatra a hosszabb, összetett mondatok, a változatos szóhasználat és az önisméltéstől való mentesség volt jellemző. A korlátozott nyelvhasználatra mindezek ellenkezője.

Measures ANOVA) és az egyszerű varianciaanalízist (ANOVA) alkalmaztam az elterjedtebb „hagyományos” statisztikai próbák (pl. a khi-négyzet) helyett, amik az említett feltételek mellett nem alkalmazhatóak vagy nem célszerű az alkalmazásuk, ugyanis torz eredményeket produkálnának. Az adatok elemzés során nem mutatom be a kutatás által nyert összes adatot, mivel – a kutatással nyert adatmennyiség komplexitás révén – a dolgozat terjedelmi korlátai ezt nem teszik lehetővé.

A minta

A kutatásban tehát négy ország leendő és gyakorló magyartanárai, tanítói kerültek bevonásra. A romániai részmintához hasonlóan a kárpátaljai részminta sem szerepelt az eredeti tervek között,³ ennek következtében 2018 februárjától kezdődött a kárpátaljai magyartanító pedagógusok és pedagógusjelöltek bevonása, a mérés pedig áprilisig tartott. Ebben a részmintában az elemszám összesen 50 fő (N=50) volt, s az adatközlők nagyjából a fele a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolának magyar tanári szakos hallgatója volt a kutatás időtartama alatt.

A nemek arányát tekintve a kárpátaljai minta esetében is a nők képviseltették magukat nagyobb arányban. A mintában szereplő női adatközlők száma 41 volt, ami a kárpátaljai minta 82%-át tette ki. A férfi válaszadók csupán kilencen voltak, ami 18%-ka a teljes adatközlők számának.

A háttérkérdőív következő függő változója a korcsoport volt. A 18 és 29 év közötti korosztályba 34 adatközlő (68%) tartozott, a másik, 30 és 65 év közötti kategóriába pedig 16 személy, ami a teljes ukrainai minta 32%-ának feleltethető meg. 65 év feletti magyartanárok nem töltötték ki a kérdőívet.

A pedagóguscsoport változó kategóriái ennél a mintánál csupán részben voltak átfedésben az előbbi, korcsoportra vonatkozó adatokkal, többek ugyanis a „kezdő pedagógus” csoportba sorolták magukat. Egy kivételtől eltekintve a 18–29 év közötti korosztály tagjai közül kerültek ki a kezdő pedagógus kategória tagjai, akik összesen heten (14%) voltak. Emellett a pedagógusjelöltek csoportjába 28 személy (14%), míg a tapasztalt pedagógusok közé 15 fő (30%) tartozott.

A területi adatokra három függő változó vonatkozott, az első ezek közül a (magyarországi megyék helyén álló) járás volt. Ezek közül az adatközlők legtöbbször (20 fő – 40%) a Beregszászi járásba sorolta magát. 9-9 személy (18-18%) a Munkácsi, illetve a Nagyszőlősi, valamint 6-6 a Tecsői, valamint az Ungvári járást adta meg az erre vonatkozó kérdésnél.

Az ukrainai mintában a lakhely településtípusát illetően a kisebb települések domináltak. A kisközségekben élők száma volt a legmagasabb, 18 fő (36%) jelölte ezt lakhelyeként. Nagyközségben 11 (22%), kisvárosban 9 (18%), míg középváros-

³ Az adatok felvételében való közreműködésért köszönet illeti Beregszászi Anikót és Gazdag Vilmost. Az adatok értelmezhetőségében való segítségnyújtásáért további köszönet illeti Gazdag Vilmost.

ban 10 (20%) adatközlő él. A mintában szereplők közül a legkevesebben azok voltak, akik nagyvárosban laknak, csupán két személy adta meg ezt a településtípust.

Ami a tanítás helyszínének településtípusát illeti, elmondható, hogy ez a változó – a pedagógusjelöltek magas arányú részvétele miatt – nagyon egyenlőtlenül oszlott meg az egyes kategóriákat illetően. Mivel a nem tanító adatközlők száma rendkívül magas (52%) volt, így a többi csoportba csak néhányan kerültek. Kisközségben 6 fő (12%), nagyközségben és középvárosban 4–4 fő (8–8%), kisvárosban 7 fő (14%), nagyvárosban 3 fő (6%) tanít a válaszadó pedagógusok közül. Mindebből kifolyólag ezen változó mentén kevésbé lenne célszerű statisztikai elemzéseket folytatni, így az adatelemzés az ezen változó szerinti megoszlásokra nem terjed ki a későbbiekben. Ugyanígy a tanítás helyszínének iskolatípusa változó is kimaradt a statisztikai elemzések köréből, mivel túlságosan heterogén ilyen tekintetben a kárpátjai minta, ha a nem tanító pedagógusjelölteket nem vesszük figyelembe.

Nyelvi diszkrimináció az osztályzatokban

Ukrajnában a 2000/2001. tanévtől kezdődően áttértek az 1-től 12-ig terjedő skálán való osztályozásra: a 12 a legmagasabb érték, azaz a legjobb érdemjegy, míg az 1 a lehető legrosszabb. Alapvető eltérés a magyarországi minősítő gyakorlathoz képest, hogy a buktatás (elégtelen minősítés) Ukrajnában egy speciális eset, szülői kérésre rendelhető el. Mindezek által az ukrainai osztályozási rendszerben és gyakorlatban 4 elsődleges szintet lehet megkülönböztetni, ezeken belül pedig újabb 3-3 minősítést lehet elkülöníteni (tehát minden egyes szinthez hozzárendelni): erős, pontos és gyenge kategóriákat, valamint ehhez tartozó normákat (vö. 428/48. sz. minisztériumi rendelet). Ha ezt vesszük alapul, akkor a leggyengébb három érték (1–3) felel meg a magyarországi elégséges osztályzatnak, míg a legerősebb három (9–12) a jelesnek. Mindazonáltal ebben a felosztásban nincs elégtelen, ha azzal is számolnánk, akkor az elégséges szint 2,4 és 4,8 közé (azaz: 3–5) míg a jeles 9,6 és 12 közé (azaz: 10–12) esne.

Az egyes feleletekre adott osztályzatok átlagai ezen osztályzási rendszernek megfelelően a következőképp alakultak az ukrainai részmintánál:

1. táblázat. A feleletek osztályzattal történő értékelésének átlagai Ukrajnában (n=50)

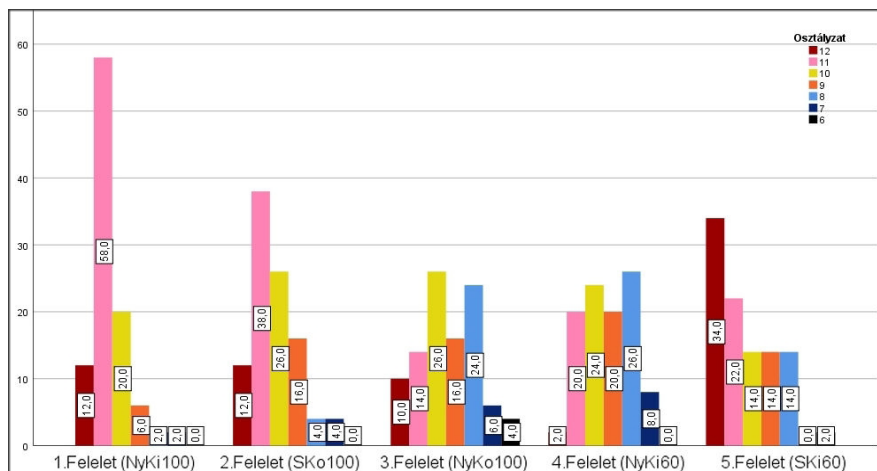
#	<i>Felelet jelölése</i>	Nyelvváltozat	Nyelvhasználati mód	Tartalmazott lényegi információk mennyisége (tartalom)	Osztályzatok átlaga
1.	<i>NyKi(100)</i>	Nyelvjárás	Kidolgozott	Teljes (100%)	10.66
2.	<i>SKi(100)</i>	Standard	Korlátozott	Teljes (100%)	10.26
3.	<i>NyKo(100)</i>	Nyelvjárás	Korlátozott	Teljes (100%)	9.36
4.	<i>NyKi(60)</i>	Nyelvjárás	Kidolgozott	Hiányos (60%)	9.28
5.	<i>SKi(60)</i>	Standard	Kidolgozott	Hiányos (60%)	10.40

*A jelölések feloldása a következő: Ny = nyelvjárás / S = Standard (nyelvváltozat); Ki = Kidolgozott / Ko = Korlátozott (nyelvhasználati mód); 60 = 60%-os információtartalom; 100 = 100%-os információtartalom.

Forrás: saját szerkesztés

Már az osztályzatok átlagaiból is sejteni lehet a nyelvi diszkrimináció erőteljes jelenlétét, hiszen az egyazon tartalmú feleletek megítélése nagymértékben különbözik, ellenben az egyes, tartalmilag nem ekvivalens feleletek nagyon hasonló értékelés alá estek. Ugyanez az egyes osztályzatok feleletenkénti megoszlása által még inkább szembeűnő, illetve tovább árnyalható, különösen, ha a legjobb, 12-es érdemjegy arányaira fókuszálunk:

1. ábra. *Osztályzatok megoszlása az egyes feleletekhez tartozóan (ukrajnai minta)*

Forrás: saját szerkesztés

Az egyes osztályzatok feleletenkénti megoszlása először is azt mutatja, hogy a legjobb érdemjegy a legmagasabb arányban (34%) az utolsó standard és kidolgozott nyelvhasználatú, ám hiányos feleletnél szerepel. Lényegesen nagyobb arányban, mint bármelyik másíknál, sőt az első három feleletre adott összes 12-es osztályzat száma ezzel azonos.

Másfelől azt is látszik, hogy nagy az eltérés egyazon tárgyi tudású tanulók szóbeli produkciójának megítélésében: míg az első kettő (NyKi100 és SKo100), minden releváns tudáselemet tartalmazó felelet megítélése hasonló, addig a harmadiké (NyKo100) sokkal kedvezőtlenebb. Olyannyira, hogy ez több, mint egy teljes érdemjeggyel rosszabb értékelést jelent összességében. Arról nem is beszélve, hogy az utolsó felelethez (SKi60) viszonyítva ez szintén igaz, annak ellenére, hogy az jóval gyengébbnek minősül a tárgyi tudást, felkészültséget illetően. Vagyis az ukrajnai mintában is megfigyelhető a nyelvi alapú diszkrimináció a pedagógiai értékelés vonatkozásában, amit a statisztikai elemzések is alátámasztanak. A nullhipotézis elvethető ($p < 0.001$; Wilk's $\Lambda = 0.005$; $N^2 = 0.9915$, a tartalmilag ekvivalens feleletek értékelése között pedig szignifikáns a különbség ($p < 0.001$; $df = 1$), amennyiben a harmadik feleletet (NyKo100) vetjük össze az első (NyKi100) vagy második (SKo100)

felelettel ($p < 0.05$), illetve, ha a negyediket (NyKi60) az ötödikkel hasonlítjuk össze (SKi60) ($p < 0.05$).

Tehát az első kettő és az utolsó felelet kapott hasonló kedvező értékelést. Ezzel szemben a harmadik és negyedik már jóval, statisztikailag is szignifikánsan kedvezőtlenebbet. Tehát egyértelműen kijelenthető, hogy a kárpátaljai minta esetében is markánsan megjelenik a nyelvi diszkrimináció, hasonlóan a többi mintához: a nyelvjárási és korlátozott nyelvhasználatú felelet (NyKo100) sokkal kedvezőtlenebb megítélés alá esik, mint ami indokolt lenne (a többihez és a tartalmi elemekhez viszonyítva is), míg a standard nyelvváltozatú és kidolgozott nyelvhasználatú feleletnél ennek ellenkezője áll fenn.

Ha az előzőeket az egyes feleletekre lebontva vizsgáljuk, akkor elmondható, hogy a mintában az első (NyKi100) felelet volt az, melyet átlagban a legkedvezőbben ítélték meg a pedagógusok és pedagógusjelöltek (bár igencsak elgondolkodtató a 12-es osztályzatok aránya az ötödikkel összevetve). A legmagasabb arányban (29 fő – 58%) azok voltak, akik 11-es osztályzatot adtak a tanulónak, ennél jobb osztályzatra, azaz 12-esre csupán 6 adatközlő (12%) értékelte a felelőt. 10-est tíz személy (20%), 9-est három (6%), míg 8-ast vagy 7-est egy-egy személy (2–2%) adott a feleletre.

A második (SKo100) feleletnél az előzővel megegyező a 12-es osztályzatok száma (6 személy), viszont kevesebb a 11-es érdemjegyeké: 19 fő (38%) értékelte ezzel a jeggyel a tanulót. Ezzel párhuzamosan az előbbinél gyengébb osztályzatok száma is nőtt: 13 darab (26%) 10-es, 8 darab (16%) 9-es, valamint 2–2 (4–4%) hetes és nyolcas érdemjegy született szerepel ezen feleletre vonatkozóan.

A másik három részmintánál tapasztaltakhoz hasonlóan (vö. Jánk 2018b) a kárpátaljai gyakorló és leendő magyartanárok esetében is a harmadik (NyKo100) felelet esett a legkedvezőtlenebb megítélés alá a tartalmilag hibátlan feleletek közül. Ez azt jelenti, hogy mindössze öten (10%) értékelték 12-esre és heten (14%) 11-esre ezt a gyermekét. A legtöbb, számszerűsítve 14 adatközlő (28%) 10-est adott, nyolc fő (16%) 9-est, valamint 12 személy (24%) 8-ast. További három (6%) pedagógus(jelölt) hetesre, kettő (4%) hatosra osztályozta a feleletet. Ez – még a legnagyobb jóindulattal, azaz a legjobb három értéket összevonva – minimum 50%-os nyelvi alapú diszkrimináció, ami a másik két felelet esetében viszont 10% és 24%.

A kárpátaljai magyar pedagógusok és pedagógusjelöltek az összes felelet közül a negyedik (NyKi60%) feleletet tartották a legkevésbé kielégítőnek. A tartalmi hiányoktól függetlenül 1 adatközlő (2%) ezt a felelet is 12-esre értékelte, tíz (20%) pedig 11-esre. A mintából további 12 személy (24%) 10-est adott, újabb tízen (20%) pedig 9-est. Az adatközlők a legnagyobb számban (13 fő – 26%) 8-as érdemjegyre minősítették a feleletet, illetve négyen hetesre.

A másik hiányos felelet (SKi60%) megítélése – a tartalmi ekvivalencia ellenére – az előbbinél jóval kedvezőbb volt, olyannyira, hogy az összes közül

a második legjobb értékelést kapta ez a szóbeli produktum. Ez többek között annak köszönhető, hogy az adatközlők 34%, vagyis 17 személy vélte úgy, hogy a tanuló rászolgált a legjobb érdemjegyre. 11 adatközlő (22%) kicsit szigorúbb volt, ők 11-es osztályzatot adtak, míg a következő három érdemjegy arányait tekintve ugyanúgy oszlott el: 10-es, 9-es és 8-as osztályzatokból is egyaránt 7-7 volt (14-14%). Ezenkívül egyetlen személy (2%) értékelte hatosra a diákot.

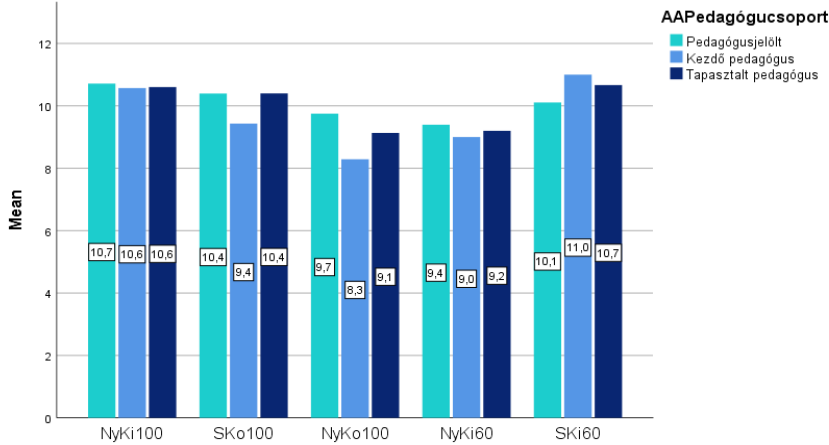
Az utolsó felelet értékelése statisztikailag nem mutat szignifikáns különbséget az első kettővel összevetve: az elsőhöz (NyKi100) viszonyítva átlagban valamivel rosszabb ($p=0.316$), a másodikhoz viszonyítva némileg jobb ($p=0.572$) minősítést kapott az adatközlőktől ez a felelet. A harmadik (NyKo100) viszont az előbbieken összehasonlított három felelet mindegyikéhez képest szignifikánsan ($p<0.05$; $df=1$) kedvezőtlenebb értékelésben részesült. Ha ez csupán az első kettő felelettel összevetve állna, akkor is nyelvi diszkriminációról beszélhetnénk, mivel tárgyi tudás szempontjából (amit értékelni kellett) azonos szóbeli produktumokról van szó. Így viszont még egyértelműbb a jelenség, hiszen egy tartalmilag gyengébb felelet a standard nyelvváltozata és kidolgozott nyelvhasználata miatt sokkal jobb értékelést kap, mint a szóban forgó tartalmilag hibátlan felelet. Ezzel összefüggésben a szintén nyelvjárási, ám kidolgozott nyelvhasználatú negyedik (NyKi60) közel azonos megítélés ($p=0.791$; $df=1$) alá esett, mint az előbb tárgyalt harmadik. A különbség a kettő között a tartalom mellett a nyelvhasználat, ami arra enged következtetni, hogy a felelet tartalma nagyjából azonos jelentőségű a nyelvhasználattal. Az ötödik felelet eredményeit hozzávéve ugyanez látszik a nyelvváltozattal kapcsolatban. Vagyis az ukrainai minta esetében a tartalmazott lényegi információk meglétének/hiányának nagyjából akkora a jelentősége, mint a nyelvhasználatnak vagy a nyelvváltozatnak, külön-külön.

Összegezve tehát – az ország osztályozási sajátosságait figyelembe véve, még a 12–9 érdemjegyeket összesítve is – az első feleletnél minimum 10%, a másodiknál minimum 24%, míg a harmadiknál legalább 50% a pedagógusok közül kedvezőtlenebbül értékelte a tanulót, mint amit a tudásszintje megkívánt volna. Ezzel párhuzamosan a negyedik feleletet 46%, míg az utolsó, ötödik feleletet 70% kedvezőbben értékelte annál, ami a gyermek tényleges tudásának megfelelt volna.

A különböző függő változók szerint elemzések értelmében csupán egyetlen változó említhető, amelyik esetében különbség volt a csoportok között. A pedagóguscsoportok szerinti megoszlása az átlagoknak azt mutatja, hogy a különböző a pedagóguscsoportba sorolható tanárok jellemzően másképp ítélték meg a feleleteket:

2. ábra. Osztályzatok átlagának megoszlása pedagóguscsoportok szerint

Clustered Bar Mean of NyKi100, Mean of SKo100, Mean of NyKo100, Mean of NyKi60, Mean of SKi60 by INDEX by AAPedagóguscsoport

Forrás: saját szerkesztés

Bár a pedagóguscsoportok közötti különbség csupán egy helyen, a harmadik (NyKo100) felelet esetében szignifikáns ($p < 0.05$; $df = 2$), az ábrából látszik, hogy az első négy feleltre adott osztályzatoknak az átlaga a kezdő pedagógusoknál a legalacsonyabb. Az ötödik (SKi60) feleletnél viszont ők ítélték meg a legkedvezőbben a felelőt.

A másik csoportnál, a pedagógusjelölteknél épp a fordítottja igaz ennek: az első négy feleltre átlagban ez a csoport adta a legjobb érdemjegyeket, míg az utolsóra a legrosszabbakat. Ilyen értelemben tehát a kárpátaljai mintánál a pedagógusjelöltek voltak a legkevésbé diszkriminatívak nyelvileg, azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy nagyon alacsony volt a kezdő pedagógusok száma a mintában.

Az osztályzatok szöveges indoklásai⁴

A kárpátaljai rész minta esetében az osztályzatok szöveges indoklásai közül néhány rendkívül fontos tanulságokkal szolgált a témát illetően. Több adatközlő rendkívül őszintén és pontosan megfogalmazta az osztályzata indoklását, aminek köszönhetően még teljesebb képet kapunk a nyelvi alapú diszkrimináció és nyelvi előítéletek működéséről.

Az első (NyKi100) feleletnél összesen 31 válaszadó indokolta szövegesen az osztályzatát. Ezek – a többi részmintában tapasztaltaktól eltérően – több esetben is az adott pedagógus nyelvi attitűdjét jelenítették meg, nem csupán a tartalmi szempontokra fókuszáltak. Ezek között egyetlen olyan volt, amelyik az adott

⁴ A szöveges indoklásokat eredeti helyesírásukat megtartva, dőlt betűvel, zárójelben közlöm.

nyelvjáráshoz való kifejezetten pozitív viszonyulásról árulkodott („*azért kapott 12, mert kifejezetten tetszett a szóhasználata és az izes beszéde*”), míg két olyan, amiből nagyon jól látszik, hogy hogyan működik a nyelvi előítéletesség, illetve hogyan alakul át nyelvi alapú diszkriminációvá. Ebből az egyik a suksükölést emeli ki, mint hibaforrás és a gyengébb osztályzat elsődleges indikátora („*Az említjük helyett emlissük meget használ, a kijelentő mód helyett felszólító módot, ezt hibaként kezelem, megmagyarázom.*”). A másik ezzel szemben a nyelvjárást globálisan nevezi meg, majd ezután szintén a suksükölést jelöli meg az okoknál („*A felelet tartalmilag pontos, a példák jók. Azért nem 12-es osztályzattal [...] mert a tanuló jól mondta ugyan el a tananyagot, de semmi egyéb nem történt [...] helyenként nyelvjárási [nem sztenderd] elemeket is használt a gyerek; ezek nem vonnak ugyan le a felelete értékéből [azért sem, mert pl. az igeragozást nem tanulták még, amikor a főnév fogalmával ismerkedünk], de – azt hiszem – az is szerepet játszott abban, hogy nem adtam kiemelkedő [12-es] osztályzatot a feleletére, mert pl. suksükölt.*”). Érdekes megfigyelni, hogy ez utóbbi esetben a pedagógus mintha önmagával is vívódna kissé. Nyilvánvalóan tisztában van elméletben azzal, hogy a nem sztenderd nyelvi elemek is egyenértékűek a sztenderd formákkal, illetve hogy a nyelvjárás megbélyegzése nem adekvát pedagógiai eljárás, azonban a végén mégiscsak elismeri, hogy bizonyára ennek (is) köszönhető a (12-esnél gyengébb) osztályzata. Tehát maga is tudja, hogy nyelvészeti-pedagógiai szempontból miként kellene értékelni, azonban a szubjektív megítélése, nyelvi előítélete ezt részben felülírja.

Ennél a feleletnél a legtöbb indoklás a korábbiakhoz hasonlóan az információtartalom és az értés/magolás téma mentén konstruálódott meg. Az előbbi esetében két kivételtől eltekintve („*A főnév meghatározása nem pontos.*”; „*Nem mindig pontos a meghatározás.*”) a többség a felelet tartalmi hibátlanságát jegyezte meg (pl. „*A megtanulandó tudáselemek összes pontja elhangzott.*”; „*Minden fontos tudnivalót elmondott.*”; „*A tanuló a felsoroltak mindegyikét említette feleletében.*”). Az értés szempontjából közel azonos mértékben vélték bemagolni (pl. „*olyan volt mint aki bemagolta*” vagy „*Bár mindent elmondott a tanuló, nem vagyok biztos abban, hogy nem csak bemagolta.*”) és megértett tudásanyagnak (pl. „*A felelet megfelelt a tartalmi feltételeknek és a diák jártas is volt abban amit mond.*” vagy „*Megfelelő felelet volt, értelmes, logikus érvekkel és példákkal.*”) a tanuló szóbeli produkcióját.

A második feleletre adott osztályzatát (SKo100) 33 adatközlő indokolta szövegesen. Megjelent az információtartalom, mint indoklási tematika, azonban itt jóval többen utaltak tartalmi hiányosságokra (pl. „*Nem mindent mondott el.*” vagy „*Nem részletezte, hogy mit fejezhet ki a melléknév.*”), mint az előző esetben, annak ellenére, hogy ez a felelet is hibátlan volt tárgyi tudás szempontjából. További különbség volt az előző felelet indoklásaihoz képest, hogy itt már inkább úgy érezték a pedagógusok és pedagógusjelöltek, hogy a gyermek

értette is, amiről beszélt (pl. „*Mindent elmondott és úgy tűnt érti is az anyagot.*” vagy „*Szépen, folyékonyan beszélt a főnévről, úgy, mint aki valóban elsajátította az anyagot.*”). Mindemellett többen említették, hogy bizonytalannak érezték a tanulót (pl. „*Bizonytalan a felelet.*”; „*Nem éreztem, főleg az elején, a magabiztosságot feleletében.*”; „*Időnként mintha kissé bizonytalan lett volna.*”). A bizonytalanság valószínűsíthetően a korlátozott nyelvhasználat jegyeire utal, bár ez egyértelműen nem derül ki a szöveges értékelésekből.

A korlátozott nyelvhasználati mód jellegzetességeire való utalás elődlegesén a nyelvi attitűdökhöz kapcsolható indoklásokban figyelhető meg. Több adatközlő meg is nevezi (ha nem is tudatosan) ezeket a jegyeket („*Helyenként nem pontosan fejezi ki magát.*”; „*a közlésmódja nem teljesen felel meg az iskolában elsajátítandó sztenderdnek*”; „*Kiejtés nem megfelelő, felesleges toldalék szavak használata.*”), ám kb. ugyanennyi arra utal, hogy a (standard) nyelvváltozat ennél lényegesebb szempont az osztályozásnál (pl. „*A felelet a vártnál jobb volt, az előző feleletnél határozottan jobb minőségűbb.*”; „*Tetszett a tanuló felelete, kiválóra értékelem. Mindenki számára érthető, lényeges, velős felelet.*”; „*Szépen, folyékonyan beszélt a főnévről.*”).

A harmadik (NyKo100) felelet osztályzataival kapcsolatosan érkezett a legkevesebb indoklás, összesen 28 darab. Ennek egyik lehetséges magyarázata, hogy a nyelvi hátrány miatti negatív(abb) megítélésüket kevésbé tudják/akarják érvelkel alátámasztani a pedagógusok és pedagógusjelöltek. Mindenesetre azok, akik indokolták is osztályzataikat, sokkal nagyobb számban jelöltek meg – fiktív, valójában nem létező – hiányosságokat (pl. „*Túl röviden mondta el, nem mondott el minden lényeges dolgot.*”; „*Némely információt elfelejtett mondani.*”; „*Szerintem a tanuló nem fejtett ki mindent, ami az igével kapcsolatos.*”) magyarázatként, mint az előbbi két esetben. Persze voltak, akik objektívan értékelték a feleletet tartalmi szempontból (pl. „*A diák teljes mértékben felkészült volt.*” vagy „*Mindent felsorolt, saját szavaival. A kritériumoknak eleget tett.*”). Ugyanígy jóval többen voltak azon adatközlők is, akik úgy gondolták, hogy a tanuló nem érti azt, amit feleletében elmondott (pl. „*Nem pontos, következetes, úgy tűnik, hogy bemagolt szöveg.*”; „*Úgy gondolom bemagolt feleletet hallottunk.*”; „*A tanuló bemagolta a tananyagot.*”, csupán egy személy gondolta ennek ellenkezőjét („*A tananyagot a saját értelmezése szerint adta át, tehát érti miről beszél.*”).

A nyelvi attitűddel kapcsolatos indoklások közül kettő, más-más szempontból ugyan, de mindenképp pozitív viszonyulást fejezett ki tanuló nyelvhasználatára és/vagy nyelvváltozatára nézve. Az egyik ezek közül objektív módon, a tartalmi szempontot vette alapul az értékelésnél („*A tanuló teljes mértékben elsajátította a megtanulandó tudáselemeket; csupán nyelvjárása miatt nem kaphat negatív értékelést.*”), míg a másikat a tartalom mellett az érzelmi tényezők is befolyásolták („*Nem tudom, ki ez a kisgyerek, de annyira aranyosan beszél. A lényegi részt tartalmazza felelete, de a 12 érzelmi alapon adtam meg.*”). Mindazonáltal több

a nyelvi attitűdre utaló indoklások között a negatív töltetű, a nyelvi kivitelezést kifogásoló szöveges értékelés (pl. „*A tanuló nem fejtette ki bővebben a tananyagot. Valamint csak vázaltszerűen határozta meg a tananyagot.*”; „*Nagyon kellett figyelni, mert szinte érthetetlen volt a tájnyelv használata miatt.*”; „*bizonytalan és akadozó a felelet*”; „*értette is*”).

A negyedik (NyKi60) feleletre adott érdemjegyet 35 fő indokolta, akik legnagyobb arányban a tartalmi hiányosságokat emelték ki. Ezt némelyek általánosítva tették („*A tanuló kihagyott információkat.*”; „*A tanuló nem adta teljes mértékben vissza az anyagot.*”), mások a hiányzó rész konkrét nevesítésével (pl. „*A törtszámneveket kihagyta.*”; „*A határozott számneveknél csak két csoportot sorolt fel.*”). A felelet nyelvi vonatkozásainak értékelése nem igazán jelent meg az indoklásokban, azonban a tananyag megértése, mint tematika igen. Ennél a feleletnél leginkább úgy gondolták a pedagógusok és -jelöltek, hogy a diák értette azt, amiről beszélt (pl. „*A tanuló feleletén hallatszik, hogy érti a tananyagot és nagyon felkészült.*”; „*A tanuló részletesen kifejtette az adott szófaji csoportot. Érthetően közölte a számnévvel kapcsolatos információkat.*”).

A nyelvi diszkriminációt leglátványosabban szemléltető szöveges indoklásokat (36 darab) az utolsó (SKi60) feleletre vonatkozóan írták az adatközlők. Emlékeztetőül: ez az a szóbeli produkció, amely a kidolgozott nyelvhasználat mellett standard nyelvváltozatú is, azonban igen hiányos. Az indoklásokban két fő irány figyelhető meg. Az egyik a standardnak és kidolgozott nyelvhasználatnak eszményi értéket társító, azt nagymértékben a tartalom elé helyező attitűd (pl. „*Szépén fogalmazott, sztenvert nyelvet használta.*”; „*12* – Szerintem ilyen a tökéletes felelet. A tanuló megfontolt, szavait igényesen válogatja meg.*” „*Nagyon szépen kifejezően ejti a gyerek a szavakat kiegyensúlyozott erős felelet volt.*”), amiből gyakran az derül ki, hogy a hiányzó információkat a pedagógus nem érzékeli vagy nem veszi figyelembe (pl. „*Teljes mondatokban válaszolt, mindent pontosan meghatározott, látszik, hogy érti, amit mond.*” vagy „*Maximálisan elégedett voltam a felelő által előadott információ minőségével, talán még kicsivel több is mint amit tudnia kell az adott témával.*”).

A másik csoportba tartozó, az objektív-leíró hozzáállást visszatükröző indoklások a releváns információk elmaradását emelték ki (pl. „*Nem mondta el, hogy mi is az a cselekvést kifejező ige, a létezését kif. igét és az igemódot pedig meg sem említette.*” vagy „*A tanuló a létezését kifejező igékre nem hoz fel példát, valamint nem említi az ige módját.*”). Azonban több olyan is előfordult, amely ezt kiegészítette egy pozitív nyelvi attitűdre utaló megjegyzéssel (pl. „*Hiányos volt a felelete [...] De egyébként szépen kifejezően beszélt a tanuló, összefüggésszerűen.*” vagy „*Választékos szóhasználattal él, az anyagot 90%-ban megtanulta, viszont ki hagyott belőle vagy elfelejtette.*”). Vagyis a nyelvi előítéletesség, a standardhoz és kidolgozott nyelvhasználathoz fűződő pozitív nyelvi attitűd még azokban

az esetekben is megjelenik, amikor a tartalmi hiányosságok jelentősek, és ezt az adatközlők érzékelik is.

Összességében szinte pontosan ugyanaz figyelhető meg a szöveges indoklásoknál, mint ami a magyarországi, szlovákiai vagy épp romániai részminták vizsgálata során. Akárcsak az egyes osztályzatokból, úgy azok szöveges indoklásaiból is kirajzolódik, hogy a nyelvjárás és a korlátozott nyelvhasználat valamilyen módon hátrányt jelent, de a kettő együttes jelenléte az, ami igazán kedvez a nyelvi alapú diszkriminációnak – ilyenkor ugyanis a legnagyobb mértékű a nyelvi előítéletesség az indoklások (és osztályzatok) alapján. Ennek ellentettje, amikor a kidolgozottság és a standard nyelvváltozat együttesen jelenik meg a feleletben, ami kimondottan pozitív nyelvi attitűdöt eredményez, ez pedig áttevődik a tartalom megítélésére, így az osztályzattal történő értékelésre is. A diák az említett nyelvi jellemzők birtokában képes elfedni a tartalmi hiányosságait, továbbá jó benyomást kelt a pedagógusokban.

A felelet és a felelő megítélése

A vizsgálatban minden feleletekhez tartozott egy egység, amelyben az adatközlő pedagógusoknak és pedagógusjelölteknek különféle állításokat kellett értékelniük. Ezeket alapvetően két csoportra oszthatjuk: a tanuló konkrét feleletére vonatkozó, illetve magára a tanulóra vonatkozó állításokra. Az előbbi esetben egy ötfokú skálán történt az értékelés, míg az utóbbinál egy négyfokún, ami kiegészült a korábban említett „nem tudom eldönteni” lehetőséggel. Ez azért csak a tanulóval kapcsolatos állításokra volt érvényes, mert szemben a konkrét feleletre vonatkozó állításokkal, ezekhez a felelet nem nyújt semmiféle következtetési alapot; nem lehet eldönteni egy kevesebb mint egyperces felelet alapján, hogy az a gyermek mennyire szereti vagy érti a nyelvtant, ahogy azt sem, hogy mennyire jó magaviseletű. Ellenben azt, hogy minden lényeges információt elmondott, vagy hogy felkészült volt-e, már sokkal inkább.

A kutatásban három olyan állítás szerepelt, amely a konkrét feleletekre vonatkozott. Ezek a következők voltak:

1. A tanuló minden lényeges információt elmondott.
2. A tanuló maximálisan felkészült volt.
3. A tanuló felelete meggyőzött arról, hogy a tanuló az adott tananyagot érti, nem pedig bemagolta azt.

Az adatközlőknek további hat, a tanulóra vonatkozó állításról is el kellett dönteniük, hogy mennyire tartják igaznak vagy sem. Az egyes állítások értékeléséhez egy négyfokú (1 – egyáltalán nem igaz; 2 – többnyire nem igaz; 3 – többnyire igaz; 4 – teljes mértékben igaz) skála állt rendelkezésükre, ami kiegészült a már említett „nem tudom eldönteni” lehetőséggel. A hat állítás közül az első kettő a feleletet elmondó tanuló magyar nyelvtan tantárgyhoz való viszonyára vonatkozott, míg az ezután következő négy állítás a tanuló azon tulajdonságaira, melyek a tanulás-tanítás folyamatában általánosságban meghatározóak:

1. Olyan diák felelt, aki szereti a magyar nyelv tantárgyat.
2. Olyan diák felelt, aki érti a magyar nyelv tantárgyat.
3. A felelő alapvetően egy jó gondolkodású gyerek.
4. A felelő az osztály egyik legjobb tanulója.
5. A felelő jó magaviseletű gyerek.
6. A felelő szorgalmas diák.

A fenti hat állítás mindegyikében közös, hogy egy-egy perc hosszúságú feleletből nem lehet (objektívan) megállapítani az igazságtartalmukat. Nem tudhatja az adatközlő, hogy a diák mennyire szereti a nyelvtant, mennyire jó a gondolkodása vagy mennyire jó magaviseletű, hiszen ehhez nem álltak rendelkezésére információk. Csupán a szófajok valamelyik csoportjáról hallott egy rövid, valamilyen nyelvváltozatban és nyelvhasználatban elhangzó feleletet.

Mindezek tükrében elmondható, hogy a „nem tudom eldönteni” válaszok fordítottan arányosak a szociolingvisztikai és neveléstudományi értelemben vett kedvező eredménnyel: minél több ezen válaszok aránya, annál kedvezőbb az eredmény nyelvészeti és pedagógiaiilag. Ugyanis minél többen választották ezt a lehetőséget, annál kevésbé áll fenn nyelvi előítéletesség, negatív nyelvi attitűd a pedagógusok és pedagógusjelöltek részéről. Ha viszont a „nem tudom eldönteni” válaszok száma alacsony, akkor az előítéletesség magas szintű.

Az első állítás (*A tanuló minden lényeges információt elmondott*) a tanuló tárgyi tudására vonatkozott. Ennek értékelésében közel azonos mintázat mutatkozott, mint a korábbi mintákban tapasztaltak esetében, amint ez az alábbi táblázatból látszik:

2. táblázat. A tanuló minden lényeges információt elmondott állítás megítélése az egyes feleletekre lebontva (%-ban)

A tanuló minden lényeges információt elmondott	Egyáltalán nem igaz	Többnyire nem igaz	Valamelyest igaz, valamelyest nem igaz	Többnyire igaz	Teljes mértékben igaz
NyKi100	0,0%	4,0%	2,0%	44,0%	50,0%
SKo100	0,0%	2,0%	14,0%	46,0%	38,0%
NyKo100	2,0%	8,0%	20,0%	50,0%	20,0%
NyKi60	2,0%	22,0%	34,0%	30,0%	12,0%
SKi60	4,0%	18,0%	16,0%	24,0%	38,0%

Forrás: saját szerkesztés

Ahogy a többi három ország adatközlői is, úgy az ukrain magyartanárok is, a leginkább az első tanulóról (Nyki100) gondolták, hogy minden lényeges információt elmondott, azaz arról, aki nyelvjárásban és kidolgozott nyelvhasználattal felelt. Az eredmény összhangban van az osztályzatokkal és a tanuló tényleges tudásával: ő kapta a legjobb jegyeket, valamint valóban mindent elmondott. Azonban ez szignifikánsan jobb értékelést jelent átlagban a harmadik (NyKo100) felelethez képest, ami ugyanannyi információt tartalmazott.

Ez utóbbi nagyjából azonos megítélése alá esett, mint a negyedik (NyKi60) és ötödik feleletek (SKi60), közöttük nem volt szignifikáns az eltérés ($p=0.122$ és $p=0.092$), ahogy az ötödik és második feleletek (SKo100) között sem ($p=0.219$). Ezáltal kijelenthető, hogy a nyelvváltozat és a nyelvhasználat önmagában az információtartalom megítélését is jelentős mértékben torzítja, hiszen egy olyan felelet, ami hiányos volt, ám standard és kidolgozott nyelvhasználatú, közel azonos információtartalmúnak vélték az adatközlők, mint egy-egy tartalmilag teljes feleletet.

A legkedvezőtlenebb értékelést az utolsó három felelet érte el ennél az állításnál. Ezzel az a probléma, hogy míg az utolsó kettő (NyKi60 és SKi60) esetében ez valóban indokolt (hiszen kevesebb információt mondtak el bennük a tanulók), a harmadik (NyKo100) feleletnél teljesen alaptalan. Vagyis a kettős nyelvi hátrány felőli alulértékelés is megmutatkozott, akárcsak az előbbieken említett kettős nyelvi előny jelensége – még akkor is, ha nagyon direkt módon az információtartalomra kérdezzük rá.

A második (*A tanuló maximálisan felkészült volt*) állításnál az előbbieknél jelentősebb eltérések is jelentkeztek, melyek a pedagógusok nyelvi előítéletességének a természetét is jelzik számunkra:

3. táblázat. A tanuló maximálisan felkészült volt állítás megítélése az egyes feleletekre lebontva (%-ban)

A tanuló maximálisan felkészült volt	Egyáltalán nem igaz	Többnyire nem igaz	Valamelyest igaz, valamelyest nem igaz	Többnyire igaz	Teljes mértékben igaz
NyKi100	0,0%	2,0%	8,0%	58,0%	32,0%
SKo100	0,0%	8,0%	32,0%	38,0%	22,0%
NyKo100	6,0%	20,0%	46,0%	18,0%	10,0%
NyKi60	6,0%	22,0%	38,0%	26,0%	8,0%
SKi60	2,0%	18,0%	14,0%	24,0%	42,0%

Forrás: saját szerkesztés

Az ukrainai magyar pedagógusok és pedagógusjelöltek teljes meggyőződéssel a leginkább az ötödik (SKo60) felelőről gondolták, hogy felkészült volt: 42%-uk választotta a „teljes mértékben igaz” lehetőséget, míg az első feleletnél (NyKi100) csupán 32%-uk. Viszont, ha az állítás értékelési átlagát vesszük alapul, akkor az első felelet megítélése a kedvezőbb, ami a „többnyire igaz” válaszok arányával (58%) magyarázható. Az előbbi felelet értékelése szignifikánsan ($p<0.05$) jobb az összes többi felelethez képest, kivéve egyet: az ötödik (SKo60) feleletet ($p=0.678$). Ez azt jelzi, hogy a leendő és gyakorló magyartanárok részéről a tanuló felkészültségének megítélése a diák tárgyi tudásától kisebb mértékben függ, mint a nyelvi tényezőktől.

Ugyanezt támasztja alá, ha az ötödik feleletet összevetjük az összes többivel. A második felelethez (SKo100) viszonyítva valamivel jobb, míg a harmadikhoz (NyKo100) és negyedikhez képest sokkal, szignifikánsabb ($p<0.05$) jobb a standard nyelvváltozatú és kidolgozott nyelvhasználatú, de hiányos szóbeli produktum értékelése.

A harmadik és negyedik felelet hasonlóan kedvezőtlen megítélés alá esett (összességében a harmadik kicsit rosszabb). Ez az utóbbinál teljesen érthető, hiszen a tanuló kihagyott számos releváns tudáselemet, ám a harmadik felelő mindent elmondott. Ennek ellenére szignifikánsan kedvezőbben ítélték meg, mint a többi tökéletesen felkészült felelőt, illetve az ötödik, kevésbé felkészült társát.

Akárcsak a másik három részminta esetében, úgy a kárpátaljaiban is a harmadik állítás (*A tanuló felelete meggyőzőtt arról, hogy a tanuló az adott tananyagot érti, nem pedig bemagolta azt*) esetében jelentkezett a nyelvi előítéletesség legnagyobb mértékben, ahogy ez az alábbi táblázatban egyértelműen megmutatkozik:

4. táblázat. A tanuló felelete meggyőzőtt arról, hogy a tanuló az adott tananyagot érti, nem pedig bemagolta azt (állítás megítélése az egyes feleletekre lebontva (%-ban))

A tanuló felelete meggyőzőtt arról, hogy a tanuló az adott tananyagot érti, nem pedig bemagolta azt	Egyáltalán nem igaz	Többnyire nem igaz	Valamelyest igaz, valamelyest nem igaz	Többnyire igaz	Teljes mértékben igaz
NyKi100	4,0%	8,0%	30,0%	44,0%	14,0%
SKo100	2,0%	8,0%	32,0%	30,0%	28,0%
NyKo100	12,0%	28,0%	34,0%	14,0%	12,0%
NyKi60	4,0%	24,0%	26,0%	34,0%	12,0%
SKi60	0,0%	16,0%	22,0%	18,0%	44,0%

Forrás: saját szerkesztés

A három állítás közül ez volt az, amelyikben a szubjektivitás leginkább közrejátszhatott, ami a kapott adatokból vissza is tükröződött. A legkedvezőbben ezúttal az ötödik (SKi60) tanulót ítélték meg az adatközlők, igaz nem szignifikánsan kedvezőbben, mint az első (NyKi100) és második (SKo100) felelőt. Az utóbbi kettő közül a második (SKo100) volt az, aki jobb értékelést kapott, vagyis ennél a mintánál is ugyanaz a helyzet, mint az előzőeknél: a standard nyelvváltozatú gyerekekről sokkal inkább feltételezik a magyartanárok és -jelöltek, hogy érti is, amiről beszél, mint a nyelvjárási tanulókról. Ez fokozottan igaz akkor, ha standard mellé kidolgozott nyelvhasználat társul, ez váltja ki ugyanis a többihez képest legkedvezőbb megítélést. Ennek az ellenpólusa, ha nyelvjárás korlátozott nyelvhasználattal párosul – ez eredményezi a legrosszabb értékelést az összes felelet közül, még a negyediknél is rosszabbat. Továbbá érdemes azt is figyelembe venni, hogy csakis a nyelvjárási feleleteknél magas azok aránya, akik egyáltalán vagy többnyire nem voltak meggyőződve afelől, hogy a tanuló értette az aktuális tananyagot. Összességében tehát a megértés szempontjából a felelet tartalma, a felelő tárgyi tudása egyáltalán nem meghatározó, elsősorban a nyelvváltozat az, ami alapján erre vonatkozó következtetéseket vonnak le az adatközlők.

A következő hat állítás inkább a tanulóra, mintsem a feleletre vonatkozott, ezáltal a nyelvi előítéletesség még inkább kivehető belőlük. Ahogy a korábbiakban szó volt róla, az egyes állítások értékeléséhez már nem öt-, hanem négyfokozatú skála

állt az adatközlők rendelkezésére, ami kiegészült a „nem tudom eldönteni” opcióval. Ez a nyelvi előítéletesség szempontjából rendkívül fontos, hiszen minél többen választják ezt a lehetőséget, annál kevésbé beszélhetünk nyelvi előítéletességről.

Az első állítás a tanuló magyar nyelvtan tantárgyhoz való viszonyára vonatkozott, azt kellett eldönteniük a pedagógusoknak és pedagógusjelölteknek, hogy az adott diák mennyire szeretheti ezt a tárgyat. A kapott adatokat összefoglalva az alábbi táblázat szemlélteti:

5. táblázat. Olyan diák felelt, aki szereti a magyar nyelv tantárgyat
(állítás megítélése az egyes feleletekre lebontva (%-ban))

Olyan diák felelt, aki szereti a magyar nyelv tantárgyat	Egyáltalán nem igaz	Többnyire nem igaz	Többnyire igaz	Teljes mértékben igaz	Nem tudom eldönteni
NyKi100	0,0%	8,0%	50,0%	8,0%	34,0%
SKo100	0,0%	14,0%	36,0%	16,0%	34,0%
NyKo100	6,0%	30,0%	20,0%	2,0%	42,0%
NyKi60	2,0%	16,0%	40,0%	6,0%	36,0%
SKi60	0,0%	4,0%	28,0%	40,0%	28,0%

Forrás: saját szerkesztés

Az adatközlők csupán kicsivel több mint egyharmada választotta a „nem tudom eldönteni” lehetőséget minden feleletnél, azaz a pedagógusok és pedagógusjelöltek nagyobbik része gondolta úgy, hogy egy rövid hanganyag alapján meg tudja állapítani a felelőről, mennyire kedveli a tantárgyat. Akik pedig így vélekedtek, leginkább az ötödik tanulóról (SKi60) feltételezték azt, hogy szereti a nyelvtant, ráadásul szignifikánsan nagyobb arányban ($p < 0.05$), mint a többi diákról. A „teljes mértékben igaz” válaszok aránya (40%) magasabb, mint az összes többi feleletnél együttvéve, továbbá az „egyáltalán nem igaz” és „többnyire nem igaz” értékek, illetve a „nem tudom eldönteni” opció itt fordul elő a legkevesebbszer.

A legkedvezőtlenebb megítélést a harmadik (NyKo100) tanuló érte el kettős nyelvi hátrányának köszönhetően. Az adatközlők 36%-a vélte úgy, hogy a gyermek nem szereti a magyar nyelvtant, ami kétszerese a második legkedvezőtlenebb megítélés alá eső negyedik (NyKi60) felelőnél ekképp vélekedők arányának. Így ismételtelen kijelenthetjük, hogy a nyelvi előítéletesség akkor a legnagyobb mértékű, ha a tanuló nyelvi előny vagy hátránya kettős.

Az első két (NyKi100 és SKo100) felelet megítélése közti különbség nem volt jelentős összességében. Ezt azt jelzi, hogy egyik (nyelvváltozati) vagy másik (nyelvhasználati) nyelvi hátrány valamelyest mérséklődik, amennyiben valamilyen nyelvi előny (standard nyelvváltozat vagy kidolgozott nyelvhasználat) áll mellette, azonban annyira nem, hogy elérje a kettős nyelvi előny következtében kialakuló pozitív nyelvi előítéletesség szintjét.

A második állítás a nyelvtan tantárgy értésére vonatkozott, az alábbi – többi mintával javarészt megegyező – eloszlást mutatva az egyes válaszokat illetően:

6. táblázat. Olyan diák felelt, aki érti a magyar nyelv tantárgyat
(állítás megítélése az egyes feleletekre lebontva (%-ban))

Olyan diák felelt, aki érti a magyar nyelv tantárgyat	Egyáltalán nem igaz	Többnyire nem igaz	Többnyire igaz	Teljes mértékben igaz	Nem tudom eldönteni
NyKi100	2,0%	2,0%	56,0%	24,0%	16,0%
SKo100	0,0%	10,0%	50,0%	28,0%	12,0%
NyKo100	4,0%	36,0%	44,0%	2,0%	14,0%
NyKi60	0,0%	18,0%	48,0%	12,0%	22,0%
SKi60	0,0%	8,0%	30,0%	48,0%	14,0%

Forrás: saját szerkesztés

Az egyik legfontosabb adat, amit a táblázatból kiolvashatunk, hogy átlagban a leendő és gyakorló magyartanárok 85%-a értékelt a felelőt arra vonatkozóan, hogy mennyire érti a magyar nyelvtant. Ez egyértelműen a nyelvi előítéletesség erőteljes jelenlétét támasztja alá, akárcsak az egyes feleletekhez tartozó értékelések.

Az adatközlők ismét az ötödik (SKi60) felelőt ítélték meg a legkedvezőbben, igaz, az első két (NyKi100 és SKo100) felelet kapcsán szintén kedvező értékelések mutatkoztak. Ennél a gyermeknél 48% volt teljes mértékben meggyőződve arról, hogy érti is a nyelvtant, viszont az előbb említett kettőnél kb. fele ennyin (24–28%). A harmadik (NyKo100) felelet – ami újból a legrosszabb megítélés alá esett – ugyanezen személyek aránya 2%, vagyis egyetlen fő feltételezte a gyermekről, hogy biztosan érti a nyelvtant. A nyelvi előítéletesség tehát ismét a nyelvjárási és korlátozott nyelvhasználatú tanulót érinti a legkedvezőtlenebbnél, míg a standard nyelvváltozatú és kidolgozott nyelvhasználatúnak kedvez a leginkább.

Ugyanílyen nyelvi előítéletesség jelentkezett a felelő gondolkodására vonatkozó állítás esetében is, amint az az alábbi táblázatból látszik:

7. táblázat. A felelő alapvetően egy jó gondolkodású gyerek
(állítás megítélése az egyes feleletekre lebontva (%-ban))

A felelő alapvetően egy jó gondolkodású gyerek	Egyáltalán nem igaz	Többnyire nem igaz	Többnyire igaz	Teljes mértékben igaz	Nem tudom eldönteni
NyKi100	0,0%	4,0%	52,0%	22,0%	22,0%
SKo100	0,0%	6,0%	44,0%	34,0%	16,0%
NyKo100	0,0%	18,0%	44,0%	8,0%	30,0%
NyKi60	0,0%	6,0%	46,0%	24,0%	24,0%
SKi60	0,0%	4,0%	22,0%	52,0%	22,0%

Forrás: saját szerkesztés

Bár a „nem tudom eldönteni” válaszok aránya nagyobb, mint az előző állításnál, ám nem annyira, hogy bármelyik felelet esetében is meghaladja a 30%-ot (átlagban: 23%). Vagyis az adatközlők több mint kétharmadának az értékelésében

a nyelvi előítéletesség megmutatkozott az állítás kapcsán. Azon pedagógusok és -jelöltek, akik nem a „nem tudom eldönteni” opciót választották, leginkább az ötödik (SKi60) felelőről feltételezték, hogy jó gondolkodású, és a harmadikról (NyKo100) a legkevésbé. A maradék három tanulóról nagyjából hasonlóan vélekedtek e téren a válaszadók, ami egyértelműen azt jelzi, hogy a felelet tartalma ilyen szempontból az értékelésben szinte semmit sem számít. Ha ugyanis számítana, akkor a negyedik (NyKi60) felelet kedvezőtlenebb megítélés alá esne, mint az előtte lévő három. Tehát a kárpataljai adatközlők szerint a jó gondolkodású gyerek az, aki standard nyelvváltozatban és kidolgozott nyelvhasználatot adja elő a feleletét, függetlenül attól, hogy az tartalmilag mennyire felel meg az elvártaknak.

A negyedik (*A felelő az osztály legjobb tanulója*) állítás esetében szintén erőteljes nyelvi előítéletesség mutatkozott a válaszok megoszlása alapján, ahogy ez alább látszik:

8. táblázat. A felelő az osztály egyik legjobb tanulója
(állítás megítélése az egyes feleletekre lebontva (%-ban))

A felelő az osztály egyik legjobb tanulója	Egyáltalán nem igaz	Többnyire nem igaz	Többnyire igaz	Teljes mértékben igaz	<i>Nem tudom eldönteni</i>
NyKi100	4,0%	10,0%	40,0%	8,0%	38,0%
SKo100	0,0%	20,0%	30,0%	8,0%	42,0%
NyKo100	10,0%	34,0%	8,0%	2,0%	46,0%
NyKi60	6,0%	20,0%	26,0%	6,0%	42,0%
SKi60	0,0%	8,0%	14,0%	42,0%	36,0%

Forrás: saját szerkesztés

A „nem tudom eldönteni” válaszok aránya nagyobb ugyan, mint az előző három állításnál, ám ezúttal sem lépi át az 50%-ot, tehát a pedagógusok és pedagógusjelöltek több mint fele véleményét nyilvánított abban, hogy az adott gyerek az osztály legjobb tanulója közé tartozik-e vagy sem. Akik pedig így tettek, hasonlóan jártak el, mint a korábbi néhány állításnál: a standard nyelvváltozatot és a kidolgozott nyelvhasználatot előnyben, míg a nyelvjárást és korlátozott nyelvhasználatot hátrányban részesítették.

Az adatközlők 42%-a értett egyet azzal teljes mértékben, hogy az a tanuló (SKi60), akinek tartalmi hiányosságai vannak, ámde standardban és kidolgozott nyelvhasználatban felel, az osztály legjobbja közé tartozik. Ugyanezt az első (NyKi100) és második (SKo100) felelőnél csupán 8–8% feltételezte, a negyediknél (NyKi60) 6%, míg a harmadiknál (NyKo100) mindössze egy személy, azaz 2%. Ha a „többnyire igaz” választásokat is hozzávesszük, akkor is nagyjából ugyanez marad a helyzet, annyi különbséggel, hogy ez esetben a harmadik felelő még rosszabb megítélést kap. És ugyanez történik a többi választási lehetőség elemzésével is, hiszen azok, akik egyáltalán vagy többnyire nem értettek egyet az állítással, kiugróan magas számban (44%) vannak a harmadik felelet esetében.

Vagyis a mintában szereplő kárpátaljai pedagógusok és pedagógusjelöltek közel fele nem feltételezné erről a diákról, hogy az osztály egyik legjobb tanulója (pedig a felelete tartalmilag tökéletes volt), míg az ötödikről kb. ugyanennyien abszolút meggyőződéssel igen (annak ellenére, hogy az ő felelete viszont hiányos volt).

Érdekesség, hogy „egyáltalán nem igaz” válaszlehetőséget csakis a nyelvjárási feleleteknél jelöltek meg az adatközlők, ám ebből nem lehet messzemenő következtetéseket levonni. Már csak azért sem, mert a standard, de korlátozott felelet megítélése összességében nagyjából azonos az első és negyedik feleletével.

Az ötödik, tanuló magaviseletére vonatkozó állításnál – a korábbi mintáknál tapasztaltakhoz hasonlóan – a „nem tudom eldönteni” válaszok nagyobb arányban voltak jelen, ahogy ezt a következő táblázat is mutatja:

9. táblázat. A felelő jó magaviseletű gyerek
(állítás megítélése az egyes feleletekre lebontva (%-ban))

A felelő jó magaviseletű gyerek	Egyáltalán nem igaz	Többnyire nem igaz	Többnyire igaz	Teljes mértékben igaz	<i>Nem tudom eldönteni</i>
NyKi100	0,0%	8,0%	32,0%	18,0%	42,0%
SKo100	4,0%	4,0%	34,0%	4,0%	54,0%
NyKo100	2,0%	16,0%	30,0%	6,0%	46,0%
NyKi60	0,0%	2,0%	42,0%	8,0%	48,0%
SKi60	0,0%	4,0%	22,0%	30,0%	44,0%

Forrás: saját szerkesztés

A „nem tudom eldönteni” válaszok aránya ennél az állításnál volt a legmagasabb, azonban még itt sem érte el átlagban az 50%-ot: a pedagógusok és pedagógusjelöltek legalább fele értékelte a tanuló magaviseletét egy egyperces felelet alapján. Ezen értékelés eredménye pedig ugyanaz, mint szinte minden állításnál, minden részben és minden mintában: a standard nyelvváltozat és kidolgozott nyelvhasználat kedvező, a nyelvjárási és korlátozott nyelvhasználat kedvezőtlen megítélést szül, vagyis az előítéletesség nyelvileg erőteljes.

Ez számokban a következőket jelenti. A legkedvezőbb értékelést az ötödik (SKi60) felelő érte el, 30% teljes mértékben, 22% többnyire igaznak tartotta az állítást és csupán 4% volt, aki többnyire nem így gondolta. Ezt követte kedvező megítélés szempontjából az első (NyKi100) tanuló, akiről 18% teljes mértékben, 32% többnyire úgy vélte, hogy jó magaviseletű. Viszont egy kisebb eltérés figyelhető meg a megszokott sorrendet illetően: a negyedik (NyKi60) diák volt az, aki a harmadik legjobb értékelést kapta – ez összhangban van korábbi minták erre vonatkozó adataival, melyek arra engednek következtetni, hogy a jó magaviselet megítélésében a nyelvhasználat nagyobb szereppel bír, mint a nyelvváltozat (a tartalomról felesleges szót ejteni, gyakorlatilag súlytalan ebben az esetben).

Az előbbinél rosszabb értékelést kapott a második (SKo100) felelet, aminél csupán 4% gondolta teljes mértékben, 34% pedig többnyire, hogy a gyermek jó

magaviseletű, 8% ennek ellenkezőjét feltételezte. A harmadik (NyKo100) tanuló-ról még ennél is kedvezőtlenebb előfeltevések voltak a pedagógusoknak és pedagógusjelölteknek, ugyanis bár 6%-uk teljes mértékben igaznak, 30%-uk többnyire igaznak vélte az állítást, 16% többnyire nem, míg 2%-uk egyáltalán nem értett azzal egyet, hogy a gyermek jó magaviseletű lenne. De a legmegdöbbentőbb mégiscsak az, hogy az adatközlők fele azt feltételezi, hogy egy ilyen hosszúságú felvételből képes következtetések levonni még a tanuló magatartását illetően is.

Az utolsó állításhoz, amely a tanuló szorgalmára vonatkozott, újból erőteljes nyelvi előítélet társult:

10. táblázat. A felelő szorgalmas diák
(állítás megítélése az egyes feleletekre lebontva (%-ban))

A felelő szorgalmas diák	Egyáltalán nem igaz	Többnyire nem igaz	Többnyire igaz	Teljes mértékben igaz	<i>Nem tudom eldönteni</i>
NyKi100	0,0%	4,0%	38,0%	34,0%	24,0%
SKo100	0,0%	6,0%	50,0%	14,0%	30,0%
NyKo100	4,0%	26,0%	34,0%	10,0%	26,0%
NyKi60	2,0%	18,0%	36,0%	14,0%	30,0%
SKi60	0,0%	8,0%	22,0%	48,0%	22,0%

Forrás: saját szerkesztés

A „nem tudom eldönteni” lehetőséggel kevesebb, mint az adatközlők egyharmada élt ezen állítás kapcsán. A pedagógusok és pedagógusjelöltek minimum 70%-a állást foglalt abban, hogy mennyire tartja szorgalmasnak a tanulót és ez esetben is ugyanúgy vélekedett, mint a többi állításnál. Igaz, valamivel enyhült a standardból és kidolgozott nyelvhasználatból származó előny dominanciája, ám így is megmaradt olyan erősségűnek, hogy a legkedvezőbb értékelést eredményezze. Ezzel párhuzamosan, a nyelvjárás és korlátozott nyelvhasználat továbbra is a legkedvezőtlenebb megítélést váltotta ki.

A kárpátaljai részmintában az adatközlők közel fele (48%) teljes mértékben, míg 22%-uk többnyire meg volt arról győződve, hogy az ötödik (SKi60) tanuló szorgalmas. Csupán 8% gondolta, hogy többnyire nem igaz az állítás, ellenben a harmadik diáknál 26% (illetve további 4% egyáltalán nem tartotta igaznak az állítást). Ezen eredmény azért is különösen sokatmondó a nyelvi előítéletesség és diszkrimináció kapcsán, mert a szorgalomra vonatkozott az állítás. Ez az a tulajdonság, amelyet elsődlegesen a megtanultakra, az elsajátított ismeretekre szoktak vonatkoztatni, ám ahogy azt a kapott adatok mutatják, ez esetben nem így történt. A nyelvhasználat és a nyelvváltozat (nagyjából azonos mértékben) az, ami a leglényegesebb ezen tulajdonság megítélésénél is, míg a tartalmi felkészültség, az elsajátított ismereti tudás legfeljebb másodlagos.

Összegezve a tanulóra vonatkozó állítások eredményeit, megállapítható, hogy a pedagógusok és pedagógusjelöltek nagyobbik részénél a nyelvi előítéle-

tesség jelentős mértékben megmutatkozott. Ezt egyrészt a „nem tudom eldönteni” válaszok alacsony száma igazolja: egyik állításnál sem volt átlagban magasabb az ezt választó adatközlők aránya, mint 50%. Ehhez hozzátartozik, hogy a hat állítás közül négyenél átlagosan csupán a pedagógusok és -jelöltek egyharmada élt ezzel a lehetőséggel.

Másrészt az előbbieket megerősíti, hogy nem volt egyetlen olyan állítás – tantárgy szeretetétől kezdve a tanuló szorgalmáig – sem, aminél a leendő és gyakorló magyartanárok ne a standard nyelvváltozatban és kidolgozott nyelvhasználattal felelő diákot ítélték volna meg a legkedvezőbben. Ahogy olyan állítás sem, ahol a nyelvjárásban beszélő és korlátozott nyelvhasználattal rendelkező tanuló ne a legrosszabb megítélést kapta volna az összes diák közül. Tehát a felelet tartalma mellékes a nyelvi vonatkozásokhoz képest, azzal együtt a nyelvi előítéletesség jelentős.

A vizsgálat eredményeinek és tanulságainak összegzése

2017–2018 között zajlott le egy négy ország leendő és gyakorló magyar szakos pedagógusait vizsgáló nagymintás mérés, melynek kárpátaljai részmintájában 50 pedagógus és pedagógusjelölt szerepelt. Ahogy a magyarországi, romániai és szlovákiai részmintánál, úgy az ukrainainál is hasonló jelenségek olvashatók ki az adatokból. A különböző feleletekre adott osztályzatokból, azok indoklásából, illetve az azokhoz kapcsolódó állítások értékeléséből ennél a részmintánál is egyértelműen kimutatható, hogy a nyelvi előítéletesség és a nyelvi alapú diszkrimináció erőteljesen jelen van az értékelési gyakorlatban.

A leendő és gyakorló magyartanárok által adott érdemjegyekből egzakt módon kimutatható, hogy a nyelvjárás vagy a korlátozott nyelvhasználati mód nyelvi diszkriminációt eredményezett, mivel a tanulót ezek, és nem az elsajátított tudása, a feleletben elhangzó tartalmi elemek alapján értékelték az adatközlők. Továbbá, ha a nyelvváltozati és a nyelvhasználati hátrány együttesen jelent meg a gyermeknél, akkor a nyelvi diszkrimináció mértéke még nagyobb és intenzívebb volt. Az osztályzatok átlaga és eloszlása alapján közel azonos mértékű, mint annak a tanulónak az előnye, aki standard nyelvváltozatban és kidolgozott nyelvhasználati módban beszél. Ez utóbbi diák ugyanis a nyilvánvaló tartalmi hiányosságai ellenére is jobb minősítést kapott, mint a hibátlan feleletet produkáló, de nyelvjárásban és kidolgozott nyelvhasználattal beszélő társa, illetve közel azonos megítélés alá esett, mint az a gyermek, aki szintén hibátlanul felelt, standardban, ám korlátozott nyelvhasználattal.

Az indoklások és az egyes állításokhoz tartozó eredmények ugyanezt erősítik meg. A nyelvi előítéletesség, a negatív nyelvi attitűd a nyelvjárási és a korlátozott nyelvhasználat mentén egyaránt megmutatkozott. Nem igazán volt olyan tulajdonság, személyiségjegyet, aminél az adatközlők ne a standard nyelvváltozatban és kidolgozott nyelvhasználattal felelő diákot ítélték volna meg a legked-

vezőbben. Ezek alapján pedig egyértelmű, hogy nem az számít az értékelésben, hogy mit mond a tanuló, hanem az, hogy hogyan mondja.

Az adatok alapján kijelenthető, hogy a nyelvi alapú diszkrimináció – mind az előnyös, mind a hátrányos nyelvi megkülönböztetést beleértve – rendkívül meghatározó a magyartanárok és magyartanárjelöltek értékelésében a kárpátaljaiak esetében ugyanúgy, mint a magyarországi, felvidéki vagy épp romániai kollégáiknál. Azonban fontos leszögezni azt is, hogy a pedagógusok többsége jó eséllyel nincs tudatában annak, hogy nyelvi alapon diszkriminál. Nem tudják, hogy a nyelvi markerek, sajátosságok alapján ítélik meg a tanulót olyan helyzetekben is, amikor nem a nyelvhasználatot vagy a standardnak való megfelelést kívánják mérni és értékelni. Ahogy valószínűleg azzal sincsenek tisztában, hogy ez a fajta értékelési eljárás miért jelent hatalmas problémát oktatási és osztályszociális szinten egyaránt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BÁRÁNY ERZSÉBET – CSERNICKÓ ISTVÁN – HUSZTI ILONA: Bilingual education: the best solution for Hungarians in Ukraine? *Compare*, 2019, vol. 49. no. 6. pp. 1002–1009. <https://bit.ly/2wMfvCv> (Utolsó letöltés: 2019. június 2.)
2. BEREGSZÁSI ANIKÓ: *A lehetetlen lehetni: tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2011
3. BERNSTEIN, BASIL: Codes, modalities and the process of cultural reproduction: a model. *Language and Society*, 1981, vol. 10. no. 3. pp. 327–363.
4. GAZDAG VILMOS: A szovjet éra hatásának tükröződése a kárpátaljai magyar nyelv szókészletében. In Bárány Erzsébet – Csernicskó István (szerk.): *Az ukrán-magyar nyelvi kapcsolatok múltja és jelene*. V. Pagyak Kiadója, Ungvár, 2014, 93–108.
5. GIDDENS ANTHONY: *Szociológia*. II. kiadás. Osiris, Budapest, 2008
6. JÁNK ISTVÁN (a): A nyelvi alapú diszkrimináció vizsgálatának módszertani korlátai és lehetőségei. *Magyar Nyelvőr*, 2018, 142. évf. 2. sz. 150–169.
7. JÁNK ISTVÁN (b): *Nyelvi diszkrimináció és nyelvi előítéletesség a pedagógiai értékelésben: Négy ország gyakorló és leendő magyartanárainak körében végzett kutatás eredményei*. Kézirat. Szegedi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Nyitra, 2018
8. JÁNK ISTVÁN: Nyelvi hátrány és diszkrimináció az iskolában: A nyelvi szocializáció jelentősége a tanuló értékelésében. *Szociológiai Szemle*, 2017, 27. évf. 3. sz. 27–47.
9. KONTRA MIKLÓS: Mi a lingvicizmus és mit lehet ellene tenni? In Gábrity Molnár Irén – Mircsics Zsuzsa (szerk.): *Közérzeti barangoló. Műhely- és előadás-tanulmányok*. Magyarságtudományos Társaság, Szabadka, 2005, 175–202. http://web.unideb.hu/~tkis/kontra_lingvicizmus.htm (Utolsó letöltés: 2019. május 22.)
10. LAKATOS KATALIN: A nyelvjárások megítélése kárpátaljai iskolások körében. In Hoffmann István – Kis Tamás – Nyirkos István (szerk.): *Magyar Nyelvjárások*. Debreceni Egyetem, Debrecen, 2006, 98–105.
11. MÁRKU ANITA: A magyar mint (második) idegen nyelv oktatása a kárpátaljai iskolákban: tantervek. In Csernicskó István – Márku Anita (szerk.): *A nyelvészet műhelyeiből. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. V. köt. Outdoor-Shark, Ungvár, 2019, 165–178.

12. PAP MÁRIA – PLÉH CSABA: A szociális helyzet és a beszéd összefüggései az iskoláskor kezdetén. *Valóság*, 1972, 15. évf. 2. sz. 52–58.
13. POPOVICS ZITA: *A különböző nyelvváltozatokhoz fűződő tanulói attitűdök a hozzáadó anyanyelvoktatási szemlélet tükrében (a Nagyszőlősi járás három iskolájában végzett felmérések adatai alapján)*. Kézirat. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, Beregszász, 2019
14. SKUTNABB-KANGAS TOVE: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1997
15. ZOLLER MELINDA: Hátrányos helyzetű tanulók iskolai nehézségei nyelvi szocializációjuk tükrében. 2013. <http://rmpsz.ro/uploaded/tiny/files/magiszter/2013/nyar/9.pdf> (Utolsó letöltés: 2019. április 11.)
16. Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України наказ: N 428/48 від 04.09.2000 м. Київ. *Про запровадження 12-бальної шкали оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти*. [Електронний ресурс]: <http://consultant.parus.ua/?doc=00N0F3BC4C> (Дата звернення: 2019.05.21.)

A magyart mint idegen nyelvet oktató tanárok véleménye a MID-oktatásról Kárpátalján

Rezümé. Egy 2018-as empirikus kutatás keretében a magyart mint idegen nyelvet oktató tanárokat kérdeztem a MID-oktatás helyzetéről Kárpátalján. Célom az volt, hogy egy általános helyzetkép leírásán túl a gyakorló pedagógusok véleményét is feltárjam a magyar mint (második) idegen nyelv oktatásának körülményeiről, problémáiról, hiányosságokról, a tanterv(ek) alkalmazhatóságáról, taneszközökről és esetleges jó gyakorlatokról, amelyek segítik, vagy gátolják a hatékony magyar mint idegen nyelv oktatást a kárpátaljai iskolákban.

Kulcsszavak: Kárpátalja, MID-oktatás, tanterv, pedagógusok

Резюме. У дослідженні, яке було проведено 2018 року, опитано викладачів угорської як іноземної мови про стан викладання угорської мови на Закарпатті. Окрім опису загальної ситуації, нашою метою було дослідити погляди вчителів про обставини, проблеми, недоліки, характеристику навчальних програм, навчальних посібників та різних видів практичної діяльності, які сприяють ефективності викладання угорської мови як іноземної у закарпатських школах або ж гальмують її.

Ключові слова: Закарпаття, викладання угорської мови як іноземної, навчальна програма, педагоги

Abstract. Within the frame of an empirical research carried out in 2018, teachers of Hungarian as a foreign language in Transcarpathia were questioned concerning the situation of Hungarian as a foreign language teaching in the region. In addition to describing the general situation, the study also aimed at finding out the opinions of in-service teachers on the circumstances of teaching Hungarian as a foreign language as well as its problems, shortcomings, applicability of curricula, teaching aids and good practices that help or hinder the effective teaching of Hungarian as a foreign language in the schools of Transcarpathia.

Keywords: Transcarpathia, teaching Hungarian as a foreign language, curriculum, pedagogues

1. Bevezetés

A magyar mint (második) idegen nyelv oktatásának körülményei nagyon sajátosak Kárpátalján, egészen más problémákkal és kihívásokkal, más lehetőségekkel és körülményekkel kell itt számolnia az oktatási szakembereknek, mint például Magyarországon, vagy a Kárpát-medence más régióiban. Annak ellenére, hogy a mai Kárpátalja területén élő nemzetiségek, etnikumok, főleg a szlávok (oroszkok, ukránok, ruszinok) és a magyarok évszázadok óta egymás mellett élnek (vö. bővebben Csernicskó 2013b), politikailag, kulturálisan és nyelvileg is természetes módon hatnak egymásra – még sincsenek hagyományai annak, hogy a magyart idegen nyelvként vagy akár környezetnyelvként tanítsák és tanulják a más etnikumhoz vagy a többségi nemzethez tartozók. Ennek oka részben azzal is magya-

* Docens, tudományos főmunkatárs, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont, Filológiai Tanszék, Magyar Tanszéki Csoport. * Доцент, старший науковий співробітник, Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, Науково-дослідний центр імені Антала Годинки, Кафедра філології, Відділення угорської філології.

* Associate professor, senior research fellow, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Antal Hodinka Linguistics Research Center, Department of Philology, Hungarian Language and Literature Branch. E-mail: anita.marku22@gmail.com

rázható, hogy az itt élő nemzetiségek az elmúlt évszázadok, sőt évtizedek során is más-más politikai státuszban voltak, ugyanaz az etnikum hol kisebbségi, hol államszervező többségi státuszban, majd egyik napról a másikra ismét kisebbségi-ként ébredt fel egy új állam kötelékeiben (vö. Cserniczkó 2013a: 598.; Cserniczkó 2013b). Ilyen viharos politikai helyzetben nemhogy a környezetnyelv, a regionális nyelv vagy az idegen nyelvek oktatásának megszervezése, hanem az aktuális államnyelv hatékony oktatásának (bővebben Cserniczkó 2012) megszervezése is kihívást jelentett és jelent a mai napig (vö. Nádor 2017).

A magyar mint idegen nyelv intézményi keretek között történő oktatásának lehetőségét, és jogi alapjait a 2012-ben elfogadott *Ukrajna törvénye az állami nyelvpolitika alapjairól* című, a közbeszédben nyelvtörvényként¹ emlegetett rendelkezés adta. A jogszabály szerint azokban a közigazgatási egységekben, ahol egy regionális vagy kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek aránya eléri a 10%-os küszöböt, lehetőség van az adott nyelvet második idegen nyelvként oktatni az ukrán tannyelvű iskolákban. A 2012-es nyelvtörvényt viszont Ukrajna Alkotmánybírósága formai okokra hivatkozva,² 2018. február 28-án hatályon kívül helyezte.³ A tanulmány megírása idején ugyanakkor ez a rendelkezés egyelőre nem változtatott a magyar mint idegen nyelv oktatásának jogi lehetőségein és gyakorlatán a kárpátaljai iskolákban.

A magyar nyelv presztízse, a magyar mint idegen nyelv tanulásának igénye látványosan nőtt az utóbbi években Kárpátalján, Ukrajnában. Ennek oka nagyrészt a gazdasági migrációban keresendő (bővebben Bepercaci 2014; Beregszászi 2016; Márku 2018; Márku 2019).

A magyart a nem magyar anyanyelvűek jelenleg a következő formákban tanulhatják:

- a) magyar tannyelvű iskolában,
- b) ukrán tannyelvű iskolában, ahol a magyar fakultatív tárgy,
- c) ukrán tannyelvű iskolában, ahol a magyar (második) idegen nyelv,
- d) szervezett nyelvtanfolyamon (pl. a beregszászi főiskola Felnőttképzési Központjának tanfolyamain, melyeket a magyar kormány támogat),
- e) magántanárnál.

A magyar mint idegen nyelv oktatásának kérdései valamilyen formában minden fentebb felsorolt oktatási intézménytípusban jelentkezhetnek, tehát egy nagyon komplex kérdéskörrel van szó.

Ebből kifolyólag egy 2018-as empirikus kutatás keretében kárpátaljai magyar mint idegen nyelvet oktató tanárokat kérdeztem a MID-oktatás helyzetéről Kárpátalján. Céлом az volt, hogy egy általános helyzetkép leírásán túl (lásd: Be-

¹ A nyelvtörvény eredeti szövege elérhető itt: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (Utolsó letöltés: 2018. március 14.).

² Hodinka Antal *Nyelvészeti Kutatóközpont, 2018b*

³ Hodinka Antal *Nyelvészeti Kutatóközpont, 2018a*

regszászi 2016; Márku 2018; Márku 2019), a gyakorló pedagógusok véleményét is feltárjam a magyar mint (második) idegen nyelv oktatásának körülményeiről, problémáiról, hiányosságokról, a tanterv(ek)⁴ (ezek elemzéséről bővebben lásd Márku 2019) alkalmazhatóságáról, taneszközökről és esetleges jó gyakorlatokról, amelyek segítik, vagy gátolják a hatékony magyar mint idegen nyelv oktatást a kárpátaljai iskolákban.

2. A kutatásról

A kutatás során félig strukturált interjú, valamint az ezt helyettesítő (online) kérdőív segítségével kérdeztem meg az általános iskolákban oktató MID-tanárokat (a fentebb felsorolt intézménytípusok közül a b) és c) típus oktatóit céloztam meg):

- a magyar mint idegen nyelv tanításának körülményeiről,
- a MID-tantervről, a rendelkezésre álló tananyagokról,
- a MID-oktatásának hatékonyságáról.

A kárpátaljai MID-tanárok elérhetőségét, valamint a MID-oktatást folytató intézmények adatait a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetségtől írásos kérelemben kértem ki.

A mintavétel semmilyen szempontból nem volt reprezentatív, ezért célja csupán a problémafelvetés volt, az, hogy rávilágítson az alapproblémákra, melyeket egy célzottabb, tervezettebb kutatás során érdemes majd a későbbiekben megvizsgálni, feltárni.

A kutatástervezéskor feltételezem, hogy:

- a magyar nyelvtanulás iránti megnövekedett igény kiszolgálására nincs felkészülve a kárpátaljai oktatási rendszer;
- a kárpátaljai iskolákban nem adottak sem a személyi, sem a tárgyi feltételek
- a hatékony MID-oktatáshoz;
- a magyar mint második idegen nyelv tanításához készült tanterv(ek) csak az első téglát jelentik a hatékony nyelvoktatáshoz szükséges építőanyagok sorában.

3. A kárpátaljai MID-tanárokkal készült kutatás tapasztalatai

A pedagógusszövetség 2016/2017-es tanévre vonatkozó adatai szerint a magyar mint idegen nyelvet tanító pedagógusok közül legtöbben magyar nyelv és irodalom szakos felsőfokú végzettséggel rendelkeznek (12), MID-szakirányú végzett-

---

⁴ A MID-oktatásban jelenleg 2 tanterv áll rendelkezésre, amelyeket az Ukrán Oktatási Minisztérium is elismert: az egyik *A MAGYAR NYELV TANTERV AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁK SZÁMÁRA (MÁSODIK IDEGEN NYELV) 5–9. osztály* című programot (továbbiakban *Tanterv 2014*) Beregszászi Anikó, Braun Éva és Cserniczkó István állította össze. A másik az alsós (1–4.) osztályok tanulási folyamatára elfogadott tanterv, amelyet szerkesztőként Szerhijcsuk J., Hadar J. és Kótyuk I. jegyzi. Beregszászi–Braun–Cserniczkó, 2014; Міністерство освіти і науки України (a); Міністерство освіти і науки України (b)

sége e szerint az adatsor szerint még senkinek nincs. A Károli Gáspár Református Egyetem MID-szakirányú pedagógus-továbbképzése a beregszászi főiskolán szintén a 2016/2017-es tanévben indult, ezért ez a statisztika a 2018/19-es tanévben már jobb képet mutat. Néhány tanárnak elemi iskolai tanítói (3) egy-egy pedagógusnak pedig: angol és német nyelv és irodalom szakos, történelem, óvodapedagógia, és egynek ének-zene szakos végzettsége van.

Kutatásom során igyekeztem gyakorló MID-tanárokat megkérdezni Kárpátalja-szerte a MID-oktatás körülményeiről, tantervről, eszközökről, módszerekről, jó gyakorlatokról és problémákról. A kutatás tervezésekor az interjú módszerére gondoltam, de nem volt lehetőségem mindenkit személyesen megkeresni, ezért az interjú kérdéseit egy kérdőívbe adaptáltam, amelyet nyomtatható és online formában is igyekeztem eljuttatni elsősorban az iskolákban oktató MID-tanároknak. Sajnos a pedagógusszövetség és Felnőttképzési Központ sem adhatta ki a tanárok pontos elérhetőségét (és névsorát sem) személyiségvédelmi okokra hivatkozva, így ismerősökön, csoporttársakon keresztül, valamint a közösségi fórumokon keresgélve (MID 2016-os és 2017-es évfolyamok Facebook-csoportjai) jutottam el néhány MID-tanárhoz. Összesen 12 tanárt kérdeztem ki: 6 tanárral készítettem félig strukturált interjút és 6-an válaszoltak kérdőíven (főleg nyílt kérdések, feleltetválasztós kérdések formájában).

A kérdések a következő témákat érintették:

I. kérdéscsoport

- Melyik iskolában tanít?
- Mióta tanít magyart mint idegen nyelvet?
- Hogyan került kapcsolatban a magyar mint idegen nyelvvél?
- Van-e, folyamatban van-e a magyar mint idegen nyelv szakirányú végzettsége?
- Milyen egyéb végzettsége van?
- Milyen korú gyerekeket tanít?
- Hány gyerek tanulja a magyart idegen nyelvként az iskolájában? Hányat tanít?
- Van-e más kolléga is, aki tanít magyart idegen nyelvként? Neki milyen végzettsége van?

kérdéscsoport

- Milyen a gyerekek motivációja a nyelvtanulásra? Szívesen tanulják-e a magyart idegen nyelvként?
- Miért tanulják? Milyen okokból, háttér?

II. kérdéscsoport

- Milyen módszereket használ az oktatás folyamán?
- Milyen segédeszközöket használ?
- Van-e tanterv? Milyen a tanterv? Tudja használni?
- Mit kellene változtatni rajta? Milyen előnyei vannak?

- Van-e egyéni terve? Azt mi alapján állítja össze?
- Milyen tankönyveket, segédeszközöket használ?
- Milyennek ítéli az eredményességet?

III. kérdéscsoport

- Vannak-e magántanítványai?
- Felnőtteket tanít-e?
- Mennyiben más magánórákat adni, mint iskolában tanítani?
- Mennyiben más felnőtteket tanítani, mint gyerekeket?
- Van-e jövője Kárpátalján a magyar mint idegen nyelv oktatásának?

4. Az eredményekről

Az első kérdéscsoportra adott válaszokból az derül ki, hogy intézményes keretek között, iskolában átlagosan 2 éve tanítanak magyart mint idegen nyelvet a megkérdezettek, de az adatközlők 1/3-ának már 6–7 éves oktatási tapasztalata, egy tanárnak pedig közel 20 éves MID-tanítási tapasztalata is van: főleg a felnőttképzésben, vagy magánórákat adnak már évek óta. A magyar mint idegen nyelv tanításával felkérésre (iskolán belül, korábban felnőttképzésre kérték fel, vagy magántanítványok keresték meg őket nyelvtanulási szándékkal) került kapcsolatba többségük. Három tanár kivételével mindegyiküknek van vagy folyamatban van a MID-szakirányú továbbképzése. Ketten jelezték terveiket egy későbbi szakirányú továbbképzésre. Alapképzettségük szerint vannak közöttük magyar, ukrán, orosz, angol nyelv és irodalom szakos tanárok és tanítói végzettséggel rendelkezők.

4.1. Érdekelt a tanulók nyelvtanulási motivációja is. A második kérdéscsoportra adott válaszokból az derült ki, hogy az iskolások motiváltak a magyartanulásra, többnyire szívesen tanulják azt. Egyre nagyobb a magyar nyelv presztízse, de ennek háttérében gazdasági, jóléti érdekek állnak, nem a belső elköteleződés vagy a kisebbségek felé irányuló szolidaritás. A tanulók kis hányada motivált tehát önszántából a nyelvtanulásra, inkább a szülők azok, akik szeretnék, ha megtanulna a gyerek magyarul. Ennek háttérében a külföldi munkavállalás, a továbbtanulás, és a magyar állampolgárság megszerzésének kérdése áll. Tehát a nyelv mint gazdasági erőforrás (vö. Pachné 2017) jelenik meg a magyar mint idegen nyelv oktatásban. Közepesen erős motivációs tényező az a tanárok szerint, hogy a gyerek vegyes házasságból származik, és intézményi keretek között is tanulni akarja nem domináns „anyanyelvét” is. Az az opció pedig, hogy azért tanulják a magyart a többségi nemzethez tartozók, hogy ismerjék a velük élő kisebbség nyelvét és kultúráját, vagy mert az iskola kötelezi őket, egyáltalán nem jellemző motivációs tényező a tanárok szerint.

Idézetek az interjúkból, kérdőíves válaszokból:⁵

AK3: *Vannak nagyon motivált gyerekek, de akadnak olyanok is, akik a szü-leik kérésére tanulnak.*

AK4: *A gyerekek motiváltak, hiszen Kárpátalján egyre nagyon presztízse van a magyar nyelvnek. Nyilván ennek különböző okai vannak.*

AK5: *A magyar állampolgárság miatt, általában.*

AK4: *Elég kicsi korban beléjük vésődött családon belül, hogy a jobb megél-
hetés reménységében kell tudniuk magyarul is.*

AK6: *Vannak osztályok, akik nagyon jók, motiváltak, és ukrán anyanyelvük-
höz mértén magyarokat megszegyenítően helyesen írnak, és ragoznak nekem és
nagyon aktívak, de van olyan osztály, aki nem motivált, és magyarelles, és nem
haladunk sehová velük.*

AK12: *Környezetnyelvként tanulják a magyar nyelvet. Együtt tanulnak magyar
osztálytársaikkal. A végzősöket a Magyarországon való továbbtanulás lehetősége
motiválja.... A családok a jobb megélhetés miatt Magyarországra költöznek.*

4.2. A „bemelegítő” kérdések után kérdeztem a MID-tanárokat az általuk
használt tantervekről, taneszközökről, oktatási segédanyagokról, valamint ezek
hasznosságáról. A továbbiakban *tanterv* alatt az 5–9. osztályosok számára készült
Tanterv 2014-et értem, ugyanis a kutatás lefolytatásakor nem volt más érvényes,
az oktatási minisztérium által jóváhagyott tanterv; az alsó osztályok tantervét csak
2019 elején hagyta jóvá a minisztérium.

Azok, akik 5–9. osztályokban tanítanak, három tanár kivételével, ismerik és
használják a Tanterv 2014-et. Egy MID-szakképesítéssel rendelkező tanár szerint
AK3: „*Nincs*” MID-tanterv a kárpátaljai iskolákra. Egy másik tanár a saját beval-
lása szerint önmaga készíti a tantervet és megbeszéli azt a kollégáival. Egy másik
tanár pedig azt válaszolta a kérdésre:

*Van-e (MID) tanterv? Használja-e az oktatási folyamatban? Honnan, kitől
kapta meg?*

AK1: *Az internetről töltöttem le, de könyvem is van. A Vavra Klára-tantervet.
További válaszok:*

AK2: *Van, saját szerkesztésű.*

AK4: *A II. KMF által összeállított tantervet* kaptuk meg.*

AK6: *Igen, ezt a Beregszászi Anikó, Cserniczkó István által összeállított tan-
menetet használta a kolléganő, és azt adta át nekem.*

AK12: *2014 augusztusában jóváhagyott program az ukrán oktatásügy jóvol-
tából. Letölthető. Utmutatóként magyarországi idegen nyelvű iskolák/török isko-
la/tanmenete. Igen, használom.*

⁵ Az idézeteket szó szerinti átírással, illetve a kérdőívben az adatközlő által rögzített módon/helyes-
írással közlöm.

⁶ AK= adatközlő.

Próbáltam megkeresni, de sajnos nem találtam Vavra Klára nevéhez fűződő tantervet, viszont orosz nyelvűeknek készült (orosz közvetítő nyelvet használó) magyar nyelvoktató kurzuskönyveket, nyelvkönyveket jegyez a szerző, melyeket fizetős oldaláról lehetne letölteni.

A „Mit gondol, mi a véleménye a tantervről, tanmenetről, annak felépítéséről, témáiról, nehézségéről?” kérdésre adott gyakoribb, érdekesebb válaszok:

AK2: Jò lenne, ha lenne!

AK4: A tanulók számára nehéz, ők a nulláról indulnak, és nem tudnak olyan ütemben haladni, ahogy azt a tanterv megköveteli.

AK6: Hát, szerintem elég nehéz idegen nyelvűeknek ez a tanterv, túl zsúfolt, vagy teljesen belemegy a nyelvtani részekbe. Nem sokat tanítottam még ezt, de szerintem nehéz. Olyan szintűeknek van írva, mintha anyanyelvi szinten kellene a magyart tanítani, nem pedig idegen nyelvként.

AK12: A tanmenet használható. Én a megengedett mértékben néha eltérek tőle, hozzáadok vagy elveszek. Kezdő tanároknak nagyon jó útmutató.

Megkérdeztem azt is, hogy min változtatnának a tantervben, mire helyeznék a hangsúlyt? S hogy mennyire van ebben szabad kezük, van-e lehetőség saját program összeállítására?

AK6: Inkább a beszédre, nem pedig a nyelvtani részre, a szófajokra, a helyesírásra, hogy beszélni merjenek, és én inkább arra tenném, a dialógusokra, a párbeszédre, a szövegértésre esetleg (a hangsúlyt).

AK4: A követelményeken egyszerűsíteni és egy adott témára több órát kirendelni.

AK6: Tanára válogatja. Láttad a múlt nap is összeszólalkoztunk az egyik lánnyal, hogy ő nem követi a tanmenetet, én viszont igen. Mert, ha nem is 45 percen keresztül azt a tananyagot, azt a témát követjük végig, ha látom, hogy az nekik túl bonyolult, és abszolút nem értik, akkor is én egy vezérelven alapul..., azt, azt követem, és aszerint írunk témazárókat. Én követem, nem 100%-osan, de követem.

AK4: A gyerekek tudásának megfelelően állítom össze. Fontosabbnak tartom a kezdetben a mindennapi élethez szükséges témákat átvenni.

AK12: Nagyon nagy változtatás nem szükségeltetik. Kárpátaljai szakemberek dolgozták ki. Szükség lenne 10–11. oszt. tantervre is[...] Irodalmi anyaggal bővíttem. Magyar kulturális értékekkel gazdagítom az óráimon, témáknak megfelelően.

Megjegyezte az egyik sok-sok éves tapasztalattal rendelkező tanár, hogy bár a sorrend, az átadandó tananyag tartalma, grammatikai ismeret nem a legjobb sorrendben van a tantervben, de kellő tapasztalattal ezt lehet korrigálni, azoknak pedig, akik kezdők, nagyon nagy segítség, mankó a tanterv. Erre pedig jó, megfelel.

A „Milyen segédeszközöket használ? Kérem, konkrétan nevezze meg a tankönyvet, segédanyagokat, online oldalakat, amiket használ!” kérdésre a következő válaszokat kaptam:

AK11: Kiliki a Földön tankönyvcsalád.

AK9: *MagyarOK* kurzuskönyv.

AK2: Deák Sándor: *Ucsebnjik vengerszkogo jazika I–III. Budapest, 1972; Szij Enikő: Kursz vengerszkogo jazika. Budapest, 1981 (orosz); Vavra Klára: Курс изучения венгерского языка. Prileszky Cs., Erdős J. Halló, Magyarország!*

AK1: Tankönyv.

AK4: Kiliki (*ez a tankönyvük*), *Tanuljunk magyarul is, saját készítésű feladatlapokat állítok össze. A rendelkezésre álló meglévő segédanyag kevés, így leginkább amit óráról-órára előkészíték a diákok számára.*

AK7: *Házi könyvtáramban vannak helyesírási szabályzatok, régebbi és újabb kiadásokban. Gyakorlófüzeteket is sokat használom.*

AK6: Kiliki, *MagyarOk*, Halló, *Magyarország, meg már magyarországiakból veszek ki feladatokat.*

AK8: *Balassi-füzetek, MagyarOK.*

Online tananyagot nem igazán használnak (egy tanár kivételével), házi feladatnak is csak néha adnak a tanárok. Néhányan ódzkodnak is ettől, mások úgy vélik, hogy a gyerekek sem végeznék el az ilyen feladatokat, valamint az egyes iskolákban hiába van laptop, amit a tanár használhat, internet hozzáférés, free-wifi nincs.

AK12: *Játékos forma, szemléltetés, a modern technikai eszközök felhasználása. Sok ismétlés, párbeszédgyakorlása különböző helyzetekre.*

4.3. Az eredményességet, a tanítás hatékonyságát illetően elég pozitívak voltak a tanárok annak ellenére, hogy egyesek a segédeszközök hiányában, mások szerint a csekély óraszám, megint mások a tanulók motivátlanságában látják az eredménytelenség fő okát.

Mit lehetne tenni, hogy eredményesebb legyen? Milyen feltételek mellett lehetne eredményesebb? kérdésre adott válaszok:

AK3: *Tanterv+hozza való tankönyv.*

AK4: *Elsősorban, ha több segédanyag állna a rendelkezésre,⁷ valamint nagyon fontos lenne a megfelelő tankönyv megléte is, amit eredményesen lehetne használni. a Kilikit egyáltalán nem szeretik a gyerekek.*

AK3: *Ha nagyobb óraszámban tanulnának.*

AK12: *Nagyon eredményes. Kimagasló eredményeim is vannak. A szülők elégedettek. Többen jelentkeznek magyart tanulni, mint németet.*

Végül arra is kíváncsi voltam, hogy vannak-e magántanítványaik, felnőtteket tanítanak-e, mennyiben más a magánoktatás, mint az iskolai.

Szinte mindegyiküknek vannak magántanítványaik, és sokan a megkérdezett tanárok közül felnőttképzésben, tanfolyamokon is tanítanak. Egyesek szerint könnyebb felnőttekkel dolgozni, gyorsabban és hatékonyabban lehet haladni, míg mások szerint a felnőttek már nem olyan fogékonyak a nyelvtanulásra, mint a gyerekek, és a tanárral szembeni elvárások is nagyobbak a felnőtteknél és a magánórákon.

⁷ Az idézeteket az adatközlők írásmódja szerint, betűhűen közlöm.

AK12: (Magánórákon) Egy gyerekre összpontosul az egész figyelem. Sokkal többet tud megtanulni. Nincsenek fegyelmezési problémák, mint az órákon. A felnőttek nehezebben oldódnak, sokkal később mernek megszólalni magyar nyelven, mint a gyerekek. Nehezebben tanulnak.

Az, hogy van-e jövője Kárpátalján a magyar mint idegen nyelv oktatásának, szintén összetett kérdés. Ha az igényeket nézzük, akkor a tanárok véleménye szerint is nagy az érdeklődés, egyelőre van jövője. Ha viszont az ukrán oktatási rendszerben megkezdődött „reformokat”, drasztikus változásokat vesszük figyelembe, akkor bizonytalan a lehetősége a magyar mint idegen nyelv oktatásának a kárpátaljai iskolákban.

AK4: Mivel Kárpátalja Magyarországgal határos, így van jövője. Egyre többen az áttelepülés reményében tanulják a magyar nyelvet.

AK12: Igen is, meg nem is. Ez nagyban függ a politikai tényezőktől. Itt, Kárpátalján, minden bizonytalan.

5. Következtetések

A 2018-as kutatás tapasztalatai szerint a kárpátaljai iskolákban oktató MID-tanárok nagy részének nincs szakirányú végzettsége, de többen terveznek ilyen irányban továbbtanulni vagy a kutatás lefolytatásakor végeztek tanulmányaikat. A kárpátaljai MID-oktatás továbbra is sok sebből vérzik. A gyakorló MID-tanárokkal készült interjúk, kérdőívek (12 adatközlő) tapasztalatai szerint a Tanterv 2014 kezdetnek nagyon jó, mankót jelent a kezdő magyar mint idegen nyelv tanároknak, de a rendkívül kevés óraszám miatt (legtöbb iskolában heti maximum 2 óra) túl bonyolult a kezdő nyelvtanulók számára. A Tanterv 2014-hez mai napig nem készült el tankönyv, a *Kiliki a Földön* c. tankönyvcsaládhoz pedig nem illeszkedik, amit az 5. osztályban magyarországi gyorssegélyként kezdtek el segédanyagként alkalmazni, mivel a minisztérium tankönyvként nem ismerte azt el. A felsőbb osztályokban a tananyag átadáshoz szükséges módszertani segédeszközöket a tanár a saját kreativitására támaszkodva kell, hogy összeválogassa. Égető szükség van szakképzett magyar mint idegen nyelv tanárookra, szakirányú továbbképzésekre, nyári egyetemre. Nagyon nagy szükség lenne a speciális nyelvi környezetet, a környezetnyelvi adottságokat kreatívan „ki-” és felhasználó, az eltérő nyelvi háttérrel az oktatásba érkező tanulók igényeit figyelembe vevő kurzuskönyvekre, nyelvkönyvekre, tankönyvekre, munkafüzetekre stb. A tárgyi és személyi feltételeken kívül fontos lenne, hogy az iskolában a második idegen nyelvre tervezett óraszámok összhangban legyenek a megkövetelt kimeneti nyelvtudásszinttel és a nyelvtanulók életkori sajátosságaival. A hatékony nyelvtanulás egyik feltétele ugyanis a nagy és változatos nyelvi input (vö. Krashen 1985; Pelcz–Szita 2013: 75–90), amit heti 1-2 órában nehezen lehet kivitelezni.

A magyar mint idegen nyelv oktatásának, a megkérdezett tanárok szerint, van jövője Kárpátalján, hiszen a jelenlegi ukrainai politikai-gazdasági krízis, valamint

a magyar állam szülőföldön való boldogulást célzó pályázatai és támogatási rendszere, valamint Ukrajna számára a vízummentesség bevezetése stb. mindenképpen a magyar presztízsét növeli. Az ukránok a magyar nyelv megtanulásával új gazdasági erőforrásra tesznek szert, melyet, ha a gazdasági migráció ideiglenes, akkor Ukrajna javára fordíthatnak, valódi haszonná, gazdasági tőkévé konvertálhatnak. Ukrajnának az ukránok magyar nyelvtudásából úgy lehet haszna, hogy tulajdonképpen semmit nem tett ezért, hiszen azon kívül, hogy engedélyezte a magyar mint második idegen nyelv oktatását a kárpátaljai ukrán tannyelvű iskolákban, további kötelességeit ebben az esetben sem teljesíti: sem a személyi, sem a tárgyi feltételeit nem teremtette meg a hatékony oktatásnak – tankönyveket Magyarország adott, az első tantervet egy magán felsőoktatási intézmény szakemberei készítették, a tanárképzést a magyar állam finanszírozza. Ukrajnának tehát a magas szintű többnyelvűség biztosítása lenne érdeke és nem csak eszmei szempontból, hanem gazdasági szempontból is, nem pedig az eltűzött, és kényszeres egynyelvűsítés. A nyelvi és kulturális sokszínűség értékévé tud válni, erőforrássá konvertálható, hosszú távú fennmaradást biztosíthat. Szent István intelme pedig ma is megállja a helyét: „Az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő.”

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK

Szakirodalom

1. BEREGSZÁSI ANIKÓ: A magyar mint idegen nyelv oktatása Kárpátalján – Elméleti kérdések és gyakorlati problémák. *THL2*, 2016, 1–2. sz. 65–69.
2. CSERNICKÓ ISTVÁN: *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv*. PoliPrint, Ungvár, 2012, 152.
3. CSERNICKÓ ISTVÁN (a): Nyelvoktatás kárpátaljai módra. In Mária Pisnjak (szerk.): *Kézikönyv a muravidéki kétnyelvű iskolák pedagógusai számára*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2013, 598–656.
4. CSERNICKÓ ISTVÁN (b): *Államok, nyelvek, államnyelvek: nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Gondolat, Budapest, 2013
5. KRASHEN, STEPHEN D.: *The Input Hypothesis: Issues and Implications*. New York: Longman, 1985
6. MÁRKU ANITA: *A magyar mint idegen nyelv tanterv és alkalmazásának lehetőségei a kárpátaljai iskolákban*. Szakdolgozat. Kézirat. Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest–Beregszász, 2018, 64.
7. MÁRKU ANITA: A magyar mint (második) idegen nyelv oktatása a kárpátaljai iskolákban: tantervek. In Csernicskó István–Márku Anita (szerk.): *A nyelvészet műhelyeiből. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból V*. Ungvár, AUTDOR-SHARK, 2019, 165–179.
8. MÁRKU ANITA: A magyar mint (második) idegen nyelv oktatásának háttere Kárpátalján. *Limes*, (várható megjelenés) 2019
9. NÁDOR ORSOLYA (2017): A magyar nyelv külföldi megismertetése, vonzereje. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017, 465–483.
10. PACHNÉ HELTAI BORBÁLA: Nyelvcseré és szezonális migráció egy többnyelvű magyarországi közösségben. Kézirat. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2017

11. PELCZ KATALIN–SZITA SZILVIA: Szókincsfejlesztés a „MagyarOK” tankönyvcsalád koncepciójának tükrében. *THL2*, 2013, 1–2. sz. 75–89.
12. БЕРЕГСАСІ АНІКО: Угорська мова як (друга) іноземна у загальноосвітніх навчальних закладах Закарпаття. In Єлизавета Барань – Степан Черничко ред. Bányó Erzsébet – Csernicskó István, szerk. *Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції. Az ukrán-magyar nyelvi kapcsolatok múltja és jelen. Nemzetközi tudományos konferencia előadásai*; Національна Академія Наук України Інститут Української мови – Міністерство освіти і Науки України – Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II; Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Ukrán Nyelvi Intézete – Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Ужгород: Поліграфцентр „Ліпа”, 2014, 82–89.

Internetes cikkek, források

1. BEREGSZÁSZIANIKÓ–BRAUN ÉVA–CSERNICSKÓ ISTVÁN (szerk.): *Tanterv 2014. A., MAGYAR NYELV TANTERV AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁK SZÁMÁRA (MÁSODIK IDEGEN NYELV) 5–9. osztály”. УГОРСЬКА МОВА ПРОГРАМА ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ 5–9 класи (як друга іноземна)*. 2014. <http://www.osvita-uzgorod.gov.ua/images/metod-kab/dlj-pedagogiv/vengerska/prohrama-uhorska-mova-druha-inozemna.pdf> (Utolsó letöltés: 2018. március 14.)
2. Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont (a): *Megszületett az Alkotmánybíróság határozata a 2012-es nyelvtörvényről*. 2018. <http://hodinkaintezet.uz.ua/megszuletett-az-alkotmanybirosag-hatarozata-2012-es-nyelvtorvenyrol/> (Utolsó letöltés: 2018. április 20.)
3. Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont (b): *Nem a tartalom, hanem a forma... Elmeszelte az Alkotmánybíróság a 2012-es nyelvtörvényt*. 2018. <http://hodinkaintezet.uz.ua/nem-tartalom-hanem-forma-elmesselte-az-alkotmanybirosag-2012-es-nyelvtorvenyt/> (Utolsó letöltés: 2018. március 14.)
4. Законодавство України: *Про засади державної мовної політики (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 23, ст. 218)*. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (Дата звернення: 2018.03.14.)
5. Міністерства освіти і науки України (a): *Навчальна програма з угорської мови та читання для 3–4 класів закладів загальної середньої освіти з українською мовою навчання*. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/nush/2019/01/21ugorska-mova-ta-chitannya-dlya-zzso-z-ukrainskoju-movoyu-navchannya-3-4-klas.doc> (Дата звернення: 2019.02.15.)
6. Міністерства освіти і науки України (b): *Угорська мова 1–4 класи загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою*. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/31.-ugorskamova-1-4-shknavchugormovoyu.doc> (Дата звернення: 2019. 02. 15.)

The Impact of Liaison and Support on the Teaching of Hungarian and Language Maintenance in the Diaspora: A Case Study of Brazil and Chile

Abstract. A significant number of Hungarian minorities live in South America. Brazil and Chile are two countries where a large number of Hungarians arrived in several immigration waves, mostly between and after the two World Wars and after the Hungarian Revolution of 1956. Whereas Brazil's Hungarian minority is currently mainly concentrated in São Paulo (80%), Chilean Hungarians are found relatively isolated, in smaller groups. Furthermore, there was no Hungarian Embassy in Chile for a long time. The goal of the present paper is to give an overview about the situation of the Hungarian language teaching in two South American countries, Brazil and Chile. This paper also touches upon the language policy of these countries, the institutional support system gained for the vitality of the minority language and review the bilateral cooperation (between the home country and the diaspora) for language maintenance and language revitalization.

Keywords: Hungarian minority, heritage language, Brazil, Chile, language policy, education

Резюме. У Південній Америці проживає доволі чисельна угорська діаспора. Бразилія та Чилі – це дві держави, до яких було кілька хвиль еміграції, переважно угорці виїжджали сюди в період між двома світовими війнами та після революції 1956 року. Якщо в Бразилії угорська діаспора зосереджена в місті Сан-Паулу (80%), то в Чилі угорці проживають у порівняно ізольованих, невеликих групах. Крім цього, у цій країні довгий час не було посольства Угорщини. Мета цієї публікації – простежити ситуацію з вивченням угорської мови у двох південноамериканських країнах – Бразилії та Чилі, зокрема охарактеризувати мовну політику цих держав, систему інституцій, які мають підтримувати мови меншин, а також двосторонню (материнська держава – діаспора) роботу з метою збереження мови та її ревіталізації.

Ключові слова: угорська меншина, мова походження, Бразилія, Чилі, мовна політика, освіта

Rezümé. Dél-Amerikában jelentős számú magyar kisebbség él. Brazília és Chile két olyan ország, ahová több kivándorlási hullámban, de főleg a két világháború között és azt követően, valamint az 1956-os forradalom után érkeztek jelentős számban magyarok. Míg Brazília magyar kisebbsége jelenleg főként São Paulo városában összpontosul (80%), addig Chilében, viszonylag elszigetelten, kisebb csoportokban élnek a magyarok, továbbá hosszú ideig magyar nagykövetség sem volt az országban. Jelen cikk célja, a két dél-amerikai ország, Brazília és Chile magyar nyelvoktatási helyzetének bemutatása, ide sorolható az adott ország nyelvpolitikája, a kisebbségi nyelv vitalitását segítő intézményrendszer, valamint a nyelvmegtartás, illetve a nyelv revitalizációja érdekében folyó kétoldalú munka (anyaország-diaszpóra) bemutatása.

Kulcsszavak: magyar kisebbség, származási nyelv, Brazília, Chile, nyelvpolitika, oktatás

* Postgraduate student, Budapest University of Technology and Economics, Centre for Interpreter and Translator Training. * Posztgraduális hallgató, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Tolmács- és Fordítóképző Központ. * Студент постградуальної освіти, Будапештський університет технології та економіки, Навчальний центр практики перекладу. E-mail: gabriella.thomazy@gmail.com

** PhD student, University of Pannonia, Faculty of Modern Philology and Social Sciences, Multilingualism Doctoral School. ** PhD-hallgató, Pannon Egyetem, Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar, Többsz nyelvűségi Nyelvtudományi Doktori Iskola. ** Аспірант, Університет Паннонії, Факультет сучасної філології та соціальних наук, Докторська школа лінгвістики. E-mail: timea.thomazy@gmail.com

1. Introduction

We hear little about the situation of the Hungarian minority living in Chile and Brazil and their heritage language maintenance. However, those countries are often in the news. Since institutional support is a crucial factor in language maintenance, this study introduces issues related to language maintenance and teaching the Hungarian language, as well as the domestic institutional system through the case study of Brazil and Chile. It analyses relations and liaison links with the motherland and the impact of support from the home country and their significance in the process of heritage language maintenance. Through the example of these two countries, we can draw conclusions that can provide a suitable solution for a Hungarian minority living in another country, especially for Hungarian minorities living overseas and abroad.

1.1. Brazil and Chile

There is a significant difference between the two countries: Brazil is almost the size of the USA, Chile is much smaller, less than 9% of the territory of Brazil. Chile is one of the smallest countries in South America and Brazil is the 5th largest country in the world. Chile's population is only 8.8% of Brazil's population. Brazil has the highest annual GDP in South America, which is € 1,700,706M (World Bank) and only the 5th on the ranking list by GDP per capita with its €14,662. Chile has an annual GDP of € 271,319.5M and the GDP per capita is €23,565 (Statistics Times) However, Chile has the highest GDP per capita, so it is the first on the South American ranking.

1.2. The Hungarian diaspora in Brazil and Chile

The history of the Hungarian minorities in the two countries evolved in a different way. Due to this, their current situation has also progressed differently. The primary destination of Hungarian immigrants was North America, and a country in South America was the second choice for them.

From the early 1920s, more significant numbers of Hungarians began to arrive on the South American continent. The reason for this was the Emergency Quota Law¹ introduced by the United States and Canada² because of extremely high immigration caused by political and economic problems. New Hungarian colonies were formed in South America. However, the proportion

---

¹ The University of Washington-Bothell Library: http://library.uwb.edu/Static/USimmigration/1921_emergency_quota_law.html (Accessed: 24 August 2019).

² Canadian Council for Refugees: <https://ccrweb.ca/en/hundred-years-immigration-canada-1900-1999> (Accessed: 28 August 2019).

of the Hungarians from the home country was low, only 10 to 20 per cent (Torbagyí 2004: 5).

The earliest data relating to Hungarians in Brazil dates back to the first half of the 16th century. The Hungarian presence began here with the Jesuits, soldiers and mercenaries, Gypsies and miners, similarly to other Latin American countries. Hungarian families³ also arrived in Brazil together with the first German settlers. Then many Hungarians arrived after the failure of the Hungarian Revolution of 1848 (Torbagyí 2004: 5).

Hungarians arrived in Chile much later. A large number of immigrants arrived on the first ship in 1850 which landed at the port of Valdivia. Almost all of Chile's ports had Austro-Hungarian colonies of 50–100 people (Szondi – Seres 2011: 195).

Unlike the Brazilian Hungarians with a mixed social background, a lot of wealthy Hungarian families found a new home in industrially underdeveloped Chile. More and more Hungarians started industrial ventures in Chile beside the large number of merchants (Torbagyí 2007: 170).

It is difficult to estimate the current number of Hungarians and their descendants, as far as there are no statistics on the former immigrant minorities. Only during the Brazilian census of 2010 birth outside the country and the language(s) spoken at home were surveyed. The findings of the World Federation of Hungarians are as follows: Brazil: 70,000; Argentina: 40,000; Venezuela: 4,500; Uruguay: 3,500; Chile: 2,000; Peru: 1,600; Costa Rica: 1,100; Mexico: 300 (Szondi et al. 2009: 610). The Hungarian Embassy in Brazil currently estimates the number of Hungarians and Hungarian descendants to be nearly 100,000.⁴ However, in 1933 the South American Hungarian News (DMH) estimated the number of Hungarian immigrants in Brazil to be 150,000.⁵ There were two great waves of immigration after the 1930s.

Table 1 provides the essential data and information on the two countries.

---

³ The statistical tables of the State of São Paulo from 1872 contain the 'Hungaro' (Hungarian) as a separate foreign nationality (Nacionalidade). Census 1872–200 São Paulo. http://smul.prefeitura.sp.gov.br/historico_demografico/tabelas.php (Accessed: 24 August 2019).

⁴ News October 24, 2018, Journal of the Gazette of São Paulo. <https://www.youtube.com/watch?v=Gq7AMejrKFY> (Accessed: 24 October 2018).

⁵ DMH – Délamerikai Magyar Hírlap: June 15, 1933.

Table 1. Hungarian Diaspora: Brazil – Chile

	Brazil	Chile
Diplomatic relations	92 years of diplomatic relations From 1923 (suspended between 1942 and 1961) Honorary Consuls: 8 (1)	Approximately 32 years of diplomatic relations. From 1965 to 1973 (until Pinochet came to power) and from 1990 to the present (between 2009 and 2014 there was no embassy again) Honorary Consuls: 6
Hungarian descendants	80% in São Paulo, small, scattered communities all over the country (2)	Scattered throughout the country and in Santiago
Estimated size of the Hungarian minority	100,000 people (2)	2,000 people
Active associations (Hungarian Subsidy and LAMOSZS as an umbrella organization)	- AEHASP Association of Hungarian Associations - São Paulo. - Hungarian-Brazilian Chamber of Commerce Approximately 12 groups (1) or clubs ⁶ + dance groups	- Hungarian Cultural Association of Chile (1992–) - Danube Association (2019–) - Hungarian-Chilean Chamber of Commerce
Hungarian folk dance groups	50 years of dancing (5 folk dance groups) (1)	Danube Folk Dance Group (2017–) Little Danube – Children's Folk Dance Group (2018–)
Hungarian House	Yes: 3 (3)	None
Composition of immigrants	Groups of different social compositions (4)	Mainly richer and more educated people (ex-craftsmen, factory owners, etc.)
Time of immigration	In several major phases from the early 19 th century (4)	Especially between the two World Wars, after World War 2 and 1956

Resource: own compilation (Brazil: 1–braziliavaros.mfa.gov.hu, 2–Journal of the Gazette of São Paulo, 3–Kobori et al 2017, 4–Szilágyi 1996; Thomazy 2001; Pongrácz 2008, Chile: LAMOSZS, Torbágyi 2007 and based on interviews)

The table 1 shows the differences between Brazil and Chile. First and foremost, there is a significant difference concerning diplomatic relations as Brazil and Hungary have now had diplomatic relations for 92 years. The number of cultural

⁶ Hungarian Tennis Association, Bible Circle, Literary Circle, Chess Circle, György Szondi Scout Group, Hungarian Women's Association of São Paulo, Choir of São Paulo, Open University of Kalman Könyves, SERVA Vila Anastácio Sport and Leisure Society, Péter Balázs Special Care Facility for the Elderly, Hungarian Community of Jaragua do Sul, Hungarian Community of Nova Fiburgo, Hungarian Community of Árpádfalva, Hungarian Community of Rio de Janeiro. News Editorial Office, Info Boletín Editorial office.

associations and folk-dance groups is much higher in Brazil. Although the Brazilian Hungarian minority is currently mainly concentrated in the city of São Paulo (80%), a significant number of Hungarians live in Rio de Janeiro, Nova Friburgo (RJ – State of Rio de Janeiro) and Jaragua do Sul (SC – State of Santa Catarina), in southern Brazil. Not all of these communities have a Hungarian cultural centre (Casa Húngara). Hungarian descendants are scattered throughout Brazil, but in Chile the Hungarians typically live in relatively isolated groups. Organizing cultural groups and associations was made difficult by the fact that there was no Hungarian Embassy in the country for a long time. It was challenging to unite Hungarians living in small groups scattered throughout this long country. Currently, Hungarians living in the Chilean capital are more active. More and more people attend Embassy events⁷ and the Danube Folk Dance Group programs, but there is no Hungarian House, a place where events, dance rehearsals and Hungarian lessons could be held. There are three Hungarian Houses⁸ in Brazil, and cities which have a Hungarian House put on more Hungarian cultural events and have more cohesive power.

1.3. Language Policy and Minority Languages in Brazil and Chile

Linguistic unification began in South America in the 16th century parallel to the European monolingual ideology, intending to create modern nation states through linguistic homogenization. In Brazil, Marquês de Pombal is associated with this process, who banned the tupi-based *nheengatu* mediation language which had been used as a "lingua franca" for over two hundred years. Thus began the decline of more than 1,175 different indigenous languages and 200 different African languages spoken by more than 4 million African slaves. Portuguese became the new official language of mediation (Cardoso, 2016).

The number of Hungarian immigrants in São Paulo increased significantly in the 1920s and 30s. However, public education was not available for Hungarian immigrant children, so in 1927 the first Hungarian school was established in the district of Mooca. Five other districts and two other settlements inhabited by Hungarians followed the foundation of the school.⁹ The Alliance of Hungarian Schools was also established under the leadership of the Hungarian Charity Association of Brazil¹⁰ to promote unified governance. A Board of Hungarian Schools was also founded with the involvement of Catholic and Protestant pastors. Education was conducted in accordance with bilingual curriculum (Hungarian and Portuguese). The era of Hungarian schools had come to an end by 1941 (Kutasi

⁷ Operating since 2014.

⁸ São Paulo, Nova Friburgo, Jaragua do Sul.

⁹ Vila Anastácio, Vila Pompeia, Vila Ipiranga, Freguesia do Ó and Vila Pirituba, Árpádfalva, Istvánkirályfalva.

¹⁰ Associação Beneficente 30 de Setembro/Braziliai Magyar Segélyegylet.

1980: 136–137). The nationalization of Hungarian schools and their transition to a full Portuguese curriculum took place during the period called Estado Novo (1937 to 1945) as a result of the unifying nationalist policy of Gertúlio Vargas. All minority organizations and the use of minority languages were banned, which had a profound effect not only on the language of the Hungarian minority but also on the language maintenance of other large immigrant groups such as the Germans, Italians and Japanese (Cardoso, 2016).

Extra and Gorter (2001) make a distinction between (i) *indigenous or regional* minority language groups and, using several factors, separated the languages of the (ii) *immigrant or refugee* language groups. Besides this, the definition of the heritage language became widespread in both North and South America.

In Brazil the term ‘*immigrant*’ is used primarily for European or Asian immigrants and not for Africans who were forced to immigrate as slaves from 1538 (Ferraz, 2007: 50).

Due to its cultural character, the words ‘*minority*’ or ‘*diaspora*’ are largely unknown in South America. The terms ‘*descendant*’ (*descendiente/descendente*) and ‘*community*’ (*comunidad/comunidade*) are more commonly used.

Based on their primary characteristics, Gorter and Cenoz distinguish the person speaking/learning a socially dominant language (the same language at home and at school) and the person speaking/learning a minority language (a different language at home and at school). Minority language learners in Europe can learn three languages: (a) a minority language from an early age, (b) a majority state language and (c) an international language, which is usually English. The country/state has the power to determine the national curriculum including the language as a medium of instruction and the rights of minority languages. Cenoz and Gorter distinguish four categories of language used inside the school curriculum: (i) no minority language teaching at all; (ii) the minority language is only a subject and the official language of the state, the dominant language, is the medium of instruction; (iii) both languages (dominant and minority) are the medium of instruction – a feature of the early Hungarian schools in Brazil; (iv) the minority language is the medium of instruction of school education and the dominant language is only a subject – the latter feature is typical of Brazilian indigenous elementary schools and border schools. Category (ii) is the most characteristic in Europe, which gives only a small amount of symbolic significance to the minority language in education and language maintenance. It has a more assimilative role of stimulating integration into mainstream society than the real preservation of a minority language (Cenoz – Gorter 2012: 187–188). Linguistic revitalization requires a stronger provision of minority education in order to produce stable and proficient bilingual people. There are examples and best practices of bilingual or multilingual education systems in Europe, Chile and even in Brazil which are already fulfilling this role.

In 1951 Hungarian Benedictines founded a private school in the district of the city centre. It used the Portuguese curriculum which was the only one allowed at that time. From the first year they organized Saturday Hungarian school into three age groups as well. In addition to the language courses, participants were able to acquire Hungarian cultural knowledge in the previously established Hungarian Scouts. High school graduates were also allowed to take the Hungarian final exam at the College of Saint Imre (Colégio Santo Américo) (Kutasi, 1980: 138).

Academic language teaching was offered in the period 1990 to 1994 at the University of São Paulo (USP) by the Department of Oriental Languages (FFLCH¹¹), where students could attend lectures on the history of the Hungarian language, descriptive Hungarian grammar and Hungarian language and literature¹² (Kóbori 2017: 14).

The UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger of 1996¹³ and Universal Declaration on Cultural Diversity¹⁴ on the importance of preserving cultural assets and linguistic diversity (2001) influenced not only researchers and European language policy, but also those responsible for language policies in the South American countries. A lot of projects were launched relating to research and maintenance/revitalization of minority languages in Brazil. At first, they were only related to indigenous languages, then Afro-Brazilian and later immigrant languages. A statistical survey of 2010 proved that Brazil was a multicultural and multilingual country with abundant linguistic diversity. About 250 spoken languages were registered. The results included 180 indigenous languages, 56 immigrant languages, two sign languages (Portuguese and the only indigenous sign language: Urubu-Ka'apor) as well as several Afro-Brazilian and Creole languages (Cardoso 2016).

Brazilian linguistic diversity has legally become a cultural asset which needs to be preserved (Decreto Federal 7.387/2010). The process of recognizing minority languages as co-official also began in Brazil. The process is lengthy, requiring a complete research team working together with minority communities. The non-profit IPOL¹⁵ (Institute for Language Policy Development and Research, State of Santa Catarina) took part in this process. This means that 11 languages have received a semi-officialised minority language¹⁶ status since 2002 in several states. It was made officially possible to include minority languages in public education.

---

¹¹ Faculty of Philosophy, Literature and Human Sciences.

¹² Teachers: Margot Malini Petri, Anna Teréz Szabó, Maria Bianco and Zsolt Iróffi (Benedictine Gabriel).

¹³ Atlas of the World's Languages in Danger of Disappearing (1996, 2001).

¹⁴ UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/5_Cultural_Diversity_EN.pdf (Accessed: 21 May 2019).

¹⁵ IPOL – Instituto de Investigação e Desenvolvimento em Política Linguística.

¹⁶ Instituto de Investigação e Desenvolvimento em Política Linguística (IPOL): <http://ipol.org.br/publicacoes/legislacao/> (Accessed: 25 August 2019).

The Hungarian House (Casa Húngara) in São Paulo has been organizing Hungarian courses on several levels since 2005. However, academic-level education in the Hungarian language began in São Paulo again in 2014 on the initiative of the Department of Oriental Languages at University of São Paulo (USP) and the Hungarian Rectors' Conference, with the support of the National Bank of Hungary and the Pallas Athena Domus Animae Foundation. The program will run until 2019 in cooperation with the University of Pécs, Hungary (Kóbori 2017: 14). Hungarian classes at USP helped to meet the demand for Hungarian language learning relating to the Simplified Hungarian Citizenship (Act LV of 1993.) Procedure of 2010.

There is a relatively small indigenous population in Chile: the largest native indigenous group called *Mapuche* is approximately 9.9% of the population (Census 2017). The *Mapudungun* language is their ancient language, spoken by very few.

Minority language teaching is possible in Chile (besides formal education) but there is no proper background such as teacher/curriculum, subsidies and often there is a lack of demand for learning.

Foreign language teaching in public education was not regulated until 1998. The quality is still inferior and mainly focused on English. There are, of course, bilingual private schools that mainly teach English and German. (Rosas – Pereira 2017)

It is worth mentioning the German minority, which is in a unique situation in Chile. The first private school was established in 1917 to promote the teaching of the German language in South Chile. Germany is involved in education (subsidies, teachers, exchanges, etc.). There are currently 18 German bilingual private schools, which are elementary and secondary schools (Asociación de Colegios Alemanes). It is essential to emphasize the support of Germany and the numerous exchange programmes available to students and teachers of the German language in Chile. We can point to the initiative of the local community, and also the help of the home country. It is essential to note that the German minority in Chile is a relatively closed community in more substantial numbers, especially in southern Chile.

2. Research methods

Local knowledge, previous research and analysis of the available data helped the work in both countries. Interviews were conducted in both Brazil and Chile with Hungarian language teachers and scholars participating in the Kőrösi Csoma Sándor Programme. These interviews were analysed using qualitative research tools.

3. Results

3.1. Characteristics of Hungarian Language Teaching in Brazil and Chile

Analysing the data, the relationship of the Hungarian minority to the Hungarian language was divided into three larger groups (Table 2).

Table 2. Relationship to the Hungarian language

Group 1	Group 2	Group 3
<ul style="list-style-type: none"> - Hungarian native speakers - Mostly 60+ to 70+ - They still speak Hungarian - Practice is the crucial aspect 	<ul style="list-style-type: none"> - They used to learn Hungarian - They do not speak it anymore - Or they do not often use the language 	<ul style="list-style-type: none"> - They learn Hungarian as a foreign language - Descendants (umpteenth generation) - New or mixed marriages where bilingualism is essential and the spouse wants to learn Hungarian as well

Resource: own compilation (based on interviews and own teaching experience in Chile)

Group 1 exists in both countries. Most of all, they need to be allowed to practise, but unfortunately, narrowed language domains (Fishman 1967, 1972) make it difficult for them. There are few active language users in both countries who speak Hungarian fluently and use it on a daily basis. Language maintenance pledges to expand the Hungarian language domains were primarily towards mass media and public education. An additional supply may be provided by the involvement of young Hungarians who moved to Brazil and Chile in recent years/decades and finished their studies in Hungary.

Group 2 is almost completely missing in Chile. The status of the Hungarian language was not significant: there were no teachers and intergenerational language transmission (Fishman 1991, 2001) was not the primary consideration. This means that even the second generation did not learn Hungarian.

Group 3 is the most populous in both countries. After the language shift and assimilation of several generations, they often start to become interested in their Hungarian roots. The process was further enhanced by the simplified localization procedure adopted by the Hungarian Parliament in May 2010 (legislation amending Act LV of 1993). This allows Hungarians living abroad to obtain Hungarian citizenship without being resident in Hungary. Hungarian can only be taught as a foreign language to this group.

The fact is that in general Portuguese is the mother tongue or the dominant (L1) language in the case of Hungarian descendants in Brazil. For the Chilean Hungarian descendants the L1 is Spanish.

It is possible to learn Hungarian twice a week for 60 minutes or on Saturdays for 2x45 minutes¹⁷ at the University of São Paulo (USP). Education consists of 7 modules from A1+ to B1+ levels and an intermediate communication group. Currently the program has only one Hungarian language and literature teacher (who

¹⁷ The University of São Paulo, Hungarian classes: <http://letrasorientais.fflch.usp.br/hungaro> (Accessed: 30 August 2019).

graduated from Eötvös Loránd University). The volumes of the MagyarOK textbook family is taught (Pelcz – Szita: 2013–2017). The speed of progress is slower compared to other countries as it is not typical for students to prepare for classes at home. Those students who want to be prepared for the citizenship interview do not usually undertake lengthy language studies at USP. They prefer a faster, easier form of language learning, for example, with the help of Hungarian teachers teaching online.

Table 3. Hungarian Language Teachers in Brazil and Chile

Brazil	Chile
<ul style="list-style-type: none"> • Hungarian House (Casa Húngara): several teachers • USP (University of São Paulo): Hungarian language course (anyone can apply, USP students are interested, mainly linguists) • Scouting: language and cultural education • 11 private tutors, some of whom give lessons on Skype 	<ul style="list-style-type: none"> • A Hungarian language teacher occasionally travelled to Santiago from Argentina for a long time • A teacher living in Santiago is currently giving Hungarian classes

Resource: own compilation (based on interviews and braziliavaros.mfa.gov.hu, LAMOSZSZ)

On the basis of the interviews, it can be stated that most of the teachers do not have a qualification in Hungarian as a Foreign Language teaching. They independently compile the teaching materials with success and prepare for the lessons themselves, or they teach the students in an organized way (University of São Paulo Hungarian lessons) using a textbook and a method based on traditional language teaching. But there is a clear need for innovation in this area. Old language classes are becoming obsolete and language learners give up learning Hungarian after a short time if they have to cope with a lot of dry grammar. Further training of current Hungarian language teachers would be essential in the following areas: Hungarian as a Foreign Language and modern multilingual education, in order to change their attitudes so that they can level up even more people.

The only way to teach Hungarian is to teach from the mother tongue or dominant language (L1) to Hungarian descendants. Textbooks written in English-Hungarian are unsuccessful as most students have never learned English or they have learned only a little, so the comments and the words in another foreign language confuse the students. In many cases, Hungarian is the first foreign language they learn, and it is not advisable to rely on the knowledge of other languages.

Experience-based, creative, interactive lessons are needed to make learning and teaching the Hungarian language a positive experience. Communication is the most critical element and it is essential to develop modern interactive materials available on the Internet.

Table 4. Learning Hungarian as a positive experience

Language teaching must be attached to a positive experience
<ul style="list-style-type: none"> - Transfer of interesting historical knowledge - Presentation of Hungarian customs and quirks, which help students to understand Hungarian culture - Watching/analysing music, lyrics, video clips, movies - Tasting and cooking Hungarian dishes

Resource: own compilation (based on own teaching experience in Chile)

The interviews show that teaching in blocks is the most successful way, mainly due to the long distances. In a metropolis like São Paulo or Santiago it takes 1.5 to 2 hours or more travelling to get to a language class. This means that the students often refuse to go to a 1 to 1.5-hour language class after a tiring school or workday. The 5x45-minute classes on Saturdays or Sundays every second week were very successful in Santiago, where there was time to acquire some cultural knowledge and taste some Hungarian dishes. A Hungarian teacher travelling to Chile from Argentina could teach classes only once a month. In both cases personal education needs to be complemented with online teaching so that the students can develop appropriately. One of the Hungarian language teachers in Brazil teaches only on Skype. The reason why it is so popular is that there is no travel time. However, the positive effect of group lessons and meeting people with similar family backgrounds and origins is lost.

The classes taught in blocks can be conceived as a long weekend Hungarian course where mainly adult learners but even children can learn a lot in 2 or 3 days. Of course, it is vital to be able to practise the unfamiliar expressions and words immediately. A single teacher is not enough to accomplish this goal: it requires several qualified, open-minded and creative teachers. Lessons should be linked to the positive experiences mentioned in Table 4 (experience-based learning). Furthermore, it is challenging to organize longer language classes taught in blocs as the annual holiday of employees in Chile is only 15 days. However, there seems to be a demand for learning Hungarian as it has become more into the limelight with the introduction of the simplified localization procedure. Obtaining a European Union passport has become an additional motivating factor for many.

3.2. Programmes - Scholarships - Bilateral Relations

Only the most essential programmes and scholarships can be mentioned in this paper.

Higher education scholarships: There is no convention between Chile and Hungary at present, however, Stipendium Hungaricum¹⁸ Scholarships are avail-

¹⁸ Stipendium Hungaricum: <http://studyinhungary.hu/study-in-hungary/menu/stipendium-hungaricum-scholarship-programme> (Accessed: 28 August 2019).

able for Brazilians. Unfortunately, a Hungarian descendant having Hungarian citizenship is not allowed to apply for this opportunity even though they are the ones who really want to study in Hungary.

Demand for further education in Hungarian higher education: both Chile and Brazil would be interested, mainly in Masters or PhD courses. Since both countries have costly tertiary education even in the form of fee-paying would be a good option for them. The lack of knowledge in this field makes it difficult: (i) it takes many efforts to recognize degrees and (ii) the fact that there is no exam similar to the Hungarian final exam either in Chile or Brazil to be able to get on to a Bachelor's course may cause a problem.

*Balassi Scholarship*¹⁹: The Balassi Bálint Institute offers several scholarship opportunities for learners between 18 and 35. One of these scholarships is the 10-month course in the Hungarian language and Hungarian studies (from September to June). A lot of Hungarian descendants from Chile and Brazil have taken part in it. Unfortunately, the school year lasts from March to December in the Southern Hemisphere so if a student wants to take part, they will lose one and a half school years of their higher education.

The Balassi Summer University course is also very popular as the participants can acquire a Hungarian language module in an intensive form (in only 4 weeks). The disadvantage is that there is a total of 60 scholarships a year for all Hungarians living in the entire Western Diaspora. The age limit also locks out the age group older than 35 from participating in this program. They would be the group able to pay costs not covered by the scholarship such as airplane tickets and fees of additional programs and the language exam.

*Körösi Csoma Sándor Program*²⁰: This has been available since 2013. Hungarian youth can help the Hungarian diaspora for 6 to 9 months, mainly by organizing cultural events, teaching Hungarian cultural traditions and teaching the heritage language. The original idea is excellent as helpers from the home country can provide Hungarian minorities living abroad with a lot of new things. The implementation is less successful in South American countries. Often young people who do not speak the local language are awarded this scholarship and consequently through lack of communication they fail to do their job correctly.

Unfortunately, English, German or Hungarian language knowledge is not sufficient in these countries. Sometimes the local minority does not get the scholar they would really need. For example, if a language teacher is needed, then a Hungarian scholar speaking only English as a foreign language and having no qualification and experience is not able to perform the task.

---

¹⁹ Balassi Ösztöndíj Program: <https://balassischolarship.kormany.hu/index> (Accessed: 28 August 2019).

²⁰ Körösi Csoma Sándor Program: <https://www.korosiprogram.hu/> (Accessed: 28 August 2019).

Working Holiday: This Program started in 2017. Hungarian and Chilean young people between 18 and 35 can apply for a Working Holiday visa for a period of 365 days. An assistant or a coordinating team would be required for the success of this visa. It is available for those with higher incomes, since it is not a working visa and it is often challenging to find a paid job as employers are not familiar with it either in Chile or Hungary. Several Hungarian descendants came to Hungary with this visa, and found a job with more or less success or returned to Chile.

4. Conclusion

Through the example of these two South American countries, it can be clearly seen that local Hungarian institutions play a significant role in preserving Hungarian culture. Relating with the motherland and the liaison subsidy coming from there (programmes, initiatives, scholarships) are critical as well.

There are positive initiatives, but they are often applied in accordance with the Hungarian way of thinking and not the local circumstances. Such an excellent initiative, as mentioned above, is the Kőrösi Csoma Sándor Scholarship Programme because the assigned young people help the Hungarian minority for months. Unfortunately, the organizers often assign young people who do not speak the local language and not the kind of applicant the locals want. The Balassi Scholarship is also a good option, but the timing of the 10-month scholarship does not focus on school years in the Southern Hemisphere (March to December) but on the Hungarian system from September to June. This means that a young person who wants to study in Hungary with this scholarship could lose 1.5 school years. It would also be worthwhile to provide intensive language training focused on the local summer period in which the instructors travel to the country. Moreover, it would be a good idea to involve the age group older than 35 to participate in this program because the high demand for learning Hungarian would have a good cohesive effect on the Hungarian minority communities. In this way, new contacts would be formed to practise and enhance the heritage language.

All in all, is essential to create a Hungarian language book or an interactive learning facility that meets the needs of today, focuses on the local culture and language and would help the teaching of the Hungarian language. Further training of current Hungarian language teachers would be vital in the following areas: Hungarian as a foreign language and modern multilingual education in order to change their attitudes so that they can level up even more people open to learning Hungarian to a communication level. This would allow them to develop their existing language skills on their own. It would be particularly important to develop initiatives and scholarships to promote adult learning (over 35).

It is clear from the Chilean and Brazilian examples that a lack of support from the institutional system create difficult conditions for the Hungarian language and culture to survive. Then there is a challenge for the next generations to know Hungarian culture from a very young age and develop multilingual skills such as the knowledge and awareness of dual or plural (multilingual and multicultural) identity. It is essential to train teachers and cultural professionals from the local Hungarian minorities with the support of the motherland (Hungary). Those professionals would promote the preservation of Hungarian culture and language, taking the local cultural traditions into account.

REFERENCES

Academic Literature

1. Cardoso, Mônica: *O Brasil e suas muitas línguas*. Plataforma do Letramento de julho a agosto de 2016. CENPEC, 2016. <http://www.plataformadoletramento.org.br/em-revista-reportagem-detahle/1128/o-brasil-e-suas-muitas-linguas.html> (Accessed: 9 September 2019)
2. Extra, Guus – Gorter, Durk (eds.): *The Other Languages of Europe*. Demographic, Sociolinguistic and Educational Perspectives. Clevedon, 2011. Multilingual Matters.
3. Ferraz, Aderlande Pereira: *O panorama lingüístico brasileiro: a coexistência de línguas minoritárias com o português*. Revista Filologia e Linguística Portuguesa. no. 9 USP, 2007. <http://www.revistas.usp.br/flp/article/view/59772/62881> (Accessed: 14 August 2019)
4. Fishman, Joshua (ed.): *Can threatened languages be saved? Reversing language shift, revisited: a 21st century perspective*. Clevedon, 2001. Multilingual Matters.
5. Fishman, Joshua: Bilingualism with and without diglossia; diglossia with and without bilingualism. Journal of Social Issues 1967. 23. no. 2 29–38. p. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1967.tb00573.x> (Accessed: 3 September 2019)
6. Fishman, Joshua: Domains and the relationship between micro-and macrosociolinguistics. In John J. Gumperz and Dell Hymes (eds.): *Directions in sociolinguistics: The ethnography of communication*. New York, 1972. Holt, Rinehart and Winston. 435–453. p.
7. Fishman, Joshua: *Reversing language shift: Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon, 1991. Multilingual Matters.
8. Fishman, Joshua: *The Sociology of Language: An Interdisciplinary Social Science Approach to Language in Society*. Newbury, 1972. Rowley.
9. Gorter, Durk – Cenoz, Jasone: Regional Minorities, Education and Language Revitalization. In Marilyn Martin-Jones – Adrian Blackledge – Angela Creese (eds.): *The Routledge Handbook of Multilingualism*. New York, 2012. Routledge, 184–198. p.
10. Kóbori, Sarolta: Előszó. In Kóbori Sarolta – Deák Máté – Vizentin, Marilena – Hargitai Evelin Gabriella (szerk.): *A Presença Hungara no Brasil. Magyarok Brazíliában*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem – PADA – FFLCH-USP, 2017. 8–17. p.
11. Kutasi Kovács, Lajos: Magyar iskolák Brazíliában. Dél-Amerika. In Imre Samu (szerk.): *Nyelvünk és Kultúránk a nagyvilágban*. Anyanyelvi Konferencia Védnöksége és a Magyarok Világszövetsége, Budapest, 1980. 136–139. p.
12. Morello, Rosângela: Uma política pública e participativa para as línguas brasileiras: sobre a regulamentação e a implementação do Inventário Nacional da Diversidade Linguística -INDL. *Revista Gragoatá*, 2012. 17. no. 32 31–41. p. <https://periodicos.uff.br/gragoata/article/view/33030/19017> (Accessed: 24 March 2019)

13. Pongrácz, Attila: A São Pauló-i magyarság 1945-1990. Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem, 2008. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1211/1/Pongracz_Atila_Disszert%C3%A1ci%C3%B3.pdf (Accessed: 27-11-2018)
14. Rosas, Minerva – Pereira, Hernán: „Enseñanza de idiomas en Chile, perspectivas, desafíos y proyecciones”. El Mostrador, 07-10-2017. <https://www.elmostrador.cl/noticias/opinion/2017/10/07/ensenanza-de-idomas-en-chile-perspectivas-desafios-y-proyecciones/> (Accessed: 26 August 2019)
15. Szilágyi Ágnes Judit: Magyarok Brazíliában és Portugáliában, régen és ma. Publikon. 1996. no. 1. http://www.publikon.hu/application/essay/96_1.pdf (Accessed: 26 November 2018)
16. Szita, Szilvia – Pelcz, Katalin: MagyarOK. Pécsi Tudományegyetem, 2013-2017.
17. Szondi, Ildikó – Baranyi, Emese Zsuzsanna – Mészáros, János – Szabó, Henriette Éva: A Latin-Amerikába kivándorolt magyarság demográfiai helyzete. *Acta Universitatis Szegediensis*, 2009. 72. no. 1–22. 601–613. p. http://acta.bibl.u-szeged.hu/7424/1/juridpol_072_601-613.pdf (Accessed: 25 August 2019)
18. Szondi, Ildikó – Seres, Alíz Ivett: Tengerentúli magyarok. *Acta Universitatis Szegediensis*, 2011, 1. no. 2. 169–200. p. https://szeged.hu/29294/1/juridpol_forum_001_002_169-200.pdf (Accessed: 30 August 2019)
19. Thomázy, Tímea: *A hagyományörzés sajátosságai a São Paulo-i magyar kolóniában*. Diplomadolgozat. Miskolci Egyetem, 2001.
20. Torbágyi, Péter: *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt*. Szegedi Tudományegyetem, 2009. <http://mek.niif.hu/07500/07571/07571.pdf> (Accessed: 30 August 2019)
21. Torbágyi, Péter: *Magyar vándormozgalmak és szóránközösségek Latin-Amerikában a második világháború kitöréséig*. Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem, 2007. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1272/5/Torbagy_i.phd.pdf (Accessed: 30 August 2019)
22. Torbágyi, Péter: Magyarok Latin-Amerikában. *Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága*, Budapest, 2004.

Online Databases/Legislation

1. Act LV of 1993 on Hungarian Citizenship: https://bgzrt.hu/wp-content/uploads/2019/02/Act_LV_of_1993_on_Hungarian_Citizenship.pdf (Accessed: 27 August 2019)
2. Atlas of the World's Languages in Danger of Disappearing (1996, 2001). <http://www.unesco.org/languages-atlas/> (Accessed: 25 August 2019).
3. Balassi Ösztöndíj Program: <https://balassischolarship.kormany.hu/index> (Accessed: 28 August 2019)
4. Canadian Council for Refugees: <https://ccrweb.ca/en/hundred-years-immigration-canada-1900-1999> (Accessed: 28 August 2019)
5. Census 1872–2010. The statistical tables of the State of São Paulo from 1872 contain the 'Hungaro' (Hungarian) as a separate foreign nationality (Nacionalidade). São Paulo. http://smul.prefeitura.sp.gov.br/historico_demografico/tabelas.php (Accessed: 28 August 2019)
6. Census, 2017 – Chile: <https://www.censo2017.cl/> (Accessed: 30 August 2019)
7. Decreto Federal 7.387/2010. Presidência da República Casa Civil Subchefia para Assuntos Jurídicos: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_Ato2007-2010/2010/Decreto/D7387.htm (Accessed: 25 August 2019)
8. Hungarian language teachers in Brazil: <https://braziliavaros.mfa.gov.hu/page/forditok-tanarok> (Accessed: 2 October 2018)
9. Instituto de Investigação e Desenvolvimento em Política Linguística (IPOL): <http://ipol.org.br/publicacoes/legislacao/> (Accessed: 25 August 2019)
10. Körösi Csoma Sándor Program: <https://www.korosiprogram.hu/> (Accessed: 28 August 2019)

11. Magyar-brazil diplomáciai kapcsolatok 90 éve (90 Years of Hungarian-Brazil Diplomatic Relations) <https://braziliavaros.mfa.gov.hu/news/magyar-brazil-diplomaciai-kapcsolatok-90-eve> (Accessed: 23 October 2018).
12. Presidência da República Casa Civil Subchefia para Assuntos Jurídicos: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_Ato2007-2010/2010/Decreto/D7387.htm (Accessed: 25 August 2019)
13. Statistics Times: <http://statisticstimes.com/economy/south-american-countries-by-gdp-per-capita.php> (Accessed: 30 August 2019)
14. Stipendium Hungaricum: <http://studyinhungary.hu/study-in-hungary/menu/stipendium-hungaricum-scholarship-programme> (Accessed: 28 August 2019)
15. The University of Washington-Bothell Library: http://library.uwb.edu/Static/USimmigration/1921_emergency_quota_law.html (Accessed: 24 August 2019)
16. The World Bank: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=ZJ&most_recent_value_desc=true (Accessed: 30 August 2019)
17. UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/5_Cultural_Diversity_EN.pdf (Accessed: 29 August 2019)

Websites of Associations/Institutions

1. Asociación de Colegios Alemanes: <http://dschile.cl/historia/> (Accessed: 27 August 2019)
2. Embassy of Hungary (Magyarország Nagykövetsége Brazíliaváros): <https://braziliavaros.mfa.gov.hu/news/magyar-brazil-diplomaciai-kapcsolatok-90-eve> (Accessed: 27 August 2019)
3. Hungarian House of São Paulo (Brazíliai Magyar Segélyegylet Magyar Ház): <http://www.ahungara.org.br/> (Accessed: 28 August 2019)
4. LAMOSZSZ (Latin-Amerikai Magyar Országos Szervezetek Szövetsége): <http://www.lamoszsz.org/> (Accessed: 27 August 2019)
5. The University of São Paulo, Hungarian classes: <http://letrasorientais.fflch.usp.br/hungaro> (Accessed: 30 August 2019)

Other Media Sources

1. DMH – Délamerikai Magyar Hírlap. June 15, 1933. Library Abadia São Geraldo, Morumbi São Paulo
2. Journal of the Gazette of São Paulo. News October 24, 2018. <https://www.youtube.com/watch?v=Gq7AMEjrKFY> (Accessed: 24 October 2018)

A beregszászi járási önkormányzatok virtuális nyelvi tájképe**

Rezümé. Napjainkban a leghatékonyabban és leggyorsabban az interneten keresztül juttathatjuk el a különböző információkat a nagyközönség felé. A korigény megkövetelné, hogy az önkormányzatok a világhálóban rejlő lehetőségeket kihasználva is tartsák a kapcsolatot az állampolgárokkal. Mindehhez legcélravezetőbb a saját, hivatalos honlap működtetése lenne. Tanulmányomban azt szeretném bemutatni, hogy Kárpátalja Beregszászi járásának azon önkormányzatai, melyek területén a magyar anyanyelv beszélői elérik a 10%-ot, rendelkeznek-e hivatalos honlappal, s ha igen, azokon milyen nyelven (nyelveken) jelennek meg a különböző tartalmak, közérdekű információk.

Kulcsszavak: önkormányzat, internet, nyelvi tájkép

Резюме. На сьогодні найефективнішим та найшвидшим способом передачі інформації громадськості є Інтернет. Життя вимагає від органів місцевого самоврядування підтримувати зв'язок із громадянами, користуючись можливостями, які надає всесвітня мережа. Найкращий спосіб зробити це – запустити власний офіційний веб-сайт. У дослідженні зроблено спробу розкрити, чи мають офіційний веб-сайт органи місцевого самоврядування Берегівського району, на території яких носії угорської мови досягають 10%, і якщо так, то якими мовами подається різноманітний зміст та інформація суспільного характеру.

Ключові слова: мовний ландшафт, Інтернет, самоврядування

Abstract. Nowadays, the fastest and easiest way of transmitting information to masses is via the Internet. By popular demand it would be favourable for councils to try to keep in touch with citizens on the Internet too, taking advantage of the potential of what the World Wide Web can offer. The most effective way would be the maintenance of an official website of their own. In my paper, I would like to outline whether the local self-governments in Beregove district in Transcarpathia, where the ratio of Hungarian native speakers reaches 10%, have an official website, and if so, what language(s) the content and public information are published in.

Keywords: self-government, internet, linguistic landscape

1. Napjainkban a leghatékonyabban és leggyorsabban az interneten keresztül juttathatjuk el a különböző információkat a nagyközönség felé. A korigény megkövetelné, hogy az önkormányzatok a világhálóban rejlő lehetőségeket kihasználva is tartsák a kapcsolatot az állampolgárokkal. Mindehhez legcélravezetőbb a saját, hivatalos honlap működtetése lenne.

* Doktorjelölt, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola; kutató, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont. * Кандидат на звання доктора, Науковий університет імені Лоранда Етвеша; дослідник, Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, Науково-дослідний центр імені Антала Годинки.

* PhD candidate, Eötvös Loránd University, Doctoral School of Linguistics; researcher, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Antal Hodinka Linguistics Research Center. E-mail: toth.eniko14@gmail.com

** A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

A nyilvános információhoz való hozzáférésről¹ szóló ukrain törvény előírja, hogy az államhatalmi szerveknek, helyi önkormányzatoknak mely információkat kell kötelezően közzétenniük többek között hivatalos weblapjaikon is: például határozataikat, a soron következő ülésen megvitatásra váró határozatok tervezetét, napirendi pontjait, a polgármester vagyonyilatkozatát, az önkormányzat postai és elektronikus elérhetőségét, stb. A kijevi Politikai Tanulmányok és Elemzések Központja² nevet viselő intézet Ukrajna-szerte nyomon követi a hivatalos weblapokat, azt méri fel, hogy az önkormányzatok eleget tesznek-e a nyilvános információhoz való hozzáférésről szóló törvényben foglaltaknak. Kárpátaljai városok honlapját is vizsgálták, azt nézték meg, hogy postai és elektronikus elérhetőségeik fel vannak-e tüntetve honlapjukon. A vizsgálat során kiderült, hogy csak Ungvár és Huszt városának weblapjai felelnek meg a törvényben előírtaknak.³

A felvidéki⁴ és erdélyi⁵ példákat követve kutatásom során azt vizsgáltam, hogy azok a beregszászi járási közigazgatási egységek, ahol a magyar nyelv regionális státusszal bír, rendelkeznek-e hivatalos honlappal, s ha igen, azokon milyen nyelven (nyelveken) jelennek meg a különböző tartalmak, közérdekű információk. Az önkormányzati honlapok vizsgálata révén nyomon követhetjük, milyen mértékben tesznek eleget a jogszabálynak a képviselő-testületek és az önkormányzati hivatalok, azaz határozataikat, közérdekű információikat az államnyelv mellett magyar nyelven is elérhetővé teszik-e. Emellett megvizsgáltam, hogy az adott honlapok megjelennek-e a közösségi fórumokon: van-e olyan fül, hogy a honlapon olvasható tartalmat meg lehet osztani Facebookon, vagy el lehet küldeni e-mailben egy címzettnek, van-e az adott közigazgatási egységnek Facebook-profilja, s ha igen, ott milyen nyelven jelennek meg a hírek, információk.

A honlapok áttekintése lehetőséget adott arra, hogy megvizsgáljam, a 2012–2018 között hatályos nyelvtörvényben foglaltaknak eleget tettek-e az önkormányzatok, államigazgatási hivatalok, azaz magyar nyelven is elérhetővé tették-e határozataikat, a tanácsulések napirendi pontjait.

¹ Ukránul: Про доступ до публічної інформації. A törvény szövegét lásd: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (Дата звернення: 2018.10.22.).

² Ukránul: Центру політичних студій та аналітики. Honlapjukat lásd: <http://www.cpsa.org.ua/analitika/> (Дата звернення: 2018.10.22.).

³ «Знати, щоб діяти», інформаційний портал. http://access-info.org.ua/news/na_skilki_miski_radi_chernivetskoji_ta_zakarpatskoji_oblastej_projshli_perevirku_na_dostupnist_gromadjanam/ (Дата звернення: 2018.10.22.).

⁴ A felvidéki felmérés eredményeit lásd: <http://www.onkormanyzas.sk/figyelo113.html> (Utolsó letöltés: 2018. október 22.).

⁵ Az erdélyi felmérés eredményei a Nemzetpolitikai Kutatóintézet által 2015. február 19-én rendezett Nyelv(használat) a gyakorlatban című tanácskozáson került bemutatásra Toró Tibor, a Sapientia Erdélyi Tudományegyetem kutatója előadásában. A konferenciáról lásd: <http://www.nyest.hu/hirek/nyelv-hasznalat-a-gyakorlatban> (Utolsó letöltés: 2018. október 22.).

A 2012 és 2018 között hatályban lévő nyelvtörvény⁶ értelmében azokon a közigazgatási egységeken belül, ahol a jogszabály hatálya alá tartozó 18 regionális vagy kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőink aránya a legutóbbi hivatalos census alapján eléri a 10%-os arányt, az önkormányzatoknak kötelezően és automatikusan biztosítaniuk kellett például azt, hogy a határozataikat az államnyelv mellett kisebbségi nyelven is közzéteszik (Beregszászi–Cserniczkó–Ferenc 2014; Cserniczkó 2014; Cserniczkó–Fedinec 2015a; 2015b; Tóth–Cserniczkó 2014).

2018 februárjában az Alkotmánybíróság № 2-p/2018. számú határozatában formai és procedurális okokra hivatkozva egyértelműen kimondják, hogy *Ukrajna törvénye az állami nyelvpolitika alapjairól* nem felel meg *Ukrajna Alkotmányának*, tehát alkotmányellenes; a nyelvtörvény a döntés következtében a határozat elfogadásának napjától (azaz 2018. február 28-tól) már nem hatályos.⁷ A törvény megsemmisítésével 2019 májusáig nem volt érvényben olyan jogszabály, amely az országban kimondottan a nyelvhasználatot szabályozná.⁸

2. A kutatás helyszínei Kárpátalja Beregszászi járásának települései voltak. A választás azért esett erre a járásra, mert az egyetlen olyan, települési szintnél magasabb közigazgatási egység Ukrajnában, ahol a magyar nemzetiségűek és anyanyelvűek abszolút többséget alkotnak. A 2001-es népszámlálási adatok alapján a vizsgálat helyszínéül választott Beregszászi járás lakosságának 76,1%-a magyar nemzetiségűnek (Molnár–Molnár 2005: 27), 80,23%-a magyar anyanyelvűnek (Beregszászi–Cserniczkó–Ferenc 2014: 12) vallotta magát. A járáshoz a megyei alárendeltségű Beregszász városa (az önkormányzathoz tartozik Tasnád község is) mellett egy városi típusú település, valamint 30 falusi önkormányzat (összesen 42 település) tartozik.⁹ A 30 falusi önkormányzattól 29-ben a magyar anyanyelvű lakosság aránya meghaladja a 10%-ot.

3. Járási szinten kétféle hivatalos honlappal találkozhatunk: a Beregszászi Járási Tanács, valamint a Beregszászi Járási Állami Közigazgatási Hivatal hivatalos weboldalával.

⁶ A törvény eredeti szövegét lásd: Закон України Про засади державної мовної політики. Документ 5029-17. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (Дата звернення: 2018.10.22.). A nem hivatalos magyar nyelvű fordítás szövegét lásd: Fedinec – Cserniczkó 2012: 568–588; Beregszászi – Cserniczkó – Ferenc 2014: 60–100; http://www.kmmi.org.ua/news?menu_id=2&ar_id=506 (Utolsó letöltés: 2018. október 22.).

⁷ Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont: <http://hodinkaintezet.uz.ua/nem-tartalom-hanem-forma-elmeszelte-az-alkotmanybirosag-2012-es-nyelvtorvenyt/> (Utolsó letöltés: 2018. október 22.).

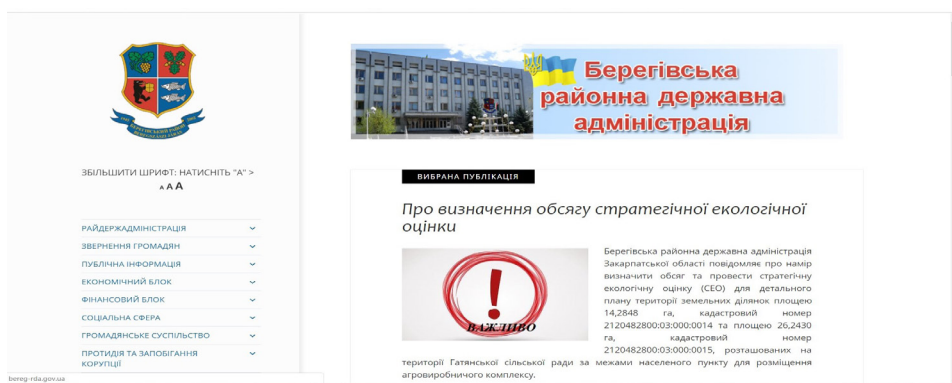
⁸ Kárpátalja.ma hírportál: http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/az-ukran-nyelvtorveny-ervenytelenitese-megszuntette-a-kisebbségi-anyanyelvhasznalat-jogat-a-gyakorlatban/?fbclid=IwAR2py1mbXp-85z_Uzlu_xj67z8OPDE5lwZKZgSkL-JCe0o3B_g6zUfdTgZM (Utolsó letöltés: 2018. október 22.).

⁹ Закарпатська обласна рада: <http://zakarpattya.gov.ua/zakarpattya/adm-ter-podil/> (Дата звернення: 2018.10.22.).

A közigazgatási hivatal¹⁰ honlapfelülete 2018 májusában megváltozott. A korábbi és jelenlegi felület között jelentős eltérések vannak. A korábbi változatnál minimálisan előfordulnak magyar nyelven közzétett hírek, felhívások, ezzel szemben a megújult weboldal kizárólag csak ukrán nyelvű (1. kép).

A közigazgatási hivatal közösségi oldalán¹¹ megjelenő hírek nagy része szintén csak államnyelven jelenik meg, ugyanakkor a magyar vonatkozású nemzeti és egyházi ünnepek alkalmából magyar nyelven köszöntik a járás magyarajkú lakosságát. Az oldalon előfordul néhány kétnyelvű (ukrán–magyar) bejegyzés is, de ez az oldal egészét nézve, elenyésző mennyiségű.

1. kép. Beregszászi Járási Állami Közigazgatási Hivatal honlapjának nyitóoldala

Forrás: <http://bereg-rda.gov.ua/> (2018. október 22.)

4. Beregszász polgármesteri hivatalának hivatalos weboldalán¹² magyar és ukrán nyelvi váltó található. A weblap ukrán nyelvű változatánál jóval több tartalom érhető el (2. kép).¹³ A magyar nyelvű változaton általános információk olvashatók: megtalálható magyar nyelven a városi tanács személyi összetétele, Beregszász városának története, testvérvárosainak a listája, továbbá a közérdekű információkhoz való hozzáférés menetéről hozott határozat,¹⁴ valamint a közérdekű információ igényléséhez szükséges űrlap.¹⁵ A lakoságnak szóló tájékoztatók, felhívások

¹⁰ Берегівська районна державна адміністрація: <http://bereg-rda.gov.ua/> (Дата звернення: 2018.10.22.).

¹¹ Weboldal: <https://www.facebook.com/bereg-rda/> (Utolsó letöltés: 2018. október 22.).

¹² Берегівська міська рада: <http://beregovo-beregszasz.gov.ua/index.php/hu/> (Дата звернення: 2018.10.22.).

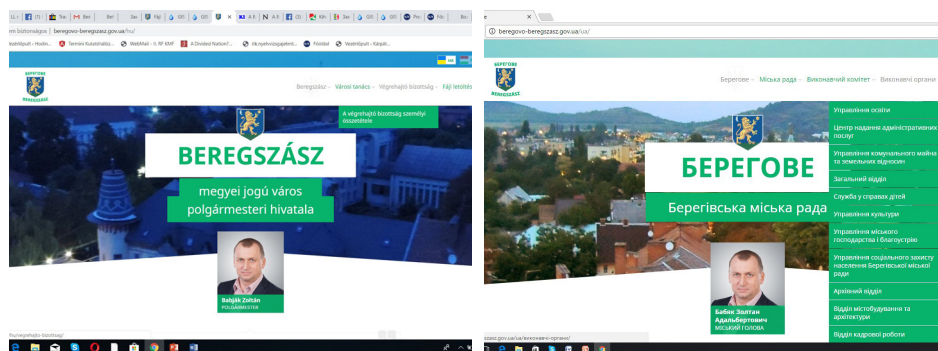
¹³ Берегівська міська рада: <http://beregovo-beregszasz.gov.ua/index.php/ua/> (Дата звернення: 2018.10.22.).

¹⁴ Берегівська міська рада: <http://beregovo-beregszasz.gov.ua/index.php/hu/kzrdek-informci-vaszok-a-krelnmekre> (Дата звернення: 2018.10.22.).

¹⁵ Берегівська міська рада: <http://beregovo-beregszasz.gov.ua/index.php/hu/kzrdek-informci-minta-rlapok-az-informci-krelnmekhez> (Дата звернення: 2018.10.22.).

csak ukrán nyelven érhetőek el.¹⁶ A honlapra feltöltött határozatok fejléce kétnyelvű, a határozat szövege azonban kizárólag ukrán nyelven olvasható.¹⁷ Beregszász polgármesterének, Babják Zoltánnak hivatalos Facebook-oldalán¹⁸ ennek ellenére a közérdekű közlemények, hírek, tájékoztatók, felhívások kivétel nélkül ukrán és magyar nyelven is megjelennek. Az állampolgárok kérdéseire, hozzászólásaira érkezett válaszok az állampolgár által választott nyelven történik.

2. kép. Beregszász város hivatalos honlapjának magyar és ukrán nyelvű nyitóoldala

Forrás: <http://beregovo-beregszasz.gov.ua/hu/>; <http://beregovo-beregszasz.gov.ua/ua/> (2018. október 22.)

5. A beregszászi járási önkormányzatok többségének nincs önálló honlapja, ugyanakkor járási szinten létezik egy hivatalos gyűjtőhonlap¹⁹, melyen a Beregszászi Járási Tanács közérdekű hírei, információ mellett a járáshoz tartozó helyi önkormányzatokról szóló információkkal is megismerkedhet(ne) a böngésző.²⁰ A honlap *A Beregvidék önkormányzatainak hivatalos honlapja* címet viseli. Az oldal ukrán és magyar nyelvi váltóval is rendelkezik, tehát elméletben az államnyelv mellett a helyi regionális nyelven is elérhetőek a különböző tartalmak. A gyakorlatban sajnos ez nem fedi a valóságot, sokszor nem található a magyar fordítás. Például a Beregszászi Járási Tanács ügyfélfogadási rendje, valamint a 2015. január 15-én hozott ezzel kapcsolatos rendelete csak államnyelven van közzétéve,²¹ de ugyancsak kizárólag ukrán nyelven érhetőek el a járási tanács állandó bizottságai

¹⁶ Берегівська міська рада: <http://beregovo-beregszasz.gov.ua/index.php/ua/zastupniki-miskogolovi-3> (Дата звернення: 2018.10.22.).

¹⁷ Берегівська міська рада: <http://beregovo-beregszasz.gov.ua/index.php/ua/proekti-regulyatornikh-aktiv> (Дата звернення: 2018.10.22.).

¹⁸ Weboldal: <https://www.facebook.com/BabjakZoltan23/> (Utolsó letöltés: 2018. október 22.).

¹⁹ A honlap elérhető az alábbi linken: <http://beregvidek.uz.ua/> (Utolsó letöltés: 2018. október 22.).

²⁰ A dolgozat írásának idején a honlap nem elérhető.

²¹ Weboldal: <http://beregvidek.uz.ua/files/%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE.pdf> (Utolsó letöltés: 2018. október 22.).

üléseinek jegyzőkönyvei is.²² A tanács ülésének napirendi pontjai egyes esetekben az államnyelv mellett magyar nyelven²³ is elérhető, ugyanakkor akad példa csak ukrán nyelven²⁴ közzétett rendeletre is. A honlap főoldalán születésnap, névnap-i köszöntők, részvétnyilvánítások is olvashatóak: valamelyik ukrán és magyar nyelven is, valamelyik csak ukrán nyelven, azt azonban, hogy milyen logika alapján fordítják le egyiket, míg a másikat nem, nem lehet kikövetkeztetni.

A honlapon elérhetőek a járási tanács határozatai is. A 2012-es nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásáról szóló határozat elfogadásáig, valamint maga a nyelvtörvénnyel kapcsolatos határozat csak ukrán nyelven olvasható,²⁵ ezt követően azonban néhány határozat az államnyelv mellett magyar nyelven is közzé lett téve.²⁶ A 2015 második félévének munkatervében a harmadik negyedévben beiktatták a 2012-es nyelvtörvény által előírt intézkedések végrehajtását a járás oktatási és kulturális intézményeiben, azonban kitételként megjegyezték, hogy akkor kerül napirendre, ha a járási tanács magyar képviselői munkamegbeszélésen meghatározzák azon elsődleges feladatokat, melyek megoldásra várnak a nyelvtörvény végrehajtásával kapcsolatban.²⁷ Az ezt követő ülések határozataiban, jegyzőkönyvében nincs szó a nyelvtörvény végrehajtásáról. A magyar nyelvű határozatok mellett határozati tervezetek is elérhetőek magyar nyelven.²⁸

A járási tanács által közzétett hírek, információk folyamatosan frissülnek, ugyanakkor ez nem mondható el a falusi önkormányzatok oldalairól. Mindegyik önkormányzati oldal felépítése azonos. A vizsgálat során azoknak az önkormányzatoknak az oldalait néztem meg, melyek területén a magyar anyanyelvűek aránya eléri a nyelvtörvényben előírt 10%-os határt. A honlapon 12 különböző információ érhető (lenne) el a helyi önkormányzatok vonatkozásában, ez 29 önkormányzatnál 348 oldalt jelent, ha viszont még azt is figyelembe vesszük, hogy ukrán és magyar nyelvi váltó is van, ez a szám elméletileg megduplázódik. A gyakorlat azonban mást mutat. Az oldalak áttekintése után levonható az a következtetés,

²² Weboldal: http://beregvidek.uz.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=534&Itemid=1832&lang=hu (Utolsó letöltés: 2018. október 22.).

²³ Weboldal: [http://beregvidek.uz.ua/images/stories/A%20VII_%20%C3%B6sszeh%C3%ADv%C3%A1s%C3%BA%20j%C3%A1r%C3%A1si%20tan%C3%A1cs%20_20\(soron%20k%C3%ADv%C3%BCli\)%20%C3%BCl%C3%A9sszak%C3%A1nak%20%C3%B6sszeh%C3%ADv%C3%A1s%C3%A1r%C3%B3l_001.jpg](http://beregvidek.uz.ua/images/stories/A%20VII_%20%C3%B6sszeh%C3%ADv%C3%A1s%C3%BA%20j%C3%A1r%C3%A1si%20tan%C3%A1cs%20_20(soron%20k%C3%ADv%C3%BCli)%20%C3%BCl%C3%A9sszak%C3%A1nak%20%C3%B6sszeh%C3%ADv%C3%A1s%C3%A1r%C3%B3l_001.jpg) (Utolsó letöltés: 2018. október 22.).

²⁴ Weboldal: [http://beregvidek.uz.ua/images/stories/Rozpor%20skluk%20cherhovoi%20ses%20VI-ho%20skluk%20\(1\)_001.jpg](http://beregvidek.uz.ua/images/stories/Rozpor%20skluk%20cherhovoi%20ses%20VI-ho%20skluk%20(1)_001.jpg) (Utolsó letöltés: 2018. október 22.).

²⁵ Weboldal: http://beregvidek.uz.ua/files/9-%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D0%B5%D1%81-%D1%96%D1%8F/rish_5_realiz_movnoi_polituku.pdf (Utolsó letöltés: 2018. október 22.).

²⁶ Weboldal: http://beregvidek.uz.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=540&Itemid=1839&lang=hu (Utolsó letöltés: 2018. október 22.).

²⁷ Weboldal: http://beregvidek.uz.ua/files/rish_463_plan_robotu_radu_II_pivriccha_2015_hun.pdf (Utolsó letöltés: 2018. október 22.).

²⁸ Weboldal: http://beregvidek.uz.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=441&Itemid=1730&lang=hu (Utolsó letöltés: 2018. október 22.).

hogy a beregszászi járási önkormányzatok hivatalos oldalai nem karban tartottak, a tartalmakat nem frissítik, a nyelvi váltók csak szimbolikusak, ugyanis ukrán és magyar is nyelven is megjelenő szövegek csak minimálisan találhatóak. A vizsgálat során nyert adatokat az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat. A beregszászi járási önkormányzatok internetes oldalain található tartalmak nyelvi megoszlása (2018. október)

Az elérhető tartalmak megnevezése ²⁹	Ukrán nyelvű oldal	Magyar nyelvű oldal	Ukrán és magyar nyelvű oldal
A település bemutatása	15	7	2
Tanácselnök deklarációja ³⁰	7	-	-
A tanács vezetése ³¹	13	-	-
Állandó bizottság ³²	24	-	-
Képviselő-testület	29	-	-
Végrehajtó bizottság	29	-	-
Tanácsi határozatok	24	-	-
Intézmények	8	3	-
Ügyfelfogadás rendje	15	-	2
Szabályozási dokumentumok	12	-	-
Szociális-gazdasági fejlesztés	1	-	-
Turizmus	6	-	-
Összesen	183	10	4

Forrás: saját szerkesztés

Az 1. táblázatból láthatjuk, a legtöbb tartalom csak államnyelven jelenik meg (183). Csak magyar nyelvű szövegek 7 település bemutatásnál, valamint 3 önkormányzatnak az intézményeit bemutató aloldalakon olvashatók. A 348 oldalból mindössze 4 alkalommal érhető el az információ ukrán és magyar nyelven egyaránt, 151 oldalon pedig semmilyen tartalom nem jelenik meg egyik nyelven sem.

A gyűjtőhonlap aloldalainak vizsgálata arra is lehetőséget adott, hogy megnézzem: milyen nyelven teszik közzé határozataikat az önkormányzatok. Mint az 1. táblázatból is látható, 26 önkormányzatnak legalább egy határozata elérhető az interneten, azonban kivétel nélkül csak ukrán nyelven.³³

²⁹ Ugyanolyan formában szerepel a tartalom megnevezése, mint ahogy a honlapon olvasható.

³⁰ Az önkormányzat polgármesterének vagyonbevallása.

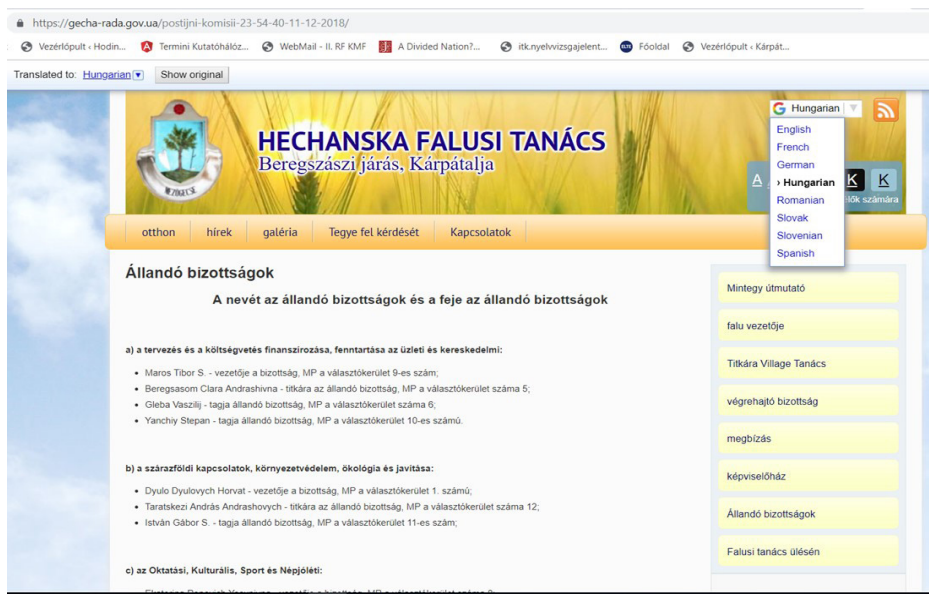
³¹ Az önkormányzati hivatal vezetésének személyi összetétele.

³² A végrehajtó bizottság mellett működő tanácsadói és véleményező szerv személyi összetétele.

³³ Valószínűsíthető, hogy sokkal több határozatot hoz egy-egy falusi önkormányzat végrehajtó tanácsa, mint amennyit a honlapra feltöltenek.

A Beregszászi Járási Tanács honlapján érhető el a legtöbb magyar nyelvű tartalom. Ugyanakkor megállapítható, hogy a magyar nyelv használata nem következetes, hisz gyakran előfordul, hogy az egyik ülésen hozott határozatokat magyar nyelven is közzéteszik, a következő tanácsi ülés határozatai csak ukrán nyelven érhetőek el, míg az azt követő ülés határozatai ismét olvashatók magyar nyelven. Elviekben a közérdekű információ kérvényezésének formanyomtatványa letölthető, azonban a linkre kattintva nem jelenik meg az űrlap.³⁴

3. kép. A Mezőgécsei Községi Tanács hivatalos honlapjának „magyar nyelvű” változata

Forrás: <https://gecha-rada.gov.ua/> (2018. október 22.)

Országos szinten is létezik egy gyűjtőoldal,³⁵ ahol az összes ukrán önkormányzat legfőbb adatait tekintheti meg ukrán és orosz nyelven a böngésző: elérhetőség, lakosság száma, az önkormányzat/hivatal vezetője, hivatalos honlap linkje stb. Nem rendelkezik mindegyik önkormányzat országosan nyilvántartott hivatalos weboldallal: a Beregszászi járás 30 falusi polgármesteri hivatalából 18-nak van (például a Mezőgécsei,³⁶ Nagyberegi,³⁷ Nagymuzsalyi³⁸ Községi Tanácsoknak). A honlapok hasonló stílusúak, felépítésükben találhatóak kisebb-nagyobb eltérések. Ezek az oldalak csak ukrán nyelvűek, ugyanakkor van egy beágyazott

³⁴ Weboldal: <http://46.107.226.4/beregvidek/files/Forma%20zapitu.pdf> (Utolsó letöltés: 2018. október 22.).

³⁵ Rada.info: <https://rada.info/> (Utolsó letöltés: 2018. október 22.).

³⁶ Гечанська сільська рада: <https://gecha-rada.gov.ua/> (Дата звернення: 2018.10.22.).

³⁷ Великоберезька сільська рада: <https://velykoberezka-rada.gov.ua/> (Utolsó letöltés: 2018.10.22.).

³⁸ Мужіївська сільська рада: <http://muzhievo.rada.org.ua/> (Дата звернення: 2018.10.22.).

Google-fordító, ahol a böngésző választhat, hogy a weboldal angol, francia, német, magyar, román, szlovák, szlovén vagy spanyol nyelvű online fordítását kívánja-e megtekinteni (3. kép).

6. Az internet napjainkban sokak számára már a mindennapi élet szerves részévé vált, hisz leghatékonyabban és leggyorsabban a világháló segítségével juttathatjuk el a különböző információkat az emberek felé. Kutatásomban azt vizsgáltam, hogy a beregszászi járási közigazgatási egységek hivatalai követik-e a trendeket, rendelkeznek-e hivatalos weblapokkal, s ha igen, mindezt milyen tartalommal, milyen nyelven teszik. A hivatalos honlap vizsgálata során szerzett adatok alapján a 2012-es nyelvtörvény azon rendelkezésének, miszerint a határozatokat az adott terület regionális nyelvén is közzé kell tenni, ha nem is teljes mértékben, csak a Beregszászi Járási Tanács tett eleget.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK

Szakirodalom

1. CSERNICKÓ ISTVÁN: Új nyelvtörvény Ukrajnában: a lehetősége tárháza vagy politikai szemfényvesztés. In Gróf Annamária–N. Császi Ildikó–Szoták Szilvia (szerk.): *Sokszínű nyelvészet – nyelvi sokszínűség a 21. század elején. Írások Kolláth Anna tiszteletére*. Budapest –Alsóőr, Tinta Könyvkiadó–UMIZ–Imre Samu Nyelvi Intézet, 2014, 84–95.
2. CSERNICKÓ ISTVÁN–FEDINEC CSILLA (a): Nyelvpolitika határon: a 2012-es ukrain nyelvtörvény elő- és utóéletéről. In Márku Anita–Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvoktatás, kényelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. Ungvár, Autdor-Shark, 2015, 206–238.
3. CSERNICKÓ ISTVÁN–FEDINEC CSILLA (b): *Nyelvpolitika Ukrajnában, 2015 március*. Magyar Nyelvőr, 2015, 139. évf. 2. sz. 145–156.
4. MOLNÁR JÓZSEF–MOLNÁR D. ISTVÁN: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. KMPSZ Tankönyv- és Taneszköztanácsa, Beregszász, 2005
5. TÓTH MIHÁLY–CSERNICKÓ ISTVÁN: *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2014

Internetes források

1. «Знати, щоб діяти», інформаційний портал. http://access-info.org.ua/news/na_skilli_miski_radi_chernivetskoji_ta_zakarpatzkoji_oblastej_projshli_perevirku_na_dostupnist_gromadjanam/ (Utolsó letöltés: 2018. október 22.).
2. Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont: <http://hodinkaintezet.uz.ua/nem-tartalom-hanem-forma-elmeszelte-az-alkotmanybirosag-2012-es-nyelvtorvenyt/> (Utolsó letöltés: 2018. október 22.)
3. Kárpátalja.ma hírportál: http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/az-ukran-nyelvtorveny-ervenytelenitese-megszuntette-a-kisebbségi-anyanyelvhasznalat-jogat-a-gyakorlatban/?fbclid=IwAR2py1mbXp-85z_Uzlu_xj67z8OPDE51wZKZgSkL-JCe0o3B_g6zUfdTgZM (Utolsó letöltés: 2018. október 22.)
4. Nyelv és Tudomány: <http://www.nyest.hu/hirek/nyelv-hasznalat-a-gyakorlatban> (Utolsó letöltés: 2018. október 22.)
5. Önkormányzás: <http://www.onkormanyzas.sk/figyelo113.html> (Utolsó letöltés: 2018. október 22.)

6. Rada.info: <https://rada.info/> (Utolsó letöltés: 2018. október 22.)
7. Weboldal: <http://46.107.226.4/beregvidek/files/Forma%20zapisu.pdf> (Utolsó letöltés: 2018. október 22.)
8. Weboldal: <http://beregvidek.uz.ua/> (Utolsó letöltés: 2018. október 22.)
9. Weboldal: <http://beregvidek.uz.ua/files/%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE.pdf> (Utolsó letöltés: 2018. október 22.)
10. Weboldal: http://beregvidek.uz.ua/files/9-%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D0%B5%D1%81%D1%96%D1%8F/rish_5_realiz_movnoi_polituku.pdf (Utolsó letöltés: 2018. október 22.)
11. Weboldal: http://beregvidek.uz.ua/files/rish_463_plan_robotu_radu_II_pivriccha_2015_hun.pdf (Utolsó letöltés: 2018. október 22.)
12. Weboldal: [http://beregvidek.uz.ua/images/stories/Rozpor%20skluk%20cherhovoi%20ses%20VI-ho%20skluk%20\(1\)_001.jpg](http://beregvidek.uz.ua/images/stories/Rozpor%20skluk%20cherhovoi%20ses%20VI-ho%20skluk%20(1)_001.jpg) (Utolsó letöltés: 2018. október 22.)
13. Weboldal: http://beregvidek.uz.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=534&Itemid=1832&lang=hu (Utolsó letöltés: 2018. október 22.)
14. Weboldal: http://beregvidek.uz.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=540&Itemid=1839&lang=hu (Utolsó letöltés: 2018. október 22.)
15. Weboldal: http://beregvidek.uz.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=441&Itemid=1730&lang=hu (Utolsó letöltés: 2018. október 22.)
16. Weboldal: http://www.kmmi.org.ua/news?menu_id=2&ar_id=506 (Utolsó letöltés: 2018. október 22.)
17. Weboldal: <https://www.facebook.com/BabjakZoltan23/> (Utolsó letöltés: 2018. október 22.)
18. Weboldal: <https://www.facebook.com/beregrda/> (Utolsó letöltés: 2018. október 22.)
19. Берегівська міська рада: <http://beregovo-beregszasz.gov.ua/index.php/hu/> (Дата звернення: 2018. 10. 22.)
20. Берегівська міська рада: <http://beregovo-beregszasz.gov.ua/index.php/ua/> (Дата звернення: 2018. 10. 22.)
21. Берегівська міська рада: <http://beregovo-beregszasz.gov.ua/index.php/hu/kzrdek-informci/vlaszok-a-krelemekre> (Дата звернення: 2018.10.22.)
22. Берегівська міська рада: <http://beregovo-beregszasz.gov.ua/index.php/hu/kzrdek-informci/minta-rlapok-az-informci-krelemekhez> (Дата звернення: 2018.10.22.)
23. Берегівська міська рада: <http://beregovo-beregszasz.gov.ua/index.php/ua/zastupniki-miskogogolovi-3> (Дата звернення: 2018.10.22.)
24. Берегівська міська рада: <http://beregovo-beregszasz.gov.ua/index.php/ua/proekti-regulyatornikh-aktiv> (Дата звернення: 2018.10.22.)
25. Берегівська районна державна адміністрація: <http://bereg-rda.gov.ua/> (Дата звернення: 2018.10.22.)
26. Великоберезька сільська рада: <https://velykoberezka-rada.gov.ua/> (Utolsó letöltés: 2018.10.22.)
27. Гечанська сільська рада: <https://gecha-rada.gov.ua/> (Дата звернення: 2018.10.22.)
28. Закарпатська обласна рада: <http://zakarpat-rada.gov.ua/zakarpatya/adm-ter-podil/> (Дата звернення: 2018.10.22.)
29. Закон України Про засади державної мовної політики. Документ 5029-17. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (Дата звернення: 2018.10.22.)
30. Мужіївська сільська рада: <http://muzhievo.rada.org.ua/> (Дата звернення: 2018.10.22.)
31. Про доступ до публічної інформації. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (Дата звернення: 2018.10.22.)
32. Центру політичних студій та аналітики. <http://www.cpsa.org.ua/analytika/> (Дата звернення: 2018.10.22.)

KRISZTIÁN VÁRADI*

Possible Ways of Integrating Digital Technologies and the Internet into EFL Instruction

Abstract. Teaching English as a foreign language (EFL) has undergone various changes in the last decades (smartphones, notebooks, tablet PCs, Web 2.0 technologies, online dictionaries). In the given research, foreign language teaching and learning were studied with the help of three different methods: interviews with secondary school teachers, questionnaires with secondary school pupils in Beregszász, and online questionnaires among institute and university students. We can observe from the research findings that teachers should consider using technology more often in their lessons, so the process of teaching would be more successful. The situation is further complicated by the fact that Transcarpathian secondary schools lack the necessary amount of digital devices, because they do not receive enough financial support from the state.

Keywords: digital technologies, Web 2.0, foreign language teaching

Резюме. За останні десятиліття вивчення англійської мови пройшло через значні зміни (смартфони, ноутбуки, планшети, Веб 2.0 технології, он-лайн словники). За допомогою трьох дослідницьких методів ми проаналізували можливості вивчення та викладання іноземної мови: інтерв'ю із вчителями закарпатських шкіл, опитування берегівських старшокласників, он-лайн анкетування студентів інституту та університету. Результати дослідження свідчать, що процес викладання був би успішнішим, якби вчителі частіше використовували на уроках сучасні технології. Ситуацію ускладнює те, що державне фінансування закарпатських шкіл недостатнє для закупівлі всього необхідного цифрового обладнання.

Ключові слова: цифрові технології, Веб 2.0, викладання іноземної мови

Rezümé. Az angol mint idegen nyelv tanítása folyamatos változásokon ment át az utóbbi évtizedekben (okostelefonok, notebookok, táblagépek, Web 2.0 technológiák, online szótárak). Három kutatási módszer segítségével vizsgáltam meg az idegennyelvtanítás és -tanulás jelenségét: középiskolai tanárokkal készített interjúk, kérdőíves felmérés beregszászi középiskolásokkal, valamint online kérdőíves felmérés főiskolai és egyetemi hallgatókkal. A kutatás eredményeit figyelembe véve az oktatási folyamat sikeresebben valósulna meg, ha a tanárok a technológiai eszközöket gyakrabban alkalmaznák. A jelen helyzetet nehezíti, hogy a kárpátaljai középiskolákban hiány van a technológiai eszközökből, mivel nem részesülnek megfelelő anyagi támogatásban az állam részéről.

Kulcsszavak: digitális technológiák, Web 2.0, idegennyelvtanítás

1. Introduction

The present study focuses on the investigation of the connection between technology and English language teaching and learning. Special attention has been paid to describe the situation in Transcarpathian secondary schools and higher education institutions. Taking into consideration the theoretical material and the academic literature, the following hypotheses were formulated: 1) the use of technology in language teaching is capable of improving language skills of learners, making language learning easier and more interesting; 2) teachers of English in

---

* English Language and Literature student, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. * Студент спеціальності «Англійська мова та література», Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ. * Angol nyelv és irodalom szakos hallgató, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. E-mail: varadikrisztian98@gmail.com

Transcarpathia should use the advantages offered by digital devices and the Internet to motivate their pupils and students.

The Internet today functions as an inevitable medium for communication and source of information. Classroom environments had been changed because of the extensive use of computers in education. Technology-enhanced learning environments such as computer labs, digital libraries and ICT (Information and Communication Technologies) equipped classrooms are common parts of schools and universities nowadays (Park – Son 2009).

Using technology in language teaching has many benefits for the pupils. They tend to enjoy using devices and computers during their learning, because using the latest technology is much easier for the young generation than it is for the teachers. Pupils are able to practise their language skills without being embarrassed of making mistakes. Learning anxiety can be reduced with the help of technology (Al-Mahrooqi – Troudi 2014).

As Hockly (2011) reports, pupils increasingly use technology and they expect teachers to integrate it to their teaching styles. Pupils bring their mobile phones into the classroom, but teachers need to consider eight questions to effectively adapt technology in their teaching. Firstly, teachers have to know clearly what the outcomes of their lesson will be, what the aims they want to achieve are, with the use of any kind of technology. Secondly, we have to make sure that using the technology will enhance the learning process. The next questions deal with the effectiveness of the technology, how much time and effort it costs to use, if it is able to fit in the syllabus, because we cannot use technology randomly (Hockly 2011).

Teachers' attitudes and personal beliefs concerning technology have a great influence on the use of computers and other devices in the classroom. This means that using such types of equipment can function as a facilitating or inhibiting factor, depending on the teachers' opinions. Teachers often have a fear of trying something different and they do not feel so confident using technologies, these are the main reasons why they tend to use ICT technologies not so often in the classroom (Park – Son 2009).

1.1. Computer-Assisted Language Learning

One of the most important forms of teaching English as a foreign language (EFL) with Information Technology is known as CALL (Computer-Assisted Language Learning). Computers brought many advantages to the teachers and learners of EFL in the 1960s when they were introduced to the language teaching field. E-learning is about to become more and more popular for many reasons, for instance, the convenience and the amount of information that is accessible from different sources on the World Wide Web (Al-Mahrooqi – Troudi 2014).

Table 1. Characteristics of CALL Methodology

Computer-Assisted Language Learning	
Characteristics	Description
Different interaction patterns	Students can work individually, in pairs, in groups or the whole class together.
Information-transfer activities	Students transfer information from one source to another. For example, listening to a story and putting the events in chronological order.
Information-gap activities	Students need information that can be stored in the computer in order to complete a task.
The importance of accuracy	CALL programs can accept only the grammatically correct answer, so students have to focus to be very accurate.
Opinion-gap activities	The process of finding the best solution for a problem in a computerised environment.

Resource: Gündüz, 2005

Pedagogical implications of CALL include the use of individual computers in the classroom or at home, language labs with adapted computer functions, distance and networked learning through the use of interactive World Wide Web sites and services such as blogs, wikis, email and social networking (Beatty 2010).

1.2. Mobile-Assisted Language Learning

With the development of mobile technology, the opportunity is given to teachers and students to practise their target language nearly anywhere and any-time. Portable devices can help the learners acquire a second language outside the classroom. “The term ‘mobile technology’ refers to any device that is designed to provide access to information in any location, or while on the move. Specifically, this would include, but not be limited to mobile phones, personal digital assistants (PDA), tablet computers and laptops” (Geddes 2004, p. 214).

Table 2. Examples of MALL Activities

Mobile-Assisted Language Learning	
Learner Activities	Description
Keep an audio record of their studies	Learners are able to make audio diaries about their progress as a way of reflective learning.
Record the speech of native speakers	Learners can listen to such recordings in order to be more motivated in learning.
Upload multimedia materials (pictures, video recordings) to a personal blog	Other learners can access these recordings and use them in gap-filling activities.
Keep a record of new vocabulary items	Vocabulary lists can be created with transcriptions.
Download files that help learning ESL	Voice recordings, grammar exercises and dictionaries can be downloaded to mobile phones alongside with other materials.

Resource: Sharples, 2000

Mobile-Assisted Language Learning contributes to the acquiring of the different skills of a foreign language, including vocabulary, grammar, pronunciation and reading comprehension. As mobile phones became an essential part of our lives, they also became more and more popular and important in learning, especially when learning a second language like English. Thanks to the many advantages of wireless learning and the different functions of the devices, learning not necessarily has to be done in a classroom (Miangah – Nezarat 2012).

2. Web 2.0 Tools in Teaching English

Web 2.0 technology can improve learners' skills in various fields such as writing, reading, listening and speaking. A more learner-centred environment, new opportunities, increasing motivation and interaction is established by using these tools. With these technologies, learners can interact and communicate with each other and with native speakers. Language learning is much more comfortable and autonomous in this way. Web 2.0 technologies include different types of blogs, wikis, social networking websites like Facebook and Twitter. Their potential can be seen especially in blended learning environments, where classes meet both online and offline, or in distance learning, where classes meet only online with their teachers (Jee 2011).

The four main characteristics of Web 2.0 technology are the following:

- 1) Presence (using this type of technology, pupils will be encouraged to create an online identity or profile, through which they can publish regular updates and interact with others);
- 2) Modification (users can personalise their profiles with pictures and in other ways);
- 3) User-generated content (the content upon which Web 2.0 is based is generated by the community and other learners, like the videos on YouTube);
- 4) Social participation (Web 2.0 users are producers and consumers) (Merchant 2009).

It is essential for teachers and pupils in this technological era to have knowledge in the latest technical developments. Social networking services allow users to establish relations among individuals and to share their ideas, interests and opinions on the web. Using these services, pupils can acquire information in a comfortable way, their writing skills are also being developed, a larger audience is provided for the pupils' works, and of course, the social benefits are also important. Furthermore, pupils can make brainstorming groups to share information with each other on Facebook (Yunus et al. 2012).

Online video sharing sites, such as YouTube, have great educational potential because of the fact that video is a really good educational tool and it can also motivate pupils. Different kinds of videos are being used by teachers as an aid for their English courses. Instructional video is just one example, but the pupils can also make their own videos. There are some strategies for playing YouTube videos to the learners in classes. They can take notes, then watch the video again and check

their notes. Teachers can stop the video and ask the pupils to make predictions what will come next. Similar to this is when pupils have to guess what happens in the video by hearing only the audio of it (Duffy 2008).

3. Methodology of the Research

In the first part of the research, qualitative research was conducted in forms of interviews. Secondary school teachers expressed their opinions on several topics connected to the use of technology in teaching English as a second language. First of all, personal information was collected about the participants, including how many years they have been working as teachers, what types of academic qualifications they have acquired, etc.

Furthermore, questions were also aiming at finding out teachers' own experiences with technologies and how well it can be used in foreign language teaching. The obstructions and disadvantages of using technology were also discussed, alongside with the conditions in Transcarpathian schools. An important aspect of the research is to investigate how well-equipped schools are in Transcarpathia with technology and what support teachers get from the state or other sources.

The second part of this study deals with the attitudes of learners of English as a foreign language, in order to provide an insight into the methods used by pupils and students to achieve a better language proficiency in the English language. The process of acquiring a second language is different in the case of pupils who are studying in secondary education, and in the case of students who are studying in tertiary education.

For this reason, the research connected to the role of technology in foreign language acquisition (FLA) was divided into two different parts. Firstly, the viewpoints of pupils studying in two classes of a secondary school in Beregszász were investigated in the form of a traditional questionnaire. Secondly, the ideas and attitudes of students studying in higher education were examined in the form of an online questionnaire.

3.1. Participants of the Research

Interviews were conducted with 5 teachers of the English language. The main criterion was that participants had to teach in Transcarpathian secondary schools. Out of the 5 participants, 4 were females and 1 person was male. The participant teachers have been working as secondary school teachers for 15–19 years, except for one, who has been teaching only for 1 year (novice teacher). The research will include the opinions of these experienced teachers and one who just started her teaching career, so the answers of a bit more varied sample will be analysed.

As it was stated previously, the traditional questionnaire was given out in paper form with the purpose of getting an insight into the learning strategies of pupils in the case of English as a second language. The paper form of the research was conducted in a secondary school in Beregszász. Respondents were selected from two classes of the school, namely the 9th class and the 11th class. The reason for this was to focus the centre of the research on pupils of the upper classes in

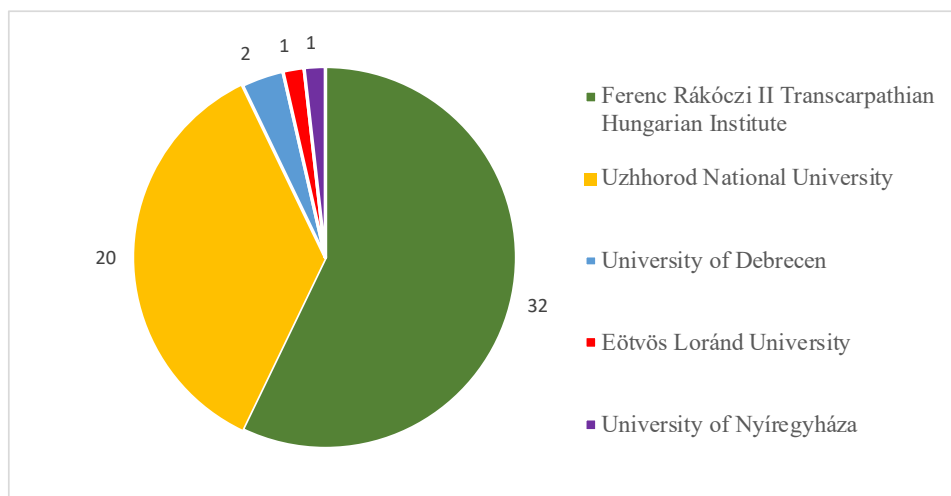
secondary education, in this way producing a relatively homogeneous sample for the study. The case of 11th class students is particularly important, as they are ahead of obtaining their general certificate of secondary education.

Altogether, 42 pupils completed the questionnaire, out of which 20 pupils (47,6%) were from the 9th grade and 22 pupils (52,4%) were from the 11th grade. According to their gender, the number of males and females is nearly identical. 23 of the respondents (54,8%) were females or girls, while 19 respondents (45,2%) were males or boys. In respect of the age of the respondents, the sample shows greater variety. Pupils that answered the questionnaire are between the age of 14 and 18: 11 respondents (26,2%) were 14 years old, 9 respondents (21,4%) were 15 years old, 12 respondents (28,6%) were 16 years old, 9 respondents (21,4%) were 17 years old and only 1 respondent (2,4%) was 18 years old when they filled out the question papers.

The online form of the questionnaire was published on the Internet with the purpose of reaching as many students of higher education as possible. The opinions and strategies of university and college students are especially important in order to investigate the role of using technology in foreign language acquisition from every aspect.

In fact, 56 answers were collected from the respondents. The gender of the respondents was dominated mainly by females. Out of the 56 students who filled out the questionnaire, 40 were females (71,4%) and 16 were males (28,6%). The greatest part of the respondents is between the age of 17 and 26 years. However, 2 of the respondents indicated that their age was above 30 years (34 and 39). This can be explained with the fact that older adults also participate in higher education, obtaining a degree at an older age.

Figure 1. Higher Education Institutions of Students (Respondents)

Resource: by author

3.2. Results of the Interviews

1) Supply of technology in Transcarpathian secondary schools

The general assumption about Transcarpathian schools is that these institutions are not well-equipped with technology. The degree of availability of technology varies according to teachers from school to school. Some are provided with the necessary devices, while others are not. Special schools like lyceums or grammar schools are provided with better technological equipment than simple state schools.

The main problem is that even if the digital devices are provided, there is not enough for the teachers. For instance, there is only one interactive whiteboard for the whole school and the situation is even worse because it is in a classroom where usual lessons are being held for the 11th class and teachers cannot use the whiteboard for this reason. Those technologies that are used by teachers are mainly from the following sources:

- Support of the Hungarian government;
- School twinning programmes and connections with Hungarian schools;
- Teachers bring their own laptops or speakers to the lesson;
- Support of the Ukrainian state.

Generally speaking, the state does not help schools to be better equipped, but with the start of the New Ukrainian School last year, the first classes have been given laptops, printers and projectors. The main purpose of the new system is to provide young pupils with the necessary values and skills they are required to have in order to become intellectual citizens of Ukraine. It is part of the new educational reform in the country.

2) Teachers' perceptions of using technology

All the teachers use some kind of digital technology in the English lessons to facilitate the teaching process. The most widely used devices are laptops and audio players or speakers, but some teachers bring their own smartphones or laptops to school and play the listening tasks with the help of speakers.

Lessons in which teachers use some types of technology are called interactive. Both teachers and pupils feel it necessary to have at least one of these lessons in a month. Teachers are not against using technology in the classroom, but because of problems like not enough lessons or too crowded curriculum, they cannot use digital devices too often.

The Internet also serves as a source of ideas for teachers: useful classroom activities can be found on websites and social networking sites. Additional teaching materials may be viewed as engaging tasks for pupils. Teachers know the advantages of the Internet as a powerful source of information and they make use of it in their lessons. They have a positive perception of using technology because the effects are clearly visible on pupils. By using audio-visual teaching aids, the teaching process of foreign language can be more successful.

Another important aspect of technology usage is the possession of the required skills from teachers to use the modern digital devices and the Internet in general. Some teachers (especially those belonging to the older generation) are

technophobes: they do not like technology and are even afraid to use such devices. However, teachers in Transcarpathia are generally familiar with technologies. Although they are not experts of the latest developments, but they perfectly know the basic things which are necessary for teaching.

3) The future of foreign language teaching

The future of language teaching is one of the most important questions connected to education. The need of speaking foreign languages will be even more necessary in the future, especially English which is a world language. Teachers hope that language teaching will change positively and new interactive methodologies are going to appear on the horizon of secondary education.

It is possible that technological developments in the next 10–15 years will make language teaching much more digitalised. Instead of using a pen and a copy-book, pupils may use tablet PCs or smartphones and do their homework online instead of writing it down. Even if this does not happen too soon in Ukraine, it is for sure that more and more schools will have digital technologies that facilitate the teaching process.

In addition, schools in Transcarpathia have to take part in international school programmes. Developing school twinning relations might enable pupils to travel to foreign countries and acquire knowledge of foreign languages. With the beginning of the New Ukrainian School, the state began promoting Ukrainian language as the only language that could be used to communicate with pupils. English lessons will not be affected by this law, as during these lessons pupils have to communicate in English.

There are several obstructions or problems that have to be solved first, in order to make the use of technology in foreign language teaching more popular in Transcarpathia:

1. Lack of financial support: most of the devices that schools have are from the Hungarian state because institutions in Ukraine do not have enough financial resources.
2. Too few digital devices in schools: only a limited number of technologies are available for teachers, like one whiteboard for the whole school.
3. Technophobe teachers: English teachers belonging to the older generation do not have the necessary skills to use modern devices and they do not want to change their teaching strategies in any way.
4. Too crowded classes: smaller groups should be made in large classes, because in Ukraine only those classes are divided into groups which have at least 28 pupils.

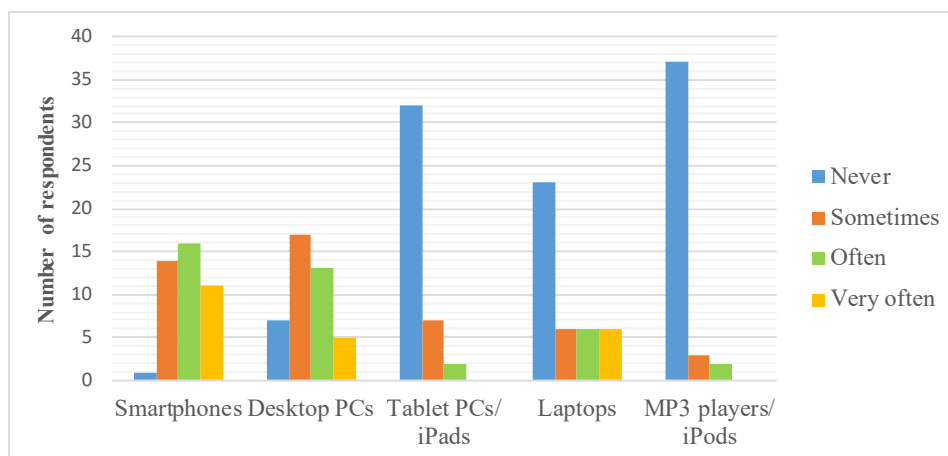
3.3. Results of the Questionnaires

1) Main devices used by pupils and students for language learning

According to the statements of pupils, the most often used devices in the territory of schools are smartphones. Desktop PCs are another type of digital technology com-

monly used by pupils in school, mainly because of IT lessons. MP3 players were used only by 14,3% of the respondents, while Tablet PCs and laptops received even more negative responses. The main finding in this case is that pupils use smartphones and desktop PCs in school, so these devices can be mainly involved in language learning.

Figure 2. Frequency of Using Devices in Language Learning by Pupils

Resource: by author

In the case of higher education students, it is no surprising that smartphones are used by almost all the respondents in school (96,4%). Furthermore, a big difference from pupils is that students also often use laptops in school (76,8%). 78,6% of students use these devices often or very often to learn a foreign language. Laptops are the second most often used wireless media, while desktop PCs are also widely used for language learning. The same cannot be said about tablet PCs or MP3 players. In conclusion, the main idea is that language learning in the case of university students is mainly manifested with the help of smartphones and laptops.

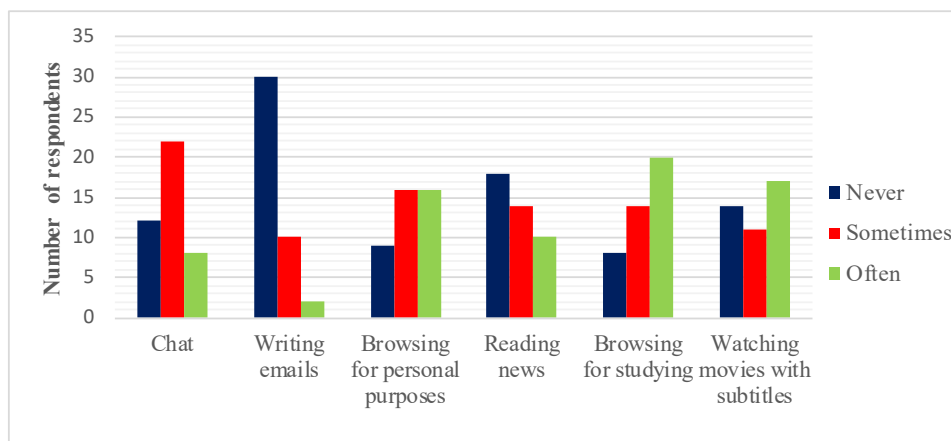
2) The role of the Internet in learning English

First of all, pupils usually spend at least 2 hours using the Internet on a regular weekday, but 45,2% of the respondents spend more the 3 hours on the net. This opportunity of frequent Internet usage should be turned into an advantage by giving pupils homework that involves using the online world. For example, reading English news and summarising them on the lesson, or writing an email in English to be submitted as an extra task for better marks.

With the help of the Internet, pupils mostly develop their pronunciation and vocabulary knowledge. Spelling and communication skills were also improved by most of the respondents online. Pupils sometimes perform several acts on the Internet with the help of the English language, like chatting with foreigners or reading news on international websites. Also, they often search for information in English to do their homework or to entertain themselves, and watch movies or series with sub-

titles quite often. What they almost never do is writing emails in English, so teachers can give them such tasks that involve both the Internet and the use of the English language. Most of the pupils only communicate on the Internet using English for 1 or 2 times a month, as it was indicated by 40,5% of the respondents. Results also show that 33,3% of the pupils never communicate in any ways in English.

Figure 3. Reasons for Using English on the Internet by Pupils

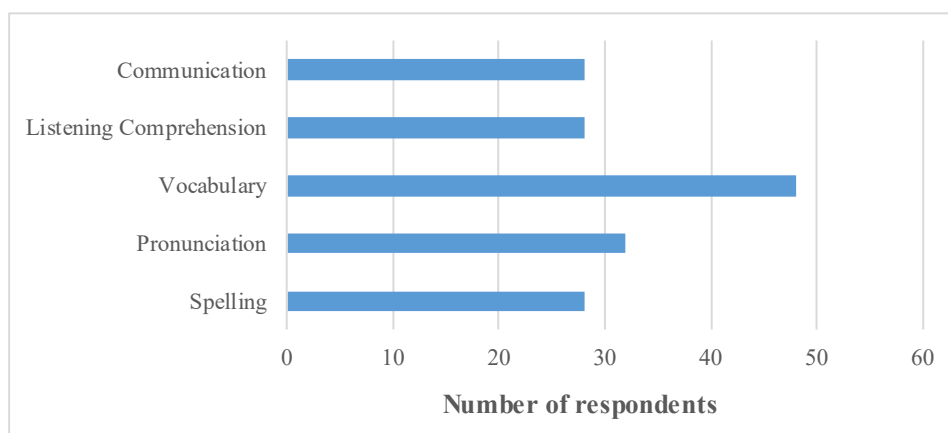

Resource: by author

Results show that students spend nearly the same amount of time on surfing on the Internet as pupils. Most of them use the Internet for more than 3 hours in a regular weekday, but 2 hours in a day minimum. On weekend days, students surf on the Internet more than 3 hours mostly, but sometimes even 7 or 8 hours.

Reasons for using the English language on the Internet for students included browsing either for personal purposes or for studying. Students also often watch movies or series with subtitles, in this way developing their English language skills. Reading news and chatting with others on the web by using English were also common reasons among students, performed sometimes or often by most of them. Sending emails are not too popular, but more than half of the respondents at least sometimes write emails in English.

Students communicate in English on the Internet only a few times (42,9% of the respondents), but also many of them never do it (21,4%). Only a small number of students communicate regularly in English, but quite many of the respondents have foreign friends. We can draw the conclusion that communication skills should be improved in real-life situations rather than on the Internet, although everybody can be reached through the web and there are developed technologies that enable us to transmit not only text messages but voice chat with cameras are also possible. Students mostly improve their vocabulary knowledge on the Internet, as it was marked by 85,7% of the respondents.

Figure 4. Language Skills Improved on the Internet by Students

Resource: by author

3) Web technologies used by pupils and students

Wikis were by far the most often used web tools that assist pupils in their studies. They can get a great amount of information from these websites, where almost anything can be found from biographies to descriptions in many languages. YouTube is used by 40% of the pupils for studying, and many of them also use social networking sites like Facebook and others. Social networking sites can be beneficial in terms of learning English when pupils have foreign friends to chat with and actively communicate with in English to improve their abilities by using the language.

Google Translator and online dictionaries are additional web technologies that largely help pupils to learn English. However, when pupils had to rank online translation programmes according to their usefulness, many of them considered these tools as not too useful. Altogether, these technologies are rather useful, but problems can occur with translations.

According to pupils, the most useful web technologies in learning foreign languages are wikis and online dictionaries. They have the most education value for the pupils, while blogs are the most useless tools. Moreover, YouTube videos and social networking sites received mixed responses, as there are useful functions in these web technologies, but they can also be used to spend one's free time on nothing useful.

In the case of students, YouTube is considered to be used by 80,4% of them during their studies. Wikis are also being used by nearly as many students as YouTube. Social networking sites and blogs are not as popular as the previously mentioned tools, but they are still being used by half of the respondents. Online dictionaries provide the opportunity of explaining the meanings of words, idioms, and sometimes even colloquial expressions (Urban Dictionary). Students

in this way can check the meaning of words and phrases very fast and easily, without any problems.

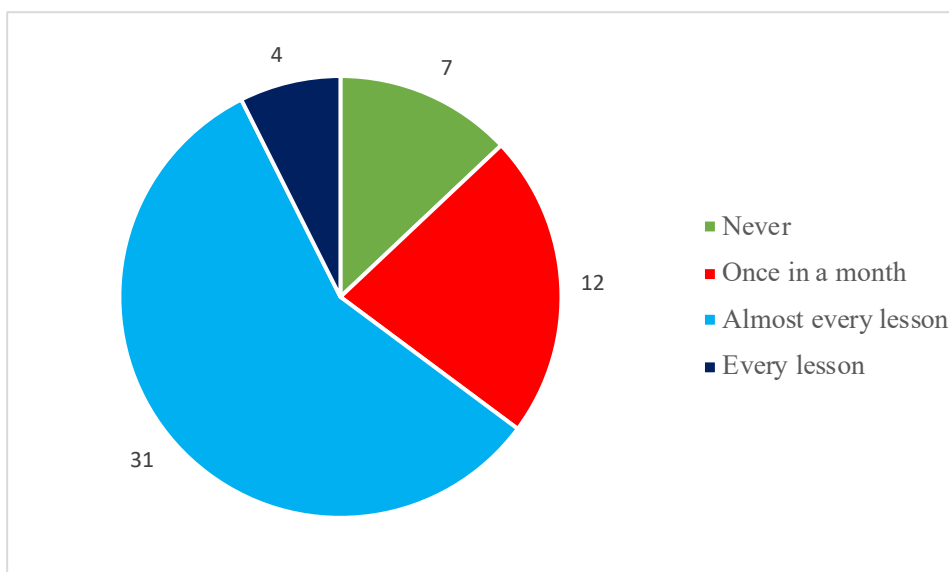
YouTube is used by 91,1% of students for entertainment mainly, but around half the respondents also use it for studying and learning English. The most useful web technologies in foreign language learning are online dictionaries, but wikis are also very useful tools. Translation programmes were generally considered more useful by students than by pupils. YouTube videos are between useful and useless web tools, but they are also widely considered to be useful in language learning. The cases of blogs and social networking sites clearly show that these web technologies are the least useful ones in terms of English learning.

4) Frequency of using technology by English teachers in secondary and tertiary education

Secondary school pupils normally have 2 or 3 English lessons in a week, but the number of lessons when teachers actually use technology is relatively low. Only a small number of the respondents felt that their teachers use technology almost every lesson, but none of the teachers seems to use technologies every lesson. Most teachers use technology during their lessons only once in a month, or in many cases, only once in a semester, which literally means never. According to respondents, it is extremely important to learn English in terms for the future, so teachers must do everything to facilitate the language acquisition process of their pupils.

Despite the fact that 100% of the pupils stated that the Internet and the new digital technologies are capable of making foreign language acquisition much easier and more interesting, teachers still do not like to use them in the school. Pupils also indicated that they strongly agree with the statement that their teachers should use technologies more often and that teaching with technology is much more efficient. Also, teachers have to adapt to the new teaching practices of the age. Schools in Transcarpathia are mainly not provided with technologies that would satisfy the needs of pupils.

The greatest difference between pupils and students is in the frequency of using technology during English lessons. Most students (55,4%) stated that their teachers use technology in almost every lesson, while some teachers also use technology in every English lesson. Results in case of pupils were different as their teachers almost never use technology in class or just once in a month, but students have better opportunities learning English in a technology-enhanced environment. However, some students (12,5%) also indicated that their teachers never use technologies, so we cannot say that all the lessons and teachers are technology-centred in higher education. Students feel that it is extremely important to learn English for the future. They also strongly agreed on the statement that teachers have to adapt new methods and digital technologies into their teaching strategies.

Figure 5. Frequency of Using Technology in English Lessons in Higher Education

Resource: by author

5) Advantages and disadvantages of using technology in learning English

In this section, the advantages and disadvantages of technology-enhanced language learning will be mentioned, according to the answers of pupils and students.

Table 3. Advantages and Disadvantages of Using Technology

Advantages	Disadvantages
Audio and video materials help students memorise the material.	It can be distracting, loss of focus on language learning because of too many possibilities.
More efficient and entertaining way of SLA (second language acquisition).	We cannot practise speaking skills on the Internet.
Increased motivation for learners.	Bad effect on eyesight.
Practising pronunciation, learning new words from movies and music.	Translation programmes are not always reliable, errors occur.
Interesting PowerPoint presentations.	Problems with Internet access or electricity.
Online dictionaries, translation programmes.	Sometimes it is hard to understand listening materials or dialogues in movies.
Learning anywhere, anytime.	Financial resources are needed.
Faster and more convenient.	
Wide range of language learning applications.	

Resource: by author

4. Conclusion

The present study was designed to determine the effects of digital technologies and the Internet on teaching and learning English as a second language. The aim of the research was to assess both teachers' and learners' perceptions on using technology in acquiring language skills and to prove the importance of technology-enhanced language learning, focusing on the description of the situation in Transcarpathia.

Multiple research methods were used based on methodological triangulation, with the aim to gather data from different perspectives regarding the phenomena of technology-enhanced language teaching and learning. Interviews with secondary school teachers, a traditional questionnaire with pupils and an online questionnaire with tertiary education students were all used in order to observe the ways of integrating technology into language teaching.

Secondary schools in Transcarpathia are not well-equipped with digital technologies. It is really hard for teachers to integrate interactive lessons into their teaching strategies because the curriculum is too crowded to perform online activities in the classroom. Although they recognise the importance of using the Internet in teaching English, there are several obstructions that are yet to be overcome. One of the problems is the lack of financial resources.

Another major finding is that teachers recognise the advantages of technology-driven language teaching. They perfectly know that pupils are more motivated and engaged to learn English when the Internet is brought into the lesson. However, teachers should be cautious not to overuse technology because pupils would lose their focus on learning the language.

Findings suggest that teaching learners with the help of the Internet and digital technologies can have many positive effects on children. Both pupils and students use their smartphones in school very often, and students also commonly use laptops in lectures or seminars. They mainly use their mobile phones to improve their language skills in various ways.

Returning to the hypothesis posed at the beginning of this study, we have to examine the fact that teachers in secondary schools hardly ever use technologies in their lessons, or they do so maybe once a month. The situation is better in higher education, where teachers use some kind of technology in almost every lesson, but this cannot be generalized to all the teachers.

Both students and pupils strongly agreed that teachers should use technology more often in their lessons and that they can learn faster and easier with the help of the Internet. Also, they agreed on that Transcarpathian schools are generally not well-equipped with technology. Taken together, these results show that learners of English as a foreign language like to use technology in learning the language; they use many applications and enjoy every lesson when their teachers use technology to facilitate the learning process.

REFERENCES

1. AL-MAHROOQI, RAHMA – TROUDI, SALAH: Using Technology in Foreign Language Teaching. In Rahma Al-Mahrooqi & Salah Troudi (eds.): *Using Technology in Foreign Language Teaching*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2014, pp. 1–7.
2. BEATTY, KEN: *Teaching and Researching Computer-Assisted Language Learning* (Second Edition). London: Routledge Press, 2010
3. DUFFY, PETER: Engaging the YouTube Google-Eyed Generation: Strategies for Using Web 2.0 in Teaching and Learning. *The Electronic Journal of e-Learning*, 2008, vol. 6. no. 2. pp. 119–130.
4. GEDDES, SIMON: Mobile learning in the 21st century: benefit for learners. *Knowledge Tree e-Journal*, 2004, vol. 30. no. 3. pp. 214–228.
5. GÜNDÜZ, NAZLI: Computer Assisted Language Learning. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 2005, vol. 1. no. 2. pp. 193–214.
6. HOCKLY, NICKY: Integrating Technology: Eight Questions to Ask Yourself. *Journal of technology for ELT*, 2011, vol. 1. no. 3. <https://sites.google.com/site/journaloftechnologyforelt/archive/july2011/integrating-technology> (Accessed: 25 February 2019)
7. JEE, MIN JUNG: Web 2.0 Technology Meets Mobile-Assisted Language Learning. *The IALLT Journal of Language Learning Technologies*, 2011, vol. 41. no. 1. pp. 161–175.
8. MERCHANT, GUY: Web 2.0, New Literacies, and the Idea of Learning Through Participation. *English Teaching: Practice and Critique*, 2009, vol. 8. no. 3. pp. 515–525.
9. MIANGAH, TAYEBEH MOSAVI – NEZARAT, AMIN: Mobile-Assisted Language Learning. *International Journal of Distributed and Parallel Systems*, 2012, vol. 3. no. 1. pp. 309–319.
10. PARK, CHAN NIM – SON, JEONG-BAE: Implementing Computer-Assisted Language Learning in the EFL Classroom: Teachers' Perceptions and Perspectives. *International Journal of Pedagogies and Learning*, 2009, vol. 5. no. 2. pp. 80–101.
11. SHARPLES, MIKE: The design of personal mobile technologies for lifelong learning. *Computers & Education*, 2000, vol. 34. 177–193. <https://www.tlu.ee/~kpata/haridustehnoloogiaTLU/technologiesforlifelong.pdf> (Accessed: 14 March 2019)
12. YUNUS, MELOR – SALEHI, HADI – CHENZI, CHEN: Integrating Social Networking Tools into ESL Writing Classroom: Strengths and Weaknesses. *English Language Teaching*, 2012, vol. 5. no. 8. pp. 42–48.

A multimédiás eszközök hatása a diákok tanulási kultúrájára

Rezümé. Magyarországon, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye keleti részén, a Beregi kistérség 27 településén vizsgáltam a fiatalok esélyét a szegénység és társadalmi kirekesztődés kockázatának elkerülésére. Emellett a társadalmi egyenlőtlenség egyik új dimenzióját, a digitális egyenlőtlenséget is figyelembe vettem. A legfontosabb cél az volt, hogy megismerjük, az itt élő 14 éves tanulók mennyire veszélyeztetettek a társadalmi kirekesztődés hagyományos tényezői mentén, mennyiben érintettek ezen új egyenlőtlenség terén. A tanulók multimédiás eszközökkel való ellátottságának feltárása mellett az eszközhasználat jellemzőit, valamint az iskolai IKT-használat fokát és az innovatív eszközök tanulásban játszott szerepét vizsgáltam. A tanulmányban a kutatásom második kérdéskörének eredményeit szeretném közreadni, amely a multimédiás és IKT-eszközök használatának következményeit vizsgálta a gyerekek tanulási kultúrájára nézve.

Kulcsszavak: szegénység, társadalmi kirekesztődés, digitális kirekesztődés, multimédiás eszközök, Bereg, általános iskola, IKT, internet, közösségi média

Резюме. У східній частині Соболич-Сотмар-Березької області Угорщини ми досліджували можливість запобігання розвитку бідності та соціальної ізоляції серед молоді 27 населених пунктів Березького регіону. У ході дослідження було виявлено ще один новий вимір соціальної диференціації – цифрова нерівність. Основною метою було виявити, наскільки знаходяться під загрозою традиційних факторів соціальної ізоляції підлітки віком 14 років, що проживають у цьому регіоні, й поряд з цим ступінь впливу нової цифрової нерівності на них. Крім цього, нами висвітлено забезпеченість учнів мультимедійними пристроями, характеристики їх використання, ступінь використання ІКТ у школах та досліджено роль інноваційних пристроїв у навчанні. У цій статті ми публікуємо результати другого етапу моїх досліджень, які висвітлюють наслідки дослідження використання мультимедійних та ІКТ пристроїв у залежності від культури навчання дітей.

Ключові слова: бідність, соціальна ізоляція, цифрова ізоляція, мультимедійні пристрої, Берег, початкова школа, ІКТ, інтернет, суспільні медіа

Abstract. I examined how young people can avoid poverty or becoming socially excluded in 27 villages and towns of the subregion of Hungary located in the east part of Szabolcs-Szatmár-Bereg County. Alongside with that I searched the new dimension of social inequality that is the digital inequality. My main goal was to reveal how much the teenagers at the age of 14 living in this area are influenced by the common factors of social exclusion. I showed the degree the students are supplied with multimedia devices, the characteristics of usage, the frequency of using ICT during the lessons at schools, as well as their role in the process of studying. In this article I would like to share the results of the second part of my research, which studied the influence of using ICT and multi-media devices on the children's culture of studying.

Keywords: poverty, social exclusion, digital exclusion, multimedia devices, Bereg, primary school, ICT, internet, social media

* PhD, Babeş-Bolyai Tudományegyetem Kolozsvár, Szociológia és Szociálismunkás-képző Kar.

* Доктор філософії у галузі соціологічних наук, Бабеш-Боляйський університет Клуж-Напока, Факультет соціології та навчання соціальних працівників. * PhD, Babeş-Bolyai University of Kolozsvár, Faculty of Sociology and Social Work. E-mail: hustielek@vipmail.hu

A tanulmány elméleti háttere

A XX. és a XI. század gazdasága, valamint társadalmának felépítése jelentősen eltér egymástól. Ennek a különbségnek az okozója a technika rohamos fejlődése, ami megváltoztatta az emberek életét, szórakozási és kapcsolattartási szokásait. Az egész világ egységesül, globalizálódik, a tér- és időkorlátok kitolódnak, a modern kommunikációs eszközök megváltoztatják a társadalmat. Egy olyan társadalomban, amelyben bármiről szerezhetünk információt, szükség van arra, hogy ne csak megszerezzük, hanem értelmezzük is a kapott tudásanyagot. Így napjainkban a hangsúly a komplex problémamegoldó képességen, a hatékony kommunikációs készségen, az információkezelésen, a kreatív és produktív technológia használatán, illetve az ezekkel összefüggő új tudás előállításának képességén van (Cisco: *Assessment & Teaching of 21st Century Skills* 2010).

A mai gyerekek rendkívül fogékonyak a modern technológiai vívmányokra, már fiatal korban elsajátítják a különböző technikai eszközök használatát. Így ez túl jó lehetőségnek kínálkozik ahhoz, hogy a pedagógusok elszalasszák ezen eszközök oktatásban való használatát.

Alapvetően szinte minden technológiai eszköz alkalmas arra, hogy valamilyen módon alkalmazzák őket az oktatás bizonyos területein. Mayben 2010-ben a feltörekvő technológia kifejezést használta arra a célra, hogy lefedjen általa minden újonnan megjelenő hardvert és szoftvert, amit a tanítási vagy a tanulási folyamat során alkalmazni lehet (Heinonen 2015).

Az elmúlt években a hordozható technikai eszközök népszerűsége – például az okostelefonok és táblagépek – nagymértékben növekedett. Ezek az eszközök olyan műszaki jellemzőkkel rendelkeznek, mint a vezeték nélküli internetcsatlakozás lehetősége, kamera és más médiafelvevők, illetve egyéb olyan szolgáltatások, amelyeket a tanárok speciális pedagógiai célokra használhatnak fel, bővítve ezzel saját kompetenciáikat is. Tény, hogy az általános iskolás tanulók nagy része mindennap magával viszi okostelefonját az iskolába, ezért a hordozható technikai eszközök kategóriája a legértékesebb célcsoport az IKT eszközök oktatási célra történő felhasználásának szempontjából.

További fontos tényező, hogy az országok kormányainak többsége előszere-ttel támogatja az IKT-eszközök használatát az oktatásban (pályázatok kiírása), és segítséget nyújt ahhoz is, hogy az iskolák tantervükbe integrálhassák a legújabb eszközök használatát.

Az IKT-s eszközök használatának terjesztése a magyarországi oktatáspolitikának is kiemelt területe. Az ország Nemzeti alaptanterve tartalmazza az iskolában elsajátítandó kulcskompetenciákat, fejlesztési feladatokat. A kulcskompetenciák között ott szerepel a digitális kompetencia, mely jelöli az IKT-eszközök és az azok által közvetített tartalmak magabiztos, etikus használatát a munka, a társas kapcsolatok, a kommunikáció és a szabadidő területén, valamint az ezek megvalósulásához szükséges készségeket, tevékenységeket (A Kormány 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról, 2012).

A magyar kormány 2016-ban fogadta el Magyarország Digitális Oktatási Stratégiáját, melynek célja a digitális írástudás elterjesztése. A DOS helyzetelemzésében részletesen bemutatja a hazai digitális oktatás problémáit. A legfontosabbak ezek közül:

- Magyarországon a digitális szövegértés fejlesztése még nem eléggé hangsúlyos területe az oktatásnak.
- Az IKT-eszközök használata a pedagógusok körében elenyésző, a meglévő eszközöket nem használják ki.
- Az egyes intézmények között nagymértékű különbségek vannak az eszközellátottság területén.
- A digitális kompetenciafejlesztés megjelenik a Nemzeti alaptantervben, de azok teljesítéséhez a pedagógusok nem kapnak segítséget.
- Az elmúlt években nőtt az IKT-eszközök száma az iskolákban, a meglévő eszközpark korszerűsítése azonban elmaradt. A modern multimédiás eszközökhöz (projektor, interaktív tábla) korszerűtlen számítógéppark társult.
- A nem megfelelő sávszélesség miatt a tantermek nagy részében problémás vagy lehetetlen az online tartalmak elérése.
- A tanítási órák több mint 25%-ban IKT-s eszközt alkalmazó tanárok aránya 20% alatt van.
- A pedagógusok digitális kompetenciája általában alap szintű.
- Az IKT-s eszközök a tanítást és nem a tanulást segítik.
- Magyarországon az oktatás tankönyvalapú és nem digitális tartalmú, szemben a nemzetközi trendekkel.
- A pedagógusokat segítő Nemzeti Köznevelési Portál és a Sulinet Digitális Tudásbázis használata nem jellemző.

A nem megfelelő IKT-s környezetű intézmények nem képesek a munkaerőpiacra való megfelelő felkészítésre, a tanulók figyelmének tartós lekötésére, a tudományos eredmények naprakész követésére, nagymértékű adminisztrációs terhet rónak a pedagógusokra, nincs lehetőség az elektronikus mérés-értékelésre (Magyarország Digitális Oktatási Stratégiája 2016).

A helyzeten a kormány különböző pályázatok kiírásával igyekszik javítani, amelyeknek forrásaiból az iskolák IKT-s eszközparkja bővíthet, korszerűsödhet. Ez azonban a szegényebb társadalmi rétegből származó diákok otthoni hátrányát nem képes kompenzálni.

Az IKT-eszközök oktatásban történő elterjedésében nagy szerepe van az iskolák vezetői innovációt támogató magatartásának, valamint a pedagógusok pozitív hozzáállásának. Az ő felelősségük választani a rendelkezésre álló IKT-s eszközök közül, majd ezeket eredményesen beilleszteni módszertani repertoárjukba. Az IKT-s eszközök gyors fejlődése miatt nélkülözhetetlen a pedagógusok továbbképzésének, fejlődésének biztosítása. Azonban, mint arra Molnár György rámutat, ezeknek az eszközöknek a használata veszélyeket is rejt magában. Ilyenek például az írásjelek elhagyása vagy a nyelvhasználat átalakulása (2008). Ezek a változások viszont természetesen, törvényszerűek.

Az általam vizsgált beregi települések oktatási intézményei az IKT alapú oktatás szükségességét fontosnak érzik, igyekeznek nagy hangsúlyt helyezni a digitális kompetencia területének erősítésére. Ez a célkitűzés az intézmények pedagógiai programjában is jelen van.

A szükséges eszközpark (számítógépek, laptopok, interaktív táblák) mellette mellett, hozzáadott pedagógiai értéként megjelenik az erre irányuló oktatási szemléletváltás is, a tanítási órák megtervezésekor az oktatási célok között rendszeresen szerepel a digitális kompetencia fejlesztése.

Digitális tananyagokat is igyekeznek beszerezni és használni a beregi iskolák, főképpen az alábbi műveltségi területekre koncentrálva: magyar nyelv és irodalom, matematika (amelyek az országos kompetenciamérések két fő területét képezik), valamint a természetismeret, biológia, történelem tantárgyakhoz. Egyéb, az internetről letöltött, vagy saját készítésű digitális tartalmú oktatási anyagot is használnak a pedagógusok.

A digitális technológia fejlődése megállíthatatlan. Az egyetlen megoldás, ha az oktatás lépést tud tartani ezzel a fejlődéssel. Kutatásom eredményeivel ösztönözni igyekszem a Beregben található oktatási intézmények vezetőit, pedagógusait a fejlődés szükségszerűségének belátására, az eszközök nagyobb mértékű használatára, az önképzés fontosságára, a továbbképzéseken való részételre.

A kutatás módszertana

Kutatásom helyszíne a Beregi tájegység volt, mely Szabolcs-Szatmár-Bereg megye tiszaháti részén helyezkedik el, a Szatmár–Beregi-síkság része. A trianoni határok meghúzásával az egykori történelmi Bereg megye megmaradt 27 települése tartozik ide, központja Vásárosnamény, mely a beregi falvakkal együtt alkotja 2004-től kezdve a Vásárosnaményi kistérséget. Ennek a kistérségnek a fejlődését számos tényező hátráltatja, a települések szerkezetén túl az ország keleti részében való elhelyezkedés, az országosnál lényegesen rosszabb foglalkoztatási helyzet, a romák magas aránya vagy a jelentős elvándorlás, mely inkább a képzettebb rétegeket érinti. Igaz, itt az országosnál kedvezőbb természetes szaporulatot találunk, de e mögött a jelenség mögött a magasabb termékenységgel bíró, képzetlenebb, szegényebb rétegek állnak.

Munkámat kvantitatív módszerrel végeztem. A kérdőíves felmérés 73 kérdést tartalmazott 8 fejezetre osztva. A 6. fejezet kérdései a tanulási szokások és multi-média-használat között fellelhető összefüggések feltárására irányultak, melynek eredményeit jelen tanulmányban kívánom bemutatni.

A kérdőívet 280 diák töltötte ki 2017 januárjában. A Beregi tájegység 27 településéből 12-ben működik általános iskolai felső tagozat. A kutatásban a 8. osztályos tanulók vettek részt, azonban volt olyan intézmény, ahol a 7–8. évfolyam összevont osztályként működött. Így került a mintába 16 fő 7. osztályos tanuló, a 8. osztályosok létszáma 264 fő volt. A kérdőív kitöltése önkéntes és teljesen anonim volt, nem tartalmazott olyan információt, amely alapján kitöltője beazonosítható lenne. Az adatokat Excel táblázatkezelő programban rögzítettem.

A vizsgált minta nagy része (98,5%) 12–15 éves, többnyire falvakban lakó (83%), 7–8. osztályos általános iskolás diák, akik között a fiúk (58%) vannak többségben. A tanulók nagy része (86,8%) 3–6 fős családban él, mindkét szülőjével együtt (81,8%). Az egyszülős családokban élő gyerekek (14,7%) többsége az édesanyjával él egy háztartásban (11,8%). Magas a 3 vagy több gyermekes családok aránya (42,1%), valamint a roma tanulóké (50,5%). A vizsgált tanulók kisebb részének vannak csak diplomás szülei, akik között a nők vannak többségben (nők 22,9% férfiak 14,6%). A gimnáziumot végzett szülők esetében is a nők dominanciája állapítható meg, (nők 14,3%, férfiak 9,3%). A férfiak közül a legtöbben szakmunkásképzőt végeztek (46,8%), míg a nőknek közel negyede (27,5%) szerzett ilyen végzettséget. Az anyák egyharmadának csupán általános iskolai végzettsége van (33,6%), ez az arány az apáknál alacsonyabb (27,1%).

A kérdőív adatainak feldolgozása és elemzése a Microsoft Excel táblázatkezelő és diagramkészítő program, valamint az SPSS statisztikai programcsomag alkalmazásával történt.

A hipotézisek tesztelésére többféle statisztikai módszer került alkalmazásra (Pearson-féle korrelációs, Spearman-féle rangkorrelációs vizsgálat, varianciaanalízis, keresztábra és diszkriminancia elemzés, két mintás t próba).

A kérdőíves felmérés eredményei

A kutatásomban részt vevő tanulók életében meghatározó szerepet töltenek be napjaink innovatív multimédiás eszközei. 81,4%-uk érzi úgy, hogy ezek birtoklása egyfajta előnyt jelent számukra társaikkal szemben. 48,6%-uk szerint ezekkel az ember boldogabb, 47,5%-uk szerint pedig sikeresebb életet élhet. A diákok 26,1%-ka érezte már magát hátrányban, amiért nem volt elég modern valamelyik eszköze, vagy mert nem tudta használni a világhálót, 35%-uk pedig azért, mert nem volt elég „menő” az okostelefonja. 36,4%-uk véleménye szerint hátrányban vannak azok a fiatalok, akik elzárkóznak a közösségi médiában való szerepléstől. A diákok 66,4%-ának véleménye szerint javulna a Beregben élők társadalmi helyzete az ingyenes internetszolgáltatás révén.

Felméréséből kiderült, hogy a beregi 14 éves korosztály multimédiás eszközökkel való ellátottsága az országos adatokkal összevetve is jónak mondható. A tanulók 93,2%-ka rendelkezik saját mobiltelefonnal, 90%-uk okostelefonnal, 65,7%-uk asztali számítógéppel 40,7%-uk lappal/notebookkal, 48,6%-uk táblagéppel, 47,9%-uk plazma/LCD-televízióval. A diákok aktív használói a világhálónak és a közösségi médiának. 88,2%-uk naponta internetezik. Hétköznapokon 78,6%, hétvégén 83,3% a több órán át internetező aránya. A tanulók 95%-a tagja valamelyik közösségi oldalnak (legnépszerűbb a Facebook és az Instagram), a napi felhasználók aránya 83,21%. A felhasználók 64,3%-a egy órát vagy ennél is több időt tölt el naponta ezeken az oldalakon.

Ebből következően a tanulmányaikban is egyre hangsúlyosabb ezen eszközök és tevékenységek szerepe. Minden második tanuló (49,6%) úgy gondolja,

hogya a jobb multimédiás eszközök és a gyors internetkapcsolat segítheti őket a jobb tanulmányi eredmény elérésében. 41,8%-uk ismereteik bővítésére leggyakrabban az internetet használja, 47,5%-uk pedig alkalmanként. Az otthoni tanulásban a tanulók 72,5%-át segíti az internet. 25%-uk nemmel válaszolt erre a kérdésre, melynek háttérében állhat otthonaik nem megfelelő eszközellátottsága és az internetkapcsolat hiánya. 88,6%-uk szerint szükséges internet az iskolai feladatok elvégzéséhez. 53,2%-uk úgy nyilatkozott, hogy gyakran szerzi ismeretanyagát az internetről, 33,9%-uk néha, 8,2%-uk soha. A könyvtárakat csak a válaszadók 10%-ka használja gyakran információszerezésre. Úgy tűnik, a kistérség diákjai egyre inkább kezdik felfedezni az internet tanulást segítő lehetőségeit.

Szomorú képet fest az informatikaórák minőségéről, hogy a tanulók csupán 62,5%-a gondolja úgy, hogy hasznát veszi az órán elsajátított tudásnak, míg 35,4%-uk vélekedett úgy, hogy annak semmilyen haszna nincsen. A tanulók jelentős része megfelelő számítógépes ismeretekkel rendelkezhet, hiszen arra a kérdésre, hogy okoz-e nekik valamilyen nehézséget a számítógép használata, 81,8%-uk nemmel válaszolt. Viszont az is igaz, hogy 16,1%-uknak még saját bevállása szerint is problémát okoz a számítógép megfelelő használata, ez pedig 45 gyereket jelent, vagyis majdnem minden hatodik válaszadó küzd ilyen jellegű problémával. Érdekes, hogy a tanulók az informatika órákon megszerzett tudást nem értékelték nagyra, mégis sokan érzik úgy, hogy megfelelő számítógépes ismerettel rendelkeznek. Felmerül a kérdés, hogy ha nem az órákon, akkor hol szerezték meg a szükséges jártasságot. Nem túl pozitív, hogy informatikaórán kívül csak 37,5%-uk iskolájában használnak gyakran számítógépet, interaktív táblát vagy internetet, 49,3%-uknál néha, 10,7%-uknál viszont soha. Az iskolák alacsony IKT használata lehet az oka annak, hogy még nem minden gyerek tudatában kapcsolódott össze az internet a tanulással. A tanulók 81,4%-a szeretné, ha többet használhatnák a számítógépet és az egyéb innovatív eszközöket, míg 15%-uk nem szeretné ezt. Kérdés, hogy a mai, digitális társadalomban a megkérdezett tanulók egy része miért határolódik el ezen eszközök iskolában való használatától. A nem megfelelő számítógépes ismeretekkel rendelkezők aránya is hasonló volt, 16,1%. Így azt feltételezem, hogy ők azok, akik valószínűleg szégyellik társaik előtt, hogy nem értenek olyan magas szinten az IKT-eszközök használatához, és ezért nem is szívesen használják azokat.

A kutatás eredményei

Számos viselkedéstudományi kutatás bizonyítja, hogy a környezetünk eszközei triggerekként, hívóingerekként hatnak ránk. Feltételeztem tehát, hogy a vizsgált térségben élő gyermekek IKT-használatára is igaz ez. Az IKT-eszközök és a tanulás kapcsolatát számtalan tudományos kutatás vizsgálta már. Általánosan elfogadott, hogy ezeknek az eszközöknek fontos szerepük van az oktatás és a tanulás átalakításában, átalakulásában, modernizálásában (Molnár 2011; Huszti–Takács 2015). Kutatásom arra irányult, hogy ezek a pozitív összefüggések a vizsgált kistérségben élő tanulók esetében is fennállnak-e.

Elsőként a multimédiás eszközök használatának következményeit vizsgáltam. Ezen eszközök egymásra gyakorolt hatása törvényszerű, a különböző erősségű, szignifikáns kapcsolatokat ez a kutatás is megerősítette. A multimédiás eszközök mennyisége, az internethasználat változatossága, az e célból használt eszközök száma, a használat gyakorisága, a mobiltelefon-használat és a közösségi média-használat között pozitív irányú, egymást erősítő kapcsolatrendszer található. Ezen eszközök és tevékenységek használata pozitív irányban korrelál a szülői felügyelettel, ami pedig erős, szignifikáns összefüggésbe hozható a szülői segítségnyújtással ($p < 0,000$, $r = 0,504$). Kutatásom azonban elsősorban arra irányult, hogy ezen eszközök megléte, használata hogyan befolyásolja a diákok tanulási szokásait. A kapcsolatot megtalálni nem volt könnyű feladat, hiszen a Spearman-féle rangkorrelációs vizsgálat nem talált ilyet. Összefüggéseket csak a khi-négyzet-próba során találtam, a tanulmányi eredmények és az internethasználat tartalmi elemei között.

Kérdőívemben a 26. kérdésnél 19 online tevékenységi kört adtam meg a válaszadó tanulók számára arra vonatkozóan, hogy élnek-e a felsorolt lehetőségekkel, avagy sem. A kapott válaszokat vettem össze az előző tanév végén elért tanulmányi eredményekkel. A 19 lehetőségből 8 mutatott szignifikáns összefüggést az iskolai eredményességgel, ami alátámasztja, hogy az internethasználat minőségi összetevői és a tanulmányi eredményesség között kapcsolat áll fenn.

Direkt kapcsolat áll fenn a „Tanuláshoz információt gyűjteni” ($p = 0,000$, Cramer $V = 0,435$), „Információkat keresni, pl. Google-t használni” ($p = 0,000$, Cramer $V = 0,415$), „Böngészni, olvasgatni” ($p = 0,000$, Cramer $V = 0,321$) lehetőségek és az iskolai érdemjegyek között. Azok, akik ilyen tevékenységekre is használják az internetet, ténylegesen jobban is tanulnak. Az „E-mailezni” ($p = 0,021$, Cramer $V = 0,219$) és „Közösségi oldalakat látogatni” ($p = 0,027$, Cramer $V = 0,214$) kisebb hatáserősséggel (alacsonyabb Cramer V értékek), de szintén pozitív összefüggéseket mutat a tanulmányi eredményességgel. Ennek oka valószínűleg az intenzívebb információcsere és a folyamatosan „karbantartott” írásbeli, kommunikációs kompetenciák. Az „Online vásárlás” ($p = 0,03$, Cramer $V = 0,257$) hatása feltételezhetően csak indirekt kapcsolatban áll az iskolai eredményességgel, valószínűleg a jobb szocioökonómiai státusz miatt áll fenn a kapcsolat (megengedhetik maguknak az online „vásárolgatást”). Az online felületeken felfedezett filmek (szemben a már letöltött, torrent oldalról származó filmekkel) megtekintése ($p = 0,034$, Cramer $V = 0,209$) és az egyéb szoftverek letöltése, telepítése ($p = 0,035$, Cramer $V = 0,208$) pedig feltételez egyfajta szofisztikáltabb internethasználatot, amely azt sejteti, hogy az adott tanuló esetleg az iskolai feladatokhoz is elmélyültebben áll hozzá. Érdemes megjegyezni, hogy az „Elektronikus könyvtárt használni” ($p = 0,091$, Cramer $V = 0,185$) opció is a maga 10%-os szignifikancia szintjével, már kapcsolatban áll az iskolai eredményességgel – ebben az esetben viszont olyan kevés a használók aránya (37 fő), hogy az alkalmazott khi-négyzet-statisztika nem tudta kizárni a véletlenszerű hatások jelenlétét.

1. táblázat. Az internethasználat tartalmi elemeinek szignifikáns eredményei a vizsgált mintában

	P	CRAMER V	HASZNÁLÓK SZÁMA (FŐ)
TANULÁSHOZ INFORMÁCIÓT GYŰJTENI	,000	,435	167
INFORMÁCIÓKAT KERESNI, PL. GOOGLE-T HASZNÁLNI	,000	,415	206
BÖNGÉSZNI, OLVASGATNI	,000	,321	133
ONLINE VÁSÁROLNI	,003	,257	105
E-MAILEZNI	,021	,219	81
KÖZÖSSÉGI OLDALAKAT LÁTOGATNI	,027	,214	210
ONLINE FILMET NÉZNI TÉVÉS HONLAPOKRÓL	,034	,209	163
EGYÉB PROGRAMOKAT, SZOFTVEREKET LETÖLTENI	,035	,208	67
ELEKTRONIKUS KÖNYVTÁRT HASZNÁLNI	,091	,185	37
ONLINE ZENÉT HALLGATNI	,161	,169	211
FÓRUMOKAT OLVASNI, HOZZÁSZÓLNI	,200	,162	32
BLOGOKAT OLVASNI, ÍRNI, KOMMENTELNI	,205	,161	46
JÁTÉKOKAT LETÖLTENI SAJÁT SZÁMÍTÓGÉPRE	,235	,157	150
INTERNETES JÁTÉKOKKAL JÁTSZANI	,274	,151	150
ZENÉKET LETÖLTENI SAJÁT SZÁMÍTÓGÉPRE	,347	,142	179
FILMEKET LETÖLTENI SAJÁT SZÁMÍTÓGÉPRE	,362	,140	123
CHATSZOBÁBAN CHATELNI	,455	,130	106
AZONNALI ÜZENETKÜLDŐ RENDSZERT HASZNÁLNI	,514	,124	68
KÉPEKET ÉS/VAGY VIDEÓKAT MEGOSZTANI, FELTÖLTENI	,907	,075	126

Forrás: saját szerkesztés

Az eredmények azt mutatják, hogy a tanulók tanulmányi eredményeire a digitális kompetenciák megléte és azok minősége van hatással. Nem az a kulcsfontosságú kérdés, hogy rendelkezik-e a tanuló az adott eszközzel és használja-e azokat, hanem az, hogy mire használja és mennyire hatékonyan. Az általános iskolás tanulók jobb tanulmányi eredményeinek javításához elengedhetetlen a tanulók digitális tudásának bővítése. A 2. táblázatból kiderül, hogy minél jobb a tanulók iskolai teljesítménye, annál „hasznosabb” célokra használják a világhálót. Míg a kitűnő tanulók leggyakoribb tevékenysége a tanulást segítő információgyűjtés (91%), az internetről való információszerzés (89%), a közösségi médiahasználat (89%), az online zenehallgatás (73%) és az online filmnézés (73%), addig az elégséges átlagú tanulók kizárólag szórakoztató célból használják az internetet, közös-

ségi oldalakat látogatnak (65%), online hallgatnak (58%) vagy töltenek le (50%) zenét, töltenek le (46%) vagy játszanak online játékokat (46%). A tanuláshoz való információszerzésre már csak 15%-uk használja az internetet.

2. táblázat. Az internethasználat funkcióinak gyakorisága az év végi tanulmányi eredmények tükrében (%)

	ELÉGSÉGES	KÖZEPES	JÓ	JELES	KITÚNÓ
KÖZÖSSÉGI OLDALAKAT LÁTOGATNI	65	67	83	72	89
INFORMÁCIÓKAT KERESNI, PL. GOOGLE-T HASZNÁLNI	27	66	83	89	89
ONLINE ZENÉT HALLGATNI	58	77	80	85	73
BÖNGÉSZNI, OLVASGATNI	19	32	61	62	58
TANULÁSHOZ INFORMÁCIÓT GYÚJTANI	15	46	63	77	91
AZONNALI ÜZENETKÜLDŐ RENDSZERT HASZNÁLNI	12	23	29	28	24
E-MAILEZNI	4	24	39	33	31
CHATSZOBÁBAN CHATELNI	27	38	42	46	33
KÉPEKET ÉS/VAGY VIDEÓKAT MEGOSZTANI, FELTÖLTENI	35	48	47	44	47
ZENÉKET LETÖLTENI SAJÁT SZÁMÍTÓGÉPRE	50	61	71	72	62
FÓRUMOKAT OLVASNI, HOZZÁSZÓLNI	0	11	13	21	9
BLOGOKAT OLVASNI, ÍRNI, KOMMENTELNI	0	17	22	15	18
JÁTÉKOKAT LETÖLTENI SAJÁT SZÁMÍTÓGÉPRE	46	62	54	59	40
ONLINE FILMET NÉZNI TÉVÉS HONLAPOKRÓL	38	55	55	72	73
FILMEKET LETÖLTENI SAJÁT SZÁMÍTÓGÉPRE	31	48	48	48	38
EGYÉB PROGRAMOKAT, SZOFTVEREKET LETÖLTENI	4	21	25	38	29
ONLINE VÁSÁROLNI	15	28	51	36	49
INTERNETES JÁTÉKOKKAL JÁTSZANI	46	49	59	64	53
ELEKTRONIKUS KÖNYVTÁRT HASZNÁLNI	4	9	13	18	24

Forrás: saját szerkesztés

Következtetések

Kutatásom ismertetett fejezete tehát az internethasználat tartalmi elemei és az iskolai eredményesség közötti kapcsolatokat tárta fel. Azok a tanulók, akik a tanuláshoz az interneten keresnek információt, használják a Google-t, szeretnek böngészni, olvasgatni, jobban tanulnak, jobbak az iskolai eredményeik. Láthatuk, hogy a tanulók az iskolai feladatok megoldásában, az otthoni tanulásban nagymértékben támaszkodnak az internet ismeretanyagára. Annak, hogy ez nem mindenre igaz, oka lehet az eszközhiányon túl a nem megfelelő digitális kompetencia, mint arra a kutatásban részt vevő diákok utaltak is. Minden hatodik tanuló elégedetlen számítógépes tudásával és az iskolában sem szívesen használ IKT-eszközöket. A számítástechnika-órákon tanultaknak 35%-uk nem veszi hasznát. Az itt tanultak, mint a táblázatkezelés vagy a szövegszerkesztés nem jelentkezik digitális tudásként a hétköznapi életben vagy az informatikaórán kívüli oktatási folyamatban. Sokkal fontosabb számukra az egymástól átvett tudás, mint például a Facebook használatának ismerete. Az iskolák többségében, így a vizsgálatomban részt vevők esetében sem túl magas az IKT-eszközök számítástechnika órákon kívüli használata. A tanulók az iskolán kívül több innovatív eszközzel találkoznak, mint az intézményen belül. Ennek megfelelően olyan IKT-s képességekkel érkezhettek (például blogkészítés, twitterezés, podcastingolás) az iskolába, melyeknek a formális oktatás keretein belül nem sok hasznát veszik. A technológia tanításba, tanulásba történő integrálását több szempont alapján lehet támogatni. Fontos azonban, hogy ne a technológia határozza meg a változások irányát, az inkább a változások katalizátora kell, hogy legyen (Molnár 2011). Az új technológiák lehetőséget biztosítanak a digitális kompetencia innovatív módon történő elsajátítására, az oktatásba történő integrálására, ehhez azonban szükség van a tanárok IKT-s módszertani repertoárjának kibővítésére.

A jövő nemzedékének egy olyan munkaerőpiacon kell helyt állniuk, ahol a digitális kompetenciák megléte alapvető feltétel. Az *Innovációs és Technológiai Minisztérium Szakképzés 4.0.* című dolgozatában megfogalmazásra került, hogy a mai oktatás egyik fő feladata a fiataloknak a jövő munkaerőpiacára való felkészítése, melynek egyik jellemzője az egyre gyorsuló technológiai fejlődés. Egyre csökken a szakképzettség nélkül végezhető, betanított munkahelyek száma országunkban, az igény az informatikai, robotikai képzettségű szakemberek iránt viszont évről évre növekszik – olvasható a dolgozatban. A felnövekvő nemzedéknek más képességekkel, készségekkel kell rendelkeznie, mint szüleiknek. Az értékesnek számító tudás fogalma átalakult. A hatékony információkezelés, a digitális írástudás fontos része ezen új tudásnak. Nélküle egyre esélytelenebb a sikeres részvétel a munkaerőpiacon, ezzel együtt a társadalmi kirekesztődés kockázatának csökkentése. A digitális esélyteremtés megvalósulásában a kormány az oktatásnak és a képzésnek tulajdonítja a legnagyobb szerepet. A Digitális Oktatási Stratégia célja, hogy senki ne hagyhassa el az oktatást a szükséges digitális

kompetenciák elsajátítása nélkül. Az esélyegyenlőség megteremtése az állam, valamint az oktatási intézmények számára is fontos feladat. A digitális kirekesztődés kockázatára nézve ez azt jelenti, hogy minden diák számára elérhető kell, legyenek ugyanazok az innovatív eszközök. Meg kell teremteni a lehetőségét, hogy azok használatának elsajátításában se kerüljenek hátrányba a társadalom leszakadó rétegei. Mindennek elsődleges színtere az iskola kellene, hogy legyen, hiszen az intézmény elsődleges célja mindazon ismeretek, képességek, készségek átadása, melyre a tanulónak felnőtt, aktív állampolgárként szüksége lehet. Mind ezt lehetőleg olyan formában, ami a tanulókat ösztönözi az iskola keretein kívüli tanulásra. A kutatás eredményei arra világítanak rá, hogy olyan programok lehetnek eredményesek, melyek a másodlagos digitális megosztottság felszámolását célozzák meg. A másodlagos digitális megosztottság elleni küzdelem azonban igazán hatékony csak az elsődleges megosztottság eltüntetésével érhető el. Ennek megteremtése érdekében állami vagy települési szinten átgondolandó lehetőség lehetne az ingyenes internet-hozzáférés biztosítása az oktatásban részt vevők számára, felújított számítógépek, multimédiás eszközök tartós használatba adása. Továbbá a DOS fontos eleme a tanulók saját eszközeinek bevonása a tanítás-tanulás folyamatába. Erre ma még kevés példát láthatunk.

Kutatásommal céлом volt annak kiderítése, hogy a Beregi kistérség diákjai, milyen mértékben vannak birtokában a szükséges eszközöknek. Kevés kivételtől eltekintve azt kell mondanom, hogy megfelelő mértékben ellátottak digitális eszközökkel. Az iskolák és a tanulók eszközellátottsága is megfelel az országos átlagnak, és ha nem is a leginnovatívabb eszközökkel rendelkeznek, a lemaradás nem olyan mértékű, amely lehetetlenné tenné a digitális oktatás szélesebb körű kiterjesztését. A DOS-ban szerepel, hogy a szükséges eszközökkel nem rendelkező diákok számára az iskola biztosítja ezen eszközöket, valamint egy a saját eszközök beszerzését támogató program bevezetése is. Minél hamarabb valósulnak meg ezek a programelemek, annál közelebb kerülünk a digitális oktatás megvalósulásához. A tanulók digitális írástudásnak mérése ma még gyerekcipőben jár. Az országos kompetenciamérés területei a matematika, a szövegértés és az idegen nyelvismeret. A diákok digitális kompetenciájának mérésére is szükség lenne. Ugyan a kormány tervezte ennek bevezetését, de mostanáig erre nem került sor. A digitális kompetenciák elsajátításának elsődleges színtere az iskolán belül jelenleg az informatikaóra. A legtöbb iskolában azonban csak 6–8. osztályban van informatikaoktatás heti egy, másfél vagy nagyon ritkán két órában. A tantárgyon belül még mindig magas az elméleti anyag aránya. A térség szakemberei tisztában vannak vele, hogy matematikából és szövegértésből az Észak-alföldi régióban (ahová a vizsgált kistérség is tartozik) és a falvakban élők teljesítenek a legrosszabbul. Azonban azzal kapcsolatban, hogy a digitális készségek elsajátításában hol tartanak a diákok, nem rendelkeznek információval. A változáshoz elengedhetetlen lenne, hogy a pedagógusok felismerjék a kérdés fontosságát és az informa-

tikai szemlélet áthassa az egész oktatási folyamatot. A pedagógusok módszertani fejlődésének biztosítása, és a megfelelő, mindenki által könnyen elérhető digitális tananyag létrehozása nélkül valódi digitális oktatás nem várható az iskolákban. Marad a jelenlegi állapot, miszerint az IKT-eszközöket kizárólag a pedagógusok használják a szemléltetés modern változataként.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Magyar Közlöny: 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet. A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. 2012, 66. sz. https://ofi.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf (Utolsó letöltés: 2020.03.28.)
2. CISCO: *Assessment and Teaching of 21st Century Skills*. <https://www.intel.com/tr/content/dam/www/public/emea/tr/tr/pdf/education/tools-and-resources/century21-skills-report.pdf> (Utolsó letöltés: 28.03.2020)
3. HEINONEN, PAAVO: *Modern Portable Technology in Environmental Education as part of Formal Curriculum Teaching*. Dissertation. University of Cumbria, Cumbria, 2015
4. HUSZTI ÉVA – TAKÁCS PÉTER: Médiahasználat a nyíregyházi ifjúság (15–29 évesek) körében: Új eszközök – új generáció? *Acta Medicinæ et Sociologica*, 2015, vol. 7. no. 20–21. 82–111.
5. Magyarország Digitális Oktatási Stratégiája. Digitális Jólét Program, Budapest, 2016. <http://www.kormany.hu/download/0/cc/d0000/MDO.pdf> (Utolsó letöltés: 2020.03.28.)
6. MOLNÁR GYÖNGYVÉR: Az információs-kommunikációs technológiák hatása a tanulásra és oktatásra. *Magyar Tudomány*, 2011, 172. évf. 9. sz. 1038–1047.
7. MOLNÁR GYÖRGY: Az IKT-val támogatott tanulási környezet követelményei és fejlesztési lehetőségei. *Szakképzési Szemle*, 2008, 24. évf. 3. sz. 257–276.

HUSZTI ILONA*

Megfigyelési feladatok használata az angoltanárképzésben

Rezümé. Jelen cikk fő célkitűzései közé tartozik *Az angol nyelv oktatásának módszertana* című főiskolai alaptantárgy rövid ismertetése az angol tanárképzési programon belül a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán (Kárpátalja, Ukrajna); azon mikrotanítási foglalkozások részletes leírása, amelyeket az angol szakos diákoknak le kell vezetniük a kötelező tanítási gyakorlat megkezdése előtt; hagyományos és innovatív megfigyelési feladatok bemutatása, amelyek az angol tanárképzési programokban a mikrotanítás során felhasználhatók, hogy a diákokban tudatosítsák a tanári szakma döntő kérdéseit; tájékoztatás annak a felmérésnek az eredményeiről, amelyet angol szakos főiskolai hallgatók körében végeztünk, és amely a Douglas-féle (2018) innovatív megfigyelési feladatok előnyeire összpontosított. Végül a tanulmány néhány hasznos pedagógiai következtetést von le az angol tanárképzéssel kapcsolatban.
Kulcsszavak: angol tanárképzés, hagyományos és innovatív megfigyelési feladatok, mikrotanítás

Резюме. Основна мета статті – опис навчальної дисципліни «Методика викладання англійської мови» в рамках програми підготовки вчителів англійської мови в Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці ІІ. Стаття дає детальний аналіз мікронавчання, яке повинні здійснювати студенти перед початком їх обов'язкової педагогічної практики; презентує традиційні та інноваційні завдання з моніторингу, які можуть бути використані під час мікронавчання у програмах навчання англійської мови для підвищення обізнаності студентів у сфері найважливіших питань викладацької професії; інформує про результати опитування з приводу переваг завдань інноваційного моніторингу Дугласа (2018), проведеного серед студентів інституту спеціальності «англійська мова і література». У статті розглядаються корисні педагогічні поради для підготовки вчителів англійської мови.

Ключові слова: навчання вчителів англійської мови, традиційні та інноваційні завдання з моніторингу, мікронавчання

Abstract. The main aims of the present article include introducing briefly the compulsory module *Methodology of English Language Teaching (MELT)* within the English teacher training programme at the Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education in Berehove/Beregszász, Transcarpathia, Ukraine; describing in some detail the micro-teaching sessions that pre-service teachers have to do before starting their compulsory teaching practicum; presenting traditional and innovative observation tasks that can be used during micro-teaching in English teacher training programs to raise pre-service teachers' awareness of the crucial issues of the teaching profession; informing about the results of a small-scale survey on the benefits of Douglas's (2018) innovative observation tasks carried out among English major college students. Finally, the paper draws some useful pedagogical implications for English teacher training.

Keywords: English teacher training, traditional and innovative observation tasks, micro-teaching

* PhD, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, Ukrajna. * Доктор філософії, Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ, Берегово, Україна. * PhD, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Berehovo, Ukraine. E-mail: huszti@kmf.uz.ua

1. Bevezetés és háttér-információ

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola egy viszonylag új felsőoktatási intézmény Ukrajnában, melyet 1996-ban alapítottak. Fennállásának kezdete óta képez angoltanárokat. A képzés kétszintű, mivel bachelor és mesterképzés is folyik angol szakon. Az alapképzés (bachelor szint) ötödik és hetedik félévében az angol szakos diákoknak a kötelező tanítási gyakorlat követelményeit kell teljesíteniük. Azonban mielőtt a gyakorlat elkezdődne a gyakorlóiskolákban, a hallgatók kötelesek mikrotanítást végezni *Az angol nyelv oktatásának módszertana* című főiskolai tantárgy keretein belül a 4. szemeszterben. A mikrotanítás egyrészt mikroórák megtervezését és levezetését foglalja magába mesterséges környezetben a főiskolai foglalkozások során, mikor is a diákok egymást tanítják. Másrészt megfigyeléseket végeznek arról, társaik hogyan tanítanak, megfigyelési feladatokat oldanak meg a mikroórákkal kapcsolatban, végül megfigyeléseik eredményeit megvitatják a tanárukkal és diáktársaikkal a megfigyeléseket követő csoportos interjúk során (Husztai 2018).

A megfigyelés felettébb hasznos, mert „ez egy sokoldalú tanulási eszköz” (Wajnryb 1992: 1). A megfigyelők a felsőoktatásban „olyan diáktanárok, akik saját kezdeti képzési folyamatuk fontos részeként tanárokat, más diákokat és tanárképzőket figyelnek meg. A megfigyelés fő célja a tanárok szakmai növekedése és fejlődése” (Wajnryb 1992: 2).

Jelen cikk fő célja hangsúlyozni a megfigyelési feladatok alkalmazásának hasznosságát és szükségességét az angoltanárképzésben annak érdekében, hogy a diákok hozzáértő tanárokká válhassanak. A következőkben hagyományos és újszerű megfigyelési feladatokat ismertetünk azzal a céllal, hogy megmutassuk a relevanciájukat a jövő angoltanárainak képzése szempontjából. Olyan angoltanárokról van itt szó, akik logikusan tudnak gondolkodni, meg tudják tervezni a saját tanítási folyamatukat, és a legmegfelelőbb módon tudják igazolni a döntéseiket.

2. Hagyományos megfigyelési feladatok

A tanárképző feladata a felsőoktatási kontextusban „segíteni a diákokat megérteni a különböző folyamatokat, melyek a nyelvtanítás és nyelvtanulás során mennek végbe, illetve a különböző tevékenységeket, melyek a nyelvvórán fordulnak elő” (Wajnryb 1992: 5). A tanárképző a bölcsesség, a tanítás és a támogatás forrásává változik a diák vagy gyakornok számára (Reh 2019). A tanárképzőnek mindig támogatónak kell lennie és ösztönöznie kell a gyakornok szakmai növekedését, haladását és fejlődését, de soha nem szabad „hogyan kell csinálni” típusú tanácsokat adnia a gyakornokoknak, vagyis soha nem szabad előírniuk, hogy a gyakornokok mit és hogyan csináljanak kötelező jelleggel a gyakorlati tanításuk során. Az a legeredményesebb, ha a gyakornokok saját maguknak vonják le a következtetéseket a jó gyakorlatokról.

Miért kell megfigyelni? „Az osztályteremben megfigyelőnek lenni [...] szabadságot biztosít számunkra, hogy a tanórát a tanár tényleges óraterve kívüli

különböző nézőpontokból vizsgáljuk” (Wajnryb 1992: 7). A gyakornok számára tehát a szabadság különösen fontos. Bizonyos értelemben „ez a képzési szakasz a kezdő nyelvtanuló „csendes fázisához” hasonlít, aki céltudatosan hallgat, néz, megfigyel, megvizsgál, elemez, reflektál, de különösebben nem szükséges produkálnia” (Dulay, Burt, és Krashen 1982, idézi Wajnryb, 1992: 7). A jó gyakorlat megfigyelése lehetővé teszi a diákok számára, hogy a kitűzött célok-nak megfelelően figyelhessék meg a tanórát, hogy tovább fejlesszék tudásukat, készségeiket és megfelelő szakmai hozzáállást alakítsanak ki magukban a megfigyelt helyzethez.

Richards (1998) úgy véli, hogy a megfigyelés lehetőséget biztosít a kritikus reflektálásra a saját tanítási módunkról. Farrell (2016) nézete szerint a reflektív gyakorlat alkalmazása a tanári szakmai fejlődésben azon a gondolaton alapul, hogy a tanárok javíthatnak saját tanítási módjukon, ha tudatosan és rendszeresen reflektálnak a tanítási tapasztalataikra, élményeikre.

A megfigyelési készség kifejlesztése kettős célt szolgál: „segít jobban megérteni a tanároknak saját tanításukat, ugyanakkor a megfigyelési, elemzési és értelmezési képességük is finomul, mely olyan képesség, amely által javíthatják saját tanításukat is” (Wajnryb 1992: 7).

A megfigyelési feladat egy irányított tevékenység, melyet a tanóra megfigyelése során végeznek. A tanítás vagy tanulás egy vagy egy kisszámú aspektusára irányul és „megköveteli a megfigyelőtől, hogy adatokat gyűjtsön a valós tanóráról, mint például a tanár által utasítások során használt nyelvi formák, vagy interakciós módok a tanóra folyamán” (Wajnryb 1992: 7).

Miért használjunk megfigyelési feladatokat? 1. Széleskörűen alkalmazzák őket a tanárképzésben. 2. Megtanítják a tanárjelölteket „meglátni” az órán a fontos mozzanatokot – különösen hasznos diákokkal (leendő tanárokkal) való alkalmazása, mert segíthetjük őket abban, mire fordítsanak figyelmet leginkább, mikor a tanítási folyamatra koncentrálnak, ezáltal szűkíthetjük a megfigyelés hatókörét. Segítünk nekik észrevenni a tanítás aspektusait és a diákok nyelvtanulási folyamatra vagy nyelvelsajátításra adott reakcióit.

Somogyi-Tóth (2000) a tanórák megfigyelésére vonatkozó iránymutatásaiban azt állítja, hogy időigényes tevékenység megtanulni, hogyan kell elfogadható módon megfigyelést végezni, és amely szintén gondos mérlegelést, személyes tapintatot és kreativitást igényel. Azt állítja, hogy a megfigyelő egy vendég az osztályteremben, aki a tanár jóindulatának köszönhetően lehet ott. A vendég látogatásának célja nem a tanár megítélése vagy kritizálása, illetve javaslatok nyújtása, hanem egyszerűen megfigyeléssel történő tanulás. Ennek minden megfigyelőnek mindig a fő célja kell legyen.

Douglas (2018) egy hagyományos megközelítést említ, melyben megfigyelési feladatok két héten át tartó sorozatát javasolja. Az első hétre a következő feladatot ajánlja:

Feladat. Figyelje meg a tanórákat és készítsen feljegyzéseket a következőkről:

- A tanár és a tanulók közötti összhang az órán;
- A tanár beszédmódja;
- Tanári utasítások;
- Folyamatos tanár általi ellenőrzés az órán;
- Táblamunka.

A második heti megfigyelési *feladat* a következő. Figyelje meg a tanórákat és készítsen róluk feljegyzéseket az alábbi kérdésekre válaszolva.

- Mi volt az óra célja? Elérte-e a tanár ezt a célt? Ha nem, miért nem?
- A tanóra logikai szakaszokat követett?
- Volt elég értelmes gyakorlat a diákok számára?
- Mennyi hibajavítás történt? Hogy történt? Megfelelő volt-e?

2.1 A hagyományos megfigyelési feladatokkal kapcsolatos problémák

Egyes szerzők (vö. Wajnryb 1992; Tanner és Green 1998) bizonyos problémákat emelnek ki a hagyományos megfigyelési feladatokkal kapcsolatban, amelyek a következő kérdéseket tárják fel:

- A gyakornokok nem teljesítik azokat;
- Csak az erős gyakornokok profitálnak belőlük;
- A gyakornokok a „rossz” dolgot látják, ha a tanár vagy az oktató nem megfelelően irányítja őket, hogy mire kell összpontosítaniuk;
- A feladatok nem mindig relevánsak;
- A gyakornokok nem mindig kapcsolják össze a látottakat a tanításukkal;
- Ezek a feladatok inkább ítélező jellegűek, mint fejlődésre buzdítóak (vö. Tanner és Green 1998).

A hagyományos megfigyelési feladatok mindezen problémás kérdéseire adott válaszként Douglas (2018) egy megfigyelési feladat modernebb megközelítését javasolja, amelyet a következő részben ismertetünk.

3. A megfigyelési feladatok új irányzata

A társmegfigyelés kiváló módja az akadályok leküzdésének és a szakmai fejlődéshez vezető beszélgetések megkezdésének. „A társmegfigyelés alatt nyílt és figyelmes jelenlétet értünk egy másik tanár tantermében, figyelemmel kísérve és hallgatva az osztálytermi interakciót elsősorban a szakmai növekedés érdekében (nem pedig ellenőrzés vagy értékelés céljából)” (Bailey, Curtis és Nunan 2001: 157).

White (2010) kiemeli a társmegfigyelés előnyeit, vagyis annak a folyamatnak az előnyeit, mely során a diáktársak vagy a tanártársak megfigyelik egymás tanítási módját. Megemlíti, hogy ily módon a tanárok egy nem fenyegető környezetben tanulhatnak egymástól. Hangsúlyozza, hogy a tanárok nyíltan és építő jelleggel megoszthatják a véleményeiket és javaslataikat egymás kölcsönös szakmai fejlődése érdekében, amikor a megfigyelés résztvevői között megértés és bizalom van.

A mikrotanítás során a tanárjelölt diákoknak szintén kell társmegfigyelést végezniük, amikor is egymást figyelik meg a mikroórák levezetése során, majd megvitatják azok erős és gyenge oldalait.

Douglas (2018) innovatív megfigyelési feladatokkal áll elő, melyek széleskörűen alkalmazhatóak a tanárképzésben. Egy viszonylag új fogalmat, a reflektív megfigyelést ismerteti, és arra ösztönzi a diákokat, hogy úgy figyeljék meg a tanítási folyamatot, hogy közben alternatív megoldásokkal állnak elő a fő megfigyelési kérdésekkel kapcsolatban. Nézeteinek illusztrálására három megfigyelési feladatot mutatunk be alább.

1. sz. megfigyelési feladat: Utasításadás

Ebben a feladatban a megfigyelők/tanárjelöltek a tanár utasításadási szokásaira összpontosítanak. Az alábbi táblázatot a megfigyelőknek kell kitölteni a megfigyelés során. Fel kell jegyezniük, hogy a tanár hol állt, miközben utasításokat adott, hogyan vonta magára a tanulók figyelmét az utasítás elhangzása előtt, hogy milyen volt az utasítás pontos megfogalmazása, hogy a tanár használt-e a gesztusokat az utasítás jelentésének hangsúlyozására, és hogy ellenőrzi-e a diákok megértését.

Ezenkívül, a megfigyelők feladata az is, hogy alternatív megoldásokon gondolkodjanak el mindarról, ami az osztályteremben történik a tanóra során, illetve az, hogy elgondolkodjanak az eredeti események és az általuk kigondolt alternatív megoldások előnyeinek és hátrányain. Ez a pótlólagos feladat jelzi a megfigyelési feladatok innovatív természetét, mivel a hagyományos megfigyelési feladatoknál egyáltalán nem volt szokványos lehetséges alternatív megoldások keresése mindarra, amit a tanár a tanórán véghez vitt.

1. táblázat. 1. sz. megfigyelési feladat

	A tanár	Alternatívák	Mellette és ellene szóló érvek
Hol helyezkedik el a tanár?			
Hogyan érte el a tanár, hogy a tanulók rá figyeljenek?			
Pontosan írja le, mit mondott a tanár.			
Gesztikulált-e a tanár?			
Ellenőrizte-e, hogy mennyit értettek meg a tanulók a magyarázatból?			

Forrás: Douglas 2018

Ami megkülönbözteti ezt az innovatív feladatot a korábbi megfigyelési feladattípusoktól az az, hogy a tanárjelölteknek el kell gondolkodniuk és reflektálniuk kell arról, amit láttak a megfigyelés során, továbbá alternatívákra kell gondol-

kodniuk olyan értelemben, hogy mi volt jó vagy rossz az órán. A tanárjelölteknek értékelniük is kell mindazt, amit láttak, és az egyéb lehetőségeket is, melyeket hasonló szituációkban cselekedni lehetett volna a tanárnak.

2. sz. megfigyelési feladat: Nyelvi pontosítások

Írja le két különböző módját annak, ahogyan a tanár az új szavak jelentését magyarázta. Találjon ki alternatív magyarázási módokat mindkét esetre. Mik az előnyei és hátrányai ezeknek az alternatíváknak?

1. eset:
2. eset:

3. sz. megfigyelési feladat: Szemléltető eszközök

Ebben a feladatban a tanárjelölteknek az angolórakon használatos különböző szemléltető eszközöket kell megfigyelniük. Jellemezniük kell a szemléltető eszközt, és azon kell elgondolkodniuk, hogyan lehetne változásokat véghez vinni rajta annak érdekében, hogy javítsák az eszköz alkalmazását a nyelvórán. Az alapelv itt ismét az, hogy alternatívákon gondolkojanak a tanárjelöltek, illetve azon, hogy mit lehetne tenni velük.

2. táblázat. 3. sz. megfigyelési feladat

<i>Szemléltető eszköz</i>	<i>Leírás az eszközről</i>	<i>Hasznos változtatások</i>
Képkártyák és képek		
Handout, kiadott jegyzet		
Tábla (fehér, melyre filctollal írhatunk)		
Interaktív tábla		

Forrás: Douglas 2018

Douglas (2018) hangsúlyozza a különböző alapelvek figyelembevételének fontosságát a fent részletezett megfigyelési feladatok megtervezésénél:

- A kritikus gondolkodás hasznosítása;
- Alternatívák kigondolása;
- A fókusz szűkítése;
- Ötletmerítés a megfigyelésekből;
- Értékelés és fejlesztés.

Rendkívül fontos, hogy a gyakornokok megtanuljanak kritikusan gondolkodni és megfigyelni, hogy képesek legyenek önállóan végrehajtani a megfigyelt tanórák elemzését, értékelését, szintetizálását, következtetések levonását, helyes feltételezéseket fogalmazzanak meg a megfigyelt tanóráról, és igazolják is azokat. Ezek olyan kulcsfontosságú készségek, amelyeket a hatékony megfigyelési feladatok elvégzése révén meg lehet tanulni. Amikor a gyakornokoknak alternatívákat kell kigondolniuk az általuk megtekintettekhez, akkor nem egyszerűen rögz-

zítik a megfigyelt osztálytermi eseményeket mechanikusan, hanem egyidejűleg értékelik is azokat és kidolgozhatják az ilyen események módosításának lehetőségeit. Emellett a megfigyelés fókuszának szűkítése segíthet az osztálytermi események részletesebb elemzésében.

A fő gondolat az, hogy értékeljük, mit csinálunk az osztályteremben, gondolkodjunk el róla, és döntsük el, hogyan fejlődhetünk mindabból, amit kikövetkeztettünk magunk számára a megfigyelt tanórából.

Douglas (2018) további ötleteket javasol:

- Lehetőségek sorozata – a gyakornokok személyes célok alapján választhatnak – a gyakornok átveszi az irányítást a megfigyelési feladatok felett és eldönti, hogy milyen szempontból kell fejlődnie.
- A gyakornokok megtervezik és elkészítik a saját megfigyelési feladataikat.
- A gyakornokok lefényképezik a táblaképet – a diákoknál mindig van mobiltelefon, így a későbbi elemzés céljából lefényképezhetik a táblát.
- A gyakornokok minden tanítási szakaszhoz írnak meghatározott célokat.

4. Egy felmérés eredményei

4.1 A fő kutatási kérdés és cél

Felmérést végeztünk Beregszászban (Kárpátalján) a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán azzal a céllal, hogy kiderítsük, milyen előnyei származnak a reflektív megfigyelési feladatokból a kötelező tanítási gyakorlatokra készülő angol szakos hallgatóknak. A fő kutatási kérdésünket így fogalmaztuk meg: Melyek a reflektív megfigyelési feladatok (pl. Douglas 2018) alapvető prioritásai a tanárjelöltek számára a kompetens angoltanár-rá váló válás folyamatában?

4.2 A résztvevők és kutatási eszközök

Tizenkét második évfolyamos angol szakos főiskolai diák – leendő angoltanár – vett részt a felmérésben, melyet „Az angol nyelv oktatásának módszertana” tantárgy keretein belül végeztünk 2018 tavaszán. A diákoknak mikrotanítást kellett végezniük a tantárgyi tanterv kötelező részeként, vagyis egy tízperes órarészletet kellett megtervezniük és levezetniük. Míg egy diák tanított, addig a többi tizenegy megfigyelte ezeket a mikroórákat és jegyzeteket készített róluk. Aztán csoportos interjúban vettek részt a kutatási alanyok, ahol mindenkinek lehetősége volt kifejezni a saját véleményét a látottakkal kapcsolatban a társaik által vezetett mikroórákról.

Hagyományos értelemben vett megfigyelési feladatokat a hallgatók rendszeresen végeztek már korábban is, így a feladattípus a felmérés során nem volt újdonság a résztvevők számára. A feladatuk ilyenkor az volt, hogy egy egész

tanórát figyeljenek meg, különös tekintettel az óra különböző aspektusaira. Azonban amikor a felmérést végeztük, a résztvevőknek ki kellett választaniuk egy mikroóra egyetlen részletét, és azt elemezniük minél alaposabban. Ilyen kérdéseket elemeztek a hallgatók, mint például a tanár által adott utasítások, a tanár beszéde, a táblánál végzett munka stb. Egy Douglas (2018) által javasolt innovatív megfigyelési feladatot alkalmaztunk a felmérés során, amikor is a résztvevőknek le kellett jegyezniük, pontosan mit figyeltek meg. A feladat újszerűsége a kérdésekben rejlett, melyekre a diákoknak válaszokat kellett találniuk. Így a megfigyelt mikroóra leírásának hagyományos feladata mellett a diákoknak alternatív megoldásokat kellett találniuk a tanárok által felvázolt megoldásokhoz. Ezenkívül a hallgatóknak meg kellett határozniuk a tanár által alkalmazott technikák előnyeit és hátrányait, valamint saját javasolataikat is.

Miután mind a tizenkét mikroórát megtartották, felkértük a tanárjelölteket, hogy egy csoportos megbeszélés során fejtsék ki véleményüket a megfigyelésekkel, a feladatok hatékonyságával, hasznosságával és relevanciájával kapcsolatban. Végül a résztvevőket arra kértük, hogy hasonlítsák össze a megfigyelés hagyományos és innovatív módszereit.

4.3 A kutatási eredmények értékelése és értelmezése

4.3.1 A megfigyelési feladat

A felmérés során kutatási eszközként Douglas (2018) első megfigyelési feladatát alkalmaztuk az osztálytermi utasításadásról (lásd a fenti 3. szakaszt). A kutatási résztvevők körülbelül tizenöt percet kaptak összesen a megfigyelés során és után, hogy elvégezzék a megfigyelési feladatot, azaz válaszoltak a benne szereplő kérdésekre, alternatívákat javasoltak, és meghatározták azok előnyeit és hátrányait. Miután a hallgatók elvégezték a feladatot, az oktató-kutató egy csoportos interakció formájában ellenőrizte a válaszokat. A hallgatók azt állították, hogy egy ilyen megfigyelési feladat elvégzésének tapasztalata számukra „inspiráló”, „bátorító”, „pozitív” és „szórakoztató”. Legtöbben szóban kijelentették, hogy ennek a kis méretű kutatásnak a segítségével megértették, hogy a többi tanár megfigyelése a szakmai fejlődés kulcseleme és segíti a tanárokat, hogy tisztábban lássák saját készségeiket.

A hallgatókat megkértük, hogy írásbeli formában gyűjtsék össze az általuk elvégzett megfigyelési feladat előnyeit. A következőket említették:

- Új technikák, stratégiák, ötletek és források megfigyelése;
- Betekintés a saját stratégiákba és technikákba;
- A hallgatók reakcióinak megfigyelése más szemszögből;
- Személyes szakmai fejlődés és növekedés.

A hallgatókat arra is kértük, hogy mérlegeljék az általuk végzett megfigyelési feladat előnyeit. Figyelemre méltó, hogy ez a második lista a személyes

szakmai fejlődés és növekedés előnyeit is tartalmazza, amelyek a gyakornokok szerint mind a megfigyelő, mind a megfigyeltnek számára közös előnyökkel járnak. A hallgatók véleménye szerint egyéb hasznos hatásként fogható fel:

- Esély arra, hogy valaki más szemével láthassa az osztályt;
- Lehetőség az osztályterem újraértékelésére más szemszögből;
- Lehetőség egy kollégától bemeneti információkhoz jutni.

4.3.2 *Follow-up/nyomon követési csoportos interjú*

Tizenkét második évfolyamos angol szakos hallgató, akik mindannyian tartottak rövid órarészleteket a mikrotanítás során, vett részt a csoportos interjúban, ahol a kutatás kereteit biztosító módszertani modul oktatója (vagyis a jelen cikk írója) volt a reflektív elemekkel gazdagított megfigyelési feladatról szóló megbeszélés moderátora. A kérdések két fő témakörre összpontosítottak: mit éreztek, gondoltak, tapasztaltak a diákok a megfigyelési feladat végzése során, illetve mi volt számukra a legnagyobb szakmai előny, melyet a feladat elvégzése során nyertek. A megfigyelőnek és a megfigyeltnek nem sokkal a megfigyelés után találkozniuk kell. A hangsúlyt a megfigyelt tanítás erősségeinek azonosítására, valamint a gyakorlati ötletek megosztására kell fektetni arra vonatkozóan, hogyan lehetne javítani a tanítást. Vigyázni kell arra, hogy csak az előzetesen megállapodott területekre összpontosítsunk (White 2010).

Figyelembe véve Parrott (1995) ajánlásait a diákok által végzett megfigyelés utáni nyomon követési beszélgetés megszervezéséről, a kutatás résztvevőit először három négyfős csoportba osztottuk. Kezdetben megvitatták megfigyeléseiket és megosztották tapasztalataikat; aztán a kis csoportok érdeklődést mutattak a többi csoport következtetései iránt, így végül a kis csoportokat egy nagy csoportban egyesítettük és közös beszélgetésbe vagy csoportos interjúba vontuk be. Az interjú hangulata kötetlen volt, minden hallgató egyenként ki nyilvánította érzéseit, hozzáállását, meggyőződését és véleményét a tárgyalt kérdésekről. Elkészítettük az interjú átíratát, majd kvalitatívan elemeztük. Figyelembe vettük a résztvevők megfigyelésük során kapott információit és értelmeztük őket annak érdekében, hogy megismerjük a tanár megközelítését saját tanításával kapcsolatban.

Az összes résztvevő pozitívan értékelt az innovatív megfigyelési módszert. Megjegyezték, mennyire frissítő volt Douglasnek (2018) ez az új feladata, összehasonlítva a hagyományos módon végzett megfigyelésekkel, amelyek globális figyelmet fordítanak egy kérdés egyszerre több szempontjára. Az új módszert olyan melléknevekkel jellemezték, mint „pontosabb”, „részletesebb”, „koncentráltabb”, „komolyabb”, „elgondolkodtatóbb”, „igényesebb” és „kihívóbb”. A vizsgálat résztvevői egyhangúan támogatták az egyikük által megfogalmazott gondolatot, miszerint elvégezve ezeket a megfigyelési feladatokat megtanulták, hogyan reflektálhatnak saját tanításukra és mit kell tenni, hogy még jobban teljesítsenek, mikor tanítanak.

5. Összegzés és pedagógiai következtetések

A dolgozat rövid áttekintést nyújt az angol szakos hallgatók kötelező tanítási gyakorlata előtt elvégzett mikrotanítás követelményeiről a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán. A tanulmányban szó van a mikrotanítás során alkalmazott hagyományos és innovatív megfigyelési feladatokról és ki vannak hangsúlyozva az utóbbiak előnyei a tanárképzés szempontjából. Az angol szakos főiskolai hallgatók körében elvégzett felmérés eredményei támogatják az innovatív megfigyelési feladatok alkalmazásának gondolatát (ahogyan azt Douglas 2018 leírja), ezért ezek használata mikrotanítás során a hallgatók tudatosságának növelése érdekében erősen ajánlott. Az innovatív megfigyelési feladatok elvégzésével kapcsolatos pozitív hallgatói visszajelzések arra utaltak, hogy a tanítási gyakorlat előtti mikrotanítási foglalkozások mennyire ígéretesek és sikeresek.

A felmérés résztvevői által elvégzett megfigyelési feladat pedagógiai következtetései arra utalnak, hogy a megfigyelések által olyan reflektív készségeket szereznek, mint az órák és az oktatási tevékenységek elemzési és önértékelési képessége; képesség kvalitatív és megfelelő öndiagnózis és önértékelés elvégzésére; az önszabályozás és az önjavítás végrehajtásának képessége. Ezek a kritikus készségek a megfigyelési feladat keretét kínáló módszertani modul szerves alkotóelemeivé válnak, lehetővé téve a hallgatók számára azok gyakorlását és fejlesztését.

Összegezve megállapítható, hogy az elvégzett felmérés eredményei pozitívnak és biztatónak bizonyultak, ezért az említett oktatási intézmény döntéshozói, akik felhatalmazással bírnak a tanterv változtatásainak bevezetésére, fontolóra veszik ezt és ezáltal javítják az angol tanárképzés minőségét a Kárpátalján.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BAILEY, K. M. – CURTIS, A. – NUNAN, D.: *Pursuing professional development: The self as source*. Boston: Heinle & Heinle, 2001
2. DOUGLAS, A.: *I can see clearly now: rethinking teacher training observation tasks*. Plenáris előadás az IATEFL 2018-as konferenciáján Brightonban, 2018. április 12-én. <https://www.teachingenglish.org.uk/article/i-can-see-clearly-now-rethinking-teacher-training-observation-tasks> (Utolsó letöltés: 2018. április 20.)
3. DULAY, H. – URT, M. – KRASHEN, S.: *Language two*. New York: Oxford University Press, 1982
4. FARRELL, T. S. C.: Surviving the transition shock in the first year of teaching through reflective practice. *System*, 2016, vol. 61. pp. 12–19.
5. HUSZTI, I.: Realisation of reflective teaching during the teaching practice of English major students. In Nagy-Kolozsvári, E. – Kovács, Sz. (eds.): *Book of abstracts of the international academic conference 'Multiculturalism and diversity in the 21st century' held in Berehove, on 27–28 March, 2018*. „RIK-U” Ltd. Ungvár, 2018, pp. 127–131.
6. PARROTT, M.: *Tasks for language teachers: A resource book for training and development*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995
7. REH, F. J.: *A guide to understanding the role of a mentor*. 2019. <https://www.thebalancecareers.com/a-guide-to-understanding-the-role-of-a-mentor-2275318> (Utolsó letöltés: 2019. június 12.)

8. RICHARDS, J. C.: *Teaching in Action: Case Studies from Second Language Classrooms*. Washington: TESOL, 1998
9. SOMOGYI-TÓTH, K.: *Observation tasks: A workbook for student teachers*. Piliscsaba: Pázmány Péter Catholic University, 2000
10. TANNER, R. – GREEN, C.: *Tasks for teacher education: A reflective approach*. London: Longman, 1998
11. WAJNRYB, R.: *The long arm of the Vaupes River Indian: Applications of the silent phase to teacher training*. *Prospect*, 1991, vol. 6. no. 3. pp. 50–57.
12. WAJNRYB, R.: *Classroom observation tasks*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992
13. WALLACE, M.: *Action research for language teachers*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998
14. WHITE, G.: *Peer observation*. 2010. <http://www.teachingenglish.org.uk/article/peer-observation> (Utolsó letöltés: 2019. június 12.)

A diákkutatás és kísérletezés hatása a tanulók természettudományos érdeklődésének és kompetenciájának fejlődésére

Rezümé. A természettudományos órákon végzett kísérletek, illetve a diákkutatás meghatározó szerepet játszanak ezeknek a tantárgyaknak a népszerűsítésében, valamint nagyon fontosak a tanulók természettudományos kompetenciájának fejlesztése szempontjából. Kérdőíves felmérés során vizsgáltuk, mennyire tartják fontosnak a diákok az órai kísérleteket fizikából, kémiából és biológiából. Illetve, hogy véleményük szerint ezek mennyire segítik a természettudományos törvények megértését és a gyakorlatban való alkalmazását. Vizsgáltuk, van-e összefüggés a diákok természettudományos ismeretei és a tantárgyakhoz való viszonyuk között, ezen belül mennyire szeretnek kísérletezni, kisebb kutatómunkát végezni.

Kulcsszavak: természettudományos kísérletek, diákkutatás, természettudományos kompetencia

Резюме. Проведення експериментів на уроках та науково-дослідна робота учнів має велике значення для зростання популярності природничих дисциплін, а також для розвитку природознавчої компетентності учнів. Методом анкетування ми простежили, чи вважають учні важливим проведення експериментів на уроках фізики, хімії, біології, з метою кращого розуміння законів природничих наук, застосування їх на практиці. Також ми вивчали, наскільки вирішальним є ставлення учнів до природничих дисциплін у процесі засвоєння основних знань із цих наук.

Ключові слова: експерименти з природознавчих дисциплін, науково-дослідна робота учнів, природознавча компетентність учнів

Abstract. Experiments and research carried out by students in science classes play a vital role in making these subjects more popular, and they are extremely important in improving the students' scientific competence. We used questionnaires to examine how important students consider experiments in Physics, Chemistry, and Biology lessons, and how these experiments help them understand the laws of science and their application. We also studied whether there is a connection between the students' knowledge of sciences and their attitude towards these subjects, as well as how much they like doing experiments and smaller research.

Keywords: scientific experiments, student research, scientific competence

* A biológiai tudományok kandidátusa, főiskolai docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Biológia és Kémia Tanszék; biológia-kémia szakos tanár, Varga Katalin Gimnázium.

* Кандидат біологічних наук, доцент, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, Кафедра біології і хімії; вчитель біології і хімії Гімназії ім. Каталін Варги.

* Candidate of Sciences in Biology, college associate professor, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Biology and Chemistry; teacher of Biology and Chemistry, Varga Katalin Secondary School. E-mail: dr.nagy.bela@vargaszolnok.hu

** Biológia-földrajz szakos tanár, Varga Katalin Gimnázium. ** Вчитель біології і географії Гімназії ім. Каталін Варги. ** Teacher of Biology and Geography, Varga Katalin Secondary School. E-mail: bercz.krisztian@vargaszolnok.hu

*** Matematika-fizika szakos tanár, Varga Katalin Gimnázium. *** Вчитель математики і фізики Гімназії ім. Каталін Варги. *** Teacher of Mathematics and Physics, Varga Katalin Secondary School. E-mail: nagy.tibor@vargaszolnok.hu

**** Fizika-kémia szakos tanár, Varga Katalin Gimnázium. **** Вчитель фізики і хімії Гімназії ім. Каталін Варги. **** Teacher of Physics and Chemistry, Varga Katalin Secondary School. E-mail: balogh.bela@vargaszolnok.hu

Bevezetés

Az oktatás helyzetét vizsgáló tanulmányok közül több cikkben is felvetődik, mi okozhatja a tanulók érdeklődésének csökkenését a természettudományos tantárgyak iránt. Mihály Ildikó (Mihály 2008) cikkében kifejti, hogy bár a fiatalok elismerik a tudományok fontosságát, tudományos pályát nem szívesen választanak, ugyanis az utóbbi időben gyengült a tudománnyal foglalkozók szociális helyzete, ezért nem vonzó a fiatalok számára. Ezenkívül a tudományos karrier lehetőségeiről a média sem tájékoztatja kellőképpen a fiatalokat. Ahhoz, hogy ezen a helyzeten változtatni lehessen, a természettudományos tárgyak jelentőségét egyaránt tudatosítani kell a tanároknak, diákoknak és a szülőknél, továbbá be kell mutatni a kutatói pálya presztízsét a felnövekvő nemzedéknek, ezzel párhuzamosan növelni kell ennek társadalmi megbecsülését (Vida 2011). A természettudományos oktatással kapcsolatos tanulói attitűdök magyarországi vizsgálata azt mutatja, hogy a természettudományos tárgyakat más tantárgyakhoz viszonyítva a diákok kevésbé szeretik, közülük viszonylag kedveltebb a biológia és a fizika, a kémia viszont a népszerűségi lista végén található (Chrappán 2017). Egy a STEM (science, technology, engineering, mathematics)-tudományok iránti alacsony érdeklődés okait vizsgáló OECD-tanulmány (Evolution of Student Interest in Science 2006) szerint: „A STEM-tananyag gyakorta nem tart lépést a legújabb tudományos ismeretekkel és a diákoknak nem világos, hogy a társadalom szempontjából miért releváns ez a tudásanyag. A hangsúly az ismeretek memorizálásán van, nem a mélyebb megértést is elősegítő kísérleteken” (Természettudományos oktatás 2016). Máth János a természettudományos oktatás magyarországi helyzetét vizsgáló tanulmányában (Máth 2014) megfogalmazza véleményét, mely szerint folyamatos hanyatlása miatt már évtizedek óta napirenden van természettudományos oktatás megújításának szükségessége, eddig azonban a reformok nem értek célba. Az intézkedések, melyeknek a célja a színvonal emelése lett volna, még nehezebben teljesíthető tantárgyi követelményekhez vezetett, ami a diákok érdeklődésének további csökkenését eredményezte. A szerző véleménye szerint a tananyag túl „tudományos”, absztrakt, nem veszi figyelembe a diákok életkori sajátosságát. A természettudományos tárgyak népszerűtlensége nem új keletű. Csapó Benő, aki a tantárgyakkal kapcsolatos attitűdök összefüggéseit vizsgálta, korábbi cikkében (Csapó 2000) arra a következtetésre jutott, hogy a fizikát és a kémiát nem kedvelik a tanulók, népszerűségük folyamatosan csökken, és még a jobb képességű tanulók sem kedvelik e tárgyakat olyan mértékben, hogy természettudományi pályát válasszanak.

Diákok az általános iskolai természettudományos oktatásról

Kutatásunk korábbi szakaszában diákok kérdőíves megkérdezésével vizsgáltuk, hogy véleményük szerint az általános iskolai felkészültség természettudomá-

nyos tantárgyakból mennyiben segítette a későbbiekben középiskolai eredményeiket. A felmérés szerint a gimnáziumi diákok (Varga Katalin Gimnázium, Szolnok) jelentős hányada csak bizonyos összefüggést érzékelt az általános iskolából hozott természettudományos ismeretek és e tárgyak további sikeres tanulása között, ellenben a kárpátaljai iskolások véleménye szerint meghatározó, hogy az általános iskola milyen képzést adott a tanulóknak e tárgyakból, és a lemaradást szerintük nehéz pótolni.

A továbbiakban kérdőíves felméréssel vizsgáltuk, milyen gyakran végeznek kísérleteket a diákok az általános iskolában. A felmérés során a 2017/2018-as és 2018/2019-es tanévekben a Varga Katalin Gimnázium 152 első évfolyamos (9.B, 9.C, 9.D osztályok és 9.AJTP) diákja töltötte ki a kérdőívet. Korábbi tapasztalataink szerint a kisebb községekben a kísérletezési lehetőségek korlátozottabbak a diákok és tanárok számára, ezért a válaszokat a szerint csoportosítottuk, hogy milyen településen fejezte a tanuló az általános iskolát (1. táblázat).

1. táblázat. Természettudományos kísérletek, megfigyelések gyakorisága általános iskolákban diákok válasza alapján (a számok a válaszok számát jelentik)

		Milyen településen fejezte az általános iskolát a tanuló*		
		község (5 ezer fő alatt) – 25 tanuló	kisváros (5–20 ezer fő között) – 30 tanuló	középváros (20–100 ezer fő között) – 97 tanuló
Milyen gyakran végeztetek kísérleteket az általános iskolában természettudományos tantárgyakból (fizika, kémia, biológia)?	általában félévente	5	3	5
	általában havonta	16	18	70
	általában hetente	2	9	22
	nem végeztünk	2	–	–
Milyen kísérleteket végeztetek az általános iskolában?	tanári kísérlet	4	3	14
	tanulói kísérlet	–	–	–
	mindkettő	21	27	83

* Megjegyzés: nagyközségből és nagyvárosból csekély számú tanuló töltötte ki a kérdőívet, ezért ezek az adatok nem szerepelnek az 1. táblázatban.

Az 1. táblázat folytatása

	Milyen településen fejezte az általános iskolát a tanuló*			
	község (5 ezer fő alatt) – 25 tanuló	kisváros (5–20 ezer fő között) – 30 tanuló	középváros (20–100 ezer fő között) – 97 tanuló	
Ha végeztek kísérletet az általános iskolában különböző tantárgyakból, akkor milyen gyakorisággal?	fizika			
	gyakran	5	14	62
	ritkán	14	16	35
	nem végeztünk	6	–	–
	kémia			
	gyakran	4	17	45
	ritkán	19	13	52
	nem végeztünk	2	–	–
	biológia			
	gyakran	2	6	17
	ritkán	18	24	70
	nem végeztünk	5	–	10
Végeztetek-e megfigyeléseket a természetben (biológia), adatgyűjtést kiselőadáshoz (fizika, kémia) az alábbi tantárgyakkal kapcsolatban az általános iskolában?	fizika			
	gyakran	5	8	22
	ritkán	12	15	55
	nem végeztünk	8	7	20
	kémia			
	gyakran	8	6	25
	ritkán	15	16	37
	nem végeztünk	2	8	35
	biológia			
	gyakran	2	5	15
	ritkán	21	17	57
	nem végeztünk	2	8	25

Forrás: saját szerkesztés

* Megjegyzés: nagyközségből és nagyvárosból csekély számú tanuló töltötte ki a kérdőívet, ezért ezek az adatok nem szerepelnek az 1. táblázatban.

A válaszokból kitűnik, hogy természettudományos tantárgyakból általában havonta végeztek kísérletet az általános iskolákban. A 25 tanulóból, aki községben fejezte az általános iskolát, kettő jelezte, hogy nem végeztek kísérletet ezekből a tantárgyakból. Alapvetően tanári és tanulói kísérletet vegyessen végeznek az órákon, bár bizonyos százalékban megjelenik a csak tanári kísérlet, ami arra utal, hogy a tanár demonstrációs kísérletet végez, tanulói kísérletre nem vagy nagyon ritkán kerül sor. Arra vonatkozóan, hogy különböző tantárgyakból milyen gyakorisággal kísérleteznek az órákon, azt a választ kaptuk, hogy fizikából és kémiából a kis- és középvárosi általános iskolákban viszonylag gyakrabban kísérleteznek, ellentétben a községi iskolákkal, ahol esetenként megjelenik az órai kísérletek hiánya. Viszont a biológia ezen a téren kissé hátrányban van, mivel a tanulók jelentős hányada jelezte, hogy ritkán, vagy nem is kísérleteznek e tantárgyból, és ez megjelenik a városi iskolák esetében is. A természetbeni megfigyelések, adatgyűjtések gyakoriságára vonatkozóan pedig egyértelműen kitűnik a táblázatból, hogy mindhárom tantárgyból viszonylag ritkán végeznek ilyet, sok esetben pedig nem kerül sor ilyen feladatra a tantárgy oktatása során.

A tanulók véleménye a természettudományos kísérletekről és kutatásról

Fontosnak tartottuk annak a vizsgálatát, hogyan látják a tanulók a természettudományos kísérletek szerepét az oktatás folyamatában, ezek mennyire segítik a tanultak jobb megértését, az elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazását. A kérdőívben kitértünk a megfigyelés, adatgyűjtés, kísérletezés szerepére a tananyag elsajátítása során. A 2017/2018-as és 2018/2019-es tanévekben a Varga Katalin Gimnázium 342 diákja töltötte ki a kérdőíveket, közel azonos arányban a 9–10–11. évfolyamon (33,6%–30,6%–35,8%). A kutatásba a 2018/2019-es tanévben bevontunk néhány kárpátaljai iskolát is. Négy iskolában, a Beregszászi 4. Számú Kossuth Lajos Középiskolában, az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Magyar Tannyelvű Középiskolában, a Nagyszőlősi 3. Számú Perényi Zsigmond Középiskolában és a Sárosoroszi Általános Iskolában összesen 162 tanuló töltötte ki a kérdőívet. Évfolyamonként a megoszlásuk: 10%-uk 7. évfolyamos tanuló, 42,5%-uk 8. évfolyamos, 35%-uk 9. évfolyamos és 12,5%-uk 10. évfolyamos tanuló. A kísérletezés fontosságára vonatkozó első három kérdést a 2. táblázatban tüntettük fel.

2. táblázat. Természettudományos kísérletek fontossága a diákok véleménye alapján (a számok a válaszok százalékos eloszlását jelentik; felső sorban félkövér dőlt betűvel a Varga Katalin Gimnázium, alatta lévő sorban a kárpátaljai iskolák diákjainak válasza)

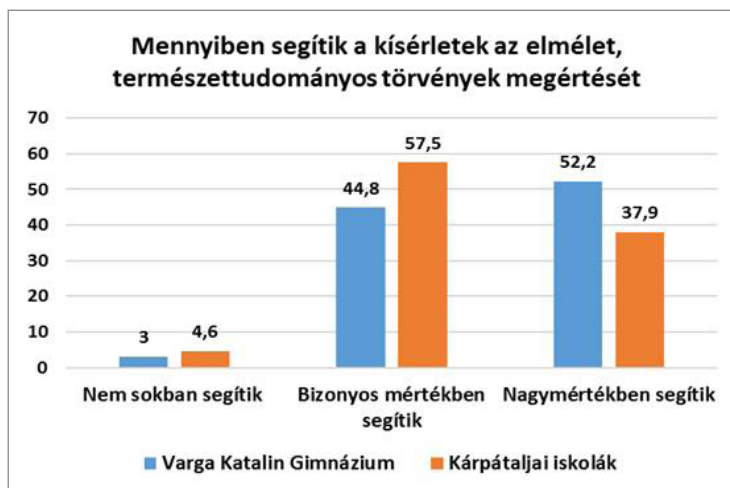
	Fizika			Kémia			Biológia		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Milyen gyakran végeztek kísérleteket a felsorolt tantárgyakból? (1 – évente, félévente; 2 – havonta; 3 – hetente)	22,4	47,6	30,0	32,5	46,8	20,7	35,4	51,4	13,2
	32,4	52,8	14,8	33,6	40,0	26,4	39,0	39,6	21,4
Mennyire tartod fontosnak a kísérleteket a felsorolt tantárgyakból? (1 – nem igazán fontos; 2 – fontos; 3 – nagyon fontos)	5,2	40,3	54,5	2,6	30,0	67,4	27,3	39,4	33,3
	10,8	66,3	22,9	11,2	50,4	38,4	13,2	49,2	37,6
Szeretsz-e kísérletezni az adott tantárgyból? (1 – nem igazán; 2 – szeretek; 3 – nagyon szeretek)	9,1	46,7	44,2	12,6	33,6	53,8	28,0	38,6	33,4
	33,6	36,1	30,3	14,4	49,2	36,4	11,2	63,6	25,2

Forrás: saját szerkesztés

A válaszok alapján a felsorolt tantárgyakból általában havi gyakorisággal végeznek kísérleteket a tanulók. Az „évente, félévente” valamivel nagyobb százalékban jelenik meg a kárpátaljai iskolák esetében és ez az érték a biológiánál valamivel magasabb a másik két tantárgyhoz viszonyítva. Figyelembe kell venni, hogy különböző témakörök tanításánál eltérőek a kísérletezési lehetőségek. Ennek megfelelően különböző évfolyamokon a kísérletek száma jelentősen változhat az adott tárgyból. Például biológia esetében az Ökológia témakör tanítása során nem lehet annyi érdekes kísérletet végezni, mint például a Sejtten témakörnél. A diákok túlnyomó többsége úgy véli, hogy a felsorolt természettudományos tárgyak oktatása során fontos, illetve nagyon fontos a kísérletezés. Fizika és kémia esetében a gimnázium tanulóinak 54,5%-a, illetve 67,4%-a nagyon fontosnak tartja a kísérleteket. Érdekes módon közülük a biológiai kísérleteket sokan kevésbé tartják fontosnak. Vélhetően itt szerepet játszik a 9. évfolyam válasza is, ahol még nincs biológiaoktatás (a biológia gimnáziumban a 10. évfolyamon kezdődik). A kárpátaljai diákok túlnyomó része mindhárom tantárgynál fontosnak véli a kísérleteket. A válaszokból kitűnik az is, hogy a diákok többsége szeret kísérletezni a felsorolt tantárgyakból. A „nem igazán” viszonylag magasabb százalékban jelenik meg a kárpátaljai iskoláknál a fizika esetében (33,6%) és a gimnáziumi diákoknál a biológiára vonatkozóan (28,0%).

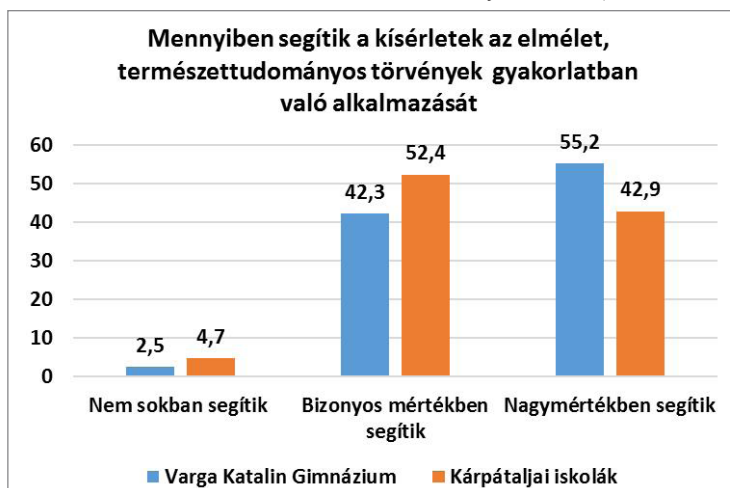
A kérdőívnek arra kérdésére, mennyiben segítik a kísérletek az elmélet, természettudományos törvények megértését, a diákok többsége úgy válaszolt, hogy bizonyos mértékben, illetve nagymértékben segítik (1. ábra). A Varga Katalin Gimnázium diákjainak 52,2%-a szerint nagyon fontosak e szempontból a kísérletek, a kárpátaljai iskolák diákjainak többsége (57,5%) viszont úgy véli, hogy csak bizonyos mértékben fontosak.

1. ábra. A természettudományos kísérletek szerepe a természettudományos törvények megértésében a diákok véleménye alapján (a válaszok %-ban)

Forrás: saját szerkesztés

2. ábra. Mennyiben segítik a természettudományos kísérletek az elmélet gyakorlatban való alkalmazását a diákok véleménye szerint (a válaszok %-ban)

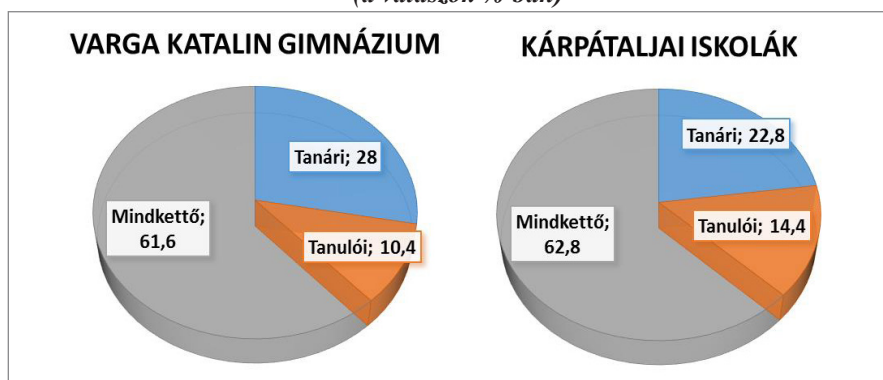

Forrás: saját szerkesztés

Viszonylag hasonló választ kaptunk arra kérdésre is, mennyiben segítik a kísérletek az elmélet, természettudományos törvények gyakorlatban való alkalmazását (2. ábra). Itt ugyanúgy alakult a vélemények megoszlása, a gimnáziumi diákok szerint nagymértékben segítik (55,2%), a kárpátaljai iskolák diákjai szerint bizonyos mértékben segítik (52,4%). Összehasonlítva a két kérdésre adott válaszokat, érzékelhető, hogy a kárpátaljai iskolák diákjai kevésbé tartják fontosnak az iskolai kísérleteket fizikából, kémiából, biológiából. Feltehetően az iskolák eszköztára nem teszi lehetővé, hogy több témakörnél is kísérletekkel demonstrálják a tanárok a tanultakat, pedig ez nagyban hozzájárulna a tananyag alaposabb megértéséhez, a tantárgy megszeretéséhez.

Az órai kísérletek lehetnek tanári (bemutató) kísérletek, amit a tanár végez szemléltetésként, miközben magyarázza a kísérlet folyamatát, megbeszéli a tanulókkal a tapasztalt változások okait. Ezenkívül lehet tanulói kísérlet, melyet kellő elméleti, módszertani előkészület után a tanulók végeznek, és egyedül vagy közösen a tanárral értelmezik az eredményeket. Módszertanilag mindkettő fontos és hasznos, ugyanakkor komolyabb kísérleteket – melyek bizonyos gyakorlatot igényelnek, illetve amikor veszélyes anyagokra is szükség van – elsősorban a tanárok végeznek. Felmértük, hogyan vélekednek a diákok, mely kísérletek érdekesebbek, hasznosabbak számukra: a tanári, a tanulói, esetleg mindkettő? Válaszaikból kitűnik (3. ábra), hogy nagyon jól ráéreztek arra, hogy minden kísérletnek megvan a maga „helye” az oktatás folyamatában, és igazából mindkettő egyaránt fontos a természettudományos tantárgyak esetében.

3. ábra. Mely kísérletek érdekesebbek, hasznosabbak a diákok véleménye szerint (a válaszok %-ban)

Forrás: saját szerkesztés

A tanulói kérdőív következő három kérdése arra kérdezett rá, végeztek-e a tanulók kisebb megfigyelést, kutatást, tartottak-e kiselőadást természettudományos témával kapcsolatban, illetve véleményük szerint ezek mennyire fontosak a tantárgyak alaposabb megértése és megszeretése szempontjából (3. táblázat). A válaszokból kitűnik, hogy a gimnáziumi diákoknak közel fele nem végzett kisebb

megfigyelést, kutatást (48,1%). Ez az arány sokkal jobb a kárpátaljai iskolák esetében, ahol csupán negyedük nem végzett ilyen feladatokat, vélhetően a tanárok itt nagyobb figyelmet fordítanak erre az oktatás során. Meghatároztuk, mely tantárgyakból végeztek több megfigyelést, kutatást a diákok. A gimnázium diákjai közel azonos arányban végeztek ilyen feladatokat kémiából és biológiából (39,6% és 38,2%), a kárpátaljai iskolák esetében túlnyomórészt a biológia dominál ebben a tekintetben (53,6%). Bizonyos szempontból az előző kérdés logikus folytatása a következő: Milyen gyakorisággal tartottak kiselőadásokat természettudományos témával kapcsolatban. Ugyanis a megfigyelések, kisebb kutatások képezik az alapját a későbbi kiselőadásoknak, beszámolóknak. E tekintetben a kárpátaljai diákok szintén „aktívabbak”, több kiselőadást tartanak. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy esetükben 7., 8., 9., 10. évfolyamos diákokról beszélünk. A gimnáziumban, különösen felsőbb évfolyamon, ahol a diákok már emelt szintű csoportokba járnak, már ritkábban kerül sor természettudományos kiselőadásokra. Kivételt képeznek a fizika, kémia, biológia emelt szintű csoportok. Esetükben viszont a komoly tantárgyi követelmények miatt ütemesen kell haladni a tananyaggal, a tanár folyamatosan időhiánnyal küzd, ezért ritkán kéri fel a diákokat kiselőadás tartására. Ezek gyakorisága terén a biológia vezet. Ez érthető, hiszen biológiából nagyon sok érdekes témát találhat a tanár, diák egyaránt, ami nem kizárólag a tanultakhoz kapcsolódik, hanem sokszor a diákokat érdeklő egészségügyi vagy környezetvédelmi problémákhoz is.

3. táblázat. Tanulók válasza a kutatások, kiselőadások gyakoriságára vonatkozóan (felső sorban félkövér dőlt betűvel a Varga Katalin Gimnázium, alatta lévő sorban a kárpátaljai iskolák diákjainak válasza)

Végeztél-e már kisebb megfigyelést, kutatást természettudományos tárggyal kapcsolatban, ha igen, melyik tárgyból?	Nem végeztem (%)	Akik végeztek, milyen arányban (%) az alábbi tantárgyakból		
		fizika	kémia	biológia
	48,1	22,2	39,6	38,2
	25,2	21,6	24,8	53,6
Tartottál-e kiselőadást természettudományos témával kapcsolatban, ha igen, melyik tárgyból?	Nem tartottam (%)	Akik tartottak, milyen arányban (%) az alábbi tantárgyakból		
		fizika	kémia	biológia
	44,2	24,4	28,8	46,8
	30,4	12,4	20,3	67,3
Véleményed szerint mennyire fontosak a természettudományokkal kapcsolatos megfigyelések, kísérletek e tantárgyak megértése és megszeretése szempontjából?	Nem igazán tartom fontosnak (%)	Fontosnak tartom (%)	Nagyon fontos (%)	
	4,2	71,4	24,4	
	3,6	72,6	23,8	

Forrás: saját szerkesztés

A diákok túlnyomó többsége (71,4%–72,6%) fontosnak tartja a megfigyeléseket és kísérleteket a természettudományos tárgyak megértése, illetve megszeretése szempontjából. Összegezve elmondható, hogy kardinális eltérés nincs a Varga Katalin Gimnázium diákjainak és a kárpátaljai iskolák diákjainak a válaszai között. Ami eltérés van, az az oktatás sajátosságaiból adódik, illetve nagy valószínűséggel annak anyagi feltételeitől függ.

A tanárok véleménye a természettudományos kísérletekről és kutatásról

A tanárok véleményét azért tartottuk fontosnak megkérdezni, mivel ők látják jobban, milyen lehetőségek vannak kísérletezésre kisebb kutatásokra a tantárgyak oktatása során. A felmérés során korábban említett kárpátaljai iskolák tanárai közül 25-en töltötték ki a kérdőívet, közülük 12 tanár a biológia, 7 tanár a kémia, 4 a fizika és 2 a földrajz oktatására vonatkozóan. A tanárok közül a legfiatalabb 7 éve, legidősebb 31 éve van tanári pályán (átlagosan 19,5 év tanári gyakorlat). Magyarországi tanárok közül a Varga Katalin Gimnázium tanárain kívül a felmérésbe bevontuk a gimnázium partnerintézményeinek tanárait. Ezek az iskolák a TÁMOP-3.1.3-11/2-2012-0040 azonosítószámú, *A természettudományos oktatás módszertanának, eszközrendszerének korszerűsítése és a diákkutatás fejlesztése a Varga Katalin Gimnáziumban* című projekt keretén belül partneriskolái a gimnáziumnak, és a fenntartási időszakban diákjaik rendszeresen látogatják természettudományos laborunkat, ahol természettudományos kísérleteket végeznek. Az iskolák között vannak szolnoki, illetve vidéki iskolák is (Papp Bertalan Ószőlői Általános Iskola (Tiszaföldvár); Cibakházi Damjanich János Általános Iskola; Fiumei Úti Általános Iskola; Chiovini Ferenc Kopting Katolikus Általános Iskola (Besenyszög); Szegő Gábor Általános Iskola; Szajoli Kölcsey Ferenc Általános Iskola; Szolnoki Kőrösi Csoma Sándor Általános Iskola; Kassai Úti Magyar–Angol Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola; Hunyadi Mátyás Magyar–Angol Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola; Berekfürdői Veress Zoltán Általános Iskola; JKI Petőfi Sándor Általános Iskola Tagintézménye (Jánoshida); Tiszapüspöki Általános Iskola). A gimnázium és ezen iskolák tanárai közül összesen 37-en töltötték ki a kérdőíveket. Közülük 12 biológia szakos, 11 kémia, 8 fizika és 6 földrajz szakos tanár, mindenki a saját tantárgyára (kétszakos tanár esetén egyik tantárgyra) vonatkozóan. A legfiatalabb tanár 12 éve, legidősebb 39 éve van tanári pályán (átlagosan 26,6 év tanári gyakorlat).

A tanárok válaszaiból (4. táblázat) is az látható, hogy általában havonta végeznek kísérleteket, ami hasonló a diákok válaszaival (2. táblázat). Figyelembe kell venni, hogy a diákoknál külön-külön kérdeztünk rá egyes tantárgyakra, itt viszont a különböző szaktanárok válaszait összesítve tüntettük fel, ami némi eltérést okozhat. A kísérletek fontosságát illetően a tanárok döntő többsége nagyon fontosnak tartja (75,6% és 64%). Kissé meglepő, hogy elenyésző százalékban

(12%, ami három tanár választ jelent), de vannak kárpátaljai szaktanárok, akik véleménye szerint a természettudományos tárgyak esetében nem fontosak a kísérletek. Nyilvánvaló, hogy egy diákkal sokféleképpen meg lehet szeretetni egy tantárgyat. Természettudományok esetén sem csak a kísérletek tehetik érdekessé a fizikát, kémiát vagy a biológiát. Ha ehhez megvannak a feltételek, sokban könnyítik a tanár munkáját, ennek hiányában pedig más lehetőségek is vannak, például digitalizált kísérletek megtekintése, megfigyelések és még sok más módszer. A tanárok többségének véleménye szerint a diákok nagyon szeretnek kísérletezni. Ez esetben is megjelenik a 12% (nem igazán szeretnek kísérletezni), feltehetően, itt ismét a feltételek hiánya áll a háttérben.

4. táblázat. A természettudományos kísérletek fontossága a tanárok véleménye alapján (a számok a válaszok százalékos eloszlását jelentik; felső sorban félkövér dőlt betűvel a magyarországi tanárok, alatta lévő sorban a kárpátaljai iskolák tanárainak válasza)

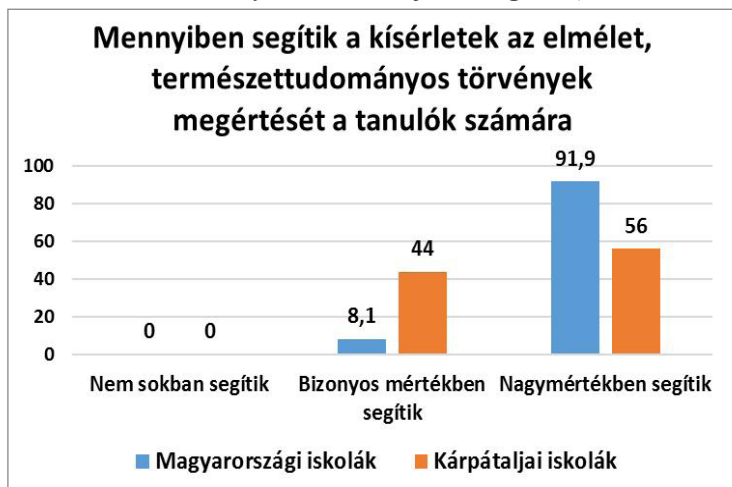
	1	2	3
Milyen gyakran végeznek kísérleteket az említett tantárgyból? (1 – évente, félévente; 2 – havonta; 3 – hetente)	37,9	48,6	13,5
	24,0	48,0	28,0
Mennyire tartja fontosnak a kísérleteket az adott tantárgyakból? (1 – nem igazán fontos; 2 – fontos; 3 – nagyon fontos)	–	24,4	75,6
	12,0	24,0	64,0
Szeretnek-e a tanulók kísérletezni az adott tantárgyból? (1 – nem igazán; 2 – szeretnek; 3 – nagyon szeretnek)	–	37,9	62,1
	12,0	28,0	60,0

Forrás: saját szerkesztés

Bizonyos eltérés volt a válaszokban azzal kapcsolatban is, mennyire segítik a kísérletek az elmélet, természettudományos törvények megértését a tanulók számára (4. ábra).

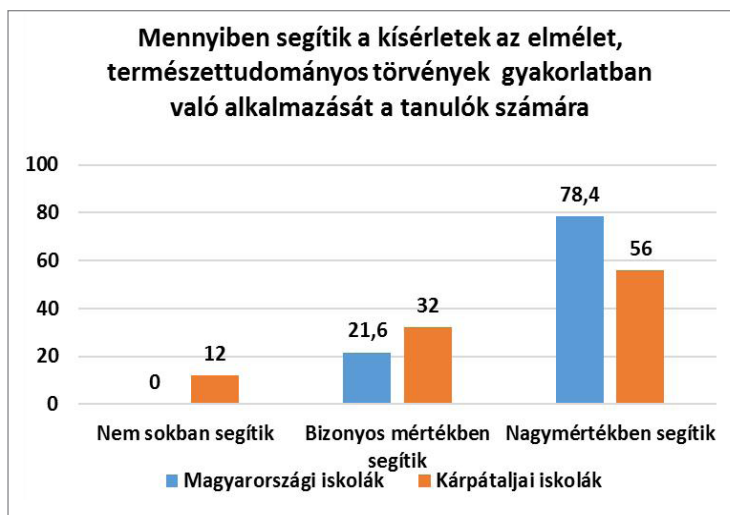
Mindenképpen érdemes kiemelni a magyarországi tanárok véleményét, ugyanis 91,9 %-ban úgy vélik, hogy a kísérletek nagymértékben segítik a természettudományos törvények megértését, ezáltal megkönnyítik az oktatás folyamatát. A megtapasztaláson keresztüli megértés, tanulás sajátossága, hogy jobban rögzül az elmében, könnyebben felidézhető, továbbá a tapasztalatot szerző egyén könnyebben átlátja az ok-okozati összefüggéseket. Ismét felfedezhető eltérés a magyarországi és kárpátaljai tanárok véleménye között a tekintetben, hogy csak bizonyos mértékben vagy nagymértékben fontosak-e a kísérletek. Lényeges viszont az, hogy egy tanár sem vélekedett úgy, hogy a kísérletek nem sokban segítik a természettudományos törvények megértését. Hasonló volt a következő kérdés, ami arra vonatkozott, hogy a kísérletek segítik-e az elmélet gyakorlatban való alkalmazását a tanulók számára (5. ábra).

4. ábra. A tanárok véleménye a kísérletek fontosságáról (a válaszok %-ban)

Forrás: saját szerkesztés

5. ábra. A tanárok véleménye a kísérletek szerepéről az elmélet – gyakorlat összefüggésében (a válaszok %-ban)

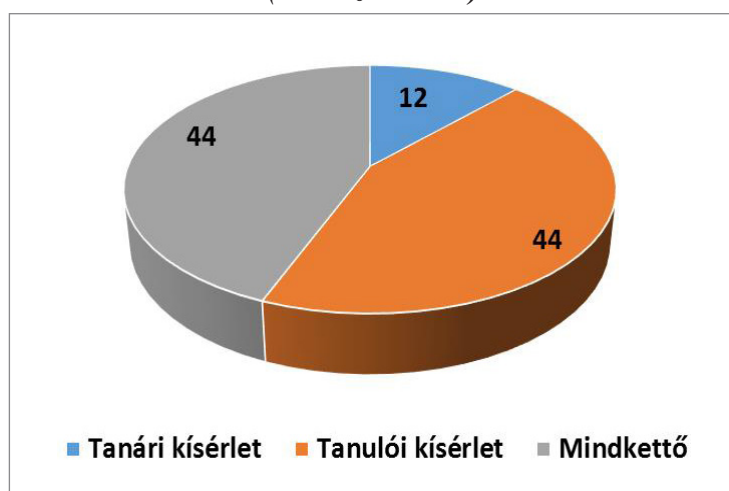
Forrás: saját szerkesztés

A válaszok többsége ismét az volt, hogy igen, nagymértékben segítik (78,4% és 56%). Kárpátaljai tanárok egy része ez esetben is azon a véleményen volt, hogy a kísérletek nem sokban segítik a tanultak gyakorlati alkalmazását. Igazából a gyakorlati alkalmazás széleskörűen értelmezhető. Ez lehet számítási feladatok megoldása fizikából, kémiából, a környezetünkben meg tapasztalható fizikai, kémiai, biológiai folyamatok felismerése, helyes értelmezése és az ismeretek alkalmazása a mindennapi életben, például egy faültetés vagy szobanövény gondozás

során. Éppen a fogalom sokrétősége miatt nehezen képzelhető, hogy a kísérletek kevés hatással vannak az elmélet-gyakorlat összefüggésre a tanítás során.

Arra vonatkozóan, mely kísérleteket tartják fontosnak, csak a kárpátaljai tanárok választát ábrázoljuk a 6. ábrán, ugyanis a magyarországi tanárok mindannyian úgy vélték, hogy mindkettő (a tanári és tanulói egyaránt) fontos. Az ábrán látható, ugyanolyan százalékuk (44%) véli úgy, hogy a tanulói, illetve mindkét kísérlet egyaránt fontos. Kis részük (12%) véleménye szerint a tanári kísérletek meghatározóbbak ilyen szempontból.

6. ábra. A kárpátaljai tanárok véleménye a tanulói – tanári kísérletekről (a válaszok %-ban)

Forrás: saját szerkesztés

Összehasonlításként feltüntettük (5. táblázat), hogyan vélekednek a tanárok a megfigyelések, kísérletek szerepéről, a jobb megértésen túl mennyire járulnak hozzá a tantárgy megismeréséhez, megszeretéséhez. Biztató, hogy bár viszonylag ritkán, de a tanárok többsége végeztet diákjaival kisebb megfigyeléseket, kutatásokat. Nyilván, nem minden diák fogékony ilyen feladatokra (lásd 3. táblázat), ezért fontos, hogy a tanár felkelte érdeklődésüket az adott feladat iránt. Kiselőadások tartására viszonylag gyakrabban ösztönzik a diákokat, amit többségük szívesen készít, ugyanis a világhálón rengeteg érdekes kiegészítő információ található a tanultakhoz. Vélhetően a kiselőadások része nem saját megfigyelések, kutatások eredménye, ettől függetlenül az adatgyűjtés (akár könyvtári, akár internetes) sokban hozzájárul természettudományos érdeklődésük fejlődéséhez. Az utolsó kérdésre, hogy mennyire tartják fontosnak a természettudományokkal kapcsolatos megfigyeléseket, kísérleteket a tantárgyak megértése és megszeretése szempontjából, ismét a magyarországi tanárok válaszait emelnénk ki, mivel többségük szerint (78,4%) nagyon fontos. A kárpátaljai tanárok válaszában 12%-ban jelenik meg a „nem igazán tartom fontosnak”.

5. táblázat. A megfigyelések, kutatások szerepe a tanárok véleménye alapján (a számok a válaszok százalékos eloszlását jelentik; felső sorban félkövér dőlt betűvel a magyarországi tanárok, alatta lévő sorban a kárpátaljai iskolák tanárainak válasza)

Végeznek-e diákjai kisebb megfigyelést, kutatást, az Ön tantárgyával kapcsolatban?	nem végeznek	ritkán	gyakran
	–	78,3	21,7
	–	88,0	12,0
Tartanak-e kiselőadást diákjai az Ön tantárgyával kapcsolatban?	nem tartanak	ritkán	gyakran
	–	46,1	53,9
	–	56,0	44,0
Véleménye szerint mennyire fontosak a természettudományokkal kapcsolatos megfigyelések, kísérletek e tantárgyak megértése és megszeretése szempontjából?	nem igazán tartom fontosnak	fontosnak tartom	nagyon fontos
	–	21,6	78,4
	12,0	44,0	44,0

Forrás: saját szerkesztés

A tanári kérdőív tartalmazott még egy kérdést, melyben azt kellett kifejteni vannak-e és ha igen, milyen akadályai a kísérletezésnek (két okot kértünk megnevezni). A gimnázium esetében a következő okokat írták: sok tanulóval (32–39 fős osztály esetén) meggondolandó tanulókísérletet végezni; sok időt vesz igénybe az előkészítés; alacsony óraszám, sok memorizálandó anyag, a tanmenetben kevés időt lehet rá biztosítani; a kísérleti eszközök mennyisége és minősége még fejlesztésre szorul; a tantermek, melyekben az órák vannak, gyakran messze vannak a szertártól. A magyarországi általános iskolában (partneriskolák) oktató tanárok megjegyzései: vegyszerhiány, eszköz- és anyaghiány; kevés, régi, hibás eszközök; megfelelő terem hiánya; feszített tempójú tanmenet; időhiány, kevés óraszám. A kárpátaljai tanárok is hasonló problémákat jegyeztek meg: anyaghiány; eszközhiány; drágák az anyagok, finanszírozás hiánya; időhiány. Összességében elmondható, hogy a kísérletezés nagyon eszköz- és időigényes. Még a gimnázium esetében is, ahol korszerű 2 x 18 férőhelyes (összenytható) természettudományi labor áll a diákok és tanárok rendelkezésére, ahol fizika-, kémia- és biológiai kísérleteket tudnak végezni, a tanárok szembeülnek az időhiánnyal, illetve esetenként eszközhiánnyal.

Összefüggések vizsgálata a tanulók természettudományos érdeklődése és ismereteik, kompetenciájuk között

Az Európai Tanács és Parlament ajánlása szerint „a természettudományi kompetencia arra a képességre és hajlandóságra utal, hogy az alkalmazott tudást és

módszertant a természeti világ magyarázatához használjuk annak érdekében, hogy problémákat ismerjünk fel, és bizonyítékokra alapozott következtetéseket vonjunk le”, ezért a következő kérdés, amelyet vizsgáltunk, mennyiben függ a diákok természettudományos ismerete, kompetenciája természettudományos érdeklődésüktől. Ezt a felmérést a Varga Katalin Gimnáziumban végeztük. Kérdéseket állítottunk össze annak vizsgálatára, mennyire érdeklődnek a diákok a természettudományos tantárgyak iránt. A 6. táblázatban feltüntetett állítások közül minél többet jelölt meg a diák a kérdőíven, annál magasabb értéket kapott a természettudományos érdeklődés skálán. A táblázatban azt is feltüntettük, egyes kérdéseket a diákok hány százaléka jelölt meg a kérdőíven. Mint látjuk, „szívesen végzek tanulói kísérleteket az órákon”, illetve a harmadik és az első kérdést is sok diák jelölte meg.

6. táblázat. A tanulók válaszai azokra a kérdésekre, amelyek alapján a természettudományos érdeklődésüket vizsgálták

Hogyan viszonyulsz a természettudományos tantárgyakhoz (fizika, kémia, biológia)?		%*
1.	Szeretem a természettudományos tantárgyakat (legalább kettőt) és fontosnak tartom őket.	51,0
2.	Természettudományos tantárgyból (fizika, kémia, biológia) emelt szintű csoportba járok, vagy tervezem, hogy ilyen csoportban fogok tanulni.	35,1
3.	Szívesen olvasok természettudományos cikkeket folyóiratokban vagy a neten, érdekelnek e tudományok újdonságai.	57,2
4.	Szívesen veszek részt a tanári kísérletek (fizika, kémia, biológia) előkészítésében, értelmezésében.	45,5
5.	Szívesen végzek tanulói kísérleteket az órákon (fizika, kémia, biológia).	71,5
6.	Tanórán kívül is részt veszek természettudományos tantárgyakból tartott szakkörön, pótfoglalkozáson.	12,6
7.	Több alkalommal tartottam kiselőadást természettudományos tantárgyakból.	36,4
8.	Tanórán kívül is szívesen végzek természettudományos megfigyeléseket vagy kísérleteket.	22,1
9.	Részt vettem a Varga Katalin Gimnáziumban szervezett természettudományos diákszimpoziumon, vagy más hasonló természettudományos rendezvényen.	6,5
10.	Részt vettem terepgyakorlaton vagy felsőoktatási intézmény kutatólaboratóriumába szervezett látogatáson.	14,3

Forrás: saját szerkesztés

* A tanulók hány %-a jelölte meg az adott választ.

A kérdőívekkel együtt a tanulók kitöltötték egy 25 tesztkérdésből álló feladatlapot is, melyben fizikával, kémiával, biológiával kapcsolatos kérdések szerepeltek. A 9. évfolyamon a feladatlap 15 kémiával és 10 fizikával kapcsolatos kérdést tartalmazott, 10. évfolyamon 5-5 kémia és fizika, valamint 15 biológia, a 11. évfolyamon pedig 10 fizika és 15 biológia kérdés. A kérdések nem kizárólag a diákok tantárgyi tudását értékelték, hanem azt is, hogyan tájékozódnak a diákok az adott tantárgy ismereteiben, megtalálják-e az összefüggéseket különböző természettudományos törvények és jelenségek között. A feladatlapokat 250 diák töltötte ki, mely eredményeket a 7. táblázatban mutattuk be.

7. táblázat. Összefüggés a természettudományos érdeklődés értéke és a tesztoldozat eredménye között

Osztály	Felmérésben részt vevők száma	A természettudományos érdeklődés értéke (X; max – 10 pont)			A tesztoldozat értéke (Y; max – 25 pont)			Korrelációs együttható értéke az X és Y között
		átlag	min–max	szórás	átlag	min–max	szórás	
9.B	30	3,76	2–7	1,22	15,33	12–22	3,02	0,874977
9.C	26	3,61	1–6	1,20	12,07	8–17	2,15	0,645414
9.D	27	3,96	1–6	1,25	12,51	8–17	2,56	0,580154
10.A	14	3,35	2–6	1,39	11,71	5–17	3,45	0,807026
10.B	23	3,95	1–7	1,66	14,95	6–22	4,53	0,872367
10.C	18	4,50	3–8	1,42	15,40	9–20	2,68	0,578289
10.D	25	3,36	1–8	1,80	12,96	8–20	3,92	0,805043
11.A	15	3,20	1–6	1,61	12,21	7–17	2,51	0,923750
11.B	26	3,61	1–8	1,73	11,57	6–19	2,85	0,887355
11.C	22	3,89	2–6	1,32	10,34	5–16	2,61	0,551151
11.D	24	4,08	2–9	1,93	10,37	5–17	2,99	0,681771
TTÉT*	29	5,27	3–9	1,43	15,68	10–22	3,08	–

Forrás: saját szerkesztés

Az eredményeket az Excel program segítségével dolgoztuk fel. A táblázatban megadtuk osztályonként a természettudományos érdeklődés értékének és a feladatlapoknak az átlagértékét, minimum–maximum értékét, valamint a szórást. Az osztályok eredményei és értékei eltérőek, és az átlagértékek alapján nem lehet egy-

* Természettudományok iránt érdeklődő tanulók, korrelációs együtthatót esetükben nem vizsgáltunk, mivel osztályokból kiválasztott tanulók csoportjáról van szó.

értelműen összefüggést kimutatni a két érték között. Erre a korrelációs együttható vizsgálata szolgál. A korrelációs együttható a vizsgált minták közötti kapcsolat erősségét mutatja. Értéke -1 és $+1$ között mozoghat (Tóthné 2011). Ha a korrelációs együttható értéke $0,9-1$, akkor rendkívül szoros a változók közötti kapcsolat, $0,75-0,9$ érték esetén szoros, $0,5-0,75$ érték esetén érzékelhető, $0,25-0,5$ érték esetén laza a kapcsolat, végül $0-0,25$ érték arra utal, hogy nincs kapcsolata a változók között. A korrelációs vizsgálatnál osztályonként valamennyi diáknál vizsgáltuk a két paraméter (a természettudományos érdeklődés értéke – X és a tesztoldozgat értéke – Y) korrelációs összefüggését. A táblázatban feltüntetett korrelációs együttható értékek egyértelműen igazolják, hogy a természettudományos érdeklődés és a feladatlap eredményei között összefüggés van. A kapcsolat általában érzékelhető vagy szoros, egy esetben viszont rendkívül szoros kapcsolat is megfigyelhető. A korrelációs együttható értékének eltérését osztályonként sok minden okozhatja: eltérő osztálylétszám, a feladatlapok eltérése évfolyamonként, egyes természettudományos tárgyak nagyobb tekintélye az osztályban, a diákok hozzáállása a tesztfeladatokhoz és még sok más tényező. A táblázatban külön feltüntettük azon diákoknak az átlageredményeit, akik különösképpen érdeklődnek a természettudományok iránt, szakköröket látogatnak, kísérleteket, kisebb kutatásokat végeznek, előadást tartanak természettudományos diákszimpoziumokon. Ez a 29 diák több osztályt képvisel, többségükben $10-11$. évfolyamos tanulók. E csoport esetében mind a természettudományos érdeklődés átlagértéke, mind a tesztoldozgat átlagértéke magasabb az osztályok átlagértékétől. Mivel osztályokból kiválasztott tanulók csoportjáról van szó, korrelációs együtthatót esetükben nem vizsgáltunk.

Összefoglalás

A kutatás eredményeként megállapítást nyert, hogy természettudományos tárgyak (fizika, kémia, biológia) oktatása során fontos a kísérletezés, kisebb kutatások, megfigyelések végzése, mivel ezek jelentős mértékben hozzájárulnak a diákok természettudományos érdeklődésének kialakulásához, ismereteik bővítéséhez és kompetenciájuk fejlesztéséhez. Meghatározó, hogy ezen a téren a tanulók már az általános iskolákban szert tegyenek bizonyos gyakorlatra, megkedveljék a tantárgyakat, megismerjék gyakorlati jelentőségüket, hasznosságukat a mindennapi életben. A középiskolában, gimnáziumban tovább kell fejleszteni ismeretszerző képességeiket, mivel a pályaválasztás előtt álló fiatalok közül kevesen készülnek természettudományos pályára, ez pedig a közeljövőben komoly társadalmi és gazdasági problémák forrása lehet. Mind a diákok, mind pedig a tanárok többsége egyetért abban, hogy a kísérletezés, kisebb kutatómunkák elvégzése nemcsak érdekesebbé, változatosabbá teszi a természettudományok oktatását, hanem sokban megkönnyíti az ismeretek elsajátítását, az alapvető törvények megértését és az ismeretek gyakorlati alkalmazását. Ennek ellenére a tanárok gyakran nem

fordítanak kellő figyelmet ezekre a gyakorlati elemekre az oktatás során, aminek időhiány, zsúfolt tanmenet és más okai vannak. Fontos továbbá a tehetséges, természettudományok iránt fokozottan érdeklődő tanulók kiválasztása, felkarolása, hisz őket lehet bevonni olyan tudományos szakkörökbe, melyek révén nemcsak a tantárgyakat kedvelik meg, hanem kellő motiváció, sikerélmények révén a kutatómunkát is, ezáltal belőlük válhatnak a jövő tudósai.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. CHRAPPÁN MAGDOLNA: A természettudományi tárgyak helyzete és elfogadottsága a közoktatásban. *Magyar tudomány*, 2017, 178. évf. 11. sz. 1352–1368. https://mersz.hu/dokumentum/matud__37 (Utolsó letöltés: 2019. október 4.)
2. CSAPÓ BENŐ: A tantárgyakkal kapcsolatos attitűdök összefüggései. *Magyar Pedagógia*, 2000, 100. évf. 3. sz. 343–366.
3. FONTELLES, J. BORELL–ENESTAM, J.-E.: Az Európai Parlament és a Tanács ajánlása (2006. december 18.) az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciákról. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, 2006. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006H0962&from=EN> (Utolsó letöltés: 2019. október 4.)
4. MÁTH JÁNOS: *A természettudományos oktatás válsága*. Géniusz műhely 11. A Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége (MATEHETSZ), Budapest, 2014. http://tehetseg.hu/sites/default/files/geniusz_muhely/wp_11w_0.pdf (Utolsó letöltés: 2019. október 4.)
5. MIHÁLY ILDIKÓ: Sokadszor a természettudományos oktatás gondjairól. *Tani-tani Online*, 2008, 13. évf. 4. sz. <http://tani-tani.info/084mihaly> (Utolsó letöltés: 2019. október 3.)
6. OECD: Evolution of Student Interest in Science and Technology Studies. Policy Report. *Organisation for Economic Co-operation and Development Global Science Forum*, 2006. <http://www.oecd.org/science/inno/36645825.pdf> (Utolsó letöltés: 2019. október 4.)
7. Országgyűlés Hivatala: Természettudományos oktatás. *Infó jegyzet 2016/41*. 2016. https://www.parlament.hu/documents/10181/595001/Infójegyzet_2016_41_termeszettudomanyos_oktatas.pdf/90de72d2-6034-403d-8f25-8fed33960dd7 (Utolsó letöltés: 2019. október 4.)
8. TÓTHNÉ PARÁZSÓ LENKE: *A kutatómódszertan matematikai alapjai*. Eszterházy Károly Főiskola, Eger, 2011. https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0005_31_kutatasmodszertan_scorm_05/534_a_lineris_korrelcis_egyttthat.html (Utolsó letöltés: 2019. október 4.)
9. VIDA ADRIENN: A természettudományos tárgyak és a kutatói pálya iránti érdeklődés vizsgálata a 14–18 éves korosztály körében. *Vezetéstudomány*, 2011, 42. évf. 12. sz. 46–58. <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/2665/1/vt2011n12p46-58.pdf> (Utolsó letöltés: 2019. október 3.)

Вплив різноспрямованих міграційних рухів на формування етнографічних відмінностей населення Українських Карпат

Резюме. Ареал розселення етнічних українців у Карпатах включає три етнографічні райони – бойківський, гуцульський та лемківський. Найменування українських карпатських етнографічних груп не є самоназвами, а мають зовнішнє походження, тобто є екзоетнонімами. Утворення цих етнографічних груп не пов'язано з певними реліктовими етнічними спільнотами, а є наслідком різного співвідношення переселенців із певних рівнинних та передгірських територій, а також формування характерних ознак традиційного господарства в різних природних умовах. Поряд із самобутніми рисами традиційної культури середовище українських карпатських етнографічних груп відзначається єдністю та пов'язаністю з українською традиційною культурою загалом.
Ключові слова: Карпати, етнографічні райони, традиційна культура

Rezümé. Az etnikai ukránok településterülete a Kárpátokban három etnográfiai régiót foglal magába: a bojkót, a hucult és a lemkót. Az ukrán kárpáti etnográfiai csoportok elnevezései nem önelnevezések, hanem külső eredetűek, azaz exoetnonimák. Ezen etnográfiai csoportok kialakulása nem valamilyen maradvány (reliktum) etnográfiai csoportokkal függött össze, hanem a különböző síksági és előhegységi területekről érkezett telepések eltérő arányának, valamint a különféle természeti viszonyok között kialakult hagyományos gazdálkodás jellegzetességeinek az eredménye. A hagyományos kultúrájuk sajátos vonásai mellett az ukrán kárpáti néprajzi csoportok közegett az egységesség és a hagyományos ukrán kultúrához való kötődés jellemzi.
Kulcsszavak: Kárpátok, etnográfiai területek, tradicionális kultúra

Abstract. The settlement of ethnic Ukrainians in the Carpathians includes three ethnographic regions – Boykos, Hutsuls and Lemkos. The name of the Ukrainian Carpathian ethnographic groups is not self-titled, but of external origin, that is, exo-ethnonyms. The creation of these ethnographic groups is not associated with certain relic ethnic communities, but is the result of different ratios of settlers from certain plains and foothills, as well as the formation of characteristic features of a traditional economy in different natural conditions. Along with the original features of traditional culture, the environment of Ukrainian Carpathian ethnographic groups is characterized by the unity and connection with traditional Ukrainian culture in general.
Keywords: Carpathian Mountains, ethnographic areas, traditional culture

* Доктор географічних наук, професор, Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, Кафедра географії та туризму. * A földrajztudományok doktora, professzor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi és Turizmus Tanszék. * Doctor of Sciences in Geography, professor, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Geography and Tourism. E-mail: m_dnister@ukr.net

** Кандидат географічних наук, асистент, Національний університет «Львівська політехніка», Кафедра туризму. ** A földrajztudomány kandidátusa, asszisztens, „Lvivszka Politechnika” Nemzeti Egyetem, Turizmus Tanszék. ** Candidate of Sciences in Geography, Assistant Lecturer, Lviv Polytechnic National University, Department of Tourism. E-mail: d_natalya@ukr.net

Попри цілісність і самобутність середовища карпатської традиційної культури всієї етнічно української гірської місцевості низка чинників зумовила і її помітну етнографічну диференціацію. Тому вже на початку XIX ст. багато дослідників, як й українських, так і зарубіжних, зауважили суттєві відмінності традиційної культури, господарства і побуту трьох основних *етнографічних груп* Українських Карпат, за якими надалі в етнографічній літературі утвердилися назви *бойків, гуцулів, лемків* і поширення відповідних етнографічних районів (*бойківського, гуцульського, лемківського*) за наявності широких перехідних смуг.

Ці найменування не були самоназвами, а мали, безперечно, зовнішнє походження, тобто були т. зв. *екзоетнонімами*, властиво прізвисками, які давали представникам етнографічних груп мешканці сусідніх, переважно рівнинних територій, з огляду на деякі мовні чи зовнішні ознаки карпатського населення. Спочатку такі екзоетноніми доволі негативно сприймалися місцевим населенням, але згодом, у процесі розширення позитивної самооцінки своєї етнографічної самобутності під впливом місцевої інтелігенції, представники бойківської, гуцульської та лемківської етнографічних груп почали ставитися прихильно до такої регіональної ідентифікації, а відтак вона поступово ставала й самоідентифікацією. Хоча і до сьогодні, попри активні інформаційні впливи щодо позитивного трактування етнографічної самобутності, сприйняття цих самоназв ще не є всезагальним і однозначно прихильним. Окрім того, значна частка українських горян не бачить сенсу в такій етнографічній ідентифікації. Зважаючи на переважання загальнонаціональної української ідентичності в середовищі цих груп (виняток становить частина лемківської людності в Польщі), їх некоректно називати *субетносами*, адже субетноси – це зазвичай ментально і культурно дуже віддалені гілки народів, які ототожнюються з етнічним ядром незначною мірою, а також мають свою характерну самосвідомість. Необхідно додати, що іноді субетноси стають субстратом формування нових етносів, що робить ще більше недоречним застосування терміна «субетнос» щодо бойківської, гуцульської та лемківської етнографічних груп.

Пізнання характерних ознак традиційної культури українських горян у процесі безпосередніх емпіричних обстежень із самого початку супроводжувалося спробами пояснити їхнє походження з різних світоглядних позицій, використовуючи й різні методи (лінгвістичні, історичні, етнографічні та інші). Такі підходи, з огляду на низку принципових політичних моментів щодо трактування української етнічності як у контексті походження, так і поширення, не могли не бути ідеологічно заангажованими.

У розумінні походження етнографічних відмінностей у межах Українських Карпат методологічно хибним є поширення версій про становлення карпатських етнографічних груп поза процесами загальноукраїнської етно-

генези. Наприклад, щодо їхнього походження від окремих етнічних спільнот (кельтського племені боїв, германських племен герулів, готів та інші), які загалом не мали відношення до української етногенези та проживали за багато століть до масового заселення Українських Карпат і формування етнографічних особливостей їхньої людності (впродовж XIV–XVIII ст.). Очевидно, що при таких спробах пояснення брали до уваги лише відносно близьку співзвучність назв українських етнографічних груп та цих етносів, що аж ніяк не може бути поважним аргументом щодо їхньої пов'язаності. Водночас, як зазначає, С. П. Павлюк: «Генетична родинність населення Українських Карпат з українським етносом, а з цим і повна органічність культурних надбань та спільність етнічної історії (хіба що з корекцією на політичну історію та ландшафтні умови) рельєфно простежується за матеріалами антропології, археології, етнографії, писемних пам'яток, лінгвістики та інших наук»¹. Показово, що поширення цих етнографічних груп (бойків, гуцулів, лемків) стосується не лише гірської місцевості, але й охоплює підгірські райони, що ще раз засвідчує нерозривну пов'язаність українського населення Карпат та українців передгірських рівнинних територій, які якраз і відіграли вирішальну роль у процесах заселення української частини карпатської дуги. Саме з таких методологічних позицій і розглянемо різні аспекти формування українських карпатських етнографічних груп, спираючись на відображення ролі колонізаційних рухів у заселенні Східних і Західних Карпат. Оскільки становлення цих груп так чи інакше пов'язують з етнографічними назвами, то важливо також звернути деяку увагу і на їхнє походження.

Отже, в центрі українського карпатського етнографічного масиву є ареал поширення *бойків*, який охоплює переважно низькогірні та середньогірні краєвиди Східних Бескидів (на південний схід від долини р. Сян), Вододільного і Полонинського хребтів, а також Північні Горгани (до долини р. Лімниця включно). В адміністративному розрізі це територія Турківського, Сколівського, частини Дрогобицького, Старосамбірського, Самбірського і Стрийського районів Львівської області, територія Болахівської міськради, частини Долинського, Рожнятівського, Калуського й Надвірнянського районів Івано-Франківської області, Міжгірський та Воловецький райони Закарпатської області. До територіально-політичних змін 40–50-х років, зокрема, примусового виселення у 1951 році внаслідок обміну територіями з Польщею², бойки проживали і на території сучасної Польщі в суміжних з

¹ Павлюк С. П. *Етногенеза українців: спроба теоретичної конструкції*. Львів: Ін-тут народознавства НАН України, 2006 (а). – С. 61.

² Кляшторна Н. 1951 рік. Як Польща і УРСР востаннє обмінялися територіями // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/08/20/53053/> (Дата звернення: 2019.02.10.)

сучасною Турківщиною та Старосамбірщиною районах (басейн р. Сян до м. Лісько), хоча у цій місцевості уже помітними були й лемківські впливи.

Назва «бойки» для позначення населення цієї території виникла лише на початку XIX ст. Найбільш обґрунтованою є версія, яку підтримали І. Верхратський, В. Охримович та інші дослідники, щодо її походження від часто вживаної мешканцями частки «бойя» у значенні «атож», «аякже». Показово, що утворення найменувань етнографічних груп від часто вживаних слів є поширеним явищем (це стосується, зокрема, т. зв. *лишаків*, *пуйдяків* та інші). Водночас непереконливим є твердження М. Худаша про можливе походження цієї назви від антропоніма *Бойко*, який на території Бойківщини є практично невідомим³. Нема підстав виводити походження етнографічної групи бойків від кельтського племені бойїв, про яке у X ст. згадує К. Багрянородний⁴. Тут очевидною є проста співзвучність, адже за вказаними К.Багрянородним географічними координатами це плем'я проживало на території сучасної Чехії (звідси і її інша назва «Богемія»), за сотні кілометрів від сучасного ареалу розселення бойків і за багато століть до масового заселення Східних Карпат, тобто до формування бойківської етнографічної групи.

Деякі інші варіанти походження назви «бойки», зокрема, від російського слова «бойкий», румунського слова «боек», що означає «віл», є цілком безпідставними і навіть некоректними.

Отже, визначаючись із підходами щодо походження бойківської етнографічної групи, зауважимо, що в її основі не могло бути якогось реліктового народу, адже це суперечить історико-географічним передумовам її формування, у т. ч. й тодішньому етногеографічному положенню бойківського ареалу. *Очевидно, що визначальне значення у процесах становлення бойківської самобутності, як й інших українських етнографічних груп, мало співвідношення мігрантів у ході заселення цієї території, синтез та поступова консервація їхніх традицій в умовах гірського природокористування.* Той факт, що опорними центрами розселення в гірську місцевість Бойківщини стали колишні оборонні пункти Прикарпаття (*Кульчиці, Бачина, Городище, Сілець*), а також інші села, де була зосереджена малопомісна шляхта (колишні дружинники), які діставали право на закладання нових сіл, проявляється у тісній мовно-культурній пов'язаності гірських мешканців Бойківщини та прилеглого Прикарпаття, які зрештою формують єдиний етнокультурний тип⁵. І хоча деякі засновники сіл, а також і їхні родичі, були у минулому слов'яно-руського трансільванського

³ Водночас широко поширене в Україні прізвище Бойко може походити як від етноніма *бойко*, так і від слов'янського імені, особливо популярного серед болгар та інших південних слов'ян.

⁴ Багрянородний К. *Об управленіи имперіей*. / пер. под. ред. Г. Г. Литаврина, А. П. Новосельцева / М.: Наука, 1991. – 498 с.

⁵ Гошко Ю. Г. *Населення Українських Карпат XV–XVIII ст. Заселення. Міграції. Побут*. Київ: Наук. думка, 1976. – 206 с.

походження, все ж основу переселенців у Східних Бескидах та Стрийсько-Сянській Верховині склали вихідці з рівнинних частин Галичини, а також із Волині, а пізніше й Поділля. Водночас постійно «допливало» туди й осіле та пастуше, також переважно слов'яно-руське, населення з Мармарощини та Молдови з незначними вкрапленнями романської та тюркської людності, що позначилося у топоніміці поселень (села *Волосянка, Молдавсько*). Але в межах Бойківщини частка ойконімів неукраїнського походження є невеликою (*Бряза, Хітар, ймовірно, Сигловате, Либохора, Тухля та деякі інші*). Разом із тим і наявність ойконімів іншомовного походження аж ніяк не свідчить про те, що ці поселення формувалися з переважаючою участю неукраїнської людності, а лише виявляє різні етнокультурні впливи на процес заселення. Є такі поодинокі назви і в мікротопонімії, зокрема, *заподрина, сигла, кичера*⁶, але їх є обмаль (менше одного відсотка), до того ж, є підстави трактувати ці назви як загальнокарпатську лексику та результат загальнокарпатських культурних взаємозв'язків. Тому можна зробити висновок, *що в процесі становлення культурної самобутності бойківської етнографічної групи простежується найменше іноетнічних впливів*.

Переважання осілого населення в заселенні цієї частини Українських Карпат засвідчують його давні землеробські традиції, які навіть поєднувались з архаїчною обрядовістю. З цього приводу С. Павлюк вказує, що «... в грамотах польського уряду, які видавали солтисам на заснування чи відновлення поселень на Сколівщині й Турківщині (галицька частина Бойківщини), у XV ст. та особливо XVI ст., зустрічаємо вже значні розміри орної землі, якими наділялася сільська адміністрація»⁷.

Отже, *самобутність бойків, їхня традиційна культура, які формувалися внаслідок синтезу переважаючого потоку української людності з рівнинних територій Прикарпаття, Волині і Поділля та деякого допливу людності з Півдня, виділяється розмаїттям, певною архаїкою та значним потенціалом для подальшої загальнонаціональної модернізації, хоча її мистецька значущість через різні причини ще не отримала належного інформаційного відображення*.

На південь від бойківського ареалу, аж до румунської етнічної межі, розміщений гуцульський етнографічний район, який охоплює територію найвищих місцевостей Українських Карпат (це південь Горган, Чорногора, Свидовець, Гуцульські Альпи, Чивчини). У розрізі сучасного адміністративного устрою Гуцульщина охоплює територію Яремчанської міськради, сучасних Верховинського, Косівського і Путильського, частин Вижницького і Рахівського районів. Через перехідний характер етнографічних меж еле-

⁶ Зборовський П. *Топоніміка Турківщини*. Львів: Камула, 2004. – 258 с.

⁷ Павлюк С. П. Аграрні традиції // *Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. Т. II: Етнологія та мистецтвознавство*. Львів: ІН НАНУ, 2006 (б). – С. 11 – 56.

менти гуцульської етнографічної культури поширені і в деяких суміжних передгірських місцевостях адміністративних районів – Коломийського та Надвірнянського. Поза межами України гуцули ще проживають у Румунії (у Мармароському і Сучавському повітах).

Яскрава традиційна культура *гуцулів* з самого початку зумовлювала як широке зацікавлення, так і різноманітні політичні спекуляції щодо нібито непокінченості цієї етнографічної групи з українським етносом. Водночас і фаховий аналіз засвідчував українськість гуцульського діалекту, фольклору та інших культурних елементів, і самі гуцули однозначно підтверджували свою загальноукраїнську ідентичність, жодним чином не протиставляючи свою самобутність загальноукраїнській тотожності. Фактично не виявляли гуцули й якоїсь окремої самоідентифікації, спочатку негативно сприймаючи саме етнографічне означення *гуцули*. Це свідчить про те, що ця назва, закріплена за ними, є однозначно зовнішнього походження. А звідси стає очевидно, що при поясненні її етимології недоречно шукати якісь засадничі етноформуючі спільноти з минулого, адже окрема етнічна історія може відобразитися переважно лише в самоназвах, а не в екзоетнімах. Тому виводити походження привнесеної і чужої самій групі назви *гуцули* від подібних за звучанням етнічних спільнот минулого (германських племен герулів, готів, тюркського племені огузів), які проживали за багато століть до заселення Гуцульщини, цілком безпідставно. Це стосується й спроб пов'язати назву гуцули та уличі, яке запропонував В.Кобилянський,⁸ хоча об'єктивно нащадки уличів так чи інакше брали участь у заселенні цього району, але їхня самоназва (уличі) аж ніяк не могла вплинути на зовнішнє найменування цієї етнографічної групи (гуцули). А отже, на підставі зовнішнього походження етноніма гуцули, в поясненні його етимології шукати треба не співзвучні історичні етнічні спільноти, а досліджувати треба причини, чому сусіди цієї етнографічної групи дали їй таку назву? І на основі яких ознак? І все ж виявити, які конкретно ознаки гуцульської етнографічної групи могли відобразитися в слові *гуцул* з огляду на його лексичну неоднозначність, є непростим завданням. З цього приводу є декілька версій, кожна з яких має аргументи як «за», так і «проти». Найбільш поширеною серед них є версія щодо походження від румунського слова «гоц» – розбійник, яку поділяли, зокрема, В. Гнатюк, Я.Головацький, І. Крип'якевич, І. Огоновський та інші, через ототожнення гуцулів з учасниками опришківського руху XVI–XVIII ст. Але породжує сумніви той факт, що ця некоректна румунська назва, яка, на думку, Б. Кобилянського, у такому варіанті не є вживаною у самій румунській мові, могла дістати широке поширення на позначення української етнографіч-

⁸ Кобилянський В. *Діалект і літературна мова*. Київ: Радянська школа, 1960. – 274 с.

ної групи серед іншого українського населення. Цілковито не відкидаючи такої етимології слова *гуцул*, варто звернути увагу на інші ймовірні варіанти. Зокрема, доволі аргументованим є походження слова *гуцул* від українського діалектного дієслова *гуцати* (гойдати), зважаючи на те, що мешканцям Гуцульщини доводилось багато гойдатись (гуцатись) разом з своїми кіньми, долаючи великі відстані. В. Шухевич вважав, що самі мешканці карпатських верховин саме так і називали своїх коней.⁹ Окрім того, прізвища, утворені від дієслова *гуцати* (*Гуцал*, *Гуцало*), є доволі поширеними і на Покутті, і на Поділлі, і на Буковині. Щодо походження назви *гуцули* не можна цілковито відкидати і відантропонімний варіант, запропонований М. Худашемб,¹⁰ ураховуючи принципову можливість того, що саме таким могло бути найменування одного з пастуших ватагів, які брали участь у заселенні цього району з XIV ст.

Отже, неоднозначність варіантів етимології слова *гуцули* лише ускладнює пояснення формування характерних етнографічних ознак цієї групи. Разом із тим важливий матеріал до розуміння цієї проблеми дає аналіз процесів заселення та ролі у них різних колонізаційних рухів. На відміну від Бойківщини, на заселення Гуцульщини найбільше вплинув міграційний потік руського (давньоукраїнського) населення з рівнинної частини сучасної Буковини та Покуття (це були нащадки тиверців й меншою мірою уличів), що підтверджується культурно-етнографічною близькістю гуцулів та покутян і буковинців рівнинної місцевості. Але доходили туди і нащадки різних тюркомовних груп Причорномор'я (печенігів, половців). *З огляду на високогірний характер рельєфу тут порівняно більшим був вплив й пастушої міграції, яка поєднувала південнослов'янські та руські компоненти, але включала й невеликі романські та тюркські групи Середнього Подунав'я.* Пастуше населення поповнювало села, засновані осілими мігрантами з передгірських територій, і лише в окремих випадках могло започатковувати утворення й деяких невеликих високогірних сіл. Характер традиційного господарства визначив й особливості мережі розселення Гуцульщини: великі села у долинах і багато хуторів на верховинах.

Антропологічні риси гуцулів також засвідчують їхню порівняно більшу, ніж інших українських етнографічних груп, близькість із балканською,

⁹ Шухевич В. *Гуцульщина*. Ч. 1 / В. Шухевич. – Львів, 1899. – 144 с. – (Матеріяли до українсько-руської етнології. – Т. II).

¹⁰ Худаш М. Происхождение названий «гуцули», «бойки», «лемки» / *Украинские Карпаты. Культура*. Київ: Наук. думка, 1989. – С. 24–27.

придунайською південнослов'янською людністю¹¹. Це підтверджує і традиційна культура, зокрема деякі особливості фольклору та поширені народні танці (сербен, аркан).

Переважно слов'яно-український характер засновників і перших мешканців сіл засвідчує й семантичний аналіз топонімії. Так, у теперішній буковинській гірській місцевості Українських Карпат (гуцульські села сучасних Путильського, Вижницького й Сторожинецького районів) близько 85% ойконімів є слов'янського (здебільшого українського) походження, часто з урахуванням особливостей гуцульського діалекту, решта, – ймовірно, тюркського та романського походження. Це, зокрема, такі ойконіми, як *Аришиця, Банилів, Лекечі, Лустун, Майдан, Сарата, Череш* та деякі інші. Дещо зменшується частка ойконімів іншомовного походження у Верховинському районі галицької Гуцульщини. Це, наприклад (не вникаючи в деталі етимології), села *Дземброня, Хороцеве, Кохан*, ймовірно й деякі інші. Але вже в Косівському районі зосередження таких сіл досить значне (*Акрешори, Брустурів, Утороти, Шешори* та інші).

Географічно диференційованим (за місцем у рельєфі, віддаленістю від поселень, прикордонним чи сусідським положенням) є поширення у цій частині Східних Карпат україномовних та іншомовних оронімів, що також відображає деякі особливості заселення. Тут треба зважати на те, що деякі назви вершин і масивів не завжди були називані місцевим населенням, а тому могли бути і штучно привнесеними.

Провідною галуззю традиційного господарства гуцулів було тваринництво за мінімальної ролі землеробства. Це зумовлено як особливостями рельєфу, тобто малою природною придатністю верховинських земель до розвитку рослинництва, так і сукупністю традицій пастушого населення, які якраз пов'язані з особливостями заселення та походженням переселенців.

Від карпатського Надсяння, де закінчується бойківський гівір, уздовж Західних і частини Низьких Бескидів, аж по р. Попрад на Заході простягалась територія ще однієї української карпатської етнографічної групи – *лемків*. Лемківська етнографічна територія творила особливий півострівний клин, який далеко заходив поміж етнічними ареалами словаків й поляків¹². *Сама конфігурація лемківського ареалу – це ніби застигла міграційна хвиля давньоукраїнського розселення, яке відбулося в карпатській гірській місцевості впродовж досліджуваного періоду.*

¹¹ Вовк Ф. *Студії з української етнографії та антропології*. Київ: Мистецтво, 1995. – 382 с.; Клапчук В. *Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина XIX – перша третина XX ст.)*. Львів-Івано-Франківськ: Фоліант, 2009. – 508 с.

¹² Лемківщина. *Карта* / Авт. спец. змісту І. Ровенчак. Львів, 2002

Найбільш драматичною є й політична історія цієї української етнографічної групи, адже за результатами Другої світової війни основна частина Лемківщини через різні суб'єктивні моменти формування державних кордонів¹³ опинилася поза межами України (у Польщі та Словаччині). Внаслідок обміну населенням між Польщею та СРСР в 1944–1945 рр. та проведення акції «Вісла» українські горяни-лемки у складі комуністичної Польщі фактично були депортовані зі своєї етнографічної території. Депортоване населення було частково розселене в різних областях України та в західних і північних регіонах Польщі. У повоєнній Чехословаччині лемківський етнографічний ареал зберігся, але демографічний потенціал українського населення в цій країні також неухильно знижувався через різні несприятливі демарші державної влади в етнорелігійній сфері. Якщо в 1930 році на цій території проживало близько 90 тис. українців-лемків, то вже в незалежній Словаччині відбулося різке зменшення їхньої кількості (з 31 тисячі у 1991 році до 11 тисяч у 2001, причому дві третини з них ідентифікували себе лише як русини). Такі негативні процеси відбулися як унаслідок міграцій та асиміляції, так і через підтримувану на державному рівні пропаганду ідеології політичного русинства.

Отже, через несприятливі територіально-політичні реалії, що виникли в процесі суб'єктивного формування кордонів, у сучасній Україні лемківський етнографічний ареал порівняно невеликий і загалом має перехідний характер, поєднуючи деякі бойківські ознаки та етнографічні особливості людності рівнинної частини Закарпаття. Це насамперед стосується поселень Великоберезнянського району Закарпатської області, а також деяких сіл Перечинського, Мукачівського і Свалявського районів цього ж регіону.

Проблема становлення лемківського етнографічного району, з огляду на його унікальне географічне положення, також стала предметом різних етнополітичних спекуляцій. Але це мало стосувалось етноніма *лемки*, проти зовнішнього походження якого, очевидно пов'язаного з частим уживанням мешканцями слова *лем* (у розумінні *лише, тільки*), практично нема аргументів. Самі лемки себе ідентифікували як *русини, руснаки*, що однозначно засвідчувало їхню безпосередню єдність з українським народом. Під зовнішнім впливом етнонім *лемки* частково утвердився впродовж ХХ ст. в політично-польській частині Лемківщини, водночас і до сьогодні є мало поширеним у політично словацькій частині ареалу.

Заангажовані суб'єктивні підходи щодо формування лемківської етнографічної групи українського народу найбільше стосуються твердження про первинно *волоське*,¹⁴ тобто (в інтерпретації апологетів таких поглядів) ру-

¹³ Дністрянський М. С. *Кордони України. Територіально-адміністративний устрій*. Львів: Світ, 1992. – 144 с.

¹⁴ Красовський Р. – Солинко Д. *Хто ми лемки?* Львів: Ред.-вид. відділ обласного управління по пресі, 1991. – 48 с.

мунське походження лемків. Іншими словами, в підходах багатьох науковців сусідніх країн помітною є ментально-пізнавальна установка щодо несприйняття українськості лемків. Мовляв, цей район первинно заселили предки румунів, які в наступні століття незрозуміло з яких причин (адже територія була оточена польськими та словацькими ареалами) зукраїнізувалися. На принциповій неможливості такої асиміляції та відсутності слідів поширення у районі великих груп романомовного населення наголошували провідні українські етнологи, це засвідчували й об'єктивні матеріали топонімії, імена і прізвища мешканців сіл. Щоб хоча б якось частково узгодити такі недоречності дослідницьких підходів з етногеографічними реаліями, найвідоміший польський дослідник Лемківщини Р. Райнфус наприкінці своєї наукової діяльності почав говорити вже не про волоське (у його розумінні румунське) заселення цього етнографічного району, а про волосько-руське¹⁵. Водночас південна міграція, тобто переселення з Трансільванії та Середнього Дунаю, дійсно вплинула на освоєння Лемківщини. Але це не були романські мігранти, а слов'яно-руське населення, переважно нащадки уличів та інших груп руської людності. У процесі заселення суттєвою була хвиля переселення у цей гірський район українських мігрантів – вихідців з Перемищини, Сяноччини, Мукачівщини та інших рівнинних територій. Помітним був і рух колоністів з інших українських гірських місцевостей, про що свідчить подібність низки назв поселень Лемківщини та інших етнічно українських карпатських районів. Консолідація різних, але й разом із тим культурно-споріднених, груп переважно руської (української) людності в процесі життєдіяльності в особливих природних умовах Низьких Бескидів, й забезпечила формування лемківської етнографічної групи. На їхню традиційну культуру та особливості мови вплинув й культурно-асиміляційний тиск польського та словацького населення як з півночі, так і з півдня. Отже, співвідношення різних груп переселенців з півдня, півночі, заходу і сходу (ще раз наголосимо, що це було у більшості руське (давньоукраїнське) населення), а також усталення характерних ознак традиційного господарства й традиційної культури в процесі спільної життєдіяльності в особливих природних умовах й вплинуло найбільше на формування українських карпатських етнографічних груп (бойків, лемків, гуцулів) та різних перехідних типів.

Взаємопоєднання руського (давньоукраїнського) та південнослов'янського етнічних субстратів, як домінуючих у процесах південної колонізації, зумовило також і виділення етнографічної групи *гуралів*, яка в ході тривалих і складних етнічних процесів за умов польсько-словацького колонізаційного та соціально-культурного тиску, територіальної віддаленості від інших українських етнічних земель стала складовою польського та

¹⁵ Reinfuss R. *Śladami Lemków*. Warszawa, 1989. – 132 s.

словацького етносів. Це стосується й окремих етнографічних островів Моравії (*Моравська Волощина*), які традиційною культурою відрізняються від інших моравських районів.

Отже, спільні і відмінні умови заселення спричинили унікальність та єдність усієї української карпатської традиційної культури як складової всієї української культурної спадщини та, разом з тим, і окремі її районні відмінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Reinfuss R. *Śladami Lemków*. Warszawa, 1989. – 132 s.
2. Багрянородный К. *Об управлении империей*. / пер. под. ред. Г. Г. Литаврина, А. П. Новосельцева / М.: Наука, 1991. – 498 с.
3. Вовк Ф. *Студії з української етнографії та антропології*. Київ: Мистецтво, 1995. – 382 с.
4. Гошко Ю. Г. *Населення Українських Карпат XV–XVIII ст. Заселення. Міграції. Побут*. Київ: Наук. думка, 1976. – 206 с.
5. Дністрянський М. С. *Кордони України. Територіально-адміністративний устрій*. Львів: Світ, 1992. – 144 с.
6. Зборовський П. *Топоніміка Турківщини*. Львів: Камула, 2004. – 258 с.
7. Клапчук В. *Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина XIX – перша третина XX ст.)*. Львів – Івано-Франківськ: Фоліант, 2009. – 508 с.
8. Кляшторна Н. *1951 рік. Як Польща і УРСР востаннє обмінялися територіями*. // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/08/20/53053/> (Дата звернення: 2019.02.10.)
9. Кобилянський Б. *Діалект і літературна мова*. Київ: Радянська школа, 1960. – 274 с.
10. Красовський Р. – Солинко Д. *Хто ми лемки?* Львів: Ред.-вид. відділ обласного управління по пресі, 1991. – 48 с.
11. Лемківщина. *Карта* / Авт. спец. змісту І. Ровенчак. Львів, 2002
12. Павлюк С. П. *Етногенеза українців: спроба теоретичної конструкції*. Львів: Ін-тут народознавства НАН України, 2006 (а). – С. 61.
13. Павлюк С. П. Аграрні традиції. // *Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. Т. II: Етнологія та мистецтвознавство*. Львів: ІН НАНУ, 2006 (б). – С. 11 – 56.
14. Худаш М. Происхождение названий «гуцули», «бойки», «лемки». / *Украинские Карпаты. Культура*. Київ: Наукова думка, 1989. – С. 24–27.
15. Шухевич В. *Гуцульщина*. Ч. 1 / В. Шухевич. – Львів, 1899. – 144 с. – (Материяли до українсько-руської етнології. – Т. II).

ESEMÉNYNAPTÁR

2019/2020-as tanév

2019. szeptember 1.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felsőfokú Szakképzési Intézetének ünnepélyes <i>tanévnyitója</i> .
2019. szeptember 18.	<i>Ünnepélyes tanévnyitó.</i>
2019. szeptember 26.	A Biológia és Kémia Tanszék, valamint a Fodor István Kutatóközpont szervezésében sor került a <i>Kutatók Éjszakája 2019</i> program megrendezésére.
2019. szeptember 30.	A <i>magyar népmese napját</i> méltatták a beregszászi főiskolán a Pedagógia és Pszichológia Tanszék szervezésében.
2019. október 4.	<i>I. Öregdiák Mini-Expo</i> a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Öregdiák Szövetségének szervezésében. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács közös szervezésében a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatal szakmai támogatásával <i>idegenvezetői képzés</i> indult a beregszászi főiskolán.
2019. október 5.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felnőttképzési Központja által szervezett <i>nyelvtanfolyamok ünnepélyes megnyitója</i> . <i>Kárpát-medencei Magyarok Zenéje 2019</i>

2019. október 7.	<p>A II. RF KMF Egán Ede Szakképzési Centrum Nagydobronyi Szakképzési Központjának tanévnyitója.</p> <p>Ünnepi megemlékezést tartottak az aradi vértanúk tiszteletére a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.</p>
2019. október 17.	<p>Az első évfolyamos hallgatók tiszteletére golyaavató ünnepséget rendezett a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felsőfokú Szakképzési Intézetének diákönkormányzata.</p>
2019. október 23.	<p>Az 1956-os forradalom és szabadságharc évfordulója alkalmából megemlékezést tartottak a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.</p>
2019. október 24.	<p>A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Biológia és Kémia Tanszéke szervezésében került sor a Merj kémiázni kreatív kémiavetélkedőre a magyar tannyelvű középiskolák számára.</p> <p>A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontja a Történelem és Társadalomtudományi Tanszékkal közösen „Hazánk szentje, szabadság vezére” címmel a 2019. évi Rákóczi-émlékév jegyében tudományos konferenciát szervezett.</p> <p>A főiskola Hallgatói Önkormányzatának szervezésében került sor az elsőéves hallgatók golyabáljára.</p>
2019. november 7.	<p>A II. RF KMF Felnőttképzési Központja által koordinált magyar mint idegen nyelv és ukrán mint idegen nyelv tanfolyamok ünnepélyes tanúsítványátadójára került sor a beregszászi főiskolán.</p>
2019. november 8.	<p>A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a „GENIUS” Jótekonysági Alapítvány a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából rendezte meg a Fiatál Kárpátaljai Magyar Kutatók Konferenciáját.</p>

2019. november 13.	<p>A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Magyar Tanszéki Csoportja és a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont közös szervezésében került sor a <i>magyar nyelv napja</i> tiszteletére szervezett <i>Változó és változatos nyelv</i> című rendezvényre.</p> <p>A Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács, valamint a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontja és Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontja közös szervezésében <i>KÁRPÁTALJA 100 ÉVE. Értékteretemtő tudomány: a magyar társadalomtudományi kutatások hasznosulása Kárpátalján</i> címmel <i>konferenciára</i> került sor a főiskolán a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából.</p>
2019. november 15-16.	<p><i>20 éves a kertészmérnöki képzés a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.</i> 1999 szeptemberében indított kertészmérnöki képzés 20. évfordulója alkalmából a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola a Magyar Tudomány Ünnepe programsorozat keretében <i> jubileumi emlékkonferenciát</i> szervezett Beregszászban.</p>
2019. november 19.	<p>A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, a Beregszászi Polgármesteri Hivatal, a kárpátaljai történelmi egyházak és a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet közös szervezésében <i>megemlékeztek</i> a <i>málenkij robot</i> áldozatairól.</p>
2019. november 20.	<p>A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Pedagógia és Pszichológia Tanszékének szervezésében került megrendezésre a <i>Lelki Egészség Napja</i>.</p>
2019. november 25.	<p>Az <i>Egyetem határok felett</i> előadássorozat keretében dr. Juhász Tibor habilitált doktor, az EKE tudományos, kutatási és nemzetközi ügyekért felelős rektorhelyettese, egyetemi docens <i>Csoportalgebrák és az orosz rulett</i> címmel előadást tartott a főiskola matematika szakos hallgatóinak.</p> <p>Káel Norbert zongoraművész, a crossover zenei stílus egyik legkiemelkedőbb, Magyarországon és nemzetközileg is elismert képviselőjének <i>koncertje</i> a beregszászi főiskolán.</p>

2019. november 26.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének szervezésében a Cser Kiadó 2019-ben megjelent <i>Katonakönyv</i> című könyvének <i>bemutatójára és író-olvasó találkozóra</i> került sor.
2019. november 28.	A <i>III. Kárpátaljai Magyar Irodalmi Napok</i> keretein belül Ljubka Andrij ukrán irodalmár látogatott el a beregszászi főiskolára.
2019. november 29.	<i>Virágkötészeti szakmai nap</i> a Biológia és Kémia Tanszék Agrár Tanszéki Csoportjának szervezésében.
2019. december 1.	A Cantus Akadémiai Kamarakórus <i>koncertjére</i> került sor a főiskolán a Közös Advent rendezvénysorozat keretén belül.
2019. december 6.	Sor került a beregszászi főiskolán a <i>Soós Kálmán ösztöndíjak ünnepélyes kiosztására</i> , valamint átadásra kerültek a 2018-2019-es tanév <i>diplomahonosítási</i> és a Zrínyi Ilona Kárpátaljai Magyar Szakkollégium <i>kutatói ösztöndíjak</i> .
2019. december 1.	A Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet szervezésében a Sárik Péter Trió & Falusi Mariann jazzkivánságműsorára került sor a beregszászi főiskolán.
2019. december 19.	<i>Karácsonyi ünnepi műsort</i> rendezett a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Angol Tanszéki Csoportja.
2019. december 20.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felnőttképzési Központja és a Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács szervezésében a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatal szakmai támogatásával lebonyolított <i>idegenvezetői képzés okleveinek átadására</i> került sor a beregszászi főiskolán.

2020. január 18.	<i>Nyílt nap</i> a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.
2020. január 23.	<i>Nyílt nap</i> a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán. A Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet a <i>magyar kultúra napját</i> méltatta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán, melynek keretében fellépett a Kávészünet együttes.
2020. február 20.	A Kovács Vilmos Irodalmi Társaság és a főiskola Magyar Tanszéki Csoportjának társszervezésében került sor a magyar széppróza napja alkalmából megrendezett eseményre, melynek vendége volt Vári Fábián László.
2020. február 21.	A művészeti iskolák növendékeinek támogatására szervezett <i>jótekonysági farsangi bált</i> a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet Beregszászban.
2020. február 24.	A Magyar Tanszéki Csoport szervezésében <i>ünnepi műsorra</i> került sor <i>az anyanyelv világnapja</i> alkalmából.
2020. február 26.	A kommunista diktatúrák áldozatainak emléknapja alkalmából szervezett <i>filmvetítést</i> a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék. Az eseményen az érdeklődők az <i>Örök tél</i> című több nemzetközi díjjal is elismert alkotást tekinthették meg. A filmvetítés után beszélgetésre került sor Havasi Jánossal , a filmalkotás alapjául szolgáló novella szerzőjével.
2020. március 10.	Az <i>Egyetem határok felett</i> előadássorozat keretében <i>Légszennyezés</i> címmel előadást tartott dr. Mészáros Róbert , az Eötvös Loránd Tudományegyetem Meteorológiai Tanszékének vezetője.
2020. március 12.	<i>V. Szónokverseny</i> a II. RF KMF Szakgimnáziuma hallgatóinak részvételével.

2020. március 15.	A március 15-i eseményekre emlékezve <i>csendes koszorúzásra</i> került sor a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola épületén található Kossuth-emléktáblánál.
2020. március 27.	II. Rákóczi Ferenc születésének 344. évfordulója alkalmából a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola vezetősége megkoszorúzta a fejedelem Beregszász Budapest parkjában álló lovas szobrát.
2020. június 27.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány közös szervezésében, az Országos Tudományos Diákköri Tanács TDK Határok nélkül (HTDK) program szakmai támogatásával került megrendezésre a <i>XIV. Kárpátaljai Tudományos Diákköri Konferencia</i> – a járványügyi helyzet miatt online formában.
2020. augusztus 4.	Ökumenikus istentisztelet keretén belül vehették át okleveleiket a sikeres záróvizsgákat követően a Rákóczi-főiskola Szakgimnáziumának végzős hallgatói.
2020. augusztus 5.	Ökumenikus istentisztelet keretén belül került sor a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola <i>tanévzáró és diplomaátadó ünnepségére</i> a BA/BSc képzési szint végzősei számára.
2020. augusztus 6.	Ökumenikus istentisztelet keretén belül adták át a Rákóczi-főiskola MA/MSc képzési szintű diplomáit a végzős hallgatóknak.

Л 67 **LIMES.** Науковий вісник Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці ІІ. 2020/Випуск VII/Том 2. Редакційна колегія: Ільдико Орос (головний редактор), Мелінда Орбан та Олександр Добош (відповідальні редактори) [та ін.] – Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ – ТОВ «РІК-У», 2020. – 288 с. (угорською, українською та англійською мовами)

ISSN 2411-4081

Науковий вісник «LIMES» засновано у 2014 році та видається за рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці ІІ. У науковому віснику публікуються наукові статті викладачів та студентів Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці ІІ, а також дослідження українських та іноземних учених угорською, українською та англійською мовами. Цей том об'єднує праці з історії, етнографії, мовознавства, педагогіки та соціальної географії.

УДК 001.89(058)

Наукове періодичне видання

LIMES

Науковий вісник

Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці ІІ

2020 р.

Випуск VII

Том 2

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ №20762-10562Р від 08.05.2014 р.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці ІІ
(протокол №1 від 10.02.2020 р.)*

Головний редактор:

Льдіко Орос, кандидат педагогічних наук (кафедра педагогіки та психології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

Відповідальні редактори:

Мелінда Орбан та Олександр Добош (видавничий відділ, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Адальберт Бовді, доктор фізико-математичних наук, професор (кафедра математики та інформатики, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Адальберт Рац, доктор філософії з природничих наук (кафедра історії та суспільних дисциплін, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Бейла Надь, кандидат біологічних наук, доцент (кафедра біології та хімії, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Віра Протопова, доктор біологічних наук, професор (кафедра біології та хімії, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Емьовке Бергхауер-Олас, доктор філософії з галузі соціальні та поведінкові науки (кафедра педагогіки та психології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Золтан Кормочі, доктор філософії з галузі філологічні науки (відділення угорської філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Золтан-Шандор Варга, доктор біологічних наук, професор-емерит (кафедра еволюційної зоології та біології людини, Дебреценський університет), Ібоя Самборовскі-Нодь, кандидат історичних наук (кафедра історії та суспільних дисциплін, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Лона Лехнер, доктор філософії з галузі філологічні науки (відділення англійської філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Йосип Молнар, кандидат географічних наук (кафедра географії та туризму, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Катерина Дудич, доктор філософії з галузі філологічні науки (відділення угорської філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Лорант-Денеши Давід, забітований доктор у галузі «регіональні науки», професор (Інститут економіки та розвитку регіонів, Університет ім. Святого Іштвана), Маргарета Кейс, кандидат історичних наук (відділення угорської філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Марія Ген, кандидат біологічних наук, забітований доктор у галузі «науки про довкілля» (кафедра ботаніки, Університет ім. Святого Іштвана), Олександр Бергхауер, кандидат географічних наук (кафедра географії та туризму, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Олена Біда, доктор педагогічних наук, професор (кафедра педагогіки та психології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Роберт Бачо, доктор економічних наук, професор (кафедра обліку і аудиту, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Тетяна Чонка, кандидат філологічних наук (відділення української філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Томаш Врabelь, кандидат філологічних наук, доцент (відділення англійської філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Юдіта Павлович, кандидат педагогічних наук (відділення української філології, кафедра філології, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Юрій Жигуц, доктор технічних наук, професор (кафедра математики та інформатики, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ), Юрій Чотарі, кандидат історичних наук (кафедра історії та суспільних дисциплін, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

Відповідальний за випуск:

Василь Брензович, кандидат історичних наук (Благодійний фонд за ЗУІ)

ТЕХНІЧНЕ РЕДАГУВАННЯ: *Мелінда Орбан та Олександр Добош*

ВЕРСТКА: *Вікторія Товтін*

КОРЕКТУРА: *Льдіко Гріца-Варцаба, Олександр Кордонець та Томаш Врabelь*

ДИЗАЙН ОБКЛАДКИ: *Ласло Веждел*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр «Опаці Чер Янош» при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ*

За зміст опублікованих статей відповідальність несуть автори.

Друк наукового вісника здійснено за підтримки уряду Угорщини.

Засновник: Благодійний фонд Закарпатського угорського педагогічного інституту (від 2016 року Благодійний фонд За Закарпатський угорський інститут)

Видавництво: **Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ** (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) *Статут «Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ» (Затверджено протоколом загальних зборів Благодійного фонду За ЗУІ, протокол №1 від 09.12.2019р., прийнято Загальними зборами ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, протокол №2 від 11.11.2019р., зареєстровано Центром надання адміністративних послуг Берегівської міської ради, 12.12.2019р.) та ТОВ «РІК-У» (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88000. Електронна пошта: print@rik.com.ua) *Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року**

Поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

Шрифт «Times New Roman». Папір офсетний, щільністю 80 г/м².
Ум. друк. арк. 23,4. Формат 70x100/16. Замовл. № 2285. Тираж 300.